

ნატო სონდულაშვილი

ეკოქის გამოწვევა და ქართული ეროვნული
იდენტობა
1900-1921
(სოციალური ბარემო)

გამომცემლობა „უნივერსალი“
თბილისი 2013

NATO SONGULASHVILI

**CHALLENGE OF THE EPOCH AND GEORGIAN
NATIONAL IDENTITY**

1900-1921

(Social Environment)

Publishing House **“UNIVERSAL”**

Tbilisi 2013

უაკ (UDK) 323.1 (479.22)+94(479.22). „1900-1920“ ს-677

ნაშრომი ქართული ეროვნული იდენტობის პრობლემას ეძღვნება, კერძოდ, როგორია ქართული ერთობის იდენტობრივი აღქმები ეპოქის პირისპირ და როგორ ხვდება დროის ახალ მოთხოვნებს სხვადასხვა სოციალური ფენა თუ ჯგუფი. კვლევის საგანს წარმოადგენს მათი ცნობიერების განვითარების პროცესის შესწავლა XX საუკუნის პირველ ოცწლეულში. ნაშრომში სხვადასხვა ეროვნული იდენტობრივი მახასიათებლების საფუძველზე, სხვადასხვა სოციალური ფენების თუ ჯგუფების როლის შეფასების და შესწავლის ფონზე, წარმოდგენილია ქართული გარემო 1900-1921 წლებში.

წიგნი განკუთვნილია სპეციალისტების, აგრეთვე სტუდენტების და საკითხით დაინტერესებულ პირებისათვის.

რედაქტორი: ისტორიის მეცნ. დოქტორი,
პროფესორი მარიამ ჩხარტიშვილი

რეცენზენტები: ფილოლოგიის მეცნ. დოქტორი,
პროფესორი, ზურაბ გამეზარდაშვილი

ისტორიის მეცნ. დოქტორი,
პროფესორი, გელა საითიძე

აღნიშნული მონოგრაფია დაიწერა შოთა რუსთაველის ეროვნულ სამეცნიერო ფონდში მოპოვებული გრანტის (12/50) მეშვეობით

© ნ. სონღულაშვილი, 2013
გამომცემლობა „**უნივერსალი**“, 2013

თბილისი, 0179, ი. ჯავახიშვილის გამზ. 19, ☎: 2 22 36 09, 5(99) 17 22 30

E-mail: universal@internet.ge

ISBN 978-9941-22-221-4

შინაარსი

შესავალი	5-22
თავი პირველი. ქართული სინამდვილე და ეროვნული იდეა	23-101
თავი მეორე. გლეხი	102-130
თავი მესამე. პროლეტარი	131-162
თავი მეოთხე. ჯარისკაცი	163-195
თავი მეხუთე. სამღვდელოება	196-219
თავი მეექვსე. თავადაზნაურობა	220-235
თავი მეშვიდე. ბურჟუაზია	236-247
თავი მერვე. ინტელიგენცია	248-259
დასკვნა	260-265
რეზიუმე ინგლისურ ენაზე.....	266-271

შესავალი

საქართველოს ისტორიის არაერთი პრობლემა: პოლიტიკური, კულტურული, სოციალურ-ეკონომიკური თუ რელიგიური სიღრმისეულად არის შესწავლილი და მრავალი სამეცნიერო გამოკვლევაა შექმნილი. მაგრამ არანაკლები მნიშვნელობისაა იმგვარი საკითხების კვლევა, რომელიც საშუალებას მოგვცემს შევისწავლოთ, როგორ მოიაზრებდა მთლიანობაში ქართველი დროის მსვლელობაში თავს ერთობის წევრად და რა ფასეულობათა სისტემა განსაზღვრავდა მის ბრძოლას თვითგადარჩენისა და თვითდამკვიდრებისათვის.

ნაციონალური იდენტობის საკითხი, ძირითადად ერის არსებობისთვის დამახასიათებელ საყოველთაოდ ცნობილ ფასეულობებზე დაყრდნობით განიხილება. ესენია: ენა, რელიგია, ისტორიული მესხიერება, ტრადიცია, ტერიტორია და ამასთან, თუ როგორ აღიქვამს საზოგადოება თითოეულ მათგანს. ბუნებრივია აღნიშნულის გააზრება უნდა მოხდეს ეპოქის მოთხოვნებიდან, სულისკვეთებიდან გამომდინარე, რადგან საუკუნეების მანძილზე საზოგადოების ცნობიერება გარკვეულ ცვლილებებს განიცდის.

1900-1921 წლები გამოირჩევა პოლიტიკურ და სოციალურ-ეკონომიკურ მოვლენათა სირთულით და ხშირი ცვალებადობით. ამიტომ ზემოთ აღნიშნულ ეროვნულ მახასიათებლებთან ერთად ქართული, ეროვნული იდენტობის გააზრებისთვის მნიშვნელოვანია ეპოქის და სოციალურ ფენათა ცნობიერების ცვალებადობის გათვალისწინება. საკითხის შესასწავლად პირველ რიგში, აუცილებელია განისაზღვროს ეპოქის ანუ 1900-1921 წლების ძირითადი მოვლენები და მათი გავლენა საზოგადოებაზე და მეო-

რე, საჭიროა სოციალური ფენების ღირებულებათა გამოკვეთა და მთლიანობაში გააზრება.

მართალია, 1900-1921 წლებში განვითარებული მოვლენები, მათი ცალკეული მხარეები არაერთხელ გამხდარა მეცნიერთა შესწავლის ობიექტი, მაგრამ ჩემი მიზანია ყურადღება გავამახვილო საზოგადოებრივ აღქმებზე, სხვადასხვა წყაროებში დაცული ინფორმაციის შეჯერების საფუძველზე. ინტერესს იწვევს 1900-1921 წლებში განვითარებული პროცესების სირთულე, გარდაქმნები, მრავალმხრივობა, კერძოდ, პოლიტიკური, კულტურული, ეკონომიკური მოვლენების ხშირი ცვალებადობა, სხვადასხვა სოციალური ფენების ახალ სისტემაზე გადასვლა და მათი საზოგადოებასთან დაკავშირება, მეორე მხრივ, საქართველოს სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის აღდგენა.

აქედან გამომდინარე, გამოვყავი ორი ძირითადი პერიოდი: 1. 1900-1917 წ.წ. – როდესაც საქართველო არის რუსეთის დაქვემდებარებაში და 2. 1918-1921 წ.წ. – დემოკრატიული რესპუბლიკის ხანა. აქ იკვეთება შემდეგი საკითხები: 1. ერთი მხრივ, ეს არის XIX საუკუნის 60-იანი წლებიდან შექმნილი მოვლენების იდეური გაგრძელება, როდესაც თერგდალეულების მემკვიდრეები ცდილობენ ნაციონალიზმის პროპაგანდას, ცოდნის ამადლებას, ქვეყნის ისტორიის გაცნობას ფართო ფენებში, წარსულის იდეალიზაციას, ეროვნული ფასეულობების დაცვის შეგნების გაღვივებას და, რაც მთავარია, ქართული კულტურული და პოლიტიკური ელიტის ნაწილის (ეროვნულ-დემოკრატიები, სოციალისტ-ფედერალისტები) მთავარი მიზანი ხდება გლეხის უფლებების დაცვა, მისი ფუნქციების გამოკვეთა. 2. XIX საუკუნის 90-იანი წლებიდან ჩნდება ახალი სოციალური ფენები: პროლეტარიატი და ბურჟუაზია, ჩამოყალიბებას იწყებს სხვა-

დასხვა პოლიტიკური პარტიები, რომელთაც დამოუკიდებლობის მოპოვების და საქართველოს სამომავლო განვითარების საკუთარი ხედვა გააჩნდათ და თითოეული მათგანი ცდილობდა სოციალურად დაბალი ფენის წარმომადგენლების ჩართვას პოლიტიკურ პროცესებში. 3. სრულიად განსხვავებული პერიოდი, დამოუკიდებლობის წლები, როდესაც მთლიანად იცვლება იდეოლოგია სახელმწიფოებრივი შეგნების ჩამოყალიბებისაკენ.

საქართველოს სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის აღდგენას წინ უძღოდა სხვადასხვა მოვლენები, რომლებმაც თავისი კვალი დააჩნია საქართველოს ისტორიას. როგორც ცნობილია, საქართველო XIX საუკუნის დასაწყისიდან მოყოლებული 1918 წლამდე რუსეთის დამპყრობლური პოლიტიკის შედეგად იმყოფებოდა იმპერიის დაქვემდებარებაში და, ბუნებრივია, იქ მიმდინარე პროცესები თავის გავლენას ახდენდა ჩვენი ქვეყნის ცხოვრებაზე. მათ შორის შეიძლება ცალკე გამოიყოს შემდეგი მოვლენები: 1. 1905-1907 წლების რუსეთის რევოლუცია; 2. 1907-1910 წლების რეაქციის ხანა; 3. 1914-1918 წ.წ. პირველი მსოფლიო ომი; 4. 1917 წლის თებერვლის ბურჟუაზიულ-დემოკრატიული რევოლუცია; 5. 1917 წლის 25 ოქტომბრის კონტრრევოლუცია. 1918-1921 წლები მეტად რთული პერიოდია საქართველოს ისტორიაში. დამოუკიდებლობის გამოცხადებამ მრავალ დადებით მოვლენასთან ერთად ბევრი პრობლემა მოიტანა. გარდა იმისა, რომ 117 წლის მანძილზე საქართველო რუსეთის დაქვემდებარებაში იყო, ჯერ კიდევ XV საუკუნის II ნახევარში საქართველო დაიშალა სამეფო-სამთავროებად, თუ არ ჩავთვლით ქართლ-კახეთის სამეფოს გაერთიანებას XVIII საუკუნის მეორე ნახევარში. ამიტომ საჭირო იყო მთელი

რიგი სახელმწიფოებრივი მნიშვნელობის რეფორმების განხორციელება და, რაც მთავარია, საზოგადოების ცნობიერების რადიკალურად შეცვლა. როგორც უკვე აღვნიშნე, საქართველოს ისტორიის არაერთი პრობლემაა გამოკვლეული და მნიშვნელოვანი მონოგრაფიები თუ ცალკეული სამეცნიერო სტატიებია შექმნილი. თუმცა ამ პერიოდის ქართული ერთობის იდენტობრივი ანალიზი ანუ საზოგადოებრივი აღქმების წარმოჩენა საშუალებას მოგვცემს ახლებურად შევხედოთ და განსხვავებული კუთხით დავამუშავოთ სხვადასხვა ისტორიული მოვლენა. ჩემს მიზანს წარმოადგენს შევისწავლო და შევაფასო საქართველოში შექმნილი მოვლენებიდან გამომდინარე რა წარმოადგენდა ეპოქის გამოწვევას და ეს ყოველივე რა გავლენას ახდენდა სხვადასხვა სოციალური ფენის ცნობიერებაზე.

თანამედროვე ჰუმანიტარულ და სოციალურ მეცნიერებებში დიდი ადგილი ეთმობა ეროვნული იდენტობის კვლევას. როგორც ცნობილია, აღნიშნული ფენომენის გააზრებასთან დაკავშირებით სხვადასხვა თეორიული მიმდინარეობა (მაგ. ეთნოსიმბოლიზმი, მოდერნიზმი) არსებობს და თითოეულ მათგანში საკითხის გადაჭრის საკუთარი ხედვაა წარმოდგენილი. ჩემი მიზანი საზოგადოებრივი აღქმების კვლევაა და ნაშრომის ძირითადი ცნების – ერის – გააზრება ეფუძნება და ითვალისწინებს თანამედროვე სოციოლოგიური მეცნიერების მიღწევებს აღნიშნული ფენომენის განსაზღვრაში. ნაშრომი ქართული, ეროვნული იდენტობის პრობლემას ეძღვნება, კერძოდ, როგორია ქართული გამოწვევა ეპოქის პირისპირ და როგორ ხვდება დროის ახალ მოთხოვნებს სხვადასხვა სოციალური ფენა თუ ჯგუფი. მით უფრო, რომ ყველა თეორიის წარმომადგენელი იზიარ

რებს იმ აზრს, რომ ნაციათა ისტორიაში ახალი ეტაპი იწყება საფრანგეთის ბურჟუაზიულ-დემოკრატიული რევოლუციის შემდეგ. რაც შეეხება იმას, თუ როგორია ქართული გამოწვევა ეპოქის პირისპირ და რას ვგულისხმობ მასში. XIX საუკუნის II ნახევარი ევროპაში აღინიშნება ნაცია სახელმწიფოების ჩამოყალიბებით, მთელი რიგი სოციალური და ეკონომიკური გარდაქმნებით. საქართველო კი ახალი ეპოქის დაწყებას რუსეთის იმპერიის დაქვემდებარებაში ყოფნით ხვდება. ბატონყმობის გაუქმებამ მნიშვნელოვნად შეცვალა მსოფლიო პოლიტიკური, სოციალური და ეკონომიკური სისტემა. ახალ გარემოში ახალი მოთხოვნები და გამოწვევები გაჩნდა. მთელი საზოგადოება ძირეულ გარდაქმნებს განიცდიდა. საქართველო ამ ცვლილებებს განსხვავებულად ხვდება. ის, როგორც რუსეთის იმპერიის დაპყრობილი ნაწილი, ბუნებრივია აქ მიმდინარე მოვლენების ზეგავლენას განიცდის და მაშინ, როცა ევროპაში ეროვნული სახელმწიფოების ჩამოყალიბების პროცესი მიმდინარეობს საქართველო თავისუფლებისთვის ბრძოლის ახალ გზებს ეძებს და ქართული კულტურული და პოლიტიკური ელიტა ბრძოლის განსხვავებული მეთოდებით, საზოგადოების ეროვნული ცნობიერების ამაღლების მეშვეობით საერთო ქართული სივრცის შექმნას და ყველა სოციალური ფენის თანაბრად ჩართვას ცდილობს თავისუფლების მოპოვებისათვის ბრძოლაში.

XIX საუკუნის ბოლოსა და XX საუკუნის პირველ ოცწლეულში ქართული კულტურული და პოლიტიკური ელიტის მთავარი გამოწვევა ევროპაზე ორიენტირებული პოლიტიკის წარმოებაა, რასაც შედეგად უნდა მოყოლოდა საქართველოს სახელის საერთაშორისო ასპარეზზე გატანა და ქართველი სა-

ზოგადობის მობილიზება დამპყრობლის წინააღმდეგ. ერთის მხრივ, XIX საუკუნის I ნახევარში შეიარაღებული აჯანყებების დამარცხებამ და მეორეს მხრივ, იმ სოციალურ-ეკონომიკური ხასიათის გარდაქმნებმა, რომელსაც ადგილი ჰქონდა XIX საუკუნის II ნახევრის საქართველოში, ქართული კულტურული და პოლიტიკური ელიტა დაარწმუნა ბრძოლის ახალი მეთოდის შემუშავებაში. სამოციანელები ნათლად აცნობიერებდნენ ეპოქის იმ გამოწვევას, რომელშიც მთელი ევროპა იყო ჩართული და ცდილობდნენ ახალი დროისთვის ფეხი აეწყოთ, ქართულ სინამდვილეზე მოერგოთ და ეს ყველაფერი საქართველოს აღორძინებისათვის გამოეყენებინათ. სწორედ აღნიშნული მოღვაწეობის გზა გრძელდება XX საუკუნის დასაწყისში. მართალია, XX საუკუნე ახალი ეპოქის დასაწყისია, თუმცა იდეური თვალსაზრისით ეს XIX საუკუნის II ნახევრიდან შექმნილი მოვლენების გაგრძელებაა.

აქედან გამომდინარეა ეპოქის მახასიათებლები. XX საუკუნის დასაწყისში საქართველო ახალი გამოწვევების წინაშე აღმოჩნდა. მას, ერთი მხრივ, უნდა გადაეღაზა ფეოდალური სისტემის რღვევის შედეგად წარმოქმნილი ცვლილებები და ახალ სოციალურ-ეკონომიკურ გარემოში დამკვიდრებულიყო და ჩამოყალიბებულიყო და, მეორე მხრივ, რაც მთავარია განეგრძო ბრძოლა საქართველოს დამოუკიდებლობისთვის განსხვავებული გზით: შეიარაღებული გამოსვლების ნაცვლად განათლებით, ცოდნით, ორგანიზებულიობით და მისი მოთხოვნა ეპოქის და საქართველოს ინტერესებისა და შესაძლებლობების შესაბამისი ყოფილიყო.

ეს გამომდინარეობდა იქიდანაც, რომ აღნიშნული პერიოდი გამოირჩევა სოციალური ფენების მრავალ-

ვალრიცხოვნობით, თითოეულ მათგანს კი საკუთარი მოთხოვნა და გამოწვევა გააჩნდა საქართველოსთან მიმართებაში და ახალი ეპოქის პირისპირ. როგორც ცნობილია, XIX საუკუნის ბოლოს კაპიტალიზმის გავრცელების შედეგად ყალიბდება ორი ახალი სოციალური ფენა: ბურჟუაზია და პროლეტარიატი. საკუთარ ისტორიულ უფლებას კარგავს გლეხი და თავადაზნაურობა, ბუნებრივია ეს პროცესი ეტაპობრივად მიმდინარეობს.

„1897 წლის მოსახლეობის აღწერის მასალებიდან ირკვევა, რომ ქართველებს შორის მემკვიდრეობითი თავადაზნაურობა (ოჯახის წევრებითიურთ) შეადგენდა 5,3 პროცენტს, მაშინ, როდესაც მთელ რუსეთის იმპერიაში – 1 პროცენტი იყო; პირადი არამემკვიდრეობითი, აზნაურობა მინიჭებული ჰქონდა ქართველების 1 პროცენტს (იმპერიაში – 0,5-ს); სამღვდელთა ქართველების 2,2 პროცენტს შეადგენდა (იმპერიაში – 0,5-ს). ამრიგად, ქართველებში სხვადასხვა პრივილეგირებული კლასების წარმომადგენელი 8,5 პროცენტს შეადგენდა, მაშინ როდესაც მთელ იმპერიაში ოთხჯერ ნაკლებს. ქართველების 87 პროცენტი გლეხობა იყო, იმპერიაში კი 77 პროცენტი.“¹

ქართულ სინამდვილეში კაპიტალისტური სისტემის ჩამოყალიბების შემდეგ იწყება ახალი გარდაქმნები არა მხოლოდ ეკონომიკური, არამედ სოციალური და პოლიტიკური თვალსაზრისით. ეს არის ორი სრულიად განსხვავებული იდეოლოგიის: ნაციონალიზმის და სოციალიზმის პროპაგანდის პერიოდი. ნაციონალიზმის და სოციალიზმის იდეოლოგიები ცდილობენ ყველა სოციალური ფენის ფასეულობათა

---

¹რ. გაჩეჩილაძე, საქართველო მსოფლიო კონტექსტში. XX და XXI საუკუნეების პოლიტიკური ცხოვრების ძირითადი მომენტები, თბილისი: ბაკურ სულაკაურის გამომცემლობა, 2013, გვ. 88

გაერთვებაროვნებას, განსხვავება იმაშია, რომ სოციალიზმი მიზნად ისახავს საერთო „მშრომელთა“ სახელმწიფოს შექმნას, ნაციონალიზმი – კი სახელმწიფოებრივი და ეროვნული შეგნების ამალღებით თავისუფლების ბრძოლის მოწოდებას დამოუკიდებლობის აღდგენისათვის. მიუხედავად სოციალ-დემოკრატიის აქტიურობისა, საქართველოში ნაციონალისტური იდეოლოგია განმსაზღვრელი იყო. სოციალიზმის იდეების გამტარებელს საქართველოში წარმოადგენდა ქართული სოციალ-დემოკრატია. ნაციონალიზმის: ეროვნულ-დემოკრატები, სოციალისტ-ფედერალისტები და სხვა.

ეროვნული იდენტობისთვის დამახასიათებელი და შემადგენელი ფასეულობების მნიშვნელობა ქართველი ერისთვის ისტორიული განვითარების სხვადასხვა ეტაპზე, ეპოქის გამოწვევებიდან გამომდინარე სასიცოცხლო როლს თამაშობდა. როგორც ვიცით, საუკუნეების მანძილზე ქართული ერთობის ცნობიერებამ განვითარების გარკვეული გზა განვლო და XX საუკუნის პირველ ოცწლეულში ახალ ეტაპზე ავიდა. მართალია ეროვნული იდენტობის გააზრებისთვის აუცილებლობას წარმოადგენს და ფაქტობრივად წარმოუდგენელიც კია მისი შესწავლა და წარსულის აღდგენა: ქრისტიანობის, ენის, მამულის, ისტორიული მეხსიერების, ტრადიციის გარეშე და დღეისათვის არსებულ ამ სახის გამოკვლევებში აქცენტი სწორედ ამ მახასიათებლებზე კეთდება, მაგრამ, ჩემი აზრით, ამ პრობლემის ამომწურავად შესწავლისათვის აუცილებელია კომპლექსური ანალიზი და, მათ შორის, სოციალურ ფენათა თუ სოციალურ ჯგუფთა როლის წარმოჩენა და გათვალისწინება. მით უფრო, რომ საზოგადოებრივი აღქმების შემქმნელი კულტურული და პოლიტიკური ელიტაა.

ყველა ეპოქას თავისი გამოწვევა გააჩნია და ეს ყოველივე ბუნებრივია ასახვას ჰპოვებს საზოგადოების ცნობიერებაზე. საუკუნეების მანძილზე დამკვიდრებული იდეოლოგიიდან გამომდინარე, მესამე წოდება ისტორიის მთავარ მამოძრავებელ ძალად არ მიიჩნეოდა და ელიტაზე იყო აქცენტი გაკეთებული.

XVIII საუკუნის ბოლოდან მოყოლებული, როდესაც იწყება ახალი ეტაპი მსოფლიო ისტორიაში და ყალიბდება ნაცია-სახელმწიფოები, მესამე წოდება იძენს დიდ მნიშვნელობას. მთავარი მიზანი ხდება მესამე წოდების შემოყვანა ისტორიის ასპარეზზე, როდესაც ერის ჰომოგენიზებისთვის აუცილებელია ყველა სოციალური ფენის ერთგვაროვნება, ერთიანი ეროვნული იდეით გამსჭვალვა. მაგრამ რატომ დგება საკითხი ასე? ეს ეპოქამ მოითხოვა. როდესაც მსოფლიო განვითარების ახალ ეტაპზე გადავიდა და ჩამოყალიბდა ნაცია სახელმწიფოები მესამე წოდება, არა მხოლოდ ნაციისთვის გახდა მნიშვნელოვანი, არამედ ეპოქისათვის. სოციალური, ეკონომიკური, პოლიტიკური ხასიათის ცვლილებებმა თავისთავად განაპირობა სოციალურად დაბალი ფენის წარმომადგენლების აქტუალობა-აქტიურობა. მით უფრო მესამე წოდებით მხოლოდ ნაციონალისტები არ ინტერესდებიან, არამედ სოციალისტები. რატომ მოხდა რომ მესამე წოდება აქტუალური გახდა? მხოლოდ იმიტომ, რომ ნაცია-სახელმწიფოები ყალიბდებიან? რატომ უნდა არა. ეს პროცესი ბევრად უფრო ადრე დაიწყო, ანუ მანამდე, სანამ საფრანგეთის რევოლუცია მოხდებოდა და მანამ სანამ XIX საუკუნის II ნახევრიდან ეროვნული სახელმწიფოების ჩამოყალიბება დაიწყებოდა. ეს არის პროცესი, რომელიც რატომ უნდა მხოლოდ ერთი ან ორი რევოლუციის მიხედვით არ გადაწყვეტილა, საფუძველი ყველაფერს

აქეს და მით უფრო ეპოქალურ ცვლილებებს, რომელიც უცებ არ ხდება. მსოფლიო ისტორია ამის კლასიკური მაგალითია. რუსეთსა და საქართველოში ფეოდალური სისტემის რღვევა ბუნებრივია, მცდარი იქნება, ვიფიქროთ, რომ დაიწყო 1861 წლიდან ჯერ რუსეთში და შემდეგ, 1864 წლიდან საქართველოში, რა თქმა უნდა არა. ეს მოვლენები საფუძველს ბევრად ადრე იღებს და ეტაპობრივად მიდიოდა მსოფლიო ახალ სისტემაზე გადასვლისაკენ. ალბათ უპრიანია, ვიფიქროთ, რომ XV საუკუნის ბოლოდან მოყოლებული, დიდი გეოგრაფიული აღმოჩენების შემდეგ, როდესაც სახელმწიფოებს შორის კავშირ-ურთიერთობა ახალ ეტაპზე გადავიდა, ამ ყველაფერმა თავისთავად მოითხოვა საზღვრების და სავაჭრო-ეკონომიკური კავშირ-ურთიერთობების გაფართოება ანუ შეიძლება ითქვას, ფეოდალიზმის რღვევის პირველი ნიშანი აქედან იღებს სათავეს. შემდეგ მოდის ჰუმანიზმის ეპოქა და ღირებულებათა და იდეათა აღმავლობა-ცვლილება. აქედან გამომდინარე, კვლევა მიმართულია სხვადასხვა სოციალური ფენების აღქმების გაშუქებაზე.

წყაროები და ისტორიოგრაფია. საქართველოს ისტორიის შეფასების და ანალიზის პროცესში მეტად მნიშვნელოვანია საზოგადოებრივი აღქმების როლი. აღნიშნული პრობლემის შესასწავლად სერიოზული წყაროთა ბაზა არსებობს ბეჭდური მედიის სახით. მოდერნულ ეპოქაში ბეჭდურმა მედიამ დიდი როლი ითამაშა ქართული, ეროვნული ცნობიერების ფორმირებაში. ქართული კულტურული და პოლიტიკური ელიტა ბეჭდური მედიის საშუალებით ნაციონალური იდეების აქტიურ პროპაგანდას ეწეოდა. ბეჭდური მედიის არსებობა გათვლილი იყო არამარტო ელიტაზე, არამედ საზოგადოების ფართო ფენებზე,

რომლის საშუალებითაც უნდა მომხდარიყო ყველა სოციალური ჯგუფის, ყველა წევრის საერთო, ეროვნული მოძრაობის პროცესში ჩართვა. ყველა სახელმწიფოში, ყველა ეპოქაში არსებობს სხვადასხვა სოციალური ფენები, სოციალური ჯგუფები, რომელთაც მათთვის გასაგებ ენაზე სჭირდებათ საუბარი.

რაც შეეხება წყაროთა ბაზას. 1. ბეჭდური მედია. ეს პერიოდი გამოირჩევა პრესის მრავალრიცხოვნობით. ბეჭდურ მედიაში საუბარია ყველა სოციალური ფენის შესახებ, მაგრამ ყურადღებამისაქცევია ის გარემოება, რომ თითოეული პერიოდული ორგანო კულტურული და პოლიტიკური ელიტის იდეებს გამოხატავდა, რომლებიც პრესის საშუალებით ცდილობდნენ საკუთარი შეხედულებების რეალიზებას საზოგადოებაში. 1900-1921 წლების საქართველოში გამოდიოდა სხვადასხვა მიმართულების ჟურნალ-გაზეთი: როგორც პოლიტიკური, მაგალითად: სოციალ-დემოკრატიული, სოციალისტ-ფედერალისტური, ეროვნულ-დემოკრატიული, სოციალისტ-რევოლუციონური, ისე: სალიტერატურო, სამეცნიერო, იუმორისტული. თითოეული მიმართულების ორგანო ცდილობდა საკუთარი იდეების გამოკვეთას. ამიტომ ამგვარი საკითხების კვლევისას მხოლოდ ერთი პერიოდული ორგანო ვერ გამოდგება, საჭიროა კომპლექსური ანალიზი.

თეორიულ ლიტერატურაში ბეჭდური მედიის როლი გადამწყვეტად მიიჩნევა მოდერნული ნაციის ფორმირებაში. როგორც ეთნოსიმბოლისტური თეორიის წარმომადგენელი ე. სმითი აღნიშნავს: „პოლიტიკური ერთობის წევრთა სამართლებრივი თანასწორობა მის მშობლიურ მიწა-წყალზე შეიგრძნობა პოპულაციისა თუ უკიდურეს შემთხვევაში, ერთობის მთავარი, ძირეული ნაწილისათვის საერთო ღირებუ-

ლებებისა და ტრადიციების წყალობით. სხვა სიტყვებით, რომ ვთქვათ, ნაციებს უნდა ჰქონდეთ საერთო კულტურისა და სამოქალაქო იდეოლოგიის, საერთო გაგებათა და მისწრაფებათა, გრძნობათა და იდეათა საზომი, რომელიც შეაკავშირებს პოპულაციას მის მიწა-წყალზე. საერთო სახალხო მასკულტურის უზრუნველყოფა ევალება სახალხო სოციალიზაციის დაწესებულებებს, კერძოდ, საყოველთაო განათლების სისტემასა და მასმედიას“.²

ეთნოსიმბოლისტური თვალთახედვისაგან განსხვავებით, მოდერნისტები ანუ ნაციების მოდერნულ დროში შექმნის თეორიის წარმომადგენლები, ეროვნული თვითშეგნების ჩამოყალიბებას და განვითარებას დიდწილად ბეჭდურ მედიას მიაწერენ. მოდერნული მიმართულებების ერთ-ერთი წარმომადგენლის ბენედიქტ ანდერსონის აზრით: „ბეჭდვითმა ენებმა საფუძველი ჩაუყარეს ეროვნული შეგნების განვითარებას. ეს შესაძლებელი გახდა აზრთა ურთიერთგაცვლისა და კომუნიკაციის ერთიანი სივრცის შექმნით. ბეჭდური პროდუქციისა და ქაღალდის საშუალებით კი მიღწეული იქნა ურთიერთგაგება. საგამომცემლო საქმემ ენას სტაბილური და მარადიული თვისებები შესძინა. ეს თვისება დიდი ხნის მანძილზე უწყობდა ხელს წარსულის იმ იმიჯის შექმნას, რომელიც ერის სუბიექტური გაგების თვალსაზრისით ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესია“.³ მიუხედავად იმისა, რომ ეს თვალსაზრისი საკამათოა და აზრთა სხვადასხვაობას იწვევს, ერთი რამ შეიძ-

---

²ე. სმითი, ნაციონალური იდენტობა. ინგლისურიდან თარგმნა ლელა პატარიძემ, თბილისი: ლოგოს-პრესი, 2003, გვ. 14

³ბ. ანდერსონი, წარმოსახვითი საზოგადოებები, თბილისი: ენა და კულტურა, 2003, გვ. 73

ლება ითქვას, ბეჭდურმა მედიამ ახალი ეტაპი შექმნა ნაციათა ისტორიაში.

2. აღნიშნულ პერიოდში მოღვაწე ცნობილ საზოგადო და პოლიტიკურ მოღვაწეთა მემუარები. კერძოდ: ნოე უორდანიას, გიორგი ლასხიშვილი, გიორგი კვინიტაძე, გრიგოლ ლორთქიფანიძე, იაკობ მანსვეტაშვილი, სამსონ ფირცხალავა, შალვა დადიანი, გიორგი მაზნიაშვილი, მარიამ გარიყული და სხვა.

მემუარების საინტერესო ფაქტებს შეიცავს ეპოქის შესახებ. მართალია, აქ ნებისმიერი მოვლენა ავტორის შეხედულებისამებრ არის შეფასებული, მაგრამ რადგანაც ჩვენი ნაშრომის მიზანი საზოგადოებრივი აღქმებია მას პირველწყაროს მნიშვნელობა ენიჭება. კვლევის პროცესში მემუარული ლიტერატურა, რომელიც XX საუკუნის პირველ ოცწლეულს ეხება დაყვავით ორ ნაწილად: 1. პოლიტიკურ მოღვაწეთა მემუარები, მოგონებები. ისინი უფრო მდიდარი როგორც პოლიტიკური, ასევე სოციალ-ეკონომიკური, კულტურული მდგომარეობის შესახებ არსებული მონაცემებით. მემუარების ავტორებს წარმოდგენილი აქვთ თავისუფლების მოპოვების და სახელმწიფოებრივი მშენებლობის საკუთარი ხედვა. 2. საზოგადო მოღვაწეთა მემუარები, მოგონებები, რომლებიც ძირითადად აქცენტს აკეთებენ კულტურული ღონისძიებების საჭიროებაზე და აღწერენ თავისი ეპოქის საზოგადო მოღვაწეთა ცხოვრებას.

მემუარების მიხედვით შეიძლება გამოიყოს ის საკითხები, რომლებიც, იდენტობრივი პროცესების მთავარი საშუალებაა: 1. ქართული ენა. 2. სწავლა-განათლების საკითხი. 3. ისტორიული მახსოვრობა და ტრადიციები. 4. ქართული თეატრის აღორძინება. 5. ეკონომიკური საკითხი. 6. თავისუფლების ბრძოლისკენ მოწოდება. ბუნებრივია, თითოეული საკითხი

საქართველის ისტორიის ყველა ეტაპზე აქტუალური იყო, თუმცა XX საუკუნის პირველ ოცწლეულში ეს პროცესები მიმართულია, როგორც თავისუფლების მოპოვებისთვის, ასევე სოციალურ ფენათა დაახლოება-გაერთგვაროვნებისკენ.

3. ქართული კულტურული და პოლიტიკური ელიტის მიერ 1900-1921 წლებში გამოცემული წიგნები, ბროშურები, ნათარგმნი ლიტერატურა, პოლიტიკურ პარტიათა პროგრამები. ბუნებრივია, აქ სრულად ვერ დავასახელებ და ვერ განვიხილავ თითოეული მათგანის ნაშრომს, თუმცა უნდა ითქვას, რომ არსებული მასალები თანამედროვეთა მიერ არის დამუშავებული და შეფასებული, ამასთან აქცენტი გაკეთებულია ყველა იმ პრობლემაზე, რომელიც ეპოქის გამოწვევას წარმოადგენდა. მათ შორის აღსანიშნავია: ნოე ჟორდანი, მიხაკო წერეთელი, გიორგი გვაზავა, ტიტე ართმელაძე, სამსონ ფირცხალავა, გრიგოლ გველესიანი, არჩილ ჯორჯაძე, ნოე რამიშვილი, ივანე მაჭავარიანი, პეტრე სურგულაძე, თედო ღლონტი, ვასილ წერეთელი, სამსონ დადიანი, ივანე გომართელი და სხვა.

წიგნებსა და ბროშურებში აღწერილია ქართული კულტურული და პოლიტიკური ელიტის იდეები, შეხედულებები საქართველოს წარსული და თანამედროვე ისტორიის შესახებ, მათი დამოკიდებულება პოლიტიკურ, სოციალურ-ეკონომიკურ, კულტურულ და რელიგიურ ცხოვრებასთან. მათში გადმოცემულია სხვადასხვა სოციალური ფენების მდგომარეობა, მათი აღქმა და ჩართულობა თავისუფლების მოპოვებისათვის ბრძოლაში. საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესიის როლი და ვითარება ერთი მხრივ, იმპერიის გავლენაში ყოფნისას და მეორე მხრივ, დემოკრატიული რესპუბლიკის პერიოდში. ნა-

თარგმნი ლიტერატურა მნიშვნელოვანია იმ თვალსაზრისით, რომ ჩვენ ვიგებთ რა საკითხები წარმოადგენდა ქართული კულტურული და პოლიტიკური ელიტის ნაწილის ინტერესის სფეროს, რადგან ძირითადად ითარგმნებოდა ის წიგნები, რომლებშიც ასახული იყო სოციალური და ეკონომიკური განვითარების ასპექტები. ესენი იყო: ვ. ლენინის, გ. პლехანოვის, პ. კროპოტკინის, ლ. მარტოვის, პ. მასლოვის კ. კაუცკის, პ. ლაფარგის, ა. ბებელის, ვილ. დრეპერის, და სხვა.

პოლიტიკურ პარტიათა პროგრამებში წარმოდგენილი იყო თითოეული მათგანის ხედვები საქართველოს სახელმწიფოებრივი ცხოვრების სამომავლო განვითარებაში.

4. დაბოლოს, ცხადია, ვემყარები საარქივო დოკუმენტებს, რომლებშიც ხშირ შემთხვევაში ასახულია ის საიდუმლო მონაცემები, რომლებიც ხელმისაწვდომი არ იყო აღნიშნული პერიოდის საზოგადოების ფართო ფენებისთვის, განსხვავებით ზემოთ აღნიშნულ წყაროთა სისტემისაგან. ამიტომ ეს ინფორმაცია დღეისათვის ორმაგად საინტერესო და მნიშვნელოვანია.

5. ეროვნული პრობლემის ირგვლივ სხვადასხვა გამოკვლევები არსებობს, როგორცაა იური კაჭარავას, „ქართველი ხალხის ეროვნული კონსოლიდაციის ეტაპები“,⁴ გურამ ყორანაშვილის, „ეროვნული საკითხი“,⁵ მისივე „ეთნიკური თვითშეგნება და ტრადიციები“,⁶ და „ეთნოფსიქოლოგია და ტრადიციები“,⁷

---

⁴ი. კაჭარავა, ქართველი ხალხის ეროვნული კონსოლიდაციის ეტაპები, თბილისი, 1996

⁵გ. ყორანაშვილი, ეროვნული საკითხი, თბილისი: მეცნიერება, 1997

⁶გ. ყორანაშვილი, ეთნიკური თვითშეგნება და ტრადიციები. თბილისი: მეცნიერება, 1984

რისმაც გორდეზიანის, „ქართული თვითშეგნების ჩამოყალიბების პრობლემა“,⁸ აკაკი სურგულაძის, „ერის ცნებისა და რევოლუციამდელ საქართველოში ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის ეტაპების შესახებ“,⁹ დავით მაღაზონიას, „ქართული ისტორიოგრაფიული აზროვნება XIX საუკუნის II ნახევარში“,¹⁰ თუმცა, ქართული იდენტობის ისტორიის კვლევას ბოლო დროს დაეთმო ყურადღება ქართულ ისტორიოგრაფიაში.

როგორც აღვნიშნე, საქართველოს ისტორიის არაერთი პრობლემაა დღეისათვის დამუშავებული. ქართული იდენტობის ისტორიის შესახებ სპეციალური ლიტერატურა ჯერ კიდევ საკმაოდ მცირერიცხოვანია. თუმცა არსებობს მნიშვნელოვანი გამოკვლევები, რომლებიც საქართველოს ისტორიის სხვადასხვა პერიოდის შესახებ საინტერესო მოსაზრებებს და დასკვნებს გვთავაზობენ. მათგან აღსანიშნავია: გიული ალასანია, „თვითიდენტიფიკაცია შუა საუკუნეების საქართველოში (მთელისა და ნაწილის ურთიერთობა)“,¹¹ მარიამ ჩხარტიშვილის, „ქართული ეთნიკ რელიგიური მოქცევის ეპოქაში“,¹² ლელა პა-

---

⁷ გ. გორანაშვილი, ეთნოფსიქოლოგია და ტრადიციები, თბილისი, 1983

⁸ რ. გორდეზიანი, ქართული თვითშეგნების ჩამოყალიბების პრობლემა, თბილისი, 1993

⁹ ა. სურგულაძე, ერის ცნებისა და რევოლუციამდელ საქართველოში ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის ეტაპების შესახებ, თბილისი, 1970

¹⁰ დ. მაღაზონია, ქართული ისტორიოგრაფიული აზროვნება XIX საუკუნის II ნახევარში, თბილისი: ქრონოგრაფი, 2001

¹¹ გ. ალასანია, თვითიდენტიფიკაცია შუა საუკუნეების საქართველოში (მთელისა და ნაწილის ურთიერთობა), კრ. „ქართველური მემკვიდრეობა“, №VIII, ქუთაისი: ენა და კულტურა, 2003

¹² მ. ჩხარტიშვილი, ქართული ეთნიკ რელიგიური მოქცევის

ტარიძის, „პოლიტიკური და კულტურული იდენტობანი IV-VIII საუკუნეების ქართულ ერთობაში: „ქართლის ცხოვრების“ სამყარო“,¹³ ზურაბ კიკნაძის, „ქართლი გაქრისტიანების გზაზე: ადამიანები და სიწმინდეები“,¹⁴ მარიამ ჩხარტიშვილისა და ქეთევან მანიას, „ქართველთა ნაციონალური კონსოლიდაციის პროცესის ასახვა ბეჭდურ მედიაში ივერია და მისი მკითხველი საქართველო“,¹⁵ საქართველო ათასწლეულთა გასაყარზე,¹⁶ „ქართველი ერის დაბადება“,¹⁷ თინათინ ბოლქვაძის, „ქართული ნაციონალური იდენტობის წრთობა: ილიას „ივერია“,¹⁸ ზაალ კიკვიძის, „ენა, გენდერი და ნაციონალიზმი“¹⁹ და სხვა, რომლებიც ეროვნული იდენტობის ცალკეული საკითხების კვლევას მიეძღვნა. აღნიშნული გამოკვლევები მოწმობს იმას, რომ იდენტობრივი კვლევებისადმი ინტერესი დიდია. ეროვნული იდენტობისთვის დამახასიათებელი ფასეულობების განხილვა ცალკე თუ ერთად აღებულ ქართველი მეცნიერების კვლევის საგანი ხდება.

ეპოქაში, თბილისი: კავკასიური სახლი, 2009

¹³ლ. პატარიძე, პოლიტიკური და კულტურული იდენტობანი IV-VIII საუკუნეების ქართულ ერთობაში: „ქართლის ცხოვრების სამყარო“, თბილისი: კავკასიური სახლი, 2009

¹⁴ზ. კიკნაძე ქართლი გაქრისტიანების გზაზე: ადამიანები და სიწმინდეები, თბილისი: უნივერსალი, 2011

¹⁵მ. ჩხარტიშვილი, ქ. მანია, ქართველთა ნაციონალური კონსოლიდაციის პროცესის ასახვა ბეჭდურ მედიაში და მისი მკითხველი საქართველო, თბილისი: უნივერსალი, 2011

¹⁶საქართველო ათასწლეულთა გასაყარზე, თბილისი, 2005

¹⁷ქართველი ერის დაბადება, თბილისი: ილია ჭავჭავაძის სახელობის უნივერსიტეტის გამომცემლობა 2009

¹⁸თ. ბოლქვაძე, ქართული ნაციონალური იდენტობის წრთობა: ილიას „ივერია“, თბილისი: უნივერსალი, 2010

¹⁹ზ. კიკვიძე, ენა, გენდერი და ნაციონალიზმი, თბილისი: უნივერსალი, 2010

დასახელებული ნაშრომები მიუთითებს იმას, რომ მნიშვნელოვანი საკითხებია ავტორთა ყურადღების ცენტრში მოქცეული. ამჯერად ყურადღებას ვამახვილებ სხვადასხვა სოციალური ფენების, ჯუფების ცნობიერებაზე და მათ მდგომარეობაზე. ქართულ ისტორიოგრაფიაში სოციალური ისტორიის შესწავლა ბუნებრივია სიახლეს არ წარმოადგენს, თუმცა კვლევა მიმართულია საზოგადოებრივ აღქმებზე.

თავი პირველი

ქართული სინამდვილე და ეროვნული იდეა

როგორც ცნობილია, ქართული ჩვენ-ჯგუფის წევრები ერთობად თავს მოიაზრებდნენ ისეთ ფასეულობებზე დაყრდნობით როგორცაა სამშობლო, ქართული ენა, ქრისტიანობა და მეფობის ინსტიტუტი. სწორედ ამიტომ XIX საუკუნის დასაწყისიდან მოყოლებული რუსეთის ხელისუფლებამ საქართველოს სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის გაუქმების შემდეგ მთავარი ძალა მიმართა ქართული ერთობის არსებობის ტრადიციული ელემენტების: მეფობის ინსტიტუტის, ქართული მართლმადიდებელი ეკლესიის და ქართული ენის გაუქმება-შესუსტებისაკენ.

რუსეთის გავლენაში მყოფ საქართველოს ცხოვრებაზე თავის ასახვას პოულობდა იმპერიაში მიმდინარე მოვლენები და განსაზღვრავდა ხშირ შემთხვევაში ქართული საზოგადოებრივი აზრის მიმართულებას და, ბუნებრივია, ეროვნულ თვითშეგნებაზეც გავლენას ახდენდა. XIX საუკუნეში რუსეთის დამპყრობლური პოლიტიკის შედეგად საქართველოს ახალ სისტემაზე მოუწია გადასვლა, რაც ქვეყნის ცხოვრების ყველა სფეროს შეეხო. ერთ-ერთი პრობლემური ჩვენთვის აღმოჩნდა რუსეთის საიმპერატორო კარის მიერ მიზანმიმართული ქმედებების შედეგად კუთხურობის გაძლიერება. ქართველების ცნობიერება რადიკალურად შეიცვალა და უკვე XIX საუკუნის II ნახევარში ილია ჭავჭავაძე წერს: „აბა დაიბახე ქართველო-თქო, თუ შავი ზღვიდამ მოყოლებული კასპიის ზღვამდე მარტო დიპ-გადმოგდებულმა ქართლელის მეტმა შემოხედოს ვინმემ და თუ გაჭირდა, იქნება კახელმაც თავისი სხვილი კისერი შენკენ მოიღრიჯოს, სხვანი კი ყურსაც არ გათხოვებენ,

თითქო ამათ არ ეძახიო, თითქო ისინი კი ქართველები არ არიანო“.²⁰ ეს პრობლემა მეტ სიმწვავეს იძენს როგორც XX საუკუნის პირველ, ისე მეორე ათწლეულში. ჟურნალ „მოგზაურში“ ვკითხულობთ: „ჩვენებურ კაცს, ვინც უნდა იყოს ის, რომ შეხვდეთ და კითხოთ, ვინა ხარო? გეტყვის თუ კახელია კახელი ვარო, თუ რაჭველია – რაჭველიო და სხვა ამგვარად. სამარცხვინოა ჩვენთვის, რომ დღემდის ვერ შეგვიგნია თუ ვინა ვართ. როდესაც ჩვენ, როგორც ერთი კაცი, ისე ყველა ვიტყვით, ჩვენ ქართველნი ვართო, მაშინ, მხოლოდ მაშინ მოგვენიჭება ჩვენ ღვთიური ძალა, მხოლოდ მაშინ იტყვის ჩვენი მტერი, რომ ჩვენც რამედ მისაჩნევი ვართ სხვა ერთა შორის.“²¹ 1911 წელს თემი წერდა: „კითხევით პირველ შეხვედრილ მეგრელს ქართველი ხო არა ხარო? – დაუფიქრებლად გეტყვით: არა ბატონო მე მეგრელი ვარო. ასევე გეტყვით იმერელი, ასევე ფიქრობს ფშაველი. ქართლელი იმერლობას თაკილობს, კახელი კიდევ ორივეს ერთად.“²²

იმის საჩვენებლად თუ როგორი განსხვავება იყო შუა საუკუნეებისა და რუსეთის მიერ დაპყრობილ საქართველოს შორის ნათლად აჩვენებს შემდეგი ფაქტი, კერძოდ, სვანეთის ერთ-ერთი თემის ლატალის პატარა სოფლის ლაილის ეკლესიის ხატის XI საუკუნის წარწერა: წმიდაო მთავარანგელოზო მუხერისაო... ადიდენ მეფენი ბაგრატონიანნი, დადიანი და დიდებული და ერთობილი საქართველო და

---

²⁰ ი. ჭავჭავაძე, თხზულებანი ოც ტომად, ტ. V. თბილისი: მეცნიერება, 1991, გვ. 164

²¹ ჟურნ. მოგზაური, 1904, №304, გვ. 164-165

²² გაზ. თემი, 1911, №33, გვ.1

ერთობილი სუანნი...“²³ როდესაც ამ წარწერას ვკითხულობთ შეიძლება გაჩნდეს კითხვა, ეს ხომ ერთიანი საქართველოს პერიოდია და ბუნებრივია ასეთი აღქმა საზოგადოების მხრიდან? მაგრამ თუ იმ ლოგიკით ვიხელმძღვანელებთ, რომ შუა საუკუნეებში სხვადასხვა კუთხეებს შორის კავშირი არ იყო და ყველა საკუთარი რეგიონის კეთილდღეობაზე ზრუნავდა და კაპიტალიზმის შემოსვლის შემდეგ უკავშირდება ერთმანეთს ცალკეული კუთხეები. მაშინ სვანეთში, მთის ნაწილში, რომელიც ყოველთვის განკერძოებით იდგა ხელისუფლებისაგან, რატომ იყო ასეთი სულისკვეთება ერთიანი საქართველოს მიმართ? ანუ ზემოთ მოყვანილი მაგალითები მოწმობს, რომ ეს არის რუსეთის მიერ შექმნილი იდეოლოგია. ვახუშტი ბატონიშვილი წერს: “ერთ-მეფობასა წარმოაჩინებს აწცა სამნი ხილულნი ესენი: პირველი უკეთუ ჰკითხოთ ვისმე ქართველსა, ან იმერელსა, მესხსა, ჰერ-კახსა, „რა რჯული ხარ“, წამს მოგიგებს „ქართველი“. მეორედ, არს მათ ყოველთა წიგნი და ენა ერთი და იგივე ფარნაოზ პირველსა მეფისაგან ქმნული და ჰკითხოს მათ წინ-თქმულთა კაცთა: „რა ენა და წიგნი უწყი“, მოგიგებს მყის „ქართული“, რამეთუ არ იტყვის არცა სჯულსა, ენასა და წიგნსა იმერთასა ანუ მესხთა და ჰერ-კახთასა, არამედ ქართულსა. მესამე არა სადმე ვიხილავთ დიდთა შენებულთა და ეკლესია-მონასტერთა ანუ ხატთა და ჯვართა ძვირფასთა, რომელთა ზედა იყო სხუათა მეფეთა სახელნი თვნიერ – „ჩვენ მეფემან საქართველოსამან ანუ ქარლისა და აფხაზეთისამან – „რომელნი ზედმიწერილი არიან ქუათა, ხატთა და

---

²³გ. გასვიანი, უძველესი ქართველური ენის ძეგლი (სვანური ლექსიკონი), ჟურნ. ანალები, №1, თბილისი, 2001, გვ. 94

ჯუართა ზედა“.²⁴ აქაც შეიძლება დაისვას კითხვა, ვახუშტი ბატონიშვილი ხომ ელიტის წარმომადგენელია და შეიძლება ის ქმნის ამ იდეოლოგიას? მაგრამ ჯერ ერთი, იგი საკმაოდ აკრიტიკებს ქართულ ხასიათს და უარყოფით მხარეებსაც უსვამს ხაზს და მეორე, როგორც ვიცით შუა საუკუნეებში საზოგადოების ფართო ფენებმა არ იციან წერა-კითხვა და ვერც ვახუშტის დაწერილი ფაქტი გახდებოდა იმ პერიოდის საზოგადოების ყურადღების საგანი. XIX საუკუნის II ნახევრის და XX საუკუნის დასაწყისის საქართველოში კი კულტურული და პოლიტიკური ელიტა ფართო ფენებისთვის ქმნის იდეოლოგიას და იღია ჭავჭავაძის მიერ ჩამოყალიბებული იდეა ეპოქის გამოძახილია.

ჯერ კიდევ XVII საუკუნეში, როდესაც ჟან შარდენმა იმოგზაურა საქართველოში, სამეგრელოს აღწერის დროს იგი აღნიშნავს, რომ საკმაოდ გავრცელებული ყოფილა ბაზრობები სადაც იკრიბებოდა სხვადასხვა მხარის წარმომადგენლები. „14 სექტემბერი წიფურიაში სადღესასწაულო დღეა, იმართება ბაზრობა, რომელსაც სიპიასობას უწოდებენ. იგი ორშაბათიდან კვირამდე გრძელდება. ამ დღეს თავიანთ ეკლესიებში თავზე დადებული მიაქვთ წმინდა გიორგის ხატები. რადგანაც ამ დღესასწაულზე ბაზრობის გამო ძალიან ბევრი ხალხი ჩამოდის, მათ შორის მრავალი უცხოელია, რომელთა უმეტესი ნაწილი სომეხი, ქართველი და ებრაელი ვაჭრები არიან. აქ გაცხოველებული ვაჭრობა წარმოებს ყოველგვარი სურსათ-სანოვაგით, სამკაულებით, ქსოვილებით, რომლებიც ადგილობრივი საქონლის გვერდით იყი-

---

²⁴ ვ. ბაგრატიონი, ქართლის ცხოვრება, IV. ტექსტი დადგენილი და გამოცემული ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ, თბილისი, 1973, გვ. 265

დება.“²⁵ აგრეთვე საინტერესო დოკუმენტი 1819 წელს თბილისის პოლიცმაისტერის იოსებ შაგუბატოვის აღწერის მონაცემები, სადაც სხვადასხვა საკითხებთან ერთად აქცენტი გაკეთებულია საშინაო ბაზრის აღწერაზე. ყურადღებაამისაქცევია ის გარემოება, რომ ამ პერიოდში კაპიტალისტური სისტემა არ იყო დამკვიდრებული და რუსების შემოსვლიდან ამ მოკლე ხანში ვერც გზების გაყვანა მოესწრებოდა იმ მასშტაბით, რომ ვაჭრობას ასეთი ხასიათი მიეღო. მისი ცნობებიდან ჩანს, რომ აღმოსავლეთ და დასავლეთ საქართველოს ერთმანეთთან ფართო სავაჭრო ურთიერთობები აკავშირებდა. „ჩამონათვალის მიხედვით საქართველოს ეს ორი მხარე ერთმანეთში მრავალფეროვანი ასორტიმენტის პროდუქციას ცვლიდა, რაც თავისთავად ხელს უწყობდა ქვეყანაში ერთიანი შიდა ბაზრის განვითარებას. არსებული სავაჭრო ურთიერთობები აღწერილია არა ზოგადად, არამედ ჩამოთვლილია ცალკეულ რეგიონებში წარმოებული სავაჭრო პროდუქცია.“²⁶

აღწერის მიხედვით თბილისის ბაზართან დაკავშირებული ყოფილა ყველა რეგიონი – „შიდა ქართლიდან და ანანურიდან თიფლისში ჩამოტანილი გასაყიდი საქონლის ნაცვლად ცოტა ფულს იღებენ. უფრო მეტად მიაქვთ საქონელი: ღეკური ნაბდები, ხარები და სხვა, რაც მათთან არ არის, ან ძალიან ცუდია.

---

²⁵ ჟან შარდენი, ტექსტი ფრანგულიდან თარგმნა, გამოკვლევა და კომენტარები დაუთმო მზია მგალობლიშვილმა, თბილისი: მეცნიერება, 1975, გვ. 195

²⁶ ა. თაბუაშვილი, გ. ჟუჟუნაშვილი, „საქართველო და იმერეთი“ იოსებ შაგუბატოვის 1819 წლის აღწერის მიხედვით. მოხსენება წაკითხული საქართველოს ისტორიის ინსტიტუტის ყოველწლიურ სამეცნიერო კონფერენციაზე (2011), გვ. 4

ქიზიყელი და კახელი გლეხები კი ჩამოტანილი ღვინის სანაცვლოდ ბევრ ფულს იღებენ და ამასთან მსხვილფეხა საქონლის გარდა იმავე საქონელს ყიდულობენ, რასაც ქართლელები.

კეთილშობილი გვარიშვილები იმერეთიდან, ქართლიდან და კახეთიდან, ასევე ალაღარები ყაზახიდან, შამშადილუსა და ბორჩალოს დისტანციებიდან ტფილისელი ვაჭრებისაგან და მედუქნეებისაგან ყიდულობენ მრავალი სახის შემოტანილ საქონელს, რომელსაც იყენებს ორივე სქესი სამოსად და სხვა.“²⁷

ფაქტობრივად ზემოთ მოყვანილი მასალა მოწმობს, რომ ქართული ერთობის წევრებს შორის კავშირი არსებობდა ყოველ ეპოქაში, თუმცა სხვადასხვა ფორმით იყო გამოხატული. ზემოთ განხილული საკითხის სისწორეს ადასტურებს საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის სამხედრო მინისტრის გრიგოლ ლორთქიფანიძის მოსაზრება: „რუსეთის მთავრობამ საქართველოს სახელი პოლიტიკურ და გეოგრაფიულ ლექსიკონიდან ამოშალა და მხოლოდ იმპერატორის ტიტულში და ეგზარხის წოდებაში დასტოვა. საქართველო რუსულ გუბერნიებად და მაზრებად დასჭრა, ხოლო ქართველი ერის არსებობა გააზღაპრა, ასეთი ნაცია თითქოს არ არსებობდა, მისთვის იყო ქართლელები და გურულები, მეგრელები და კახელები, იმერლები და სვანები, აჭარლები და ხევსურები და ასე ბოლომდე. ამით დამპყრობელთ უნდოდათ ქართველი ერის გახრწნა და დაშლა. ამ, მიზნისათვის დიდის თავგამოდებით მუშაობდა რუსული ეკლესია და აი, მანაც უძლიერესი იერიშები საქართველოს განაპირებაზე მიიტანა.“²⁸

²⁷ იქვე, გვ. 4

²⁸ გ. ლორთქიფანიძე, ფიქრები საქართველოზე, თბილისი: 28

როგორც ვხედავთ, კუთხურობის გამოხატულება იყო არა მხოლოდ კაპიტალიზმის არარსებობის და უგზოობის მიზეზი, არამედ რუსეთის საიმპერატორო კარის მიზანმიმართული ანტიქართული პოლიტიკის შედეგი.

რუსული გავლენის შედეგად ეროვნული ცნობიერების შესუსტებას თან დაერთო მთელი რიგი სოციალურ-ეკონომიკური და პოლიტიკური გარდაქმნები, რაც ბატონყმობის გაუქმებას, გლეხობის, როგორც ახალი თავისუფალი ფენის სტატუსით გაჩენას, კაპიტალიზმის დამკვიდრებას, ბურჟუაზიის და პროლეტარიატის ჩამოყალიბებას, რევოლუციების მრავალრიცხოვნობას და განსხვავებული იდეოლოგიების არსებობას უკავშირდება. ახალი გამოწვევების წინაშე აღმოჩენილი გაუთვითცნობიერებელი საზოგადოების არსებობას ისიც ემატებოდა, რომ საერთო მტრის წინააღმდეგ ბრძოლის ნაცვლად გაუთავებელ შიდა დაპირისპირებას ახმარდნენ დროსა და ენერჯიას. ამასთან დაკავშირებით 1876 წლის გაზეთ „დროებაში“ ვკითხულობთ: „ქართველებს რომ სადი ეროვნული შეგნება ჰქონდეთ, მტკიცედ იდგნენ იმ რწმენაზე, რომ ეროვნების გარეშე მიუწვდომელია კულტურა, მაშინ შექმნიდნენ ისეთ სულიერ ეროვნულ წრეს, რომელიც წინააღმდეგობას გაუწევდა გარეგან ბოროტებას, ეროვნული ვინაობა არ დაიხარებოდა ისე სასტიკად და შესაძლებელი იქნებოდა პიროვნების წარმოშობა და განვითარება, მიუხედავად გარეგანი დაბრკოლებისა. ამის ნაცვლად, ოჯახში, საზოგადოებაში, კერძობაში ჩვენ ვხედავთ მხოლოდ მისწრაფებას ეროვნული წრის მოსპობისადმი. გარეშეების დევნილს ჩვენ თვითონ არა ნაკლებ

ვდევნით და ვაძლიერებთ იმ პირობებს, რომლებიც უარყოფენ ჩვენს არსებობას.“²⁹

როგორც ცნობილია, საქართველოში ეროვნული იდეის განვითარების მიმართულებით ახალი ეტაპი იწყება XIX საუკუნის II ნახევრიდან, როდესაც სამოღვაწეო ასპარეზზე გამოდიან სამოციანელები ილია ჭავჭავაძის მეთაურობით და მათი მთავარი მიზანი ხდება ილიას მიერ დამკვიდრებული ლოზუნგის: „მამული, ენა სარწმუნოება“ შენარჩუნებისთვის ბრძოლა. ეს არის იდეა, რომელიც, ფაქტობრივად მთლიანად გასდევს XIX საუკუნის II ნახევრისა და XX საუკუნის დასაწყისის ქართული კულტურული და პოლიტიკური ელიტის ნაწილის ბრძოლას ეროვნული ცნობიერების ამაღლებისათვის მოსახლეობის ფართო ფენებში და ეროვნული თავისუფლებისათვის.

დავიწყებ იმით, რომ ილიას მიერ ერთიან ლოზუნგად დამკვიდრებული „მამული, ენა, სარწმუნოება“, საუკუნეების მანძილზე ისტორიის სხვადასხვა ეტაპზე ეპოქის მოთხოვნილებებიდან გამომდინარე დღის წესრიგში იდგა ყოველთვის, თუმცა ცალკეულ შემთხვევებში რომელიმე მათგანი წინა პლანზე იყო წამოწეული და განმსაზღვრელ ადგილს იკავებდა.

ილიას მეთაურობით პერიოდულმა გამოცემამ „ივერიაში“, თავიდანვე გამოკვეთა თავისი მიმართულება. აქ ჩამოყალიბებულია ის იდეები, რომელთაც ეროვნული დატვირთვა გააჩნდა. პირველ ადგილზე დაყენებულია სამშობლო. „საძირკველს ნაციონალურის ძალისას შეადგენს ტერიტორია, მიწა-წყალი, მამული, სამშობლო. მიწა-წყალი მარტო ნივთიერი ფაქტორი არ გახლავთ. იგი ამასთან სულიერია, ცოცხალი არსებაა. თუ ერთი მხრივ იგი იპყრობს

---

²⁹ გაზ. დროება, 1976, №102, გვ. 1

გვამთა მამა-პაპასათა, მეორე მხრივ მასში ტრიალებს წინაპართა დიდებული სული და ეს სული აცოცხლებს, ასულდგმულებს, აცხოველებს თანამედროვე თაობას. წაართვით ერს მისი მიწა-წყლი, მისი ტერიტორია და იგი დაჰკარგავს არა მარტო ნიადაგს არსებობისა, არამედ მოსწყდება იმ დიდებულ ისტორიულს სულს, რომელიც სამშობლოში ტრიალებს.³⁰

თითოეულ სტატიას, თითოეულ სიტყვას გააჩნდა გარკვეული დატვირთვა, როგორც ეროვნული, აგრეთვე პოლიტიკური. შემთხვევითი არ იყო, რომ პირველ ადგილზე სამშობლო, ტერიტორიაა დაყენებული. საჭირო იყო სახელმწიფოებრიობა დაკარგული ქართველი ერის ცნობიერებაში დამოუკიდებელი მიწა-წყლის, საკუთარი სამშობლოს ქონის აუცილებლობის დამტკიცება. სამშობლოს შემდეგ მეორე ეროვნულ სიმბოლოდ „ივერია“ მიიჩნევის ქართულ ენას, რომელიც ერის არსებობის აუცილებელი ნიშანია. ქართულ ენას საუკუნეების მანძილზე დიდი დატვირთვა გააჩნდა, თუმცა რუსეთის მიერ საქართველოს დაპყრობის შემდეგ, როდესაც მას განსაკუთრებული საფრთხე შეექმნა, ქართული კულტურული და პოლიტიკური ელიტის მიერ სისტემატიურად იბეჭდებოდა პრესაში ქართული ენის დანიშნულების შესახებ. ამ მხრივ გამონაკლისს არც „ივერია“ წარმოადგენდა. „მეორე ბურჯი ერის აღორძინებისათვის გახლავთ სამშობლო ენა. ერის განვითარება პირდაპირ დამოკიდებულია ენის განვითარებაზე. თუ ენა ერთ წერტილზეა შეჩერებული, ერის წინმსვლელობაც მოსპობილია, თუ ენა უკანუკან მიდის და დატაკდება, აზროვნებაც ერისა ქვეითდება, უძლურდება, ვითარდება, მდიდრდება ფორმებითა, ერის აზ-

---

³⁰ გაზ. ივერია, 1901, №116, გვ. 1

როვნებაც წელში იმართება, ძალ-ღონეს იძენს, აყვავების ხანა უდგება.“³¹

მესამე „ბურჯად“ მიჩნეულია სკოლა. „მესამე ბურჯი ერის წარმატებისა გახლავთ სკოლა. რომელ ქვეყანაშიაც კი უმრავლებიათ სკოლები, ყველგან მათ მოუხდენიათ საოცარი ძირითადი ცვლილება: ერი გამდიდრებულა ცოდნით, ამადლებულა ზნეობით, აღვსილა დოვლათით. სკოლებს დიდი მნიშვნელობა აქვთ არა მარტო გლეხთათვის, არამედ კეთილშობილ წოდებისათვისაც, რადგანაც ჩვენში წვრილმანი აზნაურობა მრავალრიცხოვანია და იგი თავის შეილებს სახალხო სკოლებში ზრდის.“³²

საინტერესოა, რომ მესამე ადგილზე სკოლა, სწავლა-განათლებაა დაყენებული. რაც შემდეგი გარემოებით არის განპირობებული: 1. როგორც ცნობილია, XIX საუკუნის 60-იანი წლებიდან ქართველთა ეროვნულ-განმათავისუფლებელ მოძრაობაში იწყება ახალი ეტაპი, რაც გულისხმობდა შეიარაღებული ბრძოლის ნაცვლად, მტკიცედ შემუშავებული ეროვნული იდეოლოგიის საშუალებით საზოგადოების ცნობიერების გაერთგვაროვნებას. 2. საზოგადოების ყველა წევრის თანასწორად ჩართვა განმათავისუფლებელი მოღვაწეობის პროცესში. 3. სკოლას, სწავლას განათლების გარდა, აღნიშნულ ეპოქაში ეროვნული ფუნქციაც მიენიჭა. სკოლის საშუალებით, ეროვნული ისტორიის ცოდნით უნდა მომხდარიყო საზოგადოების განათლების, ნაციონალური ცნობიერების დონის ამადლება.

მეოთხე ადგილზეა დაყენებული ქრისტიანობა, რომელმაც პუბლიცისტების აზრით მას შემდეგ რაც საქართველოში გავრცელდა და გამოცხადდა სახელ-

---

³¹ გაზ. ივერია, 1901, №116, გვ. 1

³² გაზ. ივერია, 1901. №117, გვ. 1

მწიფო რელიგიად ქართველი ერის ცხოვრებაში მნიშვნელოვანი ადგილი დაიკავა. ქართველობა და ქრისტიანობა საუკუნეების მანძილზე ერთიან კონტექსტში მოიაზრებოდა. „მეოთხე ბურჯი ერის წარმატებისა არის ეკლესია. წინად ჩვენი ეკლესია სასიქადულოდ აღასრულებდა თავისს მაღალს დანიშნულებას. მან ჩვენს ერში დანერგა ძლიერი სარწმუნოებრივი გრძნობა, მოჰფინა ველნი და მთანი მდიდარი ტაძრებით და მონასტრებითა, შექმნა სასულიერო ლიტურატურა, შეაერთა ქართველებში ერთად მაცხოვრის და მამულის მხურვალე სიყვარული და თვით კავკასიონის მთებიც კი გახადა ასპარეზად სახარების ძღვევამოსილი ქადაგებისა. ეკლესია და სკოლა არის სათავე ხალხის ზნეობისა, კეთილისა, ხოლო თვითონ ეთიკა, სპეტაკი ზნე საძირკველია ხალხის არსებობისა, სიმტკიცისა, კეთილდღეობისა, წარმატებისა.“³³

აღნიშნული ეროვნული პროგრამის ჩამოყალიბება შემთხვევითი არ ყოფილა. ეს ქართველ მოღვაწეთა მთავარი საბრძოლო დევიზი გახდა. XIX საუკუნის I ნახევარში ანტირუსული აჯანყებების წარუმატებლად დასრულების შედეგად, ქართული კულტურული და პოლიტიკური ელიტა დარწმუნდა იმ ეტაპზე საქართველოს სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის აღდგენის უპერსპექტივობაში და აქედან გამომდინარე XIX საუკუნის II ნახევრიდან იწყება ეროვნული მოძრაობის ახალი ეტაპი, რომელიც ეპოქის გამოწვევებიდან გამომდინარე გარკვეულ ცვლილებას განიცდიდა.

ქართულმა პოლიტიკურმა და კულტურულმა ელიტამ გააცნობიერა, რომ თავისუფლების ბრძო-

---

³³ იქვე, გვ. 2

ლისთვის ხალხის მასების მობილიზებას მხოლოდ ღლოზუნგები ვერ მოაგვარებდა და არც გაუთავებელ შვიარაღებულ, უსისტემო გამოსვლებს მოყვებოდა შედეგი. საჭირო იყო ხალხთან რაც შეიძლება მეტი კონტაქტი და მათთვის გასაგებ ენაზე საუბარი. გარდა იმისა, რომ ქართველებს თავისუფლებისთვის უნდა ებრძოლათ, მათ, აგრეთვე უხდებოდათ ყოველდღიური ბრძოლა იმ ცვლილებებთან, რაც რუსეთის ხელისუფლებამ მოიტანა საქართველოში. აუცილებელ საჭიროებას წარმოადგენდა ახალი გამოწვევების მიღება და მასში ჩართულობა. ეს იქნებოდა სოციალური, ეკონომიკური თუ საგანმანათლებლო.

XX საუკუნის პირველ ოცწლეულში ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის იდეოლოგები შემდეგ მიზნებს ისახავდნენ: 1. ავტონომიის ფორმით რუსეთის ქვეშევრდომობაში გაერთიანებას; 2. ქართული კულტურული მემკვიდრეობისა და საქართველოს ისტორიის, ანუ წარსულის მახსოვრობის პროპაგანდას. 3. ეროვნული ეკონომიკის, სასწავლო-საგანმანათლებლო სისტემის აღორძინებას. 4. ეროვნული თავისუფლების ფენომენის ატქუალიზება. ყოველივე ზემოთაღნიშნული ეროვნული იდეა თუ სიმბოლო ეროვნულ თავისუფლებამდე მისასვლელი გზა იყო.

XIX საუკუნის II ნახევრიდან მოყოლებული ქართველი პოლიტიკური და კულტურული ელიტის ნაწილის მიზანი მდგომარეობდა ილიას მიერ ჩამოყალიბებული ეროვნული პროგრამის განხორციელებაში, რომელიც გარკვეულ ცვლილებას და განახლებას განიცდიდა ეტაპობრივად ეპოქის გამოწვევებიდან გამომდინარე. აღნიშნული მიზანი კი ქართული ერთობის წევრების ეროვნულ სივრცეში მობილიზება, სამშობლოს როლის გააზრება და მისი თავისუფლების მოპოვებისთვის ბრძოლაში ჩაბმა იყო.

XX საუკუნის დასაწყისში ამას ემატება არჩილ ჯორჯაძის „საერთო მოქმედების ნიადაგი“, რომელიც ეროვნული ძალების სამოქმედო მიზანი გახდა.

„1901 წელს გამოქვეყნებულ წერილებში არჩილ ჯორჯაძემ თავი მოუყარა ილია ჭავჭავაძის, ნიკო ნიკოლაძის და სხვა ქართველი მოღვაწეების ნააზრევს და „საერთო მოქმედების ნიადაგი“ ერთიანი თეორიული სისტემის სახით ჩამოაყალიბა, რომელიც შედგებოდა ხუთი პუნქტისაგან, ანუ ხუთი საერთო-ეროვნული მიზნისაგან, რაც ქართველ ერს უნდა განეხორციელებინა: 1. ქართული ენისა და საერთოდ ეროვნულ-კულტურული ღირებულებების დაცვა; 2. ეროვნული ვაჭრობა-მრეწველობის შექმნა და განვითარება; 3. ქართული მიწების, მეურნეობის ქართველთა ხელში დარჩენა; 4. ინტელიგენციის სახალხო-კულტურული მოღვაწეობა; 5. ქალაქთა თვითმმართველობებში ქართველთა ჩარევა და მომძლავრება.

ამ ხუთი უმთავრესი მიზნის განსახორციელებლად არჩილ ჯორჯაძემ „საერთო ნიადაგზე“ ერთობლივი მოღვაწეობისაკენ მოუწოდა საქართველოს სხვადასხვა პოლიტიკურ პარტიასა და მიმდინარეობას.“³⁴

ნებისმიერი ერის არსებობის ისტორიაში ტერიტორიას განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭება. მყარი ერთობისთვის აუცილებელია ერის გარკვეულ საზღვრებში მოქცევა, რომელზედაც საუკუნეების მანძილზე ხალხის ერთობა განიცდის განვითარებას, უყალიბდება ერთიანი ზნე-ჩვეულება, მენტალიტეტი, იქმნება ეროვნულ ღირებულებათა თავისებური სისტემა. სწორედ ამიტომ იყო, რომ ქართული კულტურული და პოლიტიკური ელიტის მხრიდან მუდმივად კეთდებოდა აქცენტი საკუთარი ტერიტორიის, საზ-

---

³⁴ საქართველოს ისტორია XX საუკუნე, თბილისი: არტანუჯი, 2001, გვ. 20

ღვრების საჭიროებაზე და ქართველების ერთიანობაზე. გაზეთ „ივერიის“ მიერ შემუშავებული იდეაც ამ მოსაზრების საჯაროდ რეალიზაციაა. რადგან რუსეთის მიერ საქართველოს დაპყრობის შემდეგ მისი კოლონიური პოლიტიკა საქართველოში სამი მიმართულებით წარიმართა: პოლიტიკური, ეკონომიკური, და კულტურულ-საგანმანათლებლო. რუსეთი სამივე მიმართულებით იპყრობდა ქვეყანას, პოლიტიკურად – იარაღით, ეკონომიკურად – წარმოების კონსოლიდაციით და იაფი ნედლეულის გადაზიდვით, კულტურულ-საგანმანათლებლო მიმართულება კი ძველთაძველი ქართული კულტურის ტრადიციების მოსპობითა და განათლების ახალი კერების რუსიფიკაციით იგვემგებოდა.

რუსეთის ხელისუფლება დაპყრობილ ქვეყანას უპირველესად რუსიფიკატორული პოლიტიკით უნდა დაუფლებოდა. იარაღით დაპყრობილი საქართველო ქართველი ხალხის გარუსებით თუ იქცეოდა იმპერიის ბუნებრივ შემადგენელ ნაწილად, მხოლოდ გარუსებული ქართველობა თუ იქნებოდა რუსული გუბერნიების მორჩილი მოსახლეობა. ეს მიზანდასახულობა მხოლოდ სკოლებით შეიძლებოდა განხორციელებულიყო, თუკი ამ სკოლებიდან სრულიად განიდევნებოდა მშობლიური ენა და სწავლება რუსულ ენაზე დაწესდებოდა.“³⁵

1. სამშობლო. იმისთვის, რომ საზოგადოება იყოს ერთიანი და იბრძოდეს სამშობლოს თავისუფლებისთვის საჭიროა ნათლად ჰქონდეს გაცნობიერებული საკუთარი როლი ერის არსებობის ისტორიაში, საფუძვლიანად იცნობდეს ქვეყნის ისტორიას,

---

³⁵ ალ. ბენდიანიშვილი, ალ. დაუშვილი, მ. სამსონაძე, დ. ჭუმბურიძე, ო. ჯანელიძე, რუსული კოლონიალიზმი საქართველოში, თბილისი: უნივერსალი, 2008, გვ. 301

ტრადიციას და ამ ყოველივესადმი გააჩნდეს სიყვარული. ქართული ინტელიგენციის მთავარი მიზანი ამ გრძნობის გაღვივება იყო. „სამშობლოს სიყვარული ერთი ძირითადი გრძნობათაგანია ადამიანის ბუნებაში, ვინაც სამშობლოს სიყვარულს ატარებს გულში, მას უყვარს დედა-ენა, სამშობლო მხარე, დიდი პატივისცემა აქვს მას სამშობლო გმირებისა, მწერლებისა. სამშობლოს სიყვარული რწმენად ექცევა კაცს და ეს რწმენა მის მოქმედებას განსაზღვრულ მიმართულებას აძლევს. ცხადია, სამშობლოს სიყვარული აცხოველებს ადამიანს, უნერგავს მას ენერგიას, ბადებს მასში იდეალისადმი მისწრაფებას, იწვევს მას საგმირო საქმეებისაკენ.“³⁶

ერის კონსოლიდაციისთვის აუცილებელ საჭიროებას წარმოადგენს საზოგადოების ერთობა, ანუ საერთო მისწრაფებით გამსჭვალვა, რათა უფრო ნათლად გააცნობიეროს საკუთარი მამულის, სამშობლოს როლი ერის არსებობაში. „სამშობლოს დამკარგავი ერი ვერ დაიცავს თავის არსებობას და თუნდაც გააგრძელოს, თუნდაც მოიპოვოს სიმდიდრე ვაჭრობით და მრეწველობით, მაინცდამაინც ყოველად უბედური იქნება. იგი დაემსგავსება ბოგანო მხვინელ-მთესველს, რომელსაც საკუთარი კერა არ გააჩნია. იგი ილაწლაწებს ერთი ქვეყნიდან მეორეში, ყველგან იგი იქნება უცხო, ყველგან მოძულეებული სტუმარი, ყველასაგან დაბრეყებული ღობე, რომელსაც თელავს ყოველი გამველე-გამომველე. აი რისთვის საჭიროა, უკიდურესად საჭირო რომ ქართველობამ საკსებით შეირჩინოს თავისი მიწა-წყალი, მამული და სხვა ხალხის ხელში არ ჩააგდოს.“³⁷ საქართველოში სამშობლოს შესახებ ხშირი განმარტება-მო-

³⁶ გაზ. იმერეთი, 1912, №28, გვ. 2

³⁷ გაზ. ივერია, 1909, №2, გვ. 2

წოდებები მიუთითებს იმაზე, რომ საზოგადოება ამის საჭიროებას განიცდიდა.

XIX საუკუნის 90-იანი წლებისათვის საქართველოში საბოლოოდ ჩამოყალიბდა კაპიტალისტური საზოგადოებისათვის დამახასიათებელი ახალი სოციალური სტრუქტურა. ქართული საზოგადოება გარდამავალ ხასიათს ატარებდა და ბატონყმური სისტემის ნაშთების ლიკვიდაციიდან კაპიტალიზმის საბოლოო გამარჯვებისაკენ მიმავალ გზაზე იდგა. საზოგადოების გამრავალფეროვნებასთან ერთად სხვადასხვაგვარი გახდა საზოგადოების შემადგენელი სოციალური ფენების, ჯგუფებისა თუ კლასების ინტერესებიც. ყველა მათგანს საკუთარი მისწრაფებები გააჩნდა და ცდილობდა ისინი სხვადასხვა გზით დაეკმაყოფილებინა.³⁸ ასეთ ვითარებაში ქართული კულტურული და პოლიტიკური ელიტა ორმაგად საპასუხისმგებლო მდგომარეობაში აღმოჩნდა. საჭირო იყო სწორად შემუშავებული და წარმართული ეროვნული პროგრამა, რომელსაც ერთობის წევრების ჰომოგენიზაციისთვის უნდა შეეწყო ხელი და მომავალში მათი კონსოლიდაცია უზრუნველყო. ეს პირველ რიგში კულტურის ერთობით უნდა გამოხატულიყო. საქართველოს ყველა კუთხის წარმომადგენელს უნდა ჰქონოდა განცდა იმისა, რომ „ქართველი ერი ერთია: კახელი, იმერელი, ქართლელი, ფშავ-ხევსური, მთიულელი, ჯავახელი, იმერელი, აჭარელი, მეგრელი, გურული და სვანი, ყველა ქართველია, ყველას უდის ქართული სისხლი, ყველა ლაპარაკობს ქართულ ენაზე, ყველას ერთად გამოუვლია წარსულ საუკუნეებში ერთი და იგივე სიხარული და უბედურება. დღეს ყველა ერთ ტაფაში იწვის და ყველას უღვივის ან უნდა

---

³⁸ საქართველოს ისტორია XX საუკუნე, თბილისი, 2003, გვ. 9

უღვივოდეს ერთნაირი მისწრაფება—კულტურული თავისუფლება.“³⁹ ერთადერთი, რაც ანაწილებს ქართველებს ერთმანეთისგან მხოლოდ გეოგრაფიული საზღვრები და გეოგრაფიული სახელწოდებებია. სინამდვილეში კი საქართველო ერთიანი ქვეყანაა და ის მხოლოდ ქართველი ერის კუთვნილებაა. ქართული საზოგადოების ნაწილი კარგად აცნობიერებდა კულტურის ერთობის აუცილებლობას, საზღვრების მოსპობას, არა მარტო ცალკეულ კუთხეებს, არამედ სოციალურ ფენებს შორის და საერთო, ეროვნული იდეოლოგიის ირგვლივ გაერთიანებას მოუწოდებდა ყველას. „სამშობლოს სიყვარული არ შეადგენს ერთი რომელიმე კლასის მონოპოლიას, ის არის საერთო გრძნობა და, როგორც ასეთი დგას კლასობრივ პსიხოლოგიაზე მაღლა. რა იდეალების მომხრეც უნდა იყოს განსაზღვრული სოციალური კლასი, რა გამწვავებული ფორმაც უნდა ჰქონდეს მიღებული კლასობრივ განხეთქილებას, საერთო ეროვნული ინტერესები მაინც რეალური ფაქტია, რომლის უარისყოფა მხოლოდ ძალად დაბრმავების მომასწავებელია. ეს საერთო ნიადაგი ადვილად დასანახია განსაკუთრებით მაშინ, როდესაც ერს გარეშე მტრისგან განსაცდელი მოელის და როდესაც მთელი ერი ერთდება ეროვნულ ინდივიდუალობის დასაცავად. ასეთი მომენტი იწვევს ეროვნულ ერთობას და ეროვნულ ძალთა გაერთიანებას. ასეთ დროს კლასობრივი წინააღმდეგობა კარგავს გამწვავებულ ფორმას, ის დროებით ქრება და ერი მთელ თავის ძალდონით საერთო მტრის წინააღმდეგ მიდის იერიშით“.⁴⁰

ქართული კულტურული და პოლიტიკური ელიტის მხრიდან ამგვარი მოწოდებები შემთხვევითი არ

³⁹ გაზ. ივერია, 1909, №2, გვ. 2

⁴⁰ გაზ. ივერია, 1905, №148, გვ. 2

ყოფილა. ისტორიის განვითარების აღნიშნულ მონაკვეთში ქართულ საზოგადოებას ეროვნული შეგნების ამაღლება ნამდვილად ესაჭიროებოდა. სწორედ ამიტომ არ დარჩენილა არცერთი ჟურნალი და გაზეთი, არცერთი ეროვნული დაწესებულება, სადაც ამ პრობლემაზე არ იქნებოდა საუბარი. გიორგი გვაზავას აზრით, „პირველი მოთხოვნილება ერის აღსადგენად არის მისი ეროვნული ცნობიერების გამოდვიძება. თუ ცალკე პირი ვერა გრძნობს, რომ იგი ნაწილია ერისა, რომ მისი ბედნიერება დამოკიდებულია, თუ მატერიალურად არა, სულიერად მაინც მთელი ერის ბედნიერებაზე, რა თქმა უნდა ყოველი ეროვნული ხასიათის შრომაც შეუძლებელია.“⁴¹

სწორედ ამიტომ ცდილობდნენ ნაციონალიზმის იდეოლოგები ეროვნული მახასიათებლების წინა პლანზე წამოწევას და პროპაგანდას. ისტორიული მახსოვრობა და ტრადიცია კოლექტიური კულტურული იდენტობის ერთ-ერთი აუცილებელი ატრიბუტია. XX საუკუნის I ოცწლეულში ქართული კულტურული და პოლიტიკური ელიტა მთლიანად ორიენტირებულია ქართული ენისა და წარსულის მახსოვრობის და ტრადიციების შენარჩუნება-განმტკიცებაზე. „სამშობლო ხდება ისტორიული მეხსიერებისა და ასოციაციების საცავი ადგილი, სადაც „ჩვენი“ ბრძენი წინაპრები, წმინდანები და გმირები ცხოვრობდნენ, შრომობდნენ, ლოცულობდნენ და იბრძოდნენ. ყოველივე ამის გამო მშობლიური მიწა უნიკალური ხდება, მისი მდინარეები, სანაპიროები, ტბები, მთები და ქალაქები „საკრალურ“ მნიშვნელობას იძენს.“⁴²

---

⁴¹ გ. გვაზავა, ჩეხია (სოციოგრაფიული მიმოხილვა), თბილისი, 1919, გვ. 10

⁴² ე. სმითი, ნაციონალური იდენტობა. ინგლისურიდან თარგმნა ლელა პატარიძემ, თბილისი: ლოგოს-პრესი, 2008, გვ. 11-12

როგორც მარიამ ჩხარტიშვილი აღნიშნავს: „ნაციონალური იდენტობა, ერთი მხრივ, გულისხმობს „ერთობის წევრებს შორის სოლიდარობის ისეთი კავშირების არსებობას, როგორცაა საერთო წარსული, მითები და ტრადიციები. ისტორიული მახსოვრობა, რომელიც კოლექტიურ კულტურულ იდენტობაზე დაფუძნებული ერთობის ერთ-ერთი უმთავრესი მარკერია, ინახავს გარდაცვლილ წევრთა სახელებს, უფრო ზუსტად კი, სახეებს. “სიმბოლოები, გამოგონილი ისტორიები ისევე მოქმედებენ, როგორც რეალური. ანუ გამონაგონიც არსებობის თვალსაზრისით რეალურია. ის იკავებს ნიშას, რომელსაც კოლექტიურ მეხსიერებაში შეესაბამება უჯრედი „წინაპარი“. როგორც მართებულად არის შენიშნული სპეციალურ ლიტერატურაში, ეთნიკური ერთობები მნემონიკური კოლექტივებია. მათი არსებობა სწორედ მახსოვრობით არის განსაზღვრული. რამდენად ძლიერია ეს მახსოვრობა, რამდენად ღრმაა იგი, იმდენად დიდია მოლოდინი იმისა, რომ ეთნიკე თავს შეინარჩუნებს და მეტიც, შეძლებს მითების გადატანას მოდერნულ იდეოლოგიაში.“⁴³

ისტორიული წარსულის ცოდნა ყველა ერისთვის აუცილებელი და საჭიროა. მაგრამ ეს ფაქტი განსაკუთრებულ მნიშვნელობას იძენს დაპყრობილი ერის ცნობიერებაში. წარსული უბრალო ისტორიული ფაქტები კი აღარ არის, არამედ თითოეული მოვლენა საკრალურ დატვირთვას იძენს და ხშირ შემთხვევაში ერის გამაერთიანებელი ძალა ხდება. „გარკვეულ ტერიტორიასთან ან მისსავე ფარგლებში რომელიმე ადგილთან მიმართებას შეიძლება ჰქონდეს მითიური და სუბიექტური ხასიათი. სწორედ ეს კავ-

---

⁴³მ. ჩხარტიშვილი, ქართული ეთნიკ რელიგიური მოქცევის ეპოქაში. თბილისი: კავკასიური სახლი, 2009, გვ. 30

შირები და ასოციაციებია უფრო მნიშვნელოვანი ეთნიკური იდენტიფიკაციისთვის, ვიდრე ამ ტერიტორიაზე ცხოვრება ან მისი განკარგვა. ეს ის ადგილია, რომელსაც მივეკუთვნებით. ხშირად ეს არის საკრალური მიწა, ჩვენს მამა-პაპათა, რჯულმდებელთა, მეფეთა, ბრძენკაცთა, პოეტთა და მღვდელმსახურთა მიწა და ამიტომ არის ის ჩვენი სამშობლო. ჩვენ ისევე ვეკუთვნით მას, როგორც ის ჩვენ გვეკუთვნის. გარდა ამისა, სამშობლოს საკრალური ცენტრი თავს უყრის ეთნიკს წევრებს.“⁴⁴ აქედან გამომდინარე ქართული კულტურული ელიტის მთავარი ორიენტირი საქართველოს სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის არარსებობის პირობებში ქართული ნაციონალური ტრადიციების და იმ ისტორიული პირების წინა პლანზე წამოწევა ხდება, რომლებმაც საქართველოს ერთიანობისათვის ბრძოლას თავი შესწირეს. ის ფაქტი, რომ ხშირად კეთდება აქცენტი ისტორიულ პირებზე, მათ დამსახურებაზე ერის არსებობის შენარჩუნებაში, ქართულ წეს-ჩვეულებებზე, ტრადიციაზე და იმ ძირითად ეროვნულ მახასიათებლებზე, როორიცაა ენა, სარწმუნოება, მიანიშნებს მათ დიდ როლს ქართული ცნობიერების ისტორიაში. „ქართული გაზეთის“ ერთ-ერთი სტატიის „ქართველების ეროვნული მდგომარეობა“, ავტორი სვამს კითხვას „რა იყო მიზეზი, რომ ერთმა მუჭა ქართველმა ხალხმა ორი ათასი წლის გაჭირვებასა და მტერთაგან მუსვრას გაუძლო და თავისი ეროვნება დღემდის მოიტანა?“ – და თვითონვე პასუხობს – „ერთი უმთავრესი მიზეზი, სხვა ბევრ მიზეზთა შორის არის ის ძალა, რომელსაც სახელად ეწოდება ეროვნული სული. ამ სულის კონკრეტული გამომხატველობა არის

---

⁴⁴ ე. სმითი, ნაციონალური იდენტობა. ინგლისურიდან თარგმნა ლელა პატარიძემ, თბილისი: ლოგოს-პრესი, 2008, გვ. 29

ენა, ზნე-ჩვეულება, განსაკუთრებული წესი აზროვნებისა, ლიტერატურა, ხელოვნება...“⁴⁵ მარიამ ჩხარტიშვილი წერს: „ნაციონალიზმის იდეოლოგიებისათვის საერთოს წარმოადგენს წარსულის იდეალიზაცია. ყურადღების გამახვილება ერთობის წარსულის „ოქროს ხანაზე“ დიდ სოციალურ მნიშვნელობას იძენს. ამით ხაზი ესმება ერთობის განგრძობადობას. აგრეთვე, ისახება სასურველი საერთო მომავლის პერსპექტივაც. როგორც მართებულად მიუთითებენ, ნაციონალიზმის იდეოლოგია, ერთდროულად მოიაზრებს სამივე დროს: აწმყოს, რომელიც მოსაწონი არ არის („არ გეწყალობს“), წარსულს, რომელიც დიდებული იყო და მომავალს, რომელიც იმედია, რომ კარგი იქნება, რახან ერთობის ცხოვრებაში იყო პერიოდი, რომლის დროსაც მან გამოავლინა თავისი დიდებულიება და სიცოცხლისუნარიანობა. არსებითად მომავლის დასაფუძვლებას ემსახურება კონცეპტი „ოქროს ხანა“ და, ამდენად, იგი, აგრეთვე ნაციონალური კონსოლიდაციის ერთ-ერთ უმთავრეს ინდიკატორს წარმოადგენს.“⁴⁶

ეროვნული ცნობიერების ასამაღლებლად ისტორიული პირების ღვაწლის წარმოჩენა ბეჭდური მედიის მთავარი მიზანი ხდება. „დახასიათება რომელსამე ისტორიული პირისა ანუ ამბისა, სრულის სიმართლით და შარავანდედით, ჩვენ მიგვაჩნია უკეთეს საშუალებად საზოგადოებისა და ხალხის კეთილშობილურის აზრებით, მისწრაფებით და ხასიათებით გასამჭვალებლად და აღსაზრდელად. ღვაწლთ და მოქ-

⁴⁵ გაზ. ქართული გაზეთი, 1916, №6, გვ. 5

⁴⁶მ. ჩხარტიშვილი, ქ. მანია, ქართველთა ნაციონალური კონსოლიდაციის პროცესის ასახვა ბეჭდურ მედიაში: ივერია და მისი მკითხველი საქართველო, თბილისი: უნივერსალი, 2011, გვ. 30

მედებით ფარნავაზისას, მირიანისას, ვახტანგ გორგასლისას, გიორგებისას, ბაგრატებისას, დავით აღმაშენებლისას, თამარისას; ათონის წმინდა მამათას, რუსთაველისას და სხვათა მათ მსგავსთა, გამოთქმულია ისტორიულს წერილებსა თუ პოემებსა და მოთხრობებში დიდი აღმზრდელობითი მნიშვნელობა აქვთ.⁴⁷

XX საუკუნის I ოცწლეული პრესის მრავალრიცხოვნებით და თემატური მრავალფეროვნებით გამოირჩევა. მიუხედავად იმისა, რომ ამ პერიოდში სოციალური და ეკონომიკური საკითხები განსაკუთრებულ აქტუალობას იძენენ და თითქმის ყველა ჟურნალსა თუ გაზეთში ამაზეა საუბარი, არსებობდა ნაციონალური მიმართულების ორგანოები, რომლებიც მთლიანად მიმართული იყო ქართველთა შორის ეროვნული ცნობიერების ამაღლებისკენ. მათ შორის აღსანიშნავია გაზეთები: „ივერია“, „თემი“, „საქართველო“, „სამშობლო“, „იმერეთი“, ჟურნალი „მოგზაური“ (1900-1904წ.წ.). გაზეთ „თემის“ 144-ე ნომერში ვკითხულობთ: „ისტორიულმა მსვლელობამ დაგვიმტკიცა, რომ ეს პატარა საქართველო ყოველგვარ გასაჭირს და განსაცდელს გაუძლებს და მართლაც ისერი, რომელმაც წარმოშობა: რუსთაველი, მთაწმინდელები, გორგასლანი, დავით აღმაშენებელი, თამარ მეფე, გიორგი სააკაძე და სხვა მათი მსგავსი, განასასიკვდილოა?“⁴⁸ ეპოქის არსიდან გამომდინარე, გარდა იმისა, რომ ბეჭდური მედია საერთო ნაციონალური იდეების პროპაგანდას ეწეოდა, ასევე აქცენტირებული იყო „უბრალო ხალხის“ თვითშეგნების განმტკიცებაზე, რადგან მომხდარიყო ერთობის წევრებს შორის დაახლოება და საერთო საქმის პრო-

⁴⁷ ჟურნ. მოგზაური, 1901, №1, გვ. 8

⁴⁸ გაზ. სამშობლო, 1916, №384, გვ. 3

ცესში ყველა სოციალური ფენის თანაბარი ძალებით ჩართვა. საქართველოს ისტორიაში ცნობილი პიროვნებების, წმინდანების თუ სხვათა ღვაწლის გაშუქებას ეროვნული გრძნობის ამაღლების დატვირთვა გააჩნდა. შემთხვევითი არ იყო, რომ გამორჩეული მეფეების ისტორიის და მოღვაწეობის გაშუქებას მნიშვნელოვანი ადგილი ეთმობოდა პრესის ფურცლებზე, კულტურული და პოლიტიკური ელიტის მთავარი მიზანი წარსულის დეტალური გაცნობა და საჭიროების შემთხვევაში ამ გამოცდილების თანამედროვეობაში გადმოტანა და რეალიზება იყო. ამასთან ისეთი გმირების ხელახლა აღზრდა, რომლებმაც საქართველოს ერთიანობისთვის ბრძოლას თავი შესწირეს. „უბრალო ხალხმაც უნდა იკითხოს ისტორია. იგი შეარიგებს მას არსებულ წესთა უსრულობას, ვითარცა ჩვეულებრივ მოვლენასთან ყველა საუკუნეებში, ანუგეგმებს სამეფო უბედურებაში, უმტკიცებს რა რომ უწინაც ყოფილა ასეთი ამბები და უფრო უსაშინლესებიც და სამეფო კი მაინც არ დარღვეულა. ბევრი საშინელი წამი უნახავს ჩვენს ხალხსა და ერსა, სუსტი ადამიანი სუსტი ხალხი მაშინვე შეპრიგებია მტერსა და დაუთმია მისთვის თავისი ალაში – ასე არ იქცეოდა ქართველი: იგი გმირულად უმკლავდებოდა მტერს და ხშირად სძლედა კიდევცა მას.“⁴⁹ ეს მოწოდებები იმაზე მიუთითებს, რომ საზოგადოება გარკვეულწილად გადაღლილი და უიმედო იყო რუსეთის იმპერიის წინააღმდეგ უშედეგო ბრძოლებით. სოციალური ხასიათის გარდაქმნებმა კი ახალი სატკივარი და პრობლემა გაუჩინა არა მხოლოდ კულტურულ და პოლიტიკურ ელიტას, არამედ თითოეულ ქართველს. აღნიშნული პერიოდის ქართული

---

⁴⁹ უერნ. მოგზაური, 1901, №1, გვ. 10

ერთობის იდენტობის შესწავლაში პრესის მონაცემები დიდ ინფორმაციას შეიცავს და პირველწყაროს მნიშვნელობა ენიჭება. ჟურნალ-გაზეთებში მოცემულია ცალკეული რაიონების ისტორიულ-გეოგრაფიული და არქეოლოგიურ-ეთნოგრაფიული დახასიათებები. სისტემატურად იბეჭდებოდა საქართველოს ისტორიასთან დაკავშირებული სტატიები, დიდი ყურადღება ეთმობოდა მეფეების, სახელმწიფო მოღვაწეთა, წმინდანთა და სასულიერო წოდების წარმომადგენელთა ცხოვრება-მოღვაწეობის მიმოხილვას. გამოქვეყნებულია, აგრეთვე, ხალხური ლექსები, ზღაპრები, ლექენდები. მნიშვნელოვანი ადგილი ეკავა თანამედროვე ქართულ ლიტერატურას, იბეჭდებოდა ლექსები, მოთხრობები, პიესები. ისტორიული წარსულის გახსენება-პროპაგანდასთან ერთად მნიშვნელოვანი ადგილი ეთმობოდა სხვადასხვა საზოგადო მოღვაწეთა ბიოგრაფიული ცნობების გაშუქებას, რაც ქართული ერთობის წევრებს შორის საერთო ქართული სივრცის შექმნისა და განცდისაკენ იყო მიმართული. თითქმის ყველა პუბლიკაციაში აღნიშნულ პრობლემებზე იყო საუბარი. საქართველოს ისტორიის საფუძვლიანი ცოდნა, ქართული კულტურული და პოლიტიკური ელიტის აზრით, გამირული ამბების გახსენებასთან ერთად წარსულში ჩადენილ შეცდომებსაც ახსენებს საზოგადოებას. ეს ყოველივე კი მომავალში სწორი მოქმედების საშუალებას მისცემს ქვეყანას და რაც მთავარია, დაანახევებს იმას, რომ წარსულშიც ყოფილა ძნელბედობის დრო, მაგრამ ერთიანობას, ბრძოლის უინს და სამშობლოს სიყვარულს ქართველობა მტრის წინააღმდეგ დაურაზმავს და სწორედ მათი დამსახურებაა საქართველოს არსებობა. „მართალია ბევრ წინააღმდეგ ფაქტებსაც წარმოგვიდგენს ჩვენი წარსული და აწინდელი ცხოვრე-

ბა, ბევრს მაგალითებს ვხედავთ მათში ძმისას და ქვეყნის დალატისას, საკუთარის ხელით ყელის გამოჭრისას, სულ უბრალო საქმის გაუგებრობასა, თითქმის ველურობასა, მაგრამ არც ამათი შესწავლაა ურიგო და უმნიშვნელო: იგინი გვამცნევენ ჩვენს ნაკლსა და მანკსა, გვძენენ სიბრძნესა და გამოცდილებას, განავითარებენ ჩვენს მოქალაქურს ხასიათსა და მოქმედების უნარსა.“⁵⁰

ე. სმითის მიხედვით, ნაცია ადამიანთა ისეთი ერთობაა, რომლის საფუძველსაც კოლექტიური კულტურული იდენტობა წარმოადგენს: “როგორც სახელწოდებიდანაც ჩანს, ამგვარ იდენტობებს განსაზღვრავს მოცემული ერთობის ანუ კოლექტივის კულტურა. ნაციისათვის დამახასიათებელია კულტურის განსაკუთრებული ტიპი – საჯარო კულტურა ანუ კულტურა, რომლის უმაღლესი გამოვლინებანი თანაბრად ხელმისაწვდომია მოცემული ერთობის ყველა წევრისათვის. ნაციონალიზმის იდეოლოგიის კულტურული ასპექტი ძალიან მნიშვნელოვანია. ნაციონალისტის თვალთახედვით ხომ ნაცია ის ერთობაა, რომლის წევრებსაც გაცნობიერებული აქვთ თავიანთი კულტურული ერთობა და თავდადებით იღვწიან ნაციონალური კულტურის მეშვეობით ნაციონალური ინდივიდუალობის განვითარებისათვის.”⁵¹

ნაციონალური იდეოლოგია ხელს უწყობს ერთობის წევრების საერთო ნაციონალური ფსიქოლოგიის განმტკიცებას, ამიტომ კულტურული ელიტის მთავარი ორიენტირი ყოველთვის, ყველა ეპოქაში

---

⁵⁰ უერნ. მოგზაური, 1901, №1, გვ. 4

⁵¹მ. ჩხარტიშვილი, ნაციონალიზმის იდეოლოგიის უნივერსალიები ილია ჭავჭავაძის შემოქმედებასა და საზოგადოებრივ მოღვაწეობაში. ილია ჭავჭავაძე 170, საიუბილეო კრებული, თბილისი, 2007, გვ. 225

წარსულის ფასეულობების პროპაგანდაა ერის მომავლის არსებობისათვის. მოდერნულ ეპოქაში ამ ფუნქციას ასრულებს ბეჭდური მედია. ეს ფაქტი დღეს უკვე აღარავისთვის სიახლეს არ წარმოადგენს. XX საუკუნის პირველ ოცწლეულშიც გაცნობიერებული ჰქონდათ ქართველ საზოგადო მოღვაწეებს მისი საჭიროება. ფაქტობრივად აღნიშნულ ეპოქაში მთავარი საკონტაქტო საშუალება ხალხთან სწორედ მედია იყო. ამიტომაც სწორედ აქ ჩნდება მოწოდებები სამშობლოს შესახებ. „ყოველ ადამიანს, რაგინდ უმეცარი იყოს იგი, შეუგნებლად მაინც უყვარს თავის ერი და სამშობლო. მაგრამ ეს არ კმარა! საჭიროა ადამიანს შეგნებულად უყვარდეს ისინი, ეს კი შესაძლებელია მხოლოდ მაშინ, როცა მას კარგად აქვს გაცნობიერებული თავის წარსული და აწმყო. ასეთი ადამიანი ფხიზლად უყურებს თავის ერის ისტორიის მსვლელობას, ის ნამდვილი მოქალაქეა და მამულიშვილი, ის აქტიური მოქმედი პირია. სამშობლოს შეგნებული სიყვარულით გაჟღენთილია მთელი მისი არსება. ასეთი სიყვარული დიდებული მოძრავი ძალაა, ეს ადამიანის მოქმედი დინამოა. ამ სიყვარულის გზით ის ჰქმნის საერო მწერლობას, ხელოვნებას, მეცნიერებას, ავითარებს ენას, ის ჰქმნის ჭეშმარიტ ერის კულტურას, მის ბრწყინვალე მომავალს.“⁵²

ეურნაღ-გაზეთის პუბლიცისტები წარსულის ცოდნის აუცილებლობას ძლიერი ქვეყნის შექმნას და უკეთესი მომავლის აშენებას უკავშირებდნენ: „ყოველ განათლებულ ქვეყანაში და ყოველ განათლებულ ადამიანისათვის წარსულის გაცნობა სავალდებულოდ ითვლება – იგი შეუძლებლად ხდის ერ-

---

⁵² გაზ. თემი, 1912, №54, გვ. 2

თხელ ჩადენილ შეცდომების გამეორებას და შემდეგში სამოქმედო გზასაც გვინათებს, წარსულის გაცნობა გვაჩვენებს აწმყოში კარგსა და ავის გარჩევას და წარსულს პატივისცემაზე ზრდის მომავალ ბედნიერებას და გამარჯვების იმედებს. იქ, სადაც ეს წარსულის პატივისცემა არ არის, სადაც ყოველი თაობა ახლად იწყებს საქმეს და წარსული გამოცდილებით სარგებლობას არ ეტანება – იქ წინსვლა და განვითარება საეჭვო არის და დამარცხება – აუცილებელი.⁵³

ქართველი საზოგადო მოღვაწეების მიერ პროესის საშუალებით ეროვნული მახასიათებლების პროპაგანდა ერთ მიზანს ემსახურებოდა – ქართველთა ერთიანობას. „ყველა, ვისაც ქართველი ერის კულტურული აღორძინება სურს, უნდა ეცადოს მოისპოს სამუდამოდ ყველაფერი, რაც აცალკევებს ერთმანეთში ქართლსა და კახეთს, იმერეთსა და ამერეთს, გურიასა და სამეგრელოს, აჭარასა და სვანეთს. ერთი აზრით, ერთი მისწრაფებით უნდა იყოს გამსჭვალული ყველა ქართველი საქართველოს კიდით კიდემდე. ამ საერთო გრძნობების გასაღვიძებლად და გასამაგრებლად აუცილებლად საჭიროა საერთო ეროვნულ-კულტურულ დაწესებულებათა შექმნა, რომ ყველა კუთხის ქართველი ამ დაწესებულებებში ერთმანეთს ხვდებოდეს და საერთო მოქმედებას ეჩვეოდეს. საჭიროა ქართლ-კახეთის თავადაზნაურობა შეთანხმებით იწყებდეს სხვადასხვა საქმეს. თბილისის ქართული გიმნაზია, ქუთაისის გიმნაზიასთან ერთად და შეთანხმებით ეწეოდეს თავის დიად საქვეყნო საქმეს, თბილისის ქართული გაზეთები ქუთაისის ქართულ გაზეთებთან საქმეს იჭერდნენ და ყოველი თბილისი-

---

⁵³ გაზ. თემი, 1911, №29, გვ. 1

საკენ მცხოვრები ქართველი თავის მოვალეობად სთვლიდნენ ქუთაისისაკენ ქართულ-ეროვნული და საზოგადო ცხოვრების მაჯისცემას თვალ-ყური ადევნოს ისე, როგორც ქუთაისის ყოველი ქართველის თვალი თბილისისაკენ უნდა იყოს მიპყრობილი, რომ ყველამ ერთმანეთის ჭირი და ვარამი თანასწორად იცოდეს, რომ ამ ჭირსა და ვარამს ყველა თანასწორად გრძნობდეს და თავის საკუთარ ჭირად და ვარამად მიიჩნევდეს.⁵⁴

ის ფაქტი, რომ ყველა სოციალური ფენა, თუ სოციალური ჯგუფი განსხვავებულად აღიქვამდა სამშობლოს და საერთო აზრი არ არსებობდა ბუნებრივია რთული იყო ბრძოლა ეროვნული თავისუფლებისთვის. ამიტომ საჭიროება მოითხოვდა ყველა სოციალური ფენა მთლიანობაში ერთი მიზნის – დამოუკიდებლობის მოპოვებისკენ წასულიყო.

ნაციონალური იდეის აღქმა და განვითარება სხვადასხვა ეპოქაში გარკვეულ ცვლილებას განიცდის და დროის მოთხოვნილებიდან გამომდინარე ყურადღება ექცევა იმ ეროვნულ სიმბოლოს, რომლის შენარჩუნებას ერის არსებობისთვის სასიცოცხლო მნიშვნელობა აქვს. როგორც უკვე აღვნიშნე, 1900-1921 წლებში აღნიშნული პრობლემისადმი საზოგადოების აღქმა ეტაპობრივ ცვლილებას განიცდის, 1900-1917 წლების იდეოლოგია ერთგვარი წინაპირობაა დემოკრატიული რესპუბლიკის პერიოდში შექმნილი მოვლენების. ხაზგასასმელია ის ფაქტი, რომ ამ დროს ეროვნული საკითხისადმი და კონკრეტულად, სამშობლოს იდეისადმი განსხვავებული მოსაზრებები არსებობს კულტურულ და პოლიტიკურ ელიტაში, რაც თავის ასახვას პოულობდა საზოგადოების ფარ-

---

⁵⁴ გაზ. ჩვენი დროება, 1913, №30, გვ. 2

თო ფენებშიც. სწორედ ამიტომ ეროვნული ძალების მიერ შემუშავებული პროგრამა მთლიანად იყო მიმართული სოციალური ფენების იმ ნაწილზე, რომელთაც ყველაზე მეტად სჭირდებოდა საკუთარი ადგილის და როლის გაცნობიერება ქართველი ერის ნაწილად. ამიტომ სახელმწიფოებრიობადაკარგული ერის ცხოვრებაში კულტურული და პოლიტიკური ელიტა ბრძოლის ახალ გზას ადგება, რასაც საბოლოო ჯამში თავისუფლების მოპოვება უნდა მოყოლოდა, რომლის მონაწილე უნდა ყოფილიყო ქართული ერთობის ყველა წევრი.

„ყველა ნაციონალურ საკითხთა შორის, უმჯობესია, საკითხები ეროვნული სკოლისა, ენისა და კულტურის შესახებ უდიდესი მნიშვნელობის საკითხებია, ვინაიდან ეროვნული აღზრდა-განათლება, ენა, კულტურა, – ეს ისეთი ფაქტორებია ერის ცხოვრებაში, რომლებიც ხშირად აკავშირებენ ერის სხვადასხვა ნაწილებს ერთმანეთთან, რომელიც აძლევს ერს უფლებას თვითარსებობისას.“⁵⁵

ამისათვის საჭირო იყო ყველა სოციალური ფენის დაახლოება და გაერთიანება ერთი საერთო საქმისათვის. „დროა შევიგნოთ, რომ ცალკე გაწევა ჩვენი ერის წოდებათა: გლეხთა, თავადაზნაურთა, ვაჭართა, სამხედროთა და სხვათა ხეირს არ დაგვაყრის და ამიტომ დროც არის დაუყოვნებლად შევუდგეთ ერის ერთიანობის ამ ძირისმომთხრელი მიზეზების ფრთების შეკვეცას.“⁵⁶ საზოგადოების სხვადასხვა ფენათა და წოდებათა დაახლოვება, ჟურნალის პუბლიცისტიკების აზრით, მხოლოდ მაშინ შეიძლებოდა „როცა ჩვენ სამეურნეო საქმეს ჩვენის ბნელით მოცულის გლეხის

---

⁵⁵ ნაციონალიზმი და დემოკრატიული ინტერესები, თბილისი, გვ. 2

⁵⁶ ჟურნ. მოგზაური, 1904, №3-4, გვ. 167

დახმარებით ვაწარმოებთ, როცა მას ჩვენ ჰუმანურად ხელს გავუწვდით და გვერდში ამოვიყენებთ იმ საქმეში, რომელიც მას მთელი ათასი წლებით აქვს შეწვნიებული, როცა მას გვერდით დავისვამთ და მასთან ერთად დავლევთ ჩაის.⁵⁷

სოციალურ ფენათა დაახლოება უშუალოდ იყო დაკავშირებული საერთო ნაციონალური ცნობიერების ჩამოყალიბებასთან. სოლიდარობის განცდა ერთობის წევრებს შორის ერთი მიზნისათვის ბრძოლას გააადვილებდა: „უპირველეს ყოვლისა საჭიროა, რომ ჩვენმა ხალხმა ერთი გარკვეული და ნათელი აზრი და შეხედულება იქონიოს თავისი ყოფა-ცხოვრების გაუკეთესების პირობებზე და საშუალებებზე, რათა ჩვენი ყოველი საზოგადო მოქმედება იმ მხრით იყოს ერთ სულ და ერთ ხორც.“⁵⁸

2. ქართული ენა, განათლება, ეროვნული ეკონომიკა. როგორც აღვნიშნე, ქართული ენა, განათლება და ეროვნული ეკონომიკის ერთიან კონტექსტში მოაზრება ეპოქის მთავარი გამოძახილია, რადგან ქართულ ენაზე განათლება-მიღებული და ეკონომიკური საკითხების მცოდნე ქართველი უფრო მეტი ენერგიით დაიცავდა საკუთარ ტერიტორიას და შეინარჩუნებდა ეროვნულ ცნობიერებას.

XIX საუკუნეში საქართველოს სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის გაუქმების შემდეგ, რუსეთის ხელისუფლებამ მთავარი დარტყმა ქართულ ენასა და მართლმადიდებელ ეკლესიას მიაყენა, რაც მათი რუსიფიკაციით გამოიხატა.

XIX საუკუნის 60-იანი წლების რეფორმებს, რაც გამოწვეული იყო გარკვეულ სოციალურ-პოლიტიკუ-

---

⁵⁷ იქვე, გვ. 9

⁵⁸ ჟურნ. მოგზაური, 1903, №11-12, გვ. 795

რი თუ ეკონომიკური ვითარებით, მოჰყვა რეფორმები განათლების დარგშიც, მართალია, თვითმპყრობელობა იძულებული იყო გაეხსნა სკოლები, გაეზარდა მათი რიცხვი, მიეცა ცოდნის ერთგვარი მინიმუმი ახალგაზრდობისათვის, მაგრამ ეს იმდენად, რამდენადაც აუცილებელი იყო გაბატონებული ფენებისათვის, მემამულეებისა და კაპიტალისტებისათვის. გარდა ამისა, სკოლას რუსეთის ხელისუფლება თვლიდა თავისი პოლიტიკის გატარებისა და არსებული სახელმწიფოებრივი წყობილების განმტკიცების იარაღად. სკოლას ის აკისრებდა პოლიტიკურ ამოცანებს, რომელსაც უნდა აღეზარდა თვითმპყრობელობის მონა-მორჩილი და ერთგული ადამიანები, გაერუსებინა არარუსი მოსახლეობა, ეწარმოებინა ბრძოლა რევოლუციური იდეების წინააღმდეგ. შესაბამისად, სახალხო განათლების ორგანოებს უფრო პოლიტიკური ფუნქცია ეკისრებოდა, ვიდრე კულტურულ-საგანმანათლებლო.⁵⁹

საქართველოში საგანმანათლებლო ცენტრები ყოველთვის ეროვნულ იდეალებზე აღზრდას ითვალისწინებდა. საუკუნეების მანძილზე ამ პროცესს სათავეში ედგა ქართული მართლმადიდებელი ეკლესია. რუსული მმართველობის დამყარების შემდეგ კი საქართველოს ეკლესიამ ეს ფუნქციები დაკარგა და პარალიზებული გახდა. ეს პროცესი ბუნებრივია უარყოფითად აისახა ქვეყნის კულტურულ თუ პოლიტიკურ მდგომარეობაზე: „სკოლებში დედა-ენის შესუსტებამ გონებრივ დაჩლუნგებასთან ერთად უკვე დასცა და გაათახსირა ჩვენში ქრისტიანული სარწმუნოება და ზნეობა, სჯული, გრძნობა. ის სარწმუნ-

---

⁵⁹ს. სიგუა, ნარკვევები სახალხო განათლებისა და პედაგოგიურ იდეათა განვითარების ისტორიიდან საქართველოში, თბილისი, 1959, გვ. 22

ნობა, რომელიც ასე დიდმნიშვნელოვანია – როგორც კერძოდ ჩვენთვის, ისე მთელი ქვეყნებისათვისაც კი. დიახ, სკოლაში დედა-ენის შესუსტებას უდევს ამ არასასურველ მოვლენაში წილი.“⁶⁰

როგორც ცნობილია, ერთ-ერთი მთავარი საკითხი, რომელსაც გადამწყვეტი მნიშვნელობა ჰქონდა ამ ეპოქაში – ეს იყო მასების უწიგნურობის მოსპობა და ფართო ფენების განათლება. ჯერ კიდევ 1876 წელს გაზეთი „დროება“ წერს: „გავიდა ის დრო, როდესაც ყოველ ქართველის ვალი იმაში მდგომარეობდა, რომ ხმლით ხელში დაეცვა თავისი საყვარელი მამული აუარებელი და მძვინვარე მტრებისგან. გავიდა ის დრო, როდესაც ქართველს არ შეეძლო, დროთა ვითარების გამო, გაეხსნა თვით ბუნებისგან მიღებული ნიჭი, ეზრუნა ახალი რუსთველების დაბადებისათვის. პირიქით, დადგა დრო, როცა ყველა ქართველის ვალია, რომ რბილში და ხორცში გამჯდარი ქართველის სიყვარულით, შეუდგეს მამა-პაპების სისხლით მორწყული მამულის განათლების, მისი შვილების სულიერი და ფიზიკური ძალების გახსნას.“⁶¹

ამ პერიოდში სკოლას ეკისრება ეროვნული ფუნქცია, რომლის საშუალებითაც უნდა მომხდარიყო საერთო ნაციონალური ცნობიერების ფორმირება. „როგორც ზნეობრივი და გონებრივი განვითარება, ისე ნივთიერი კეთილდღეობის ინტერესები დაჟინებით მოითხოვენ ხალხის ბრბოს განათლებას, რაც დაფუძნებულია განათლების საშუალებებზე, აქ ერთდებიან სახელმწიფო და საზოგადოებრივი ინტერესები. განათლება ამაღლებს ხალხის ძალას და ამრავლებს სიმდიდრეს. ბრბოს უვიცობა არის ხალხის უბედურება, რაც ავად ცხადდება კერძო პირის, სა-

⁶⁰ ჟურნ. მოგზაური, 1904, №1-2, გვ. 47

⁶¹ გაზ. დროება, 1976, №102, გვ. 1

ზოგადობების და სახელმწიფოს ცხოვრების ყოველ მხარეებზე. გონებრივი სახელმწიფოებრივი აღზრდა და ყველასათვის ხელმისა-წვდომი პირველდაწყებითი სწავლა-განათლება წარმოადგენენ ქვეყნის იმ საფუძველს, რომელიც უზრუნველყოფს ნივთიერ და გონებრივ კეთილდღეობას.“⁶²

განათლების საკითხის წინა პლანზე წამოწევა უკავშირდება ეპოქის მოთხოვნებს. გარდა იმისა, რომ ქართველი ნაციონალისტების მიზანი იყო წინიერი თაობის აღზრდა, ეს ისტორიული აუცილებლობიდანაც გამომდინარეობდა. XIX საუკუნის II ნახევარი და XX საუკუნის პირველი ოცწლეული არის დრო, როდესაც მსოფლიო მასშტაბით იწყება ახალი გარდაქმნები როგორც პოლიტიკური, სოციალურ-ეკონომიკური, ასევე კულტურული თვალსაზრისითაც. განათლებულ საზოგადოების საჭიროება ახალმა პოლიტიკურმა წყობამაც მოითხოვა. განსხვავებით ძველი პერიოდისგან, როდესაც მსოფლიო მხოლოდ ომებით იყო დაკავებული და ამასთან მიწაზე მიმაგრებულ გლეხს არც დრო და არც საშუალება არ ჰქონდა განათლების მიღების, კაპიტალისტურმა წყობამ მთლიანად შეცვალა არსებული სიტუაცია. მოდერნულ ეპოქაში განათლება ყველასთვის სავალდებულო გახდა. „სკოლამ სრულიად უნდა მოსპოს თავის კედლებში წოდებრივი განსხვავება. შეძლებითი უთანასწორობა კიდევ უფრო საგრძნობელია დღეს. სკოლა არ უნდა უწყობდეს ხელს შეძლებულთა ეგოიზმის განვითარებას. არ უნდა ზრდიდეს მათში რაიმე თავისებურ ეგოიზმს, რომელიც შეძლებულს აგრძნობინებს თავის ვითომდა უპირატესობას. ამიტომ დაწყებითი სკოლა ყველასათვის საერთო უნდა

---

⁶² უერნ. მოგზაური, 1903, №11-12, გვ. 622

იყოს, რომ ღარიბ მუშის შვილი და მილიონერისა თანასწორნი იყვნენ აღზრდის წინაშე. ეს შეამცირებს განკერძოებას, ორივე მხარეს შეაჩვევს ერთმანეთის მეტის პატივისცემას.“⁶³

ქართული ენის და განათლების ერთიან კონტექსტში განხილვა შემთხვევითი არ ყოფილა. ახალ ეპოქაში ტრადიციულ ეროვნულ მახასიათებლებს დაემატა განათლების საკითხი, რომლის საშუალებითაც უნდა მომხდარიყო ქართული ენის, ტრადიციების, ისტორიული წარსულის შენარჩუნება და ამასთან საზოგადოების სამეურნეო-სამრეწველო დონის ამაღლება. რუსეთის ხელისუფლება კი ყოველ დონეს ხმარობდა ქართული ენის უფლება და ფუნქცია შეკვეცილი ყოფილიყო. რაც მთავარია ახალი ეპოქის მოთხოვნილებებიდან გამომდინარე, განათლება და ეკონომიკის განვითარება ურთიერთდაკავშირებული აღმოჩნდა. ცოდნის გარეშე ეკონომიკის აღმავლობა შეუძლებელი გახდა. ამისთვის საჭირო იყო სკოლების დიდი რაოდენობით გახსნა, რომელთა საშუალებით ცოდნის მიცემასთან ერთად სამეურნეო განათლების დონის ამაღლება უნდა მომხდარიყო. თუ გადავხედავთ XX საუკუნის პირველ ოცწლეულში განვითარებულ მოვლენებს, დავრწმუნდებით, რომ განათლების, სასწავლო-დაწესებულებების მნიშვნელობა უპირატესია. სწორედ მათი საშუალებით ცდილობს და ნაწილობრივ ახერხებს კიდევ კულტურული და პოლიტიკური ელიტა საზოგადოების ფართო ფენების ჩართულობას ქვეყნის ცხოვრებაში.

კაპიტალისტური სისტემის დამკვიდრებამ საქართველოში ხელი შეუწყო ახალი ეტაპის დაწყებას ეკონომიკური, თუ კულტურული მნიშვნელობით. კა-

---

⁶³ კ. კანდელაკი, საქართველოს ეროვნული მეურნეობა, ტ.1. პარიზი: დ. ხელაძის გამოცემა, 1935, გვ. 18

პიტალიზმმა ეპოქისათვის დამახასიათებელი ეკონომიკური ფორმების და სამრეწველო-ტექნიკური იარაღების დამკვიდრება მოითხოვა, რომლის ათვისების და გააზრებული ეკონომიკური პოლიტიკის წარმოების გარეშე საქართველო შეფერხებული გზით წავიდოდა. ეროვნულ პროგრამაში კი სამოციანელებს და მის შემდგომ თაობას ეროვნული ეკონომიკის განვითარება საქართველოს არსებობის ერთ-ერთ აუცილებელ პირობად მიაჩნდათ. სწორედ ამით აიხსნება კულტურული და პოლიტიკური ელიტის თავდაუზოგავი ბრძოლა სკოლების რაოდენობის გაზრდისთვის, რომელიც გარდა ზოგადი ინტელექტის ამაღლებისა, ეკონომიკური ცოდნის მიცემასაც შეუწყობდა ხელს, რაც თავისთავად დადებითად აისახებოდა ქვეყნის მდგომარეობაზე. „სკოლა თანამედროვე განვითარების აუცილებელ იარაღად გადაიქცა, თანამედროვე კაპიტალიზმს სჭირია ხალხის მაღალი განათლება, ვინაიდან უამისოდ მსხვილი წარმოების რთული მართვა-გამგეობის აპარატი ვერ იმუშავებს. ამას საჭიროებს, როგორც ქალაქის ფაბრიკის პროლეტარი, ისე სოფლის გლეხი და სოფლის მუშა.“⁶⁴

ქართული კულტურული და პოლიტიკური ელიტის აქტიური ბრძოლა საზოგადოების წიგნიერებისთვის შემთხვევითი არ ყოფილა. ჯერ ერთი, მსოფლიოში მიმდინარე ცვლილების შედეგად მოხდა ღირებულებების გარკვეული გადაფასება და მასების განათლების პრობლემა ყველა ქვეყანაში მთელი სიმწვავეთ დაისვა და, ბუნებრივია, ევროპულ იდეებს ზიარებული ქართული ინტელიგენცია ცდილობს საქართველოში ახალი სისტემის დანერგვას; და მეორე, ქართული ერთობისთვის ორმაგად მნიშვნელოვა-

---

⁶⁴ გაზ. ნაპერწკალი, 1906, №4, გვ. 2

ნი იყო საერთო ცნობიერების ფარგლებში ქვეყნის აღორძინებისთვის მოქმედება, რაც უნდა გამხდარიყო საფუძველი შემდგომში საქართველოს თავისუფლების მოპოვებისა. „ძირითად საკითხს შეადგენს სახალხო განათლება და საზოგადოებრივი აღზრდა. კეთილი ზნე-ჩვეულებების დანერგვა, ამაღლება განათლებით ბრბოსი, მიწოდება მისთვის განახლებული და განმავითარებელი გასართობების, გაღვიძება ხალხის სულიერი ინტერესებისა, ბრძოლა მის სიბნელისა და უეცრობის წინააღმდეგ – აი რას უნდა ვესწრაფოდეთ სხვა ზომებთან, საშუალებებთან ერთად, თუ გულწრფელად გვსურს ხალხისათვის კეთილი, თუ გვინდა მათ ნამდვილად დავეხმაროთ.“⁶⁵

სასწავლო-საგანმანათლებლო დაწესებულებების საკითხით დაინტერესება გამოწვეული იყო იმითაც, რომ რუსეთის ხელისუფლების მთავარი დასაყრდენი ქართველების გარუსების სფეროში სწორედ სკოლები იყო. სამსონ ფირცხალავა იგონებს თავის მემუარებში: „... გვიკრძალავდნენ ჩვენი თავისთვის ქართველები გვეწოდებინა. აი, ამის ერთი მაგალითი: მე ექვსე კლასში ერთი მოწაფე რუსული ენის მასწავლებელს პუშკინის „პოლტავას“ შინაარსს უყვებოდა და იქ, სადაც ამბავია რუსების და შეეციელების ომის, იმის მაგიერ, რომ ეთქვა როგორც ავტორს აქვს, „ჩვენ“ (ე.ი. რუსის ჯარი), მოწაფემ თქვა „რუსები“, მასწავლებელმა მაშინვე შეაჩერა და ჰკითხა: რატომ „რუსებს“ ამბობ და არა „ჩვენ“? მოწაფემ მიუგო: მე ხომ რუსი არა ვარ და როგორ უნდა ვთქვა „ჩვენ“. „როგორ თუ რუსი არა ხარ!“ – შეუყვირა მასწავლებელმა, პედაგოგიურ საბჭოში დააბეზდა და მოწაფე რამდენიმე საათით კარცერში ჩასვეს.“⁶⁶

⁶⁵ ჟურნ. მოგზაური, 1903, №7-8, გვ. 549

⁶⁶ ს. ფირცხალავა, მოგონებათა ფურცლები, თბილისი: საბჭოთა

იაკობ გოგებაშვილი წერდა: „კავკასიის სასწავლო ოლქის ობერ-პროკურორმა დასავლეთ საქართველოში მოგზაურობისას ინახულა ბათუმის ერთ-ერთი სასწავლებელი, სადაც 8 წლის ყმაწვილს მიმართა: „შენ ვინ ხარ?“ ქართველი – სთქვა პასუხად ბავშვმა. – ქართველი კი არა, რუსი ხარ. – სთქვი, რუსი ვართქო! ბავშვი გაშტერდა და სდუმდა. რევიზორმა იფიქრა აქ ნამდვილად სეპარატისტობაა დამალულიო. გაწყრა, გაგულისდა, წაავლო ხელი ბავშვს, ანჯღრევდა და გაჯავრებთ გაიძახოდა თავისას. შეშინებულმა ბავშვმა ძლივს წაიღულღულა: რუსი ვარ...“⁶⁷

უკვე აღვნიშნე, რომ ეს პერიოდი ნაციონალიზმის და სოციალიზმის ქადაგების დროა და ამიტომ განსხვავებული იდეები არსებობდა. ყველა მიმდინარეობა, თუ ორგანო საკუთარი იდეოლოგიის მოხვევას ცდილობდა ხალხზე. ამ მხრივ გამონაკლისი არც სკოლა იყო. რამდენადაც ეროვნულ მოღვაწეებს სკოლის საშუალებით ნაციონალური, ეკონომიკური და საგანმანათლებლო იდეების ქადაგება სურდათ, იმდენად რუსეთის ხელისუფლება საკუთარი მიზნების განხორციელებისთვის იყენებდა. მაშინ, როდესაც დამოუკიდებლობის აღდგენისთვის ბრძოლაში ყველა სოციალური ფენის ჩართვა გახდა საჭირო დღის წესრიგში დადგა საზოგადოების ერთიან იდეაზე შეკავშირება. ეს ფუნქცია სკოლას უნდა შეესრულებინა. „ერთადერთი საშუალება სახელმწიფოს განმტკიცებისა და აღორძინებისათვის სწავლა-განათლებაა. დემოკრატიული სახელმწიფო ვერ უშველის საქ-

---

საქართველო, 1988, გვ. 18

⁶⁷ ი. გოგებაშვილი, რჩეული ნაწერები, ტ. 2, თბილისი:სახელგამი, 1940

მეს, თუ ხალხი, მასსა მოკლებულია თვითშეგნებას, გათვითცნობიერებას.“⁶⁸

როგორც ცნობილია, ქართული ენა, ქრისტიანობასთან ერთად ქართველი ერის ისტორიაში განსაკუთრებულ როლს თამაშობდა. 1900-1921 წლებში ქართული ენის შენარჩუნებისთვის ბრძოლა საქართველოში შექმნილი პოლიტიკური ვითარებიდან გამომდინარეობდა.

რაც შეეხება სკოლებს, ეს სრულიად ახალი მოვლენაა XIX საუკუნის II ნახევრისა და XX საუკუნის პირველი ოცწლეულის საქართველოში. მას შემდეგ, რაც გაუქმდა საქართველოს სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობა და ქართველი ერის მთავარი ღლიალობის ობიექტი მეფე აღარ არსებობდა, ასევე საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესიის ავტოკეფალია, სასულიერო წოდების წარმომადგენლებს სერიოზული დაბრკოლებები შეექმნათ საუკუნეების მანძილზე ჩამოყალიბებული უფლებების რეალიზაციისთვის. ხალხთან მთავარი დამაკავშირებელი და ეროვნული იდეების მატარებელი ყოველთვის იყო სამღვდელოება. ამ უფლების ჩამორთმევის შემდეგ, ბუნებრივია ნაწილობრივ, რადგან რუსეთმა მაინც ვერ შეძლო საუკუნეების მანძილზე ჩამოყალიბებული კავშირის სრული აღმოფხვრა ხალხსა და ეკლესიას შორის, საჭირო გახდა ახალი ორგანოს შექმნა, რომელიც ხელს შეუწყობდა ხალხთან კავშირს და რაც მთავარია, ეროვნული იდეების ქადაგებას. სკოლა გარდა იმისა, რომ საგანმანათლებლო დაწესებულება იყო, მას ახალი ეპოქა ახალ მოთხოვნილებებს უყენებდა. 1. ბატონყმობის გაუქმების შემდეგ, გლეხებმა მოიპოვეს პირადი თავისუფლება და საჭირო

---

⁶⁸ გაზ. საქართველოს რესპუბლიკა, 1920, №41, გვ. 3

იყო მათი საზოგადოებასთან დაკავშირება. 2. განათლების ქართულ ენაზე წარმართვა განათლება. 3. სკოლების საშუალებით უნდა მომხდარიყო ეკონომიკური, სამეურნეო განათლების ამაღლება.

XX საუკუნის დასაწყისში საქართველო ახალი გამოწვევების წინაშე აღმოჩნდა. ქართულმა საზოგადოებამ ვერ გადალახა XIX საუკუნის II ნახევრიდან ქვეყანაში შექმნილი ცვლილებების შედეგად წარმოქმნილი პრობლემები. ერთი მხრივ, გლეხების და ქართული ინტელიგენციის მთავარ სურვილს და მოთხოვნას წარმოადგენდა ბატონყმობის გაუქმება. გლეხისთვის პირადი, იურიდიული, ეკონომიკური თავისუფლების მინიჭება უმთავრესი მოთხოვნა იყო. მაგრამ, მეორე მხრივ, ქართული საზოგადოების მოლოდინი არ გამართლდა. გლეხების განთავისუფლების საკითხი არც ისე ადვილი გადასალახი აღმოჩნდა, როგორც ერთი შეხედვით ჩანდა. ბატონყმობის გაუქმებას ახალი პრობლემები მოჰყვა. საჭირო გახდა გლეხის, როგორც თავისუფალი სოციალური ფენის საზოგადოებასთან დაკავშირება. ამას თან ერთვოდა ის ფაქტი, რომ საუკუნეების მანძილზე გლეხის ფეოდალურ სისტემაზე მორგებული ცნობიერება ასე ადვილად ვერ შეეგუა კაპიტალიზმისთვის დამახასიათებელ მოთხოვნებს. ნებისმიერი სახის გარდაქმნა სახელმწიფოს ცხოვრებაში საზოგადოების დიდი ნაწილისთვის უმტკივნეულოდ არ ხდება და მითუმეტეს გაუნათლებელ, ახალი ეპოქის მიმართ გაუთვითცნობიერებელ ნაწილში. ძველი პოლიტიკური თუ სოციალურ-ეკონომიკური წყობილების შეცვლით ვერ შეიცვალა ხალხის ცნობიერება. ცვლილება განიცადა საუკუნეების მანძილზე ჩამოყალიბებულმა სახელმწიფოებრივმა წყობამ და ბუნებრივია საზოგადოებისთვის ბევრი რამ გაურკვევლი და მიუღებელი

აღმოჩნდა. „ჩვენს ეკონომიურ სისუსტეს მრავალგვარი მიზეზი და საფუძველი აქვს, მაგრამ თუ მათ სათითაოდ დავაკვირდებით, დავინახავთ, რომ თითქმის ყველა ამ კერძო მიზეზებს ერთი მთავარი, ფართო შინაარსისა და უფრო ზოგადი მნიშვნელობის გარემოება შეიცავს. ეს გარემოება არის შემდეგი: „ქართველობა, თავის პრაქტიკულ საქმიანობითა და შინაგანი პსიხიკით, დღესაც ვერ შესწყოვია და ვერ შეკგუვებია თანამედროვე მოქალაქობრივ ანუ კაპიტალისტურ ცხოვრების აზრსა და მოთხოვნებს. წესი ჩვენი საქმიანობისა და ხასიათი პსიხიკისა იმგვარია, რომ სრულებით არ შეესაბამება კაპიტალისტურ დროს არც საქმიანობასა და არც პსიხიკას.“⁶⁹ სწორედ ამიტომ იყო, რომ სამოციანელებმა სკოლას და საგანმანათლებლო დაწესებულებებს ისტორიული მისია დააკისრეს. ამ გზის გამგრძელებლები XX საუკუნის დასაწყისშიც ცდილობდნენ საზოგადოების ცნობიერების ფორმირებას და სამეურნეო-ეკონომიკური განათლების დონის ამაღლებას. „ისტორიამ ჩვენს დროს და ჩვენს ქვეყანას მრავალი ახალი პრაქტიკული საქმე დაუსახა თვალწინ. გავრცელება სასკოლო და სკოლის გარეშე განათლებისა მდაბიო ხალხში, რაციონალური აღზრდა ახალი თაობისა, განვითარება მომხმარებლების და მწარმოებლების კოოპერაციებისა, ამაღლება სასოფლო სამეურნეო ტექნიკისა, შერჩენა საქართველოს მკვიდრთა ხელში ამოძრავებულ მიწისა და მრავალი სხვა მსხვილი და წერილი საქმე ყველა ერთად თხოულობდა გაძლოლას, ასრულებას.“⁷⁰

ქართული კულტურული და პოლიტიკური ელიტა ნათლად აცნობიერებდა ყველა იმ პრობლემას,

⁶⁹ ჟურნ. საქართველოს მოამბე, 1909, №4, გვ. 2

⁷⁰ გაზ. ისარი, 1908, №39, გვ. 1

რაც რუსეთის მიერ საქართველოს დაპყრობის შემდეგ წარმოიშვა. მაგრამ, ამავედროულად ძალ-ღონეს არ იშურებდა ქართული საზოგადოების გადაყვანისთვის დროის ახალ მოთხოვნებზე. XX საუკუნის დასაწყისიდან, როგორც ცნობილია, ქართული საზოგადოების გარკვეული ნაწილი ახერხებს განათლების მიღებას რუსეთსა და ევროპის სხვადასხვა ქალაქებში. სადაც ისინი ყურადღებით აღევნებენ თვალყურს ევროპის მასშტაბით მიმდინარე გარდაქმნებს სახელმწიფოებრივი ცხოვრების ყველა ნაწილში და სამშობლოში დაბრუნების შემდეგ მთელი ძალისხმევით ესწრაფვიან ამ ახალი იდეების დანერგვას. მათ შორის ეკონომიკის სფეროში, რადგან დამოუკიდებლობის აღდგენისთვის ბრძოლა აზრს კარგავს, თუ ქვეყანას არ გააჩნია სათანადო ეკონომიკური სახსარი და ამასთან არ იცის მისი გამოყენება. ასე რომ, ეროვნული ეკონომიკის აღორძინება სხვა მრავალ ფაქტორთან ერთად ეპოქის მთავარი მოთხოვნილება გახდა.

სწორედ ამიტომ იყო, რომ XX საუკუნის პირველ ოცწლეულში ასე აქტუალურია სამრეწველო საგნების სკოლაში სწავლება. ჟურნალი „მოგზაური“ და მისი რედაქტორი ივანე როსტომაშვილი ერთ-ერთი პირველია ვინც აღნიშნულ საკითხებს ერთიან კონტექსტში მოიაზრებს. მისი შეხედულებით, „სკოლა უნდა იძლეოდეს არა მარტო წიგნურ განათლებას, არამედ პრაქტიკულ მომზადებასაც. სკოლაში სწავლა-აღზრდის საქმე ისე უნდა მოეწეოს, რომ მან უზრუნველყოს მომავალი თაობის დაახლოება ბუნება-ცხოვრებასთან, მათი შეიარაღება ისეთი ცოდნით, რომელიც ცხოვრებაშია საჭირო, გაუადვილებს მათ შრომას, მისცემს საშუალებას რაციონალურად მო-

აწყოს მეურნეობა და ამით უზრუნველყოს მთელი ქვეყნის ეკონომიკური აყვავება და აღორძინება.“⁷¹

1909-1912 წლებში გამოდიოდა ჟურნალი „მოსავალი“, რომლის რედაქტორი იყო ვ.ი. რცხილაძე. აქ ძირითადი აქცენტი კეთდებოდა ყველა იმ საკითხზე, რომელიც დაკავშირებული იყო სამეურნეო ცოდნის და ტექნიკის გავრცელებასთან. 1909 წელს „მოსავალში“ ე. იოსელიანი წერდა: „რათ არის ხალხი ტექნიკას ჩამორჩენილი, მეურნეობა რათა რჩება უკან, ამაზე ჩვენ ესხლა დაწვრილებით არ ვილაპარაკებთ, მხოლოდ იმას კი აღვნიშნავთ, რომ როცა ხალხი მოკლებულია უბრალო წერა-კითხვას, იქ მეურნეობის განვითარების დაპირდაპირება ტექნიკის განვითარებასთან შეუძლებელია.“⁷² ქვეყნის ეკონომიკური აღორძინება უშუალო კავშირშია სამეურნეო ტექნოლოგიების ათვისებასთან. საერთო მასობრივ საგანმანათლებლო სისტემაში სამეურნეო საგნების შეტანა ამ პროცესის წარმატებას განაპირობებდა. „ჩვენთვის აუცილებლად საჭიროა შევიგნოთ და ძვალსა და რბილში გავიმდინაროთ იგი აზრი, იგი რწმენა, რომ სასოფლო მეურნეობა და მის მრეწველობა ერთადერთი ბუნებითი და ამიტომ უტყუარი ფაქტორია ადამიანურის ცხოვრება-სიმდიდრისა. დროა შევიგნოთ, რომ ჩვენი ყოველი უბედურება იქიდან წარმოსდგება, რომ ჩვენი ხალხი ორ დიდ ჯგუფად არის გაყოფილი: ერთის მხრივ, დგას მუშაობის მცოდნე, მაგრამ განუვითარებელი, უსწავლელი გლეხი და, მეორეს მხრით, – მუშაობის არ მცოდნე ნასწავლი, რომელიც სრულიად მოკლებულია დამოუკიდებელ, თვითმომქმედ მოღვაწეობას მიწაზე და ამიტომ გამოსადეგია მხოლოდ მოხელეობაში, სხვის

⁷¹ გაზ. სამშობლო, 1916, №256, გვ. 685

⁷² ჟურნ. მოსავალი, 1909, №1, გვ. 5

სამსახურში და იქ ჯამაგირის აღებაში.“⁷³ უცოდინარი მეურნე ყოველთვის პრობლემების წინაშე იქნება და ვერ გადალახავს იმ დაბრკოლებებს რაც აწუხებს. „სანამ მეურნე სწავლით არ შეითვისებს ნამდვილ სამეურნეო ცოდნას, არ შეეჩვევა ვარჯიშობით მამულის, მცენარის და პირუტყვის წესიერად მოვლამოშენებას, მანამდის იგი წელში ვერ გამაგრდება და ყოველთვის ხელმოკლე იქნება.“⁷⁴

ამისათვის კი ზოგად განათლებასთან ერთად სკოლაში სამეურნეო-ტექნიკური საგნების სწავლებაც აუცილებლად მიიჩნევა: „ხალხის კულტურული და ეკონომიკური განვითარება მარტო წერა-კითხვის ცოდნით და საზოგადო განათლების დონით არ განისაზღვრება. თანამედროვე ტექნიკის განვითარებამ ახალი პირობები შექმნა ცხოვრების გასაუმჯობესებლად და ახალი საშუალებანი საარსებო ბრძოლისათვის. ხალხისათვის საჭირო შეიქმნა წერა-კითხვისა და საზოგადო განათლების იმისთანა სწავლა-განათლება, რომელიც მას არსებობისათვის ბრძოლას გაუადვილებს.“⁷⁵

საზოგადოების გაუნათლებლობა წარმოშობს ჩაკეტილობას და სიახლისადმი შეუგუებლობას. საზოგადოებრივი განვითარების ეტაპზე, სხვადასხვა ისტორიულ ეპოქებს კი თავისი მოთხოვნილებები აქვს, რომლებზეც უარის თქმა – ქვეყნის წინსვლის შემაფერხებელია. სწორად წარმართული საგანმანათლებლო სისტემა კი, ჟურნალის პუბლიცისტების აზრით, არა მარტო კულტურულ, არამედ ეკონომიკურ აღორძინებასაც გამოიწვევს: „წერა-კითხვის მცოდნე უფრო გამოსადეგია მუშაობაში მომეტებულს მიმ-

⁷³ ჟურნ. მოგზაური, 1903, №1-2, გვ. 7-8

⁷⁴ გაზ. ისარი, 1908, №39, გვ. 1

⁷⁵ გაზ. თემი, 1913, №118, გვ. 1

ხედარობით და გამჭვრიახობით, იგი უფრო საზრია-
ნად, ფაქიზად და რიგიანად მუშაობს, მეტს აწარმო-
ებს, უფრო ითვისებს ახალშემოდებას შრომაში და
უფრო კეთილსინდისიერად ეპყრობა ნამუშევარს, მას
შეუძლია გაიგოს მოხატულობა, გეგმა, სიხალისით
ეკიდება ახალ რამეს, მიწის სამუშევარ იარაღებს. იმ
დროს, როცა წერა-კითხვის უცოდინარს ყოველივე
მიქარვათ მიაჩნია, გარდა მამა-პაპურ სახნისისა და
ფარცხისა.“⁷⁶ ჟურნალი ქვეყნის ეკონომიკურ წარმა-
ტებლობას არა მარტო რუსული ხელისუფლების
გავლენით ხსნის, არამედ საზოგადოებაში არსებული
ნიჰილისტური დამოკიდებულებით: „ჩვენ ვჩივით ჩვენ-
ნი ოჯახის დაცემას, გათახსირებას... ან კი სხვა რას
უნდა გამოელოდოს ჩვენს მდგომარეობაში მყოფი
ერი, ჩვენის უცხო იდეალების პატრონი! ყველაფერს
იპოვნით ჩვენში, ყოველ აზრს, ყველაფრისათვის
გაცხადებულ ბაასს, ბრძოლას, მეცადინეობას, ვერ
იპოვით დიასახლისებს, რომ ნაკვეხურად მიაჩნდეთ
თავისი ოჯახის და მამულის მეურნეობის სამაგალი-
თოდ მოწყობა, ვერ იპოვნით მათში უბრალო მოტ-
რფიალეუთაც კი.“⁷⁷ როგორც ჩანს, XX საუკუნის და-
საწყისში ეკონომიკური საკითხი მეტად აქტუალურია
და კულტურული და პოლიტიკური ელიტა ნაციონა-
ლური კონსოლიდაციის პირობად ეროვნულ სიმბო-
ლოებთან ერთად ეკონომიკის განვითარებას მიიჩ-
ნევს. ამიტომ არსებული ვითარების კრიტიკით ისინი
მდგომარეობის გაუმჯობესებას ცდილობდნენ: „მთე-
ლი ათასი წლებია ამ მიწაზედ ვზივართ, ვხნავთ,
ვთესავთ, ვმკით, ვრგავთ, ვკრებთ, მაგრამ მაინც ვერ
ვიტყვით რომ ჩვენ მიწად-მოქმედი ხალხი ვართ, უფ-
რო მართალი იქნება ვთქვათ, რომ ჩვენ მხოლოდ და

⁷⁶ ჟურნ. მოგზაური, 1903, №11-12, გვ. 543

⁷⁷ ჟურნ. მოგზაური, 1903, №1-2, გვ. 5

მხოლოდ მიწის მფლობელნი ვართ. აიხსნება ეს იმით, რომ მიწას ჩვენ მხოლოდ როგორც ჩვენს საბუნებრივ ფლობელს ვუცქერით, მას ჩვენ უფრო როგორც ჩვენს საკუთრებას ვაფასებთ, როგორც ჩვენის თავს შესაფერებელს ბუდეს, მასში მუშაობა-გარჯას ჩვენ ვუყურებთ როგორც სხვათა შორის საქმეს და არა როგორც ჩვენის ცხოვრების უმთავრეს წყაროს.“⁷⁸

საზოგადოების არცერთი ჯგუფი სასოფლო-სამეურნეო მუშაობაში არ ღებულობდა მონაწილეობას, რაც „მოგზაურის“ აზრით, ქვეყნის დაცემას უწყობდა ხელს: „მთელი ჩვენი თავად-აზნაურობა, დიდიამ პატარამდის, ფრიად მცირე რიცხვის გარდა, სრულად არ მისდევს სასოფლო მეურნეობას, აქტივურს მონაწილეობას არ იღებს მამულის უკეთ და თანამედროვეულად მოწყობაში, არ მუშაობს, საკუთარ ოფლს არ ღვრის მასში!.. ჩვენი თავადაზნაურობის და მრავალი გლეხის შვილებიც კი თვეში ათს და თხუთმეტს მანეთს ჯამაგირს რჩეობენ სადმე სახელმწიფო თუ კერძო სამსახურში, ვიდრე ლაღად და თავისუფლად მამულში ყოფნას, მისთვის თავდადებას.“⁷⁹ შექმნილი მდგომარეობიდან გამოსავლის ძიებას გაზეთი მიზანმიმართულ მოქმედებაში ხელავდა და საპროგრამო გეგმას სთავაზობდა საზოგადოებას. „1. საჭიროა დავუკვირდეთ ჩვენს ბუნებას, ამ ბუნების განსაკუთრებულ თვისებებს, ჩვენს მცენარეულობას, მის გამოყენებას, ჩვენის ქვეყნის თვისებას და ბევრს ამგვარს. 2. საჭიროა მოვიკრიბოთ ძალა და შეერთებულის ძალით ვაკეთოთ ის, რაც განცალკევებულად არ შეგვიძლია. 3. საჭიროა მოვაწესრიგოთ ვაჭრობა და მრეწველობა და გამოვიკვლიოთ რა

---

⁷⁸ იქვე, გვ. 4

⁷⁹ ჟურნ. მოგზაური, 1903, №1-2, გვ. 4

კვალზე უნდა დავაყენოთ იგი და რა ძალა უნდა ვა-
მუშაოთ, რომ ჩვენი ერი ეკონომიურად გამაგრდეს.“⁸⁰

საინტერესოა აღინიშნოს, რომ ქართული ინტე-
ლიგენციის ბრძოლამ შედეგი გამოიღო და XX საუ-
კუნის დასაწყისში, 1905 წლის გურიის გლეხთა გა-
მოსვლის დროს, გლეხებთან მოსალაპარაკებლად
გაგზავნილ კრიმ-გირეის მოსახლეობამ მიმართა:
„ჩვენ სწავლა გვინდა. სხვა ქვეყნებში წერა-კითხვის
არამცოდნეს ვერ ნახავთ, ჩვენში კი წერა-კითხვის
მცოდნე სანთლით საძებარია, მაშინ, როდესაც სწავ-
ლის გადასახადით სულს გვხდიან. სწავლა გვინდა
უფასო, საყოველთაო-სავალდებულო 16 წლამდე, ქა-
ლებისა და ვაჟების ერთად.“⁸¹ ეროვნული ეკონომი-
კის აღორძინებისთვის ბრძოლა ჯერ კიდევ XIX საუ-
კუნის II ნახევრიდან დაიწყო, რომელსაც ილია ჭავ-
ჭავაძის მეთაურობით თერგდალეულები ხელმძღვანე-
ლობდნენ. ეროვნულ-განმათავისუფლებელი ბრძოლის
ახალი ფორმით აღმავლობა, განათლების და ეროვნული
ფასეულობების წინა პლანზე წამოწვევასთან
ერთად ეკონომიკის საკითხი აუცილებელ საჭიროებას
წარმოადგენდა. XX საუკუნის დასაწყისიდან ამ მი-
მართულებით საკმაოდ აქტიურობდა ბეჭდური მედია,
სადაც აქცენტი კეთდებოდა მუდმივად ეკონომიკური
განათლების პრობლემებზე. თითქმის ყველა ბეჭდურ
ორგანოში იყო მოწოდებები, პრაქტიკული რჩევები
იმასთან დაკავშირებით თუ როგორ უნდა აღორძინე-
ბულიყო და განვითარებულიყო ეკონომიკა. ზემოთ
განხილული მასალები სწორედ ამას მოწმობს.

XIX საუკუნის II ნახევრიდან არსებითი ცვლი-
ლების შედეგად, კერძოდ, ბატონყმობის გაუქმების

---

⁸⁰ გაზ. თემი, 1912, №93, გვ. 4

⁸¹ ფ. გოგინაიშვილი, რჩეული ნაწერები, ტ. 1. თბილისი:
საბჭოთა საქართველო, 1974, გვ. 30

შემდეგ რუსეთსა და საქართველოში, ქართული ერთობა ახალი გამოწვევების წინაშე აღმოჩნდა. კაპიტალისტური ურთიერთობის ფართოდ გავრცელებამ სამრეწველო-ტექნიკური პროგრესის განვითარებას შეუწყო ხელი. აქედან გამომდინარე, ქართველი ინტელიგენციისთვის ნათელი გახდა, რომ გლეხთა სასწავლო-საგანმანათლებლო პროცესში აუცილებელი იყო სამეურნეო-ტექნიკური როლის წინა პლანზე წამოწევა და სასწავლო პროგრამაში შეტანა.

სწორედ ეს პრობლემები იქცა XX საუკუნის პირველი ოცწლეულის ერთ-ერთ მთავარ გამოწვევად. როგორც შესავალ ნაწილში აღვნიშნე, მთავარი და აუცილებელი მოთხოვნილება სწავლა-განათლების გავრცელება იყო, რომლის საშუალებით უნდა გადაწყვეტილიყო ყველა ის საკითხი, რაც ეპოქის მოთხოვნილებას წარმოადგენდა. განათლების გავრცელებას საზოგადოების ფართო ფენებში ხელი უნდა შეეწყო სამეურნეო ცოდნის ამაღლებისთვის და საბოლოო შედეგი ეკონომიკური წარმატება ყოფილიყო. საერთოდ, კი სწავლა-განათლებას მნიშვნელოვანი ადგილი ეკავა მოდერნულ ეპოქაში. სკოლებს, სასწავლო დაწესებულებებს მთავარი მისია ეკისრებოდათ არა მხოლოდ ეროვნული თვითშეგნების შენარჩუნების, ასევე პოლიტიკური ცნობიერების ამაღლების და ეკონომიკური წინსვლის გადაწყვეტის საკითხში.

3. სარწმუნოება. სწორედ ზემოთქმულიდან გამომდინარეობდა ის ფაქტი, რომ სარწმუნოება დაყენებული იყო მეოთხე ადგილზე. მას შემდეგ რაც გაუქმდა საქართველოს სახელმწიფოებრიობა და რუსული მმართველობა დამყარდა, ახალი ეტაპი დაიწყო არა მარტო პოლიტიკური, არამედ რელიგიური თვალსაზრისითაც. ქართული საზოგადოების მოლოდინი, რომ ერთმორწმუნე რუსეთი განსხვავებულ

გზას აირჩევდა და საქართველოს მიმართ დამპყრობლურ პოლიტიკას არ განახორციელებდა არ გამართლდდა. ასეთივე ვითარება აღმოჩნდა ქრისტიანობასთან მიმართებაშიც. რუსეთმა 1811 წელს გააუქმა საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესიის ავტოკეფალია და სერიოზული რეფორმები განახორციელა, რაც მის რუსიფიკაციას ისახავდა მიზნად. ეკლესიაში რუსი სასულიერო პირების მოყვანის და რუსულ ენაზე წირვა-ლოცვის შემოღების შემდეგ ხალხში შეირყა რწმენა. ქართველი სამღვდელოება ამ პრობლემის აღმოფხვრას ქართველ საზოგადო მოღვაწეებთან ერთად პრესის საშუალებით შეეცადა, რომლის საშუალებითაც ხშირად მოუწოდებდნენ ქრისტიანობის შესანარჩუნებლად.

სამღვდელოება აქტიურ ნაბიჯებს დგამდა როგორც ეკლესიის ავტოკეფალიის აღსადგენად, ისე საქართველოს ისტორიაში ქრისტიანობის როლის წარმოჩენისთვის. ამისთვის მათ ჰქონდათ სხვადასხვა ბეჭდური ორგანო. ქართველი სასულიერო ფენის ინტერესებს გამოხატავდა გაზეთი „შინაური საქმეები“. 1909 წლის №4-ში ვკითხულობთ: „საჭიროა გავაცნოთ ხალხს ჩვენი მშობლიური ეკლესიის ხასიათი, მისი ღვაწლი არა მარტო ქრისტეს ცხოველმყოფელი მოძღვრების გავრცელება-დამკვიდრებაში, არამედ ქართველი ხალხის ეროვნულად გაძლიერების საქმეშიც. მან შეინახა ჩვენი ერი, სარწმუნოება ამხნევებდა მას მრავალ საუკუნეების განმავლობაში აუარებელ მტრებთან ბრძოლის დროს, აძლევდა ძალას გამოსულიყო ამ უთანასწორო ბრძოლიდან გამარჯვებულად, შეენახა მას თავისი ეროვნება. თვალსაჩინო იყო ძველი საქართველოს კულტურა, რომლის შექმნაში უმთავრესი წილი უდევს ჩვენს მშობლიურ ეკლესიას. ძველი კულტურის დავიწყება კი ხალხის-

თვის არ არის სახეირო. ის ხალხი, რომელსაც თავის წარსულს ისტორიულ ცხოვრებასთან კავშირი გაუწყვეტია, მომავალში წარმატებას არ უნდა მოელოდეს.“⁸² ქრისტიანობასთან დაკავშირებული თითოეული სტატია მიმართული იყო ქართველებში რწმენის ამადლებასა და ეკლესიის როლის დასაბუთებაზე. „ეკლესია წარსულში დიდი ეროვნული მოვლენა იყო, ეკლესიის გარშემო იყრიდა თავს სახელმწიფოებრივი ენერგია, იქ იყო ელემენტი – ერის შემაერთებელი და ეროვნული სიმდიდრე, ეროვნული კულტურა უმთავრესად ეკლესია-მონასტრებში გროვდებოდა. ბერ-მონაზონთა კოლეგია იყო მთავარი მატარებელი სულიერი კულტურის და ეს ქმნიდა სამღვდელოების ბატონობას. დღეს სულიერი კულტურის მეთაურობა მათი იმდენად დაკარგულია, რომ წარსულშიც მათი ასეთი როლი ბევრს არა სჯერა. მაგრამ ქონებრივი კულტურა კი დიდია მოგროვილი ეკლესია-მონასტრებში. ეს ქონება ეკუთვნის ერს, მთელ ხალხს და არა ეკლესიის მსახურთ ბერ-მონაზონთ. ივინი დღემდე მხოლოდ მცველია ამ ქონების.“⁸³

გრიგოლ ლორთქიფანიძე თავის მემუარებში ყურადღებას ამახვილებდა ქრისტიანობის როლზე საქართველოს ისტორიაში. იგი წარსულში ეკლესიის და ქრისტიანობის მნიშვნელობას ეპოქიდან გამომდინარე მიიჩნევდა. „ქართული ეკლესიის ეროვნულ-მოგერიებითი მოღვაწეობა წინა საუკუნეებში, ერთის მხრით, რამდენიმედ გაადვილებული იყო იმიტომ, რომ მაშინ საქრისტიანო საქართველოს საქმე ქონდა ისლამთან, ამ ორი სარწმუნოებას შორის გაუვალი უფსკრული იყო, მდგომარეობა და ურთიერთობა მეტად ნათელი, მკაფიო და განსაზღვრული, ამიტომ ამ ხა-

⁸² გაზ. შინაური საქმეები, 1912, №30-31, გვ. 1

⁸³ გაზ. ერთობა, 1920, №158, გვ. 1

ნებში შეუძლებელი იყო მტრისათვის ქართულ ეკლესიაში მეგობრისა და ძმის ქურქით შესვლა და მისი შიგნიდან გადაგვარება და მოშლა. ხოლო რუსეთის მფლობელობის დროს ამ მხრით მდგომარეობას ართულებდა ის გარემოება, რომ ახალი მპყრობელი თვით იყო ქრისტიანი და ისიც მართლმადიდებელი. ამ გარემოებამ მეტად გაუადვილა რუსეთს, საქართველოს ეკლესიასთან ბრძოლა. ანაფორაში გადაცემული რუსული ნაციონალისტური იმპერიალიზმი ერთმორწმუნეობის საბაბითა და ნიღბით ადვილად შეიჭრა ქართულ ეკლესიაში და მის გარუსებას შეუდგა.“⁸⁴

დღესდღეობით არავისთვის აღარ არის საკამათო, რომ ქრისტიანობა და ქართველობა საუკუნეების მანძილზე ერთიან კონტექსტში მოიაზრებოდა და ქართველებისთვის ქართველობის დაცვა ქრისტიანობის შენარჩუნებას უდრიდა და პირიქით. ქართულ სამეცნიერო ლიტერატურაში ეს თვალსაზრისი დიდი ხანია დამკვიდრებულია, ამიტომ პრობლემის ამ მიმართულებით შესწავლა სიახლეს არ წარმოადგენს. მაგრამ, ცალკე საკითხია რა კუთხით განიცდიდა ცვლილებას ქრისტიანული სარწმუნოების მიმართ ქართული საზოგადოების, თითოეული სოციალური ფენის თუ ჯგუფის ცნობიერება.

შუა საუკუნეებში, როდესაც სხვადასხვა სარწმუნოების ხალხი მოდიოდა საქართველოს დასაპყრობად, მთავარ დარტყმას სწორედ ქრისტიანობისკენ მიმართავდა. 1900-1917 წლებში ქართველების მთავარი მოთხოვნა რელიგიასთან მიმართებაში საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესიის ავტოკეფალიის აღდგენა იყო და არა მხოლოდ ბრძოლა ქრისტიანობის დასაცავად. ე. ი. როგორც ვხედავთ, ამ ეტაპზე

---

⁸⁴გ. ლორთქიფანიძე, ფიქრები საქართველოზე, თბილისი: თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემ-ლობა, 1995, გვ. 52

ეროვნული ფასეულობებისთვის ბრძოლა გარკვეულ ცვალებადობას განიცდის და ეპოქის მოთხოვნილებიდან გამომდინარე სხვა ეროვნული ღირებულებების შენარჩუნება ხდება მნიშვნელოვანი. შემთხვევითი არ იყო, რომ გაზეთმა „ივერიაში“, რომელიც საქართველოში ნაციონალიზმის მთავარი იდეოლოგი იყო სარწმუნოება მეოთხე ადგილზე, ხოლო ტერიტორიის შემდეგ, მეორე და მესამე ფასეულობად ქართული ენა და საგანმანათლებლო დაწესებულებები დააყენა. აღნიშნულ საკითხებს კიდევ ერთხელ მივუბრუნდებით შესაბამის თავში, სადაც სამღვდელთაზეა საუბარი.

4. ეროვნული თავისუფლების ფენომენი. ცნება თავისუფლება არა ერთგზის არის გამოყენებული სამეცნიერო ლიტერატურაში. მაგალითად, „ეროვნულგანმათავისუფლებელი მოძრაობა,“ „ეროვნული თავისუფლება“, „ქართველი ხალხი ყოველთვის იბრძოდა ეროვნული თავისუფლებისთვის“ და ა. შ. მაგრამ ნაკლებად კეთდება აქცენტი იმაზე, თუ რას ნიშნავდა ქართველი ერის ცნობიერებაში ეროვნული თავისუფლება და როგორ აღიქმებოდა ეს საკითხი. რადგან „დამოუკიდებლობისათვის ბრძოლაში წარმატების მისაღწევად მხოლოდ სამშობლოს სიყვარული და მისთვის თავდადება არ კმარა. ცხადია, რომ ბრძოლისათვის, უპირველესად საჭიროა რაციონალურ პოლიტიკაზე აგებული მოქმედებათა კომპლექსი, სადაც ემოციების გამოხატვას მხოლოდ დამხმარე როლი შეიძლება მიეკუთვნოს.“⁸⁵ აკაკი სურგულაძე აღნიშნავდა: „ეროვნულ-განმათავისუფლებელი

---

⁸⁵ა. სურგულაძე, ერის ცნებისა და რევოლუციამდელ საქართველოში ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის ეტაპების შესახებ, თბილისი: თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა, 1970, გვ. 72

მოძრაობა, როგორც თვით სახელწოდება გვიჩვენებს, იმ ერის მოძრაობაა, რომელიც ეროვნულ თავისუფლებას მოკლებულია და მისი მოპოვებისათვის იბრძვის. ამ მოძრაობას გააჩნია თავისი სპეციფიკური ნიშან-თვისებები, რაც მას სხვა ხასიათის მოძრაობათაგან განასხვავებს.⁸⁶

როგორც ე. სმითი აღნიშნავს: „გარკვეულ ტერიტორიასთან ან მისსავე ფარგლებში რომელიმე ადგილთან მიმართებას შეიძლება ჰქონდეს მითიური ან სუბიექტური ხასიათი. სწორედ ეს კავშირები და ასოციაციებია უფრო მნიშვნელოვანი ეთნიკური იდენტიფიკაციისათვის, ვიდრე ამ ტერიტორიაზე ცხოვრება ან მისი განკარგვა. ეს ის ადგილია, რომელსაც მივეკუთვნებით. სწორედ ეს არის საკრალური მიწა, ჩვენ მამა-პაპათა, რჯულმდებელთა, მეფეთა, ბრძენკაცთა, პოეტთა და მღვდელმსახურთა მიწა და ამიტომ არის ის ჩვენი სამშობლო. ჩვენ ისევე ვეკუთვნით მას, როგორც ის ჩვენ გვეკუთვნის. გარდა ამისა, სამშობლოს საკრალური ცენტრი თავს უყრის ეთნიკს წევრებს.“⁸⁷ ერთიანობის განცდას არსებითი მნიშვნელობა აქვს. ნაციონალური კონსოლიდაციისთვის ერთიანობის ნაციონალისტური იდეალი მრავლისმომცველია. ნაციონალისტურ ენაზე „ერთობა“ ნიშნავს სოციალურ ერთსულოვნებას, ნაციის ყველა წევრის „ძმობას“. ერთობის ნაციონალისტურმა იდეამ შორს მიმავალი შედეგები გამოიღო. მან ბიძგი მისცა ნაციის განუყოფელობის იდეას და კულტურული და პოლიტიკური ჰომოგენურობის ინტერესებიდან გამომდინარე გამართლება მოუნახა ყველა შუალედური რგოლისა და ლოკალური თავისებურებების ამოძირ-

---

⁸⁶ იქვე, გვ. 73

⁸⁷ ე. სმითი, ნაციონალური იდენტობა. ინგლისურიდან თარგმნა ლელა პატარიძემ, თბილისი: ლოგოს-პრესი, 2008, გვ. 94

ეკას, ხშირად ძალის გამოყენებითაც კი.⁸⁸ 1900-1917 წლებში საქართველოში საკმაოდ აქტიუალური იყო ეროვნული თავისუფლების საკითხი. მართალია, ქართველი კულტურული და პოლიტიკური ელიტის წარმომადგენლებს საქართველოს სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის აღდგენა იმ ეტაპზე შეუძლებლად ესახებოდათ, მაგრამ განსხვავებული ბრძოლის მეთოდებიდან, რომელთაც თითოეული პოლიტიკური პარტია სთავაზობდა ქართველ საზოგადოებას ეროვნული თავისუფლების ღოზუნგს მნიშვნელოვანი ადგილი ეკავა.

ქართული კულტურული და პოლიტიკური ელიტა თავისუფლებისთვის ბრძოლისკენ ყოველთვის მოუწოდებდა პირდაპირ თუ ირიბად ქართველ საზოგადოებას. თუმცა ეროვნული თავისუფლების იდეალის აღქმამ ახალი დატვირთვა შეიძინა რუსეთის მიერ საქართველოს დაპყრობის შემდეგ. XIX საუკუნის I ნახევარში ეროვნული აჯანყების კრახით დასრულების შემდეგ, XIX საუკუნის II ნახევრიდან ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობა განვითარების ახალ ფაზაში შედის. ეს დაკავშირებულია სასწავლო-საგანმანათლებლო პროცესის სრულყოფასთან და საზოგადოების ყველა ფენაში გავრცელება-დამკვიდრებასთან. ქართული კულტურული ელიტა ორიენტირებულია ქართული ერთობის ნაციონალურ კონსოლიდაციაზე, რაც საერთო, ეროვნული პროგრამით უნდა განხორციელდებულყო. ამავდროულად კულტურული და პოლიტიკური ელიტის ნაწილი თავისუფლების იდეის ფართო პროპაგანდას იწყებს. აღნიშნულ მოვლენას უკავშირდება ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის მთავარი ლიდერის

---

⁸⁸ იქვე, გვ. 94

ილია ჭავჭავაძის ფრაზა „ჩვენი თავი ჩვენადვე გვეყუდუნეს“. საინტერესოა, ასევე აღინიშნოს განმათავისუფლებელი მოძრაობის ერთ-ერთი აქტიური მონაწილის ვაჟა-ფშაველას თვალსაზრისი თავისუფლების იდეალზე: „იქ ვინ ნახა თავისუფლება, საცა მე ჩემს დედა-ენაზე ლაპარაკს მიშლიან: არც მასწავლიან, არც მაუბნებენ, არც მამღერებენ, არც მაგალობებენ?! რა გული უნდა მქონდეს მაშინ? რას უნდა ვგრძნობდეთ?! – სხვას არაფერს გარდა ზიზღისა, მძულვარებისა. მოწამლულ-მოშხამულია ჩემი სიცოცხლე, ვგრძნობ მხოლოდ უსიამოვნებას, სიძულვილს და ვწყევლი იმ ძალებს, რომელნიც ყველა ზემორე აღნიშნულ საქმეში ხელს მიშლიან, წინ მეღობებიან და გუცდი მარჯვე შემთხვევას შევმუსრო ისინი. როცა ეს დრო დგება და მეც მოქმედებას ვიწყებ ამ ძალთა შესამუსრავად, დასათრგუნად, მაშინვე იწყება ჩემი თავისუფალი ცხოვრება. აქ არის დასაწყისი თავისუფლებისა და უკეთუ ვითმენ ხმას არ ვიღებ, არაფერს ვამბობ, მაშინ ვარ მონა, არა მძულს ჩემი მნაგერელი ძალა, იქნება მძულს კიდევ, მაგრამ ამ მძულვარებას გულში ვმაღავ, მაშინ ვარ ლაჩარი, საზიზღარი, ვიდრე მონაა. არა, მძულვარება როცა უკიდურესობამდე მიდის, მაშინ ლაჩრული გრძნობა ისპობა, მაშინ ამბობს ადამიანი: ან მოგკვდები, ან ვძლევ ჩემს მტანჯველთ!...“⁸⁹

ეროვნული თავისუფლებისათვის ბრძოლა 1900-1921 წლების საქართველოში მხოლოდ შეიარაღებული ბრძოლით არ გამოიხატებოდა, ეს ფაქტი ვლინდება კულტურული და პოლიტიკური ელიტის საგანმანათლებლო მოღვაწეობაში. განხილული საკითხები სწორედ აღნიშნულის გამოხატულებას წარმოადგენს.

---

⁸⁹ ვაჟა-ფშაველა, თხზულებანი. IX, თბილისი, 1964, გვ 410-411

განათლებული და საკუთარი ნაციონალური სიმბოლოების მნიშვნელობას მიხედვრილი ქართველი უფრო მეტი შემართებით დაიცავდა სამშობლოს. ეროვნული თავისუფლების საკითხი უკავშირდებოდა ასევე ავტონომიას. „საქართველოს ავტონომია ნიშნავს საქართველოს თავისუფლებას თავისი შინაურ საქმეების მოწყობაში. ქართველი ხალხი ცხოვრობს განსაზღვრულ მიწა-წყალზე, ანუ ტერიტორიაზე. მთელს იმ მიწა-წყალს, იმ ტერიტორიას, რომელზედაც ქართველი ხალხი ცხოვრობს, საქართველო ქვია. ქართლი, კახეთი, იმერეთი, გურია, სამეგრელო, სვანეთი, რაჭა-ლეჩხუმი, აფხაზეთი, ხევსურეთი, თუშეთი, ფშავეთი, აჭარა-ქობულეთი, ყველა ეს ადგილები ერთად შეადგენენ ერთს ქვეყანას, - საქართველოს, რომელიც დასახლებულია ან ქრისტიანი ან მაჰმადიანი ქართველებით. ეს არის ჩვენი სამშობლო-საქართველო, რომელსაც უნდა მიენიჭოს უფლება, თავის შინაურ საქმეებს თვითონ გაუძღვეს.“⁹⁰ შემთხვევითი არ არის, რომ გათვითცნობიერებას და ცოდნას დიდ დატვირთვას ანიჭებს ჟურნალ „ეკალის“ პუბლიცისტი: „გადის აგერ სამი წელიწადი განმათავისუფლებელი მოძრაობის აქტიურად დაწყებიდან და ბრძოლას, გამარჯვებას ბოლო არ უჩანს. და ეს მიტომ რომ ხალხი ჯერ კიდევ უვიცია და უვიცობა კი თავისუფლების მოსისხლე მტერია. უვიცი და განუვითარებელი ხალხი ვერ არის კარგი მეზობლი: მის ბრძოლას არ მოაქვს შესაფერი ნაყოფი. თავისუფლება მარტო ფიზიკური ბრძოლით, მარტო იარაღით ჯერ არავის მოუპოვებია არსად; მის მოპოვებას უპირველესად ყოველისა განვითარება, ცოდნა, მომზადება და შეგნება უნდა... ვინც ხალხის, მასის განვი-

⁹⁰ საქართველოს ავტონომია, ბათუმი, 1917, გვ. 5

თარების და გათვითცნობიერების საქმეს ემსახურება, იმან მას უნდა მიაწოდოს, სიტყვით თუ წერით, სისტემატიურად დაწყობილი, ხალხური ენით მკაფიოდ და მოკლედ გამოთქმული ცოდნა ამა თუ იმ მეცნიერებიდან.“⁹¹

XX საუკუნის პირველი ოცწლეულის საქართველოში ეროვნული თავისუფლების საკითხის განსაზღვრა არც ისე მარტივია, გამომდინარე იქიდან, რომ თავისუფლებისთვის ყველა სოციალური ფენა თუ ჯგუფი განსხვავებული გზით იბრძოდა. ეროვნულ თავისუფლებაში ისინი სხვადასხვა რამეს გულისხმობდნენ. „დღეს ქართველებში ორნაირი მოთხოვნააა წამოყენებული: ერთი თხოულობს ისეთ ურთიერთობის დამყარებას სახელმწიფოს და ერს შორის, რომელიც უზრუნველყოფს ნაციონალური კულტურის განვითარებას, მეორე თხოულობს ისეთ ურთიერთობას, რომელიც შექმნის საქართველოს ავტონომიურ სახელმწიფოს, ავტონომიურ მართვა-გამგეობას. პირველის პირდაპირი მიზანია ნაციონალური კულტურა, მეორის პირდაპირი მიზანია ნაციონალური მთავრობა. ეს ორი მიმდინარეობა ერთმანეთს ებრძვის სამკედრო-სასიცოცხლოდ და იპყრობს საერთო ყურადღებას. პირველი გაგრძელებაა მესამოცე წლების პირველი მეოთხედისაკენ, როცა ავტონომიური მთავრობა ბრძოლის ლოზუნგით გამოცხადდა.“⁹² ამის პარალელურად არსებობდა პოლიტიკური თავისუფლების საკითხი. „სხვადასხვა კლასებს პოლიტიკური თავისუფლება სხვადასხვა მიზნისათვის სჭირიათ. გაბატონებულ კლასებს თავისუფლება იმიტომ უნდათ, რომ გააუმჯობესონ და სამუდამო ბატონობა მოუპოვონ კაპიტალისტურ წესწყობილებას. შეგნებუ-

⁹¹ ჟურნ. ეკალი, 1907, №2, გვ. 14

⁹² გაზ. განთიადი, 1913, №19, გვ. 2

ლი მუშები კი იმიტომ იბრძვიან პოლიტიკური თავისუფლების მოსაპოვებლად, რომ იმის საშუალებით მალე დაამსონ ეს წესწყობილება და განახორციელონ სოციალიზმი.“⁹³ სოციალ-დემოკრატების მიერ ეს საკითხი ასე მოიაზრებოდა: „პოლიტიკური თავისუფლება მუშებს უნდა არა თავის თავად, არამედ როგორც საშუალება უფრო ფართე მიზნისათვის. დაქირავებული შრომის მოსასპობად და მუშათა ხელში ყველა საზოგადოებრივი სიმდიდრისა და საწარმოვო საშუალებათა შესარჩენად. თავისუფლება ჩვენ გვინდა სოციალიზმისათვის საბრძოლველად, რადგან მხოლოდ სოციალიზმი განათავისუფლებს მილიონ მუშებს ლუკმა-პურის მოსაპოვებლად კაპიტალისტებისაგან. ხოლო სოციალიზმისათვის საბრძოლველად ჩვენთვის საჭიროა ყოველად სრული პოლიტიკური თავისუფლება, ე.ი. თანასწორობა არა მარტო სასამრთლოს წინაშე, რომელსაც მოგვცემენ ჩვენ ლიბერალები, არამედ სრული თანასწორობა ყველასი სახელმწიფო საქმეების მართვა-გამგეობაში. ამას კი ჩვენ ნებით არავინ მოგვცემს, ეს ბრძოლით უნდა მოვიპოვოთ.“⁹⁴ ფაქტობრივად, აქ იკვეთება თავისუფლებისათვის ბრძოლის ორი განსხვავებული გზა, რომელსაც პოლიტიკური ელიტა სთავაზობს ქართულ საზოგადოებას. სოციალ-დემოკრატებისთვის თავისუფლებისათვის ბრძოლაში მოიაზრებოდა ეკონომიკური და სოციალური თავისუფლება, ეროვნული მიმართულების პარტიებისათვის (ეროვნულ-დემოკრატები, სოციალისტ-ფედერალისტები) კი – ეროვნული თავისუფლებისათვის. „რა თავისუფლებისთვის კვდებოდნენ? სრული თავისუფლებისთვის! ისეთი თავისუფლებისთვის, რომლის შემდეგ არ იქ-

⁹³ იქვე, გვ. 3

⁹⁴ გაზ. ბრძოლა, 1901, №1, გვ. 3

ნებოდა მტარვალობა ერთი მეორის ცარცვა-გლეჯა წარმოების მიზეზით, არ იქნებოდნენ ბატონები, მონები, არამედ თანასწორუფლებიანი-თანასწორად თავისუფალი ადამიანები, არ იქნებოდნენ ჯაშუშები, ჟანდარმები, არ იქნებოდა ძმების და მეგობრების მკვლელი მხედრობა, არ იქნებოდა საპყრობილეები, ჯალათები, მდიდრები, ღარიბები.⁹⁵ გაზეთი „მეგობარი“ 1906 წელს წერს, რომ აუცილებლობას წარმოადგენს ეკონომიკური თავისუფლების მოპოვება პოლიტიკურთან ერთად. „დღევანდელი კაპიტალისტური წეს-წყობილების დამახასიათებელი თვისება, სხვათა შორის ის არის, რომ მან წამოაყენა ახალი კლასები – ბურჟუაზია ეკონომიურად გაბატონდა, იგი ბატონი შეიქნება პოლიტიკურადაც. ამრიგად, ეკონომიურ მონობიდან, იურიდიულად თავისუფალი პროლეტარი, პოლიტიკურ მონობაშიაც გადადის. თავისთავად ცხადია, რომ ამ მონობიდან პროლეტარი მანამდე ვერ განთავისუფლდება, სანამ ბურჟუაზიისაგან ქონებრივად დამოუკიდებელი არ გახდება, ე.ი. სანამ არ მოახდენს სოციალურ რევოლუციას, რომელიც ერთ-ერთი თავდებია სრული თავისუფლებისა და თანასწორობისა.“⁹⁶

თავისუფლების იდეის პროპაგანდის სფეროშიც იკვეთება ნაციონალისტების და სოციალიზმის მომხრეების ბრძოლა. ქართველი ნაციონალისტები, რომლებიც მთლიანად მიმართული იყვნენ ეროვნული ცნობიერების ამაღლებისაკენ და ქართული, ნაციონალური ფასეულობების დაცვისაკენ, თავისუფლების ბრძოლის ღოზუნგად პირველ რიგში ეროვნული თავისუფლების მოპოვებას აყენებდნენ. მათი მთავარი მიზანი ქართული ენის, ქრისტიანობის, ისტორიული

⁹⁵ გაზ. მუშა, 1906, №13, გვ. 1

⁹⁶ გაზ. მეგობარი, 1906, №3, გვ. 2

წარსულის შენარჩუნება იყო, რაც სკოლის და პრესის საშუალებით უნდა მომხდარიყო. ამასთან ბეჭდურ მედიას და სასწავლო დაწესებულებებს ხელი უნდა შეეწყო ეროვნული და სახელმწიფოებრივი შეგნების ამაღლებისათვის, რომლის საბოლოო გამოხატულება იყო თავისუფლება – დამოუკიდებელი საქართველო. „დღეს ქართველებში ორნაირი მოთხოვნილებაა წამოყენებული: ერთი თხოულობს ისეთ ურთიერთობის დამყარებას სახელმწიფოს და ერს შორის, რომელიც უზრუნველყოფს ნაციონალური კულტურის განვითარებას, მეორე თხოულობს ისეთ ურთიერთობას, რომელიც შექმნის საქართველოს ავტონომიურ სახელმწიფოს, ავტონომიურ მართვა-გამგეობას. პირველის პირდაპირი მიზანია ნაციონალური კულტურა, მეორის პირდაპირი მიზანია ნაციონალური მთავრობა. ეს ორი მიმდინარეობა ერთმანეთს ებრძვის სამკედრო-სასიციოცხლოდ და იპყრობს საერთო ყურადღებას. პირველი გაგრძელებაა მესამოცე წლების მიმართულების, მეორე დაბრუნებაა მეცხრამეტე საუკუნის პირველი მეოთხედისაკენ, როცა ავტონომიური მთავრობა ბრძოლის ლოზუნგით გამოცხადდა.“⁹⁷

ქართული საზოგადოების მეორე ნაწილი მაქსიმალურად ცდილობდა ხალხის ფართო ფენების პოლიტიკური ცნობიერების ამაღლებას. მათ ჩართულობას პოლიტიკურ მოვლენებში, რასაც შედეგად სოციალიზმის განხორციელება უნდა მოყოლოდა. სადაც ყველა თანასწორი იქნებოდა და არ იარსებებდა სოციალურ ფენათა შორის განსხვავება. გაზეთ „პროლეტარიატის ბრძოლაში“ ვკითხულობთ: „თავისუფლება ჩვენ გვინდა სოციალიზმისათვის

---

⁹⁷ გაზ. განთიადი, 1913, №13, გვ. 2

საბრძოლველად, რადგან მხოლოდ სოციალიზმი განათავისუფლებს მილიონ მუშებს ლუკმა-პურის მოსაპოვებლად კაპიტალისტებისაგან. ხოლო სოციალიზმისათვის საბრძოლველად ჩვენთვის საჭიროა ყოველად სრული პოლიტიკური თავისუფლება, ე.ი. თანასწორობა არა მარტო სასამართლოს წინაშე, რომელსაც მოგვცემენ ჩვენ ლიბერალები, არამედ სრული თანასწორობა ყველასი სახელმწიფო საქმეების მართვა-გამგეობაში. ამას კი ჩვენ ნებით არავინ მოგვცემს, ეს ბრძოლით უნდა მოვიპოვოთ. ჩვენთვის საჭიროა, რომ კანონების გამოცემა და სახელმწიფო საქმეების დამქაშებისაგან გადავიდეს არა მარტო ერთ მისგან ამორჩეულ მემამულეთა და საზოგადოდ „ხაზინების“ ხელში, არამედ წოდებისა და მდგომარეობის განურჩევლად. ყოველი მოქალაქე თანასწორად უნდა ღებულობდეს მონაწილეობას მთავრობისა და კანონმდებლობის არჩევაში – და აი, სწორედ ამას ქვია დემოკრატიული წეს-წყობილება.“⁹⁸

ყველა სოციალურ ფენას თავისუფლების მოპოვება საკუთარი მიზნების განხორციელებისათვის სჭირდება. „სხვადასხვა კლასებს პოლიტიკური თავისუფლება სხვადასხვა მიზნისათვის სჭირიათ. გაბატონებულ კლასებს თავისუფლება იმიტომ უნდათ, რომ გააუმჯობესონ და სამუდამო ბატონობა მოუპოვონ კაპიტალისტურ წეს-წყობილებას. შეგნებული მუშები კი იმიტომ იბრძვიან პოლიტიკური თავისუფლების მოსაპოვებლად, რომ იმის საშუალებით მალე დაამხონ ეს წეს-წყობილება და განახორციელონ სოციალიზმი.“⁹⁹

სწორედ ამიტომ იყო, რომ ქართული კულტურული და პოლიტიკური ელიტა სხვადასხვა საშუალებ-

⁹⁸ გაზ. პროლეტარიატის ბრძოლა, 1904, №7, გვ. 3

⁹⁹ ჩვენი მოთხოვნები, თბილისი, გვ. 6

ბით ცდილობდა ერის ცნობიერების ამაღლებას და ეროვნული თავისუფლების ბრძოლის საჭიროების დამტკიცებას. მაგრამ საინტერესოა აღინიშნოს, რომ მიუხედავად ეროვნული ძალების აქტიურობისა სოციალ-დემოკრატიული პარტია სულ უფრო და უფრო პროპულარული ხდებოდა ხალხში და მრავალრიცხოვან მომხრეებს იძენდა. ეს გარემოება შემთხვევითი არ იყო, სოციალ-დემოკრატები ყოველმხრივ აქტიურობდნენ საკუთარი გეგმების რეალიზაციისთვის. ამასთან ისინი აქცენტს აკეთებდნენ სოციალური უთანასწორობის მოსპობაზე, რაც ხალხის ფართო ფენების სიმპატიას იმსახურებდა. როგორც ცნობილია, ქართული სოციალ-დემოკრატიული პარტია სოციალიზმის განხორციელებისთვის იბრძოდა. მათი ერთ-ერთი მთავარი იდეოლოგიი ნოე ჟორდანიას აღნიშნავდა: „ნამდვილი თავისუფლება როგორც პიროვნების, ისე ერის, შესაძლებელია მომავალ საზოგადოებაში, სადაც კლასთა ბრძოლა აღარ იქნება და მის ალაგს დაიჭერს ბრძოლა ბუნებასთან ადამიანის კეთილდღეობის უკეთ მოსაწყობად. დღეს კი ჩვენ ვიბრძვით ისეთი ნაციონალური თუ პოლიტიკური ურთიერთობისათვის, სადაც შესუსტდება ჩავგრა, როგორც ერის, ისე პიროვნების.“¹⁰⁰

1917 წლიდან ქართული ერთობის კონსოლიდაციის ახალი პერიოდი იწყება. ქართულ ცნობიერებაში თავისუფლების იდეალმა აქტუალობა შეიძინა პირველი მსოფლიო ომისა (1914-1918) და 1917 წლის რუსეთის თებერვლის რევოლუციის შემდეგ.

პირველი მსოფლიო ომის პერიოდში და ასევე მისი დასრულების შემდეგ ქართულ ბეჭდურ მედიაში მეტი ინტენსივობით ჩნდება მოწოდებები ეროვნუ-

---

¹⁰⁰ნ. ჟორდანიას, ეროვნული კითხვა, თბილისი, 1922, გვ. 17

ლი ერთიანობის აუცილებლობაზე: “ჩვენი ძალა კულტურულ შემოქმედებაშია და იმის შეგნების მოახლოებაში, რაც პირდაპირ გვიანდერძა დღევანდელმა ომმა. ეროვნული თვითშეგნება და ეროვნული ერთიანობა უნდა გახდეს ჩვენი მოქმედების ქვაკუთხედად, რომელზედაც უნდა აშენდეს მთავარი კედლები მთლიანი ეროვნული ცხოვრებისა. ამას გვეუბნება ჩვენი დღევანდელი ომი. ამას ასწავლის განსაკუთრებით წვრილი ერების დღევანდელი საშინელი სისხლისღვრა განათლებულ და კულტურულ კაცობრიობისა.”¹⁰¹

თებერვლის რევოლუციის შემდეგ ქართველი ინტელიგენცია საქართველოს სახელმწიფოებრივი და ტერიტორიული მოწყობის შესახებ მეტი აქტიურობით ფიქრობდა და წერდა პრესაში. იქნებოდა ის ავტონომიური რუსეთის შემადგენლობაში თუ არა, როგორი უნდა ყოფილიყო ეს ავტონომიური უფლებები და რა სამართლებრივი საფუძველი ექნებოდა მას. ინტელიგენციის ნაწილს მიაჩნდა, რომ ავტონომიის ძირითადი საფუძველი 1783 წლის ტრაქტატი უნდა ყოფილიყო.¹⁰² „რა დიდი ცოდვა იქნება, რომ განახლებულმა რუსეთმა ადადგინოს ძველი მთავრობის მიერ დარღვეული ხელშეკრულება და დაუბრუნოს საქართველოს 1783 წლის ტრაქტატით განსაზღვრული ავტონომიური თვითმმართველობა, რომელიც სრულიადაც არ აღემატება თავისი გარეშე შემცველობით ფინლანდიის, ავსტრალიის, ახალი ზელანდიის და სხვა ავტონომიების უფლებათ.“¹⁰³

---

¹⁰¹ გაზ. თემი, 1915, №203, გვ. 2

¹⁰² დ. ჭუმბურიძე, ისტორიული პორტრეტები. დასაწყისი XX საუკუნისა, თბილისი: უნივერსალი, 2008, გვ. 239

¹⁰³ გაზ. საქართველო, 1917, №37, გვ. 2

განსხვავებით 1900-1917 წლებისგან, დროის ამ მონაკვეთში ქართული ერთობა ნაციონალური კონსოლიდაციის განვითარების ახალ ფაზაში შედის და მთავარი ორიენტირი კოლექტიური კულტურული იდენტობის ერთ-ერთი ძირითადი ელემენტი თავისუფლების იდეალი ხდება. საქმე ისაა, რომ ეროვნული იდენტობისთვის დამახასიათებელ მთავარ ორიენტირებს შორის, როგორცაა ენა, რელიგია, ისტორიული მემკვიდრეობა, თავისუფლების იდეალს მთავარი ადგილი უკავია: „თავისუფლების იდეალმა დასაბამი მისცა ნაციონალურ თვითგამორკვევას და ერთობლივ ბრძოლას ნაციონალური ნების რეალიზაციისათვის. მხოლოდ ასეთ შემთხვევაში შეძლებდა საზოგადოება საკუთარი „შინაგანი რიტმის“ აყვალას, თავისი „შინაგანი ხმის“ გაგონებას და წმინდა და პირვანდელი მდგომარეობის დაბრუნებას. ავთენტური საზოგადოება და ავთენტური გამოცდილება არის სრული ავტონომიის წინაპირობა, რადგან მხოლოდ ავტონომიას შეუძლია საშუალება მისცეს ნაციას და მის წევრებს, თავისი თავი ავთენტური სახით განახორციელონ. აუცილებელია, რომ ყოველ ნაციას სრული თვითგამოხატვის საშუალება და ავტონომიურობა ჰქონდეს. ავტონომიის ნაციონალურ იდეალს აქვს რამდენიმე ასპექტი. ზოგადად, ეტიმოლოგიურად ავტონომიურობა ნიშნავს თვითმმართველობას, შიდა კანონების ან რიტმების ქონას, საკუთარი შინაგანი ხმისთვის ყურის მიგდებას, გარედან რაიმე შევიწროების არარსებობას. ამას მივყავართ კოლექტიური ნების და ინდივიდუალობის რეალიზების მაძიებელი, საკუთარი კოლექტიური „მე“-ს ცნებასთან.“¹⁰⁴

---

¹⁰⁴ ე. სმითი, ნაციონალური იდენტობა. ინგლისურიდან თარგმნა ლელა პატარიძემ, თბილისი: ლოგოს-პრესი, 2008, გვ. 95

ბეჭდური მედია, რომელმაც ეროვნულ-განმათავისუფლებელ მოძრაობაში მნიშვნელოვანი წვლილი შეიტანა, დიდ ადგილს უთმობს მოწოდებებს თავისუფლებისა და დამოუკიდებლობის ბრძოლისათვის. ბეჭდური მედიის საშუალებით ქართული კულტურული და პოლიტიკური ელიტის მიერ თავისუფლების იდეალის პროპაგანდა შემთხვევითი არ იყო. 117 წლის მანძილზე რუსულ გავლენაში მყოფი ქართველი ხალხის ცნობიერება გარკვეულწილად შეიცვალა, ამავდროულად საქართველოში არსებულ ყველა სოციალურ ფენას გააჩნდა განსხვავებული ფსიქოლოგია. „გლეხობაში დაბალი იყო პატრიოტული, მოქალაქეობრივი შემართება, შესაბამისად დაბალი იყო სახელმწიფოებრივი აზროვნების დონე. მის შეგნებაში მიწა და თავისუფლება შედუღებული იყო. გლეხი თავისუფლებას მიწის მოსაპოვებლად იყენებდა.“¹⁰⁵ რაც შეეხება მუშებს, მათი დიდი ნაწილი კლასობრივი ცნობიერებით იყო შეპყრობილი და ეროვნულ ცნობიერებას წარსულის მავნე გადმონაშთად თვლიდა. მუშები თავის მისიას კლასობრივი ცნობიერებით შეპყრობილი პოლიტიკური ელიტის მხარდაჭერაში ხედავდნენ და არა სახელმწიფოს ერთგულებაში¹⁰⁶

საგლეხო რეფორმისა და ბურჟუაზიული რეფორმების გატარების შემდეგ საქართველოში XIX საუკუნის II ნახევარში ჩნდება ახალი სოციალური ფენა ბურჟუაზია, რომელიც ძირითადად არაქართველებით იყო წარმოდგენილი. საზოგადოდ ბურჟუაზიას თავისი ეკონომიკური ინტერესები გააჩნდა და ეროვნული საკითხით ნაკლებად იყო დაინტერესებული. ამ შემ-

¹⁰⁵ გ. ქიქოძე, ეროვნული ენერჯია, თბილისი, 1919, გვ. 72

¹⁰⁶ ვ. გურული, ეროვნული ცნობიერება-სახელმწიფოებრიობა. პოლიტიკური ორიენტაცია, თბილისი: უნივერსალი, 2008, გვ. 26

თხვევაშიც ბურჟუაზია სახელმწიფოებრივი შეგნების განმტკიცებისათვის ბრძოლაში არ მონაწილეობს.

ერთადერთი ნაწილი ქართული საზოგადოებისა, რომელიც მიზანმიმართულად მოქმედებდა საქართველოს განთავისუფლებისათვის და გაცნობიერებული ჰქონდა პრობლემის არსი იყო სამღვდელთა და კულტურული და პოლიტიკური ელიტა. სწორედ ისინი შეეცადნენ საერთო ნაციონალური იდეოლოგიის საფუძველზე ჩვენ-ჯგუფის წევრებს შორის ერთიანობის განცდა ჩაენერგათ. რაც არც ისე ადვილი იყო. როგორც მიხაკო წერეთელი აღნიშნავდა: „ორიოდ კაცის გარდა, ძველებსა და ახლებს ვერ წარმოუდგენიათ ურუსთ ქართული თავისუფლება.“¹⁰⁷ როგორც ცნობილია, საქართველოში რუსული მმართველობის დამკვიდრების შემდეგ ქართული, ეროვნული ცნობიერება რადიკალურად შეიცვალა. სხვადასხვა სოციალური ფენა განსხვავებულად აფასებდა რუსულ მმართველობას. ერთი ნაწილისთვის რუსეთი განმათავისუფლებელი იყო, მეორისთვის – დამპყრობელი. მთლიანობაში კი საუკუნის განმავლობაში რუსულმა გავლენამ თავისი დადი დაასვა ქართულ სულს. ეროვნული თავისუფლების მოპოვების ბრძოლის გასაღვივებლად კი საჭირო იყო არა მარტო აჯანყებები, არამედ მტკიცედ შემუშავებული ეროვნული იდეოლოგია. როგორც მიხაკო წერეთელი წერს: „ბევრი არ არის ისეთი, რომ თავის სამშობლოდ გულწრფელად მთელს საქართველოს თვლიდეს, არამედ მისთვის სამშობლო ან კახეთია, ან ქართლი, ან იმერეთი, სამეგრელო, გურია და სხვა. ჩვენში ჯერ არ არის მაშასადამე დამთავრებული სრული კოჰეზია ერისა, მაგრამ ამ მხრით დიდი

---

¹⁰⁷გ. წერეთელი, *ერი და კაცობრიობა*, თბილისი: თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა, 1990, გვ. 21

ეროვნული მუშაობა სწარმოებს ამჟამად ჩვენ შორის. და როდესაც ჩვენი ეროვნული ერთობის შეგნება იქნება განხორციელებული და არა მხოლოდ სასურველი იდეა, ჩვენი ბედიც სხვანაირად დატრიალდება.“¹⁰⁸

ეროვნული თავისუფლების მოპოვების და შენარჩუნების აუცილებელ პირობად გიორგი გვაზავა მიხაკო წერეთლის მსგავსად საერთო ნაციონალური იდეის არსებობას მიიჩნევდა. „თუ ცალკე პირი ვერა გრძნობს, რომ იგი ნაწილია ერისა, რომ მისი ბედნიერება დამოკიდებულია, თუ მატერიალურად არა, სულიერად მაინც მთელი ერის ბედნიერებაზე, რა თქმა უნდა, ყოველი ეროვნული ხასიათის შრომაც შეუძლებელია, რამდენადაც ადამიანი გონებით დაბლა დგას, იმდენად იგი წარმოადგენს უბრალო მასსას, მისი გარდაქმნა და გადაკეთება უფრო ადვილია.“¹⁰⁹ ეროვნული გამოღვიძების მთავარი მოტივი კი მისი აზრით ინტელიგენციის და სამხედრო ძალის შექმნაა. ეს ფაქტი შემთხვევითი არ არის, რადგანაც ნაციონალური დადგინების სტადიაზე აუცილებელ პირობას წარმოადგენს ძლიერი კულტურული და პოლიტიკური ელიტის არსებობა. XIX საუკუნიდან მოყოლებული ქართველ საზოგადო მოღვაწეთა მთავარი ორიენტირი აღნიშნული საკითხის მოგვარება იყო. XX საუკუნის დასაწყისში ეს იდეები ახალ აქტუალობას იძენს და როგორც მიხაკო წერეთელი, ასევე გიორგი გვაზავა სწორედ ამ გზის გამგრძელებლები არიან. „ყოველი ძალ-ღონე შეგნებულ და განვითარებულ პირებისა უნდა იყოს მიქცეული ამ

---

¹⁰⁸მ. წერეთელი, *ერი და კაცობრიობა*, თბილისი: თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა, 1990, გვ. 110

¹⁰⁹გ. გვაზავა, *ჩეხია* (სოციოგრაფიული მიმოხილვა), თბილისი, 1919, გვ. 33

ეროვნული გამოღვიძებისაკენ. ჯერ საჭიროა თვით ამ პირების შეერთება. ამ შეერთებამ უნდა შექმნას თავისებური იდეური კერა, უნდა წამოიანთოს თავისებური ცეცხლი და მოჰფინოს ნათელი ირგვლივ. ამიტომ სულ პირველი ნაბიჯი გახლავთ ინტელიგენციის შექმნა. უფრო საჭიროა ადგილობრივი ბრძოლა, მუშაობა თვით ერის წიაღში და მომზადება მისი კულტურული და სამხედრო ძალ-ღონისა.“¹¹⁰ თავისუფლებას გიორგი გვაზავა მიხაკო წერეთლის მსგავსად ისტორიული პროცესის მთავარ მამოძრავებელ ძალად მიიჩნევს. „ეს ღირებულება, ეს დიადი მიზანი, რომლისკენ მიიღტვის მთელი კაცობრიობა და რომელიც შეადგენს შინაგან აზრს მთელი ისტორიული პროცესისა, არის თავისუფლება. გამოაცალეთ ეს იდეა საერთაშორისო ომებს, კლასობრივ ბრძოლას, ინდივიდუალურ შრომას და თავგანწირულებას და თქვენ დაგრჩებათ მხოლოდ უაზრობა ისტორიული პროცესისა.“¹¹¹ მისი მსჯელობანი XX საუკუნის დასაწყისში საქართველოში შექმნილი მოვლენების გამოძახილია და პოლიტიკური დატვირთვაც გააჩნია და რუსული გავლენის წინააღმდეგ არის მიმართული. ნოე ჟორდანიას თავის მემუარებში წერს: „როცა წამოვაყენე დებულება საქართველოს თავისუფლების შესაძლებლობისა, ერთი გლეხი ადგა და მომახალა – აწი ჩვენ ტყვედ სყიდვას ვერ დავუბრუნდებითო!“¹¹²

საზოგადოების უმეტეს ნაწილში, განსაკუთრებით სოციალურად დაბალი ფენის წარმომადგენლებში რუსეთთან ხელშეკრულება მათ უსაფრთხოებას

¹¹⁰ იქვე, გვ. 33-34

¹¹¹ გ. გვაზავა, ძირითადი პრინციპები საკონსტიტუციო უფლებისა, თბილისი, 1920, გვ. 81

¹¹² ნ. ჟორდანიას, ჩემი წარსული, თბილისი: სარანგი, 1990, გვ. 15

ნიშნავდა და ამიტომ არსებული ვითარების შეცვლით და საქართველოს დამოუკიდებლობის აღდგენით მათი მდგომარეობა უარესობისკენ შეიცვლებოდა. იაკობ მანსვეტაშვილი მემუარებში იგონებს ილიასა და გლეხების საუბარს. ეს უკანასკნელნი სწორედ რუსული ხელისუფლების მხარდაჭერას გამოხატავდნენ. „ადრე გარეთ ვერ გამოვდიოდით. სოფელს რომ გავცილებულიყავით, ან ლეკი დაგვიხვდებოდა ან შინაური ავი კაცი. სისხლი იღვრებოდა. მოსვენება არა გეკონდა, შველა არსაიღამ იყო. ი, დალოცა ღმერთმა რუსის ხელმწიფე: ეხლა რა გვიშავს, აი, ქალაქშიც ჩამოვდივართ სამუშაოდ. თუ რამ გასაყიდი ან სასყიდელი გვაქვს ხელს ვმართავთ. გზაში ხელს ვერავინ გვახლებს.“¹¹³ ქართველებში ჯერ კიდევ არ არსებობდა ერთიანობის განცდა. „გურულებისთვის საქართველო – ქართლელს, ხანდახან – კახელსაც ნიშნავდა. ერთი მთლიანი ქართველი ერის, ერთი მთლიანი საქართველო მის წარმოდგენაში სრულებით არ არსებობდა. ის მუდამ ფიქრობდა თავის დაცვაზე თათრებისაგან.“¹¹⁴

ზემოთ მოყვანილ მოსაზრებებთან ერთად ქართულ საზოგადოებაში საწინააღმდეგო თვალსაზრისები არსებობდა. როგორც საქართველოს დამოუკიდებლობისათვის ერთ-ერთი აქტიური მებრძოლი შალვა ქარუმიძე წერდა: „საქართველოში იყო ხალხი, რომელთათვისაც რუსეთის ერთგულება სამშობლოს ღალატი იყო და რომელთა აზრით სამშობლოს ბედნიერება და მომავალი მხოლოდ რუსეთის ნანგრევებზე აშენდებოდა... ამ ხალხის თვალში რუსეთი და საქართველო ერთად ვერ თავსდებოდა და ქარ-

---

¹¹³ ი. მანსვეტაშვილი, მოგონებები, თბილისი: საბჭოთა საქართველო, 1985, გვ. 125

¹¹⁴ ნ. ჟორდანიას, ჩემი წარსული, თბილისი: სარანგი, 1990, გვ. 15

თველი კაცის წინაშე საკითხი ამნაირად ისმებოდა – ან სამსახური რუსეთს და დალატი საქართველოს, ანდა დალატი რუსეთს და განწირვა მშობელი ერისათვის.“¹¹⁵

რუსული მმართველობის წინააღმდეგ ქართველების ერთი ნაწილის პროტესტი ბუნებრივია იმ ნაციონალური იდეოლოგიის შედეგი იყო, რომელიც კულტურულმა ელიტამ შეიმუშავა. ქართული პოლიტიკური ელიტის ერთ-ერთი თვალსაჩინო წარმომადგენლის არჩილ ჯორჯაძის აზრით: „ქართველი ერი ყოველთვის ებრძოდა ხოლმე ყველას, ვისაც კი მისი პოლიტიკური დამონაგება სურდა. რით აიხსნება ამგვარი გარემოება? ხალხი შევიწროვებული და შეხუთულია, ხოლო მოადგებოდა რა მას გარეშე მტერი, იგი ივიწყებდა თავის ვარაშს, ხელს აძლევდა თავის მჩაგვრელს (ფეოდალს – ნ. ს.) და მასთან ერთად მტერს ებრძოდა. ეტყობა ის გარეშე მტერი მას უფრო მაგნებელ მტრად მიაჩნდა, ვიდრე შინაური ბატონი, რომ მიუხედავად ნივთიერი უთანასწორობისა, ქართველი გლეხი რაღაცით დაკავშირებული იყო სხვა წოდებებთან და მას თავისი შინაური მონობა ერჩივნა, გარეშე ძალის მონობას. ეს „რაღაც“ იყო – ენა, ზნე-ჩვეულება, სარწმუნოება, ისტორიული ტრადიცია. მაშასადამე, ქართველები იცავდნენ თავის მიწას, ენას და სარწმუნოებას. ყველა ამისი დაცვა მას თავისუფლების დაცვად მიაჩნდა და გარეშე მტერს ისე უყურებდა, როგორც იმის სიცოცხლეს და თავისუფლების დამამხობელს.“¹¹⁶

---

¹¹⁵ ო. ჯანელიძე, ნარკვევები საქართველოს ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიის ისტორიიდან, თბილისი: მეცნიერება, 2002, გვ. 226

¹¹⁶ ა. ჯორჯაძე, სამშობლო და მამულიშვილობა, თბილისი: თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა, 1990, გვ. 315

დამოუკიდებელი საქართველოს ერთ-ერთი მთავარი ფიგურა გიორგი კვინიტაძე მოგონებებში წერს: „უბრალო ხალხსაც დაატყო კვალი ისტორიულმა წარსულმა და მათ სულსა და გონებასაც აფორიაქებდა თავისუფლებისა და დამოუკიდებლობაზე ფიქრი იმის მიუხედავად, რომ რუსთა ხელისუფლების ბატონობა უკვე საუკუნეზე მეტ ხანს გრძელდებოდა, არც საზოგადოებასა და არც ხალხში არ იგრძნობოდა რუსული კულტურისკენ სწრაფვა, პირიქით, სულ უფრო და უფრო მეტად უცხოობდნენ ამ კულტურასაც და, ბუნებრივია, მის შემოქმედს რუს ხალხსაც.“¹¹⁷

დამოუკიდებლობის მოპოვებისთვის ბრძოლის მზადებას ღრმა საფუძველი ჰქონდა სწორად შემუშავებული ნაციონალური იდეოლოგიის წყალობით. „ხალხი ამასობაში თანდათანობით ძალას იკრებდა და უკვე კარგა ხანია, შესაფერის ღროს ელოდა თავისი შელახული უფლებების ხმამაღლა დასაცავად. იმ მსხვერპლის მიუხედავად, რომელიც პრივილიგიერებულ კლასს უნდა გაეღო, ყველანაირი შევიწროების, დევნის და მკვლელობების მიუხედავად, რომელიც ბუნებრივი შედეგია რევოლუციისა და ახალი წეს-წყობილებისა, ყველამ თავადაზნაურობამ, მოსამსახურეებმა, რომელთა მთავარ ნაწილს სამხედროები შეადგენდნენ, ვაჭრებმა, მეწარმეებმა, მუშებმა, ხალხმა – ახალი ლიდერების გარშემო მოიყარა თავი. მუშები თავიანთ სოციალისტურ ბელადებს უჭერდნენ მხარს, გლეხობა, რომელიც მხურვალედ გამოეხმაურა მათ მოწოდებებს.“¹¹⁸

საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის სამხედრო მინისტრის გრიგოლ ლორთქიფანიძის აზრით, ქართველების ასეთი ერთიანობა ისტორიული

¹¹⁷ გ. კვინიტაძე მოგონებები, ტ. 1, თბილისი: ლომისი, 1998, გვ. 17

¹¹⁸ იქვე, გვ. 18

წარსულით იყო განპირობებული, რადგან საქართველოს ბრძოლის მრავალსაუკუნოვანი გამოცდილება ჰქონდა. „ქართველი ხალხი ერთი უძველესი და კულტურული ხალხია. მან ჯერ კიდევ რამდენიმე საუკუნის მაღალი ეროვნულ-სახელმწიფოებრივი და კულტურული სკოლა გაიარა, სანამ მიაღწევდა თავის ოქროს ხანას თამარის ეპოქაში. ქართველმა გაიარა მაღალი სახელმწიფოებრივი სკოლა ქრისტიანული ორგანიზაციისა და მონარქიული ცენტრალიზმისა. მასში დაგროვილი იყო და არის მრავალ საუკუნეთა ეროვნული განცდა, პოლიტიკური და სახელმწიფოებრივი მშენებლობის გამოცდილება. ქართველი ხალხის ეს შინაგანი გაძლიერება – განძი ისტორიის გრძელ შარა გზაზე ხან ინაცრებოდა და იხრდილებოდა გარეშე ძალების ძალმომრეობის გამო და ხან კი დიდის ბრწყინვალეობითა და სიძლიერით ჩნდებოდა ხოლმე. მაგრამ თვით ხალხში განუწყვეტლივ, თვით უსაშინლეს სახელმწიფოებრივ დაქსაქსვისა და გაპარტახების დროსაც კი ღვიოდა ეს ხანგრძლივ პოლიტიკური გამოცდილების განძი, შინაგანი ეროვნულ-სახელმწიფოებრივი პოტენცია.“¹¹⁹

1917 წელს საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესიის ავტოკეფალიის აღდგენის შემდეგ ბეჭდური მედია სულ უფრო და უფრო ხშირად საუბრობს დამოუკიდებლობის აღდგენის საჭიროებაზე. „ავტონომია – აი ის მკვეთრი სიტყვა, რომელიც ეხლა ელვასავით გადადის მთელ საქართველოზე და აუცილებლად მოაქცევს თავის ცეცხლის რკალში ყველა მამულიშვილს, მას წინ, ვნახოთ თუ ვინმე აღუდგება.“¹²⁰

¹¹⁹ გ. ლორთქიფანიძე, ფიქრები საქართველოზე, თბილისი: თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა, 1995, გვ. 36

¹²⁰ გაზ. საქართველო, 1917, №37, გვ. 2

კულტურული და პოლიტიკური ელიტა სახელმწიფოებრივი ინტერესებიდან გამომდინარე თავისუფლების იდეის პროპაგანდის მიზნით ხშირ შემთხვევაში წარსულის იდეალიზებას ცდილობდა: „ბევრჯერ მიუყვანია უღმობელ ისტორიულ ქარტეხილს ჩვენი ხალხი შავი ჯურღმულის პირად, ბევრჯერ დაუსვამს მის ცვალებად ცხოვრებას მისთვის სამკვდრო-სასიცოცხლო საკითხი, მაგრამ, საბედნიეროდ, სურვილი სიცოცხლის შენარჩუნებისა ყოველთვის თვალსაჩინო ყოფილა. ამ ერის ცხოვრებაში. საგანი – თავისუფლება, რისთვისაც ეს ერთი მუჭა ხალხი ებრძოდა ყოველგვარ დაბრკოლებას. რისთვისაც ის ვაჟკაცურად უმკლავდებოდა კარზე მომდგარ უბედურებას – ყოველთვის ხატად და ჯვარად ჰქონია ქართველ ერს და ამით უნდა აიხსნას ის გარემოება, რომ ყოფნა-არყოფნის საკითხიც ამ ერის სასარგებლოდ იჭრებოდა – თავდებოდა. ფიზიკური შენარჩუნების აღდოს ხომ თვით უდიდეს კრიტიკულ წუთებშიც ჩამოუყვია თავი ქართველების ცხოვრებაში და მოუწოდებია ჩვენი ქვეყნის სხვადასხვა კუთხის მცხოვრებნი ხელი-ხელ ჩაკიდებული მოქმედებისაკენ.“¹²¹ გაზეთ „საქართველოს“ პუბლიცისტების აზრით ყოველთვის არსებობდა ქართული ერთობის წევრების გაერთიანების მთავარი საფუძველი – საქართველო. „ეროვნული საფრთხის წინაშე ეროვნულ ძალთა გაერთიანება-შეკავშირებას, მრავალჯერ დაუხსნია ჩვენი სამშობლო და დაუცავს ქართველი ერის არსებობა და თავისუფლება. ქართველ ერს დღეს ასეთი საფრთხე და განსაცდელი მოელის და როგორც მრავალჯერ ძველად, ისე ეხლაც, მას მხოლოდ ეროვნული მთლიანობა, ეროვნულ ძალთა გაერთიან-

---

¹²¹ გაზ. საქართველო, 1918, №43, გვ. 4

ნება იხსნის გასაჭირისგან. პატარა ერი ძლიერია, როდესაც ის თავის არსებობას იცავს, მაგრამ სუსტი და უმწეოა, თუ მან ყველა თავისი ძალები ვერ გააერთიანა ამ არსებობისათვის ბრძოლაში. საქართველო კუთხეებად, ოლქებად და მაზრებად არის დაყოფილი. ქართველი ერი კლასებისა, საზოგადოებრივი ჯგუფებისა და პარტიებისაგან შედგება. მაგრამ საქართველო ერთია და ერთ მთლიან ეროვნულ არსს წარმოადგენს.“¹²²

1918 წლის 26 მაისს საქართველოს სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის აღდგენის შემდეგ, როგორც კულტურული, აგრეთვე პოლიტიკური ელიტა ზემოთ აღნიშნული ნაციონალური სიმბოლოების დაცვა-შენარჩუნებასთან ერთად იწყებს მუშაობას დამოუკიდებელი სახელმწიფოსათვის დამახასიათებელი ატრიბუტების შემუშავებას. როგორც ბრიტანელი მეცნიერი ე. სმითი აღნიშნავს: „ეს იდეები – დამოუკიდებლობა, იდენტობა, ავთენტურობა, ერთობა აყალიბებს შინაგან კავშირში მყოფ ენასა თუ დისკურსს, რომლის გამოხატვის საშუალებაც არის ცერემონიები და სიმბოლოები. მათში მოიაზრება ნაციების აშკარა ატრიბუტები – დროშა, ჰიმნი, აღლუმი, ფულის ნიშნები, დედა ქალაქები, ფოლკლორის მუზეუმები, საბრძოლო მემორიალები და სხვა, ანუ ყველა ის განსხვავებული წეს-ჩვეულება, ღირებულება, სტილის, მოქმედებისა და გრძნობების თავისებურება, რომელიც აერთიანებს ისტორიული კულტურის მქონე საზოგადოების წევრებს.“¹²³

ქართული კულტურული და პოლიტიკური ელიტა დამოუკიდებლობის აღდგენას მიიჩნევდა ახალი

---

¹²² გაზ. საქართველო, 1918, №45, გვ. 1

¹²³ ე. სმითი, ნაციონალური იდენტობა, ინგლისურიდან თარგმნა ლელა პატარიძემ, თბილისი: ლოგოს-პრესი, 2008, 96

ეპოქის დაწყებად საქართველოს ისტორიაში და ამიტომ საქართველოს სრულუფლებიან ქვეყნად დამკვიდრებისათვის საერთაშორისო სარბიელზე საჭიროდ თვლიდა იმ რეფორმების და ღონისძიებების გატარებას, რაც ამ მიზნისაკენ მიმავალ გზაზე არსებითი და გადამწყვეტი იქნებოდა: „აღიარებული დამოუკიდებლობა საქართველოსი არის პირველი გვერდი საქართველოს ახალი ისტორიისა. თუ ეს არის დასაწყისი საქართველოს აღორძინებისა, ამავე დროს ეს იქნება ქართველთა პოლიტიკურ და ეკონომიკურ დამოუკიდებელი ცხოვრების უნარის მაჩვენებელი მომავალში. დამოუკიდებლობის შენარჩუნება და ჩვენი გაძლიერება ჩვენს ხელთ არის, ჩვენს მუშაობაზედ არის დამოკიდებული. თუ გვინდა შევინარჩუნოთ საპატიო ადგილი კულტურულ სახელმწიფოთა შორის, ჩვენ უნდა შევქმნათ საკუთარი მრეწველობა, საკუთარი ჯარი.“¹²⁴

სახელმწიფოებრივი ინსტიტუტების გაძლიერებასთან ერთად როგორც კულტურული, ასევე პოლიტიკური ელიტა მთელი ძალისხმევით ცდილობს საზოგადოების უმრავლესობაში იმ დამახინჯებული ცნობიერების შეცვლას, რისი კვალიც რუსულმა გავლენამ დაატყო. საქართველო, როგორც დამოუკიდებელი სახელმწიფო, ახალი გამოწვევების წინაშე აღმოჩნდა. ამიტომ საჭირო იყო თანმიმდევრული ღონისძიებები საზოგადოებრივი ცხოვრების ყველა სფეროში. ეს პროცესი არც ისე ადვილი იყო. ქართული ერთობის წევრების უმრავლესობას არ ჰქონდა გაცნობიერებული თავისუფლების არსი. ბეჭდურმა მედიამ და საერთო საგანმანათლებლო სისტემამ ვერ შეძლო პრობლემის საბოლოოდ გადაჭრა. „არა მარტო მოპო-

---

¹²⁴ გაზ. საქართველო, 1920, №40, გვ. 4

ვებუღი თავისუფლება, საქართველოს მიწა-წყალი და დოვლათი, არამედ თვით ერის არსებობა, მისი ფიზიკური არსებობა განიცდის განსაცდელს და მოითხოვს დაცვას. საჭიროა ქართველი ერის ყველა ძალღონის შემოკრება და მობილიზაცია.“¹²⁵ ამასთან ერთად აუცილებლობას წარმოადგენდა ერთობის წევრებში სახელმწიფოებრივი აზროვნების განმტკიცების და თავისუფლების დაცვისთვის ბრძოლაში ყველა სოციალური ფენის ჩართვა. „შევძლებთ პირადი ანგარიშების დავიწყებას და ერთ ღროშის ქვეშ გაერთიანებას: რატომ არის ეს საეჭვო? იმიტომ რომ არც ისე ძვირად გვხვდება მაგალითები ჩვენი ფსიქიკის მოწამლისა და სულიერი „მე“-ს დაწვრილმანებისა. და ესეღა როცა საქმე და მდგომარეობა მოითხოვს ყველაფრის გადალახვას, შეერთების ყიჟინას გავცემთ შესაფერ პასუხს და გავჩნდებით იქ, სადაც მოგვთხოვს მოქალაქეობრივი მოვალეობა და გავანადღებთ სამშობლოს იმედებს. აი, რა კითხვები იბადება ჩვენს ცხოვრებაში! აი, რას მოგვთხოვს ჩვენ მომავალი და თუ უმტყუნეთ ჩვენ მას, თუ ჩვენში რაინდულმა სულმა ვერ გაიღვიძა, მაშინ ისევე უიმედობის ბურუსი დაჰფარავს ჩვენს სამშობლოს და მისს ცხოვრებას და ვინ იცის, ეგებ კიდევცა ჩაგვიქრეს მზე დიდებისა.“¹²⁶ ასეთ პირობებში გაზეთის პუბლიცისტების აზრით, ძლიერი ლიდერების ირგვლივ გაერთიანება შეაძლებინებდა საზოგადოებას სწორი გზით სიარულს „ვიწრო კლასობრივი, პროლეტარული რწმენა ვერ აღძრავს ერში მაღალ პატრიოტულ გრძნობას, ვერ აქცევს ქართველს ძველებურ ღომთას! საქართველოს დღეს ეჭირვება სულ სხვა ბელადნი. მას უნდა დღეს ქუჯი და ფარნაოზი, ივანე მარუშიძე და გიორგი საა-

¹²⁵ გაზ. საქართველო, 1918, №43, გვ. 1

¹²⁶ გაზ. საქართველო, 1918, №4, გვ. 4

კაძე. მას ეჭირვება დღეს ეროვნული გრძნობით ზარ-ხოზნი, გმირნი მამულიშვილნი, რომ აღძრან ერის სუ-ლი, აუხილონ თვალი და დააყენონ ისტორიის სწორ გზაზე.“¹²⁷

საქართველოს სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებ-ლობის აღდგენამ დღის წესრიგში დააყენა ქვეყნის საშინაო და საგარეო ვითარების მოწესრიგება და გაუმჯობესება. „ერის თავისუფლებისა და დამოუკი-დებლობისათვის საკმარისი არ არის ამ დამოუკი-დებლობის გამოცხადება: საჭიროა მისი განმტკიცება შიგნიდან და გარედან, შინაგანი განმტკიცებისათვის საჭიროა, რომ დამოუკიდებელი ერის ცხოვრება სა-ხელმწიფოებრივ ფორმებში ჩამოყალიბდეს და სა-მართალს დაექვემდებაროს. გარეგანი სიმტკიცე კი იმაში მდგომარეობს, რომ დიდმა სახელმწიფოებმა მისი დამოუკიდებლობა იცნან, ორივე ეს მეტად ძნე-ლი განსახორციელებელია ყოველგვარ პირობებში, მით უმეტეს ისეთ პირობებში, როგორშიაც ჩვენი და-მოუკიდებლობა წარმოიშვა.“¹²⁸

საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის მთავრობა აცნობიერებდა რა როგორც საგარეო მდგომარეობის სირთულეს, ასევე ქვეყნის შიგნით არსებულ ვითარებასაც, რაც გამოიხატებოდა მთავ-რობის მოწინააღმდეგე ძალების აქტიურობით ჩაერ-თოთ საზოგადოების ფართო ფენები ხელისუფლების მიმართ უკმაყოფილების გამოხატვებში. მაქსიმალუ-რად ცდილობდა ორიენტაცია აეღო დაბალი ფენის წარმომადგენლებზე, გლეხებზე, მუშებზე. აქცენტი გაეკეთებინა მათთვის საჭირო საკითხებზე და საკუ-თარი დასაყრდენი გამხდარიყო. „ჩვენი რესპუბლიკის მთელი მომავალი, ჩვენი ხსნა და ჩვენი დაღუპვა ჩვე-

¹²⁷ გაზ. საქართველო, 1918, №7, გვ. 2

¹²⁸ გაზ. ერთობა, 1919, №17, გვ. 1

ნი მშრომელი ხალხის ხელშია. მე მივმართავ ჩვენს მშრომელ ხალხს და განსაკუთრებით იმის ღირსეულ მედროშეს – პროლეტარიატს, მუშებს: საქართველო თქვენ გაანთავისუფლეთ. თქვენ გადააქციეთ ის საკუთარ სამშობლოდ და თქვენ იცავთ მას სხვადასხვა მტრისაგან. ბევრი აგიტანიათ, კიდევ ბევრი უნდა აიტანოთ, მაგრამ მტერს როდის შეშინებინართ, რომ ახლა შეუშინდეთ?“¹²⁹

ბეჭდური მედია, რომელმაც მოდერნული ქართული ნაციის ფორმირებაში გადამწყვეტი როლი ითამაშა, არამარტო კულტურული და პოლიტიკური ელიტის იდეათა რეალიზატორია, არამედ თვალსაჩინოდ გამოხატავს მთელი საზოგადოების სახეს, კერძოდ, სოციალურ-ეკონომიკურ და კულტურულ-პოლიტიკურ ვითარებას. ბეჭდურ მედიაზე დაკვირვება საშუალებას გვაძლევს ვთქვათ, რომ XX საუკუნის დასაწყისიდან მოყოლებული რუსეთში შექმნილი ვითარებიდან გამომდინარე, საქართველო, როგორც მის გავლენაში მყოფი ქვეყანა 1900-1917 წლებში, და საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის პერიოდში ქართული ერთობის ცნობიერება გარკვეულ ზეწოლას განიცდის. ქართველების უმრავლესობაში, კერძოდ, სოციალურად დაბალი ფენის წარმომადგენლებში გაურკვეველობასაც აქვს ადგილი. მიუხედავად იმისა, რომ ქართული პოლიტიკური ელიტა დამოუკიდებლობის აღდგენის შემდეგ მოპოვებული თავისუფლების შენარჩუნებას ცდილობდა, არ ჰქონდათ შემუშავებული საერთო, ეროვნული პროგრამა და მათი უმრავლესობა რუსული იდეების გავლენას განიცდიდა. „უნდა გავაგებინოთ ხალხს, რომ შიმშილი და წყურვილი გამოწვეულია სულ სხვა მიზეზით, რომ

---

¹²⁹ გაზ. თავისუფალი გზა, 1919, №1, გვ. 2

ეს შედეგია არა პოლიტიკური თავისუფლებისა, პირიქით, სწორედ იმისა, რომ ეს თავისუფლება ჯერ არ არის სრულიად დამყარებული და გატარებული ცხოვრებაში და საერთაშორისო განყოფილებაში. არ არის თავისუფლება მომავლის, აღებ-მიცემობის, ვაჭრობის და სხვა. შინ ჯერ კიდევ არ არის განმტკიცებული ავტორიტეტი ჩვენი მთავრობისა, იმის მოქმედებას ჯერ კიდევ წინ ეღობება სხვადასხვა მოწინააღმდეგე ელემენტები. ჯერ კიდევ არა ვართ ყველასაგან ცნობილი როგორც დამოუკიდებელი სახელმწიფო, ამიტომ როგორც შინ, ისე საერთაშორისო არეში არეულია და აწეწილ-დაწეწილი ეკონომიური და კულტურული ძალები. თავისუფლება სწორედ იმიტომ გვინდა, რომ ბოლო მოეღოს ამისთანა მდგომარეობას.“¹³⁰

დამოუკიდებლობის ხანაშიც, საქართველოს სინამდვილიდან გამომდინარე ნაციონალური სიმბოლოების პროპაგანდას ისევ აქტუალური მნიშვნელობა ენიჭებოდა, რადგან საერთაშორისო სარბიელზე დამკვიდრებას საერთო ეროვნული ფასეულობებით ჰომოგენიზირებული ქართული ერთობა თუ შეძლებდა. ნაციონალურ-კონსოლიდაციაში კი ქრისტიანობას დიდი როლი ენიჭებოდა. „ჩვენ ვხედავთ, რომ კულტურულ კაცობრიობას და თუნდაც არა კულტურულ კაცობრიობას იმდენად აინტერესებს რუსის ხალხი, რამდენადაც იგი ფიზიკურ საფრთხეს წარმოადგენს ძველსა და ახალ კულტურისათვის, ხოლო ახლად განთავისუფლებული ერები იმდენად შეადგენენ ინტერესს კაცობრიობისას, რამდენადაც ამ ერებს ახალი მოტივი და ახალი გამართლება შეაქვთ კაცობრიობის ისტორიაში.

---

¹³⁰ გაზ. საქართველო, 1918, №45, გვ. 2

ამ თვალსაზრისით საქართველო ყველაზე უფრო პრივილეგიურ მდგომარეობაში იმყოფება, რადგანაც იგი ხიდია ევროპასა და აზიას შორის, მტკიცე იქნება ქართველი ხალხი ნაციონალურად, მით უფრო ყურადღებით მოეპყრობიან მას მეზობელი და შორეული სახელმწიფოები – თანაც საქართველო ჯერ კიდევ იმდენად არ გამაგრებულია ეროვნულად და სახელმწიფოებრივად, რომ შეიძლებოდეს ეროვნულ ბრძოლაზე ხელის აღება.¹³¹

ამდენად, თავისუფლების იდეალისთვის ბრძოლა ქართული ერთობის ცნობიერებაში ისტორიული წარსულიდან გამომდინარე ქართული ენის, ქრისტიანობის, ტრადიციის შენარჩუნებასთან იგივედებოდა. თავისუფლების იდეალის ამ სახით პროპაგანდის მთავარი მესვეური იყო კულტურული და პოლიტიკური ელიტა.

---

¹³¹ გაზ. საქართველო, 1920, №62, გვ. 2

თაზი მეორე

გლეხი

ქართულ ისტორიოგრაფიაში დიდი ადგილი ეთმობა გლეხობის, როგორც ერთ-ერთი სოციალური ფენის საკითხის შესწავლას (აღ. ბენდიანიშვილი, ილ. მირცხულავა და სხვ.), თუმცა ნაკლები აქცენტი კეთდება იმაზე, თუ რა ცვლილებებს განიცდის მისი ღირებულებები. რამდენად აქვს განვითარებული ეროვნულობის შეგნება. როდესაც 1900-1921 წლების მოვლენებს ვაფასებთ, ვეხებით პოლიტიკურ თუ სოციალურ-ეკონომიკურ საკითხებს, პირველ რიგში გასათვალისწინებელია ეპოქის რაობა და ეპოქის გავლენა საზოგადოებაზე და პირიქით. ნაწილი ამდაგვარი ნაშრომებისა და უმრავლესობა საბჭოთა პერიოდშია დაწერილი და ძირითადად სტატისტიკური მონაცემებია გლეხთა რაოდენობის, კატეგორიების, შემოსავლების, მათ საკუთრებაში მყოფი მიწის ფართობების და ა.შ. მაგრამ ამასთან ერთად, საინტერესოა განისაზღვროს თუ ვინ არის გლეხი და რას წარმოადგენს იგი 1900-1921 წლების საქართველოში. აღნიშნულ პერიოდში გლეხის ცნობიერების განვითარებამ განვლო ყველაზე რთული და მრავალმხრივი გზა, ეპოქის ცვალებადი მოვლენებიდან გამომდინარე. ამ ქრონოლოგიურ მონაკვეთში თითქმის ყოველი წელი ახალი მოვლენის დასაწყისია. ამასთან ეს არის პოლიტიკური პარტიების იდეოლოგიათა მუდმივი ჭიდილის და სოციალური კლასების: ბურჟუაზიის და პროლეტარიატის ჩამოყალიბება-დამკვიდრების ეპოქა. გლეხი კარგავს თავის ისტორიულ ფუნქციას, ის უნდა გარდაიქმნეს და ახალი ეპოქის შვილი გახდეს, შეძლოს კავშირის დამყარება პროლეტარიატ-

თან, რომელზეც მუდმივად მიუთითებენ, რომ მასთან კავშირია საჭირო. ერთი სიტყვით, ეს არის გლეხის ცნობიერების და ფუნქციების გარდაქმნის ეპოქა. გახეთი „სოციალ-დემოკრატიული ფურცელი“ 1905 წელს წერდა: „სიტყვით შესაძლებელია გლეხობას ბევრი ქომაგი ყავდეს, მაგრამ საქმით მისი ერთადერთი ამხანაგი პროლეტარიატია. გლეხობას მხოლოდ თავისი იმედი უნდა ჰქონდეს და პროლეტარიატის. პროლეტარიატი დღევანდელ პირობებში არის გაყვლეფილი, გლეხიც გაყვლეფილია, გლეხობაც შრომის წარმომადგენელია. პროლეტარიატის მარჯვენაზე დამყარებულია დღევანდელი ცხოვრება, გლეხის მარჯვენა კვებას კაცობრიობას. ორივე ესენი შრომის შვილნი არიან და ამიტომ შრომის ინტერესები ორივეს ინტერესია, შრომის გაბატონება ორივე ამათთვის ერთნაირად სასარგებლოა.“¹³²

შუა საუკუნეებში ფეოდალის და გლეხის ურთიერთობა აგებული იყო ეკონომიკურ პოლიტიკაზე და გლეხი მათ უშუალო დაქვემდებარებაში იმყოფებოდა. ყველას გაცნობიერებული ჰქონდა საკუთარი ფუნქცია და მორგებული და მიჩვეული იყო იმ სისტემას, რომელიც დამკვიდრებული იყო. ბატონყმობის გაუქმებამ და კაპიტალისტური წყობის დამკვიდრებამ შეცვალა არსებული ვითარება. ეკონომიკური ურთიერთობის შეცვლამ დიდი გარდატეხა შეიტანა გლეხის ცნობიერებაში. ფეოდალიზმის ეპოქა დასრულდა და საჭირო იყო გლეხი ჩართულიყო ახალ ცხოვრებაში, რაც არც ისე მარტივი აღმოჩნდა. ცვლილება განიცადა საუკუნეების მანძილზე ჩამოყალიბებულმა წეს-ჩვეულებებმა. გლეხი ახალი ეპოქის ახალი წევრი გახდა. ბატონყმობის გაუქმების შემდეგ პრობლე-

---

¹³² გახ. სოციალ-დემოკრატიული ფურცელი, 1905, №5, გვ. 1

მა უცებ არ მოგვარებულა, პირიქით. ამდენად, 1900-1921 წლებში ქართული კულტურული და პოლიტიკური ელიტა მთლიანად მიმართულია ჩართოს სოფელი ეროვნულ პროცესებში და მოხდეს ახალ სტანდარტებზე გადასვლა, შეგუება კაპიტალისტური წყობისადმი. „სოფელი ეს დედაბოძი ჩვენის ცხოვრებისა, დღემდე შეუსწავლელია. არ ვიცით, როგორ ცხოვრობს ჩვენი გლეხკაცი, რა იარაღით ებრძვის დღევანდელს უნუგემო მდგომარეობას, რა აწუხებს, ან რის იმედით სუღღმეულობს, რა დამოკიდებულება აქვს თავადაზნაურობასთან, სამღვდელოებასთან და იმ აუარებელ სახელმწიფო მოხელეებთან, რომელნიც გარს ეხვევიან, ჰნატრობენ, ჰზრუნავენ მათის ცხოვრების განკარგებისათვის და ამასთან იმათვე ნაშრომს ჰკრეფავენ სახელმწიფოს სასარგებლოდ და საერობო დაწესებულებათა შესანახად. არც ერთი მოვლენა ჩვენის სოფლის ცხოვრებისა ისე გამოკვეთული არ არის, რომ მის შესახებ ერთი და იგივე ჭეშმარიტი აზრი იქონიოს ყველამ.“¹³³ სოფლის წარმატების დამაბრკოლებელ მიზეზად გაზეთი „ივერია“ შემდეგ ფაქტორებს მიიჩნევდა. „რა აბრკოლებს სოფლის წარმატებას? პირველი. უმეტესი ნაწილი ჩვენი მამულებისა არ არის გამიჯნული და ამის გამო აუარებელი დავაა გამართული. მეორე. დროებითი ვალდებულება. მესამე. არ გვაქვს გონივრული მოწყობილი სახელოსნო სახალხო სკოლები, სადაც ბავშვებს შეეძლოთ ნამდვილ პედაგოგიურს საფუძველზედ სწავლის მიღება.“¹³⁴ როგორც გაზეთი „ივერია“ აღნიშნავდა მიწის პრობლემა იყო მოსაგვარებელი. „ვინც ცოტათი მაინც იცნობს ჩვენი სოფლის ცხოვრებას და სოფლელი ხალხის მდგომარეობას, უეჭვე-

¹³³ გაზ. ივერია, 1902, №26, გვ. 2

¹³⁴ გაზ. ივერია, 1902, №2, გვ. 2

ლად ეცოდინება, თუ როგორი დიდი სიმცირეა მიწისა ჩვენში. ხალხი თანდათან მრავლდება, სხვადასხვა სახელმწიფო გადასახადი მატულობს, კულტურული მოთხოვნები იზრდება, ხოლო მიწა, რა თქმა უნდა, წინანდელი სივრცისაა და ჩვენი მეურნე ხალხი შიმშილით ამოწყდებოდა, რომ იგი ასე თუ ისე არ ახერხებდეს სოფელს გარედ რაიმე სამუშაოს შოვნას. და გარეშე შემოსავლით მიწის ნაკლებობის ცოტათი მაინც შევსებას.“¹³⁵

სოფელი XX საუკუნის დასაწყისში მეტად მძიმე მდგომარეობაში იმყოფებოდა. მართალია XIX საუკუნის II ნახევრიდან მოყოლებული ქართული კულტურული და შემდეგში პოლიტიკური ელიტის მიერ მუდმივად კეთდებოდა აქცენტი კაპიტალისტური სისტემისთვის დამახასიათებელ პროცესზე გადასასვლელად. თუმცა ეს ყოველივე არც ისე ადვილად და სწრაფად გადაწყდა. განსაკუთრებით რთული მისაღები იყო კაპიტალიზმისთვის დამახასიათებელი წესები სოფლის მოსახლეობისთვის, გლეხისთვის. მართალია, ქალაქშიც მტკივნეულად მიმდინარეობდა ეს პროცესი, მაგრამ სოფელთან შედარებით უფრო წინ წასული იყო. თუ საუკუნის დასაწყისში სოფლისთვის სერიოზულ პრობლემას წარმოადგენდა ახალ ეკონომიკურ სისტემასთან შეგუება, თანდათან ელიტის მოღვაწეობის შედეგად მდგომარეობა რადიკალურად შეიცვალა. სოფლის მაცხოვრებლებმა გააცნობიერეს ახალი ეპოქის გამოწვევები და მეტნაკლებად ცდილობდნენ საკუთარი მდგომარეობის გაუმჯობესებას სამეურნეო ცოდნის ამაღლებით. ამ ყოველივემ განვითარების გარკვეული საფეხურები განვლო. თავდაპირველად საზოგადოება გულგრილად

---

¹³⁵ გაზ. ივერია, 1905, №8, გვ. 1

უყურებდა როგორც განათლების მიღებას, ისე სამეურნეო ცოდნის ამაღლებას. ნელ-ნელა ეს მდგომარეობა უკეთესობისკენ შეიცვალა და 1917 წელს გაზეთი „სახალხო საქმე“ წერდა: „ერთი გარემოებაა დიდად ყურადსაღები სოფლად. ასეა თუ ისე დღეს პოლიტიკური მუშაობაა, ხალხში პოლიტიკური შეგნება შედის, ხალხი პოლიტიკურად იღვიძებს, გამოდის სახელმწიფოებრივ სარბიელზე. მაგრამ ამასთან ერთად კიდევ უფრო გრძნობს კულტურულ-ეკონომიკური მუშაობის საჭიროებას. პოლიტიკაზე არანაკლებ სწყურია სოფლის ეკონომიკა, მეურნეობის აღორძინება, განვითარება, ცოდნის, განათლების გავრცელება, სოფელი მომწიფებულია ამისთვის, მზადაა, ელის მოუთმენლად. უამისოდ მისი მდგომარეობა არსებითად არ შეიცვლება.“¹³⁶

როგორც უკვე აღვნიშნე, საქართველო XX საუკუნის პირველ ოცწლეულში გარკვეულ ცვლილებებს განიცდის, რაც დაკავშირებულია არა მხოლოდ ჩვენს ქვეყანაში მიმდინარე მოვლენებთან, ასევე მსოფლიოში არსებულ გარდაქმნებთან. საზღვარგარეთ განათლება მიღებული ქართული კულტურული და პოლიტიკური ელიტა მაქსიმალურად ცდილობს ქართული საზოგადოების ახალ სისტემაზე გადაყვანას და რაც მთავარია ხალხში თავისუფლების იდეის პროპაგანდას. ბუნებრივია ამ სფეროში არც სოფელი წარმოადგენს გამონაკლისს. პოლიტიკურ გარდაქმნებს ეკონომიკურიც თან ახლდა და ამიტომ ეს ყოველივე ურთიერთკავშირში იყო. ფეოდალიზმის გადმონაშთები ყველაზე მეტად სწორედ სოფელში არსებობდა. საჭირო იყო ამ ყოველივეს აღმოფხვრა და სოფლის მოსახლეობის პოლიტიკური და ეკონომ-

---

¹³⁶ გაზ. სახალხო საქმე, 1917, №33, გვ. 1

მიკური დონის ამაღლება. როგორც ცნობილია, შუა საუკუნეებში საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესია და სასულიერო პირები უზრუნველყოფდნენ ეროვნული იდეების პოპულარიზაციას საზოგადოებაში. მოდერნულ ეპოქაში სამღვდლოებასთან ერთად ამ მიმართულებით მოღვაწეობა სკოლას და მასწავლებლებს დაეკისრა. სკოლები, გარდა განათლების გავრცელებისა ყველა იმ პრობლემის აქტუალიზებას ეწეოდა, რომელიც აწუხებდა საზოგადოებას. ამ ფონზე კი სოფლის კეთილდღეობაზე ზრუნვა აღნიშნულ პერიოდში ინტელიგენციის მთავარ პრობლემას წარმოადგენდა. სოფლის წარმატებას, მათი აზრით, თვით გლეხები შეუწყობდნენ ხელს საკუთარი ცოდნის ამაღლებით სამეურნეო სფეროში.

სწავლა-განათლება და სამეურნეო-სამრეწველო ცოდნის განვითარება ურთიერთკავშირში იყო და აქედან გამომდინარე შეიძლება გამოვეყოთ მთავარი საკითხები, რომლის განვითარება სოფელს ესაჭიროებოდა. 1. განათლებული მოღვაწეები, რომლებიც ნაციონალური იდეების პოპულარიზებას შეძლებდნენ. მოსახლეობას საკუთარი ქვეყნის ტრადიციებს, ისტორიას გააცნობდნენ და ეროვნული ფასეულობების შენარჩუნებისთვის სათანადო პირობებს შექმნიდნენ. 2. შესაბამისი ცოდნით აღჭურვილი პირები, რომლებიც შეიტანენ სოფელში ახალ სამეურნეო იარაღებს, ახალ კულტურას, დაარსებენ სპეციალურ სკოლებს, სადაც გლეხები დაეუფლებიან ტექნიკურ განათლებას, რომელიც ხელს შეუწყობს სოფელში მოსავლიანობის გაზრდას და საბოლოო ჯამში უზრუნველყოფს ეკონომიკის აღმავლობას.

ის მოვლენები, რომლებიც მიმდინარეობს XIX საუკუნის II ნახევარსა და XX საუკუნის დასაწყისის საქართველოში ბუნებრივია გარკვეულ ასახვას პოუ-

ლობდა გლეხის ცნობიერებაზე და განსაზღვრავდა მის მიმართულებას. XX საუკუნის დამდეგს გლეხის აღქმა და მიდგომა სხვადასხვა საკითხებისადმი, კერძოდ, პოლიტიკური, ეკონომიკური და სხვა რადიკალურად იცვლება, რაც ქართული კულტურული და პოლიტიკური ელიტის მოღვაწეობის შედეგია. ამ პერიოდისათვის სოციალ-დემოკრატიის მოღვაწეობის შედეგად გლეხები გადადიან პოლიტიკურ მოთხოვნებზე, ამასთან საზოგადოებრივი თვალსაზრისით უფრო აქტიურები ხდებიან. ისინი თამამად ითხოვენ სამუშაო პირობების გაუმჯობესებას და ხელფასის მომატებას და ა. შ. რაც მთავარია ის ნდობა, რაც მათ მეფის მიმართ გააჩნდათ თანდათან სუსტდება. მართალია ქართულ და რუსულ სოციალ-დემოკრატიულ იდეებს შორის არსებითი განსხვავებაა, მაგრამ საერთო – მეფის თვითმპყრობელობის დამხობაა. ბუნებრივია მათი ბრძოლის მეთოდები და მიდგომა განსხვავებულია, მიუხედავად იმისა, რომ ქართული სოციალ-დემოკრატია თავიდან ანუ მოღვაწეობის საწყის ეტაპზე ანტიქართულ პოზიციაზე იდგა, მაგრამ იმისთვის, რომ საკუთარი იდეოლოგია გაეგრძელებინა საზოგადოებაში და მრავალრიცხოვანი მომხრეები ჰყოლოდა გარკვეულ დათმობაზე უნდა წასულიყო, ეს განსაკუთრებით გამოჩნდა მაშინ, როდესაც 1918 წელს საქართველოს სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის აღდგენის შემდეგ ხელისუფლებაში სოციალ-დემოკრატები მოვიდნენ. ქართული სინამდვილიდან გამომდინარე მათი მთავარი დასაყრდენი ამჟამად პროლეტარის ნაცვლად გახდა გლეხი.

გლეხობის პოლიტიკური ღონის ამაღლებისთვის, სხვადასხვა ღონისძიებებთან ერთად აუცილებელ მოთხოვნას წარმოადგენდა გლეხთა კავშირების დაარსება. როგორც ცნობილია, ასეთი კავშირები

საკმაოდ პროპულარული იყო ევროპის მასშტაბით, ასევე რუსეთში. ამიტომ ქართული კულტურული და პოლიტიკური ელიტა ბეჭდური მედიის საშუალებით საზოგადოებას მის საჭიროებაზე ამახვილებინებდა ყურადღებას. „კავშირის უმთავრესი საგანია გლეხების სიღატაკის და მონობის მოსპობა. ამ მონობისაგან განთავისუფლება შეიძლება სრულიად სოციალიზმის დამყარებით და კავშირის საქმეა მოამზადოს მიწის მუშა და გზა გაუკვალოს სოციალიზმის სამეფოსაკენ.“¹³⁷ სოციალ-დემოკრატიული იდეების პროპულარობას საზოგადოებაში განაპირობებდა ის ფაქტი, რომ მათ ყურადღება გამახვილებული ჰქონდათ ეკონომიკურ საკითხზე. საქართველოში შექმნილი მოვლენებიდან გამომდინარე კი, გლეხის უფლება-ფუნქცია შეიცვალა და გარდაიქმნა. ამიტომ მათი მთავარი მიზანი საკუთარი პრივილეგიების მოპოვება იყო. „გლეხთა კავშირმა თავის ბაირაღზე აღნიშნა მარტო ორი სიტყვა: „მიწა და თავისუფლება“. მნიშვნელობა როგორც ერთისა, ისე მეორისა ისე მშვენივრად აქვს შეგნებული გლეხკაცს, რომ თვით შეგნებული გლეხისათვის ამის შესაგონებლად მეტია ხოლმე პროპაგანდა. მიწა იმიტომ უნდა, რომ შია, ხოლო თავისუფლება იმიტომ, რომ უამისოდ ცხოვრება შეუძლებელია.“¹³⁸

როგორც უკვე აღვნიშნე ქართულ და რუსულ სოციალ-დემოკრატიულ პროგრამებს შორის არსებითი განსხვავება იყო, რაც საქართველოს და რუსეთის სახელმწიფოებრივი სტატუსიდან გამომდინარეობდა. „რუსი და ქართველი გლეხი ერთმანეთისაგან თითქმის არაფრით განსხვავდებიან. ორივენი ერთ უღელში არიან შებმულნი, ორივენი ერთნაირად

¹³⁷ გაზ. მიწა, 1907, №7, გვ. 1

¹³⁸ უერნ. მწყემსი, 1906, №3-4, გვ. 14

იტანჯებიან მთავრობისაგან, მემამულეებისაგან, პოლიციისაგან და ყაზახ-რუსებისაგან. მაგრამ მათ შორის განსხვავებაც არის. რუსები სკოლებში, სასამართლოში და ყველგან სამშობლო ენაზე ლაპარაკობენ. ქართველები კი მოვალენი არიან რუსული ენა ისწავლონ, თორემ სასამართლოში და სხვაგანაც ქართულად არავინ ილაპარაკებს. რუსის ბავშვი სკოლაში თავის სამშობლო ენაზე სწავლობს, ქართველი ბავშვი კი სამოთხ წელიწადს რუსულ ენაზე თავს იმტვრევს და იტანჯება. რუსეთში შემოდებულია ერობა, ესე იგი ხალხს ნება აქვს თვითონვე განაგოს თვისი შინაური საქმეები.“¹³⁹

გლეხის ცნობიერების განვითარებაში გამოეყოფი 4 ეტაპს: 1. ბატონყმობის გაუქმების შემდგომი პერიოდი და სამოციანელთა მოღვაწეობის შედეგად გლეხის ეროვნული შეგნების, ეკონომიკური და ინტელექტუალური დონის ამაღლება; 2. გლეხის შეუკავშირებელი და უსისტემო ბრძოლა მეზობლების წინააღმდეგ მიწის მოსაპოვებლად; 3. სოციალ-დემოკრატიული პარტიის მოღვაწეობის შედეგად გლეხის პოლიტიკური ცნობიერების ამაღლება და ჩაბმა „იმპერიის“ წინააღმდეგ ბრძოლაში. 4. დამოუკიდებლობის წლები და გლეხის ჩართულობა სახელმწიფოებრივი ცხოვრების შენების პროცესში.

როგორც თავიდანვე აღვნიშნე 1900-1917 წლებში განვითარებული მოვლენები გამოირჩევა თავისი სირთულით და ბუნებრივია გლეხის მდგომარეობაც არ არის სტაბილური. ჯერ კიდევ არ არის დასრულებული და მიმდინარეობს ქართული კულტურული და პოლიტიკური ელიტის ნაწილის ბრძოლა გლეხის ეროვნული, პოლიტიკური და სახელმწიფოებრივი აზ-

---

¹³⁹ გაზ. გლეხი, 1906, №5, გვ. 1

როვნების ამაღლებისათვის. აღნიშნულს თან ერთვის და ართულებს თვითონ პოლიტიკური ელიტის განსხვავებული დამოკიდებულება გლეხისადმი. გაზეთი „მიწა“ 1907 წელს წერდა: „გლეხი არის ბურჟუა, მესაკუთრე, ამბობს სოციალ-დემოკრატი. მიწის მუშა გლეხი არაა ბურჟუა, ამბობს სოციალისტ-ფედერალისტი. გლეხი საკუთრების მოყვარეა და სოციალიზმის წინააღმდეგი, გვასწავლის სოციალ-დემოკრატი. გლეხს უყვარს მიწა და უნდა, რომ მიწა მიწის მუშების იყოს, გლეხი სოციალიზმის მომხრეა, გვასწავლის სოციალისტ-ფედერალისტი.“¹⁴⁰

გაზეთი „გლეხის“ 1906 წლის 1 ნომერშივე გამოთქმულია მოსაზრება გლეხის შესახებ. „ვინ არის გლეხი? გლეხი ის ადამიანია, რომელიც დღე და დღემე მუშაობს, დღე და ღამეს ასწორებს, სისხლსა და ოფლს ღვრის, რომელმაც არ იცის არც ძილი და არც მოსვენება, რომლისთვის არ არსებობს არც ზამთარი და არც ზაფხული, რომელიც მუშაობს დღიდან დღემდე, წლიდან წლამდე და მაინც ვერასოდეს ვერ გაუთავებია ეს მუშაობა.“¹⁴¹

XIX საუკუნის I ნახევარში რუსეთის წინააღმდეგ განხორციელებული ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის დამარცხების შემდეგ ქართული კულტურული და პოლიტიკური ელიტა დარწმუნდა, რომ შეიარაღებული ბრძოლის ნაცვლად ახალ ტაქტიკაზე უნდა გადასულიყო.

მას შემდეგ, რაც რუსეთმა გააუქმა საქართველოს სახელმწიფოებრიობა, გლეხის ლოიალობის მთავარი ობიექტი მეფე აღარ არსებობდა. გაგლენას მოკლებული თავადაზნაურობა საკუთარ კეთილდღეობაზე ფიქრობდა. გლეხობა წარმოადგენდა არა-

¹⁴⁰ გაზ. მიწა, 1907, №7, გვ. 1

¹⁴¹ გაზ. გლეხი, 1906, №1, გვ. 1

ორგანიზებულ, გაუცნობიერებელ კრებულს, რომელიც ერთის მხრივ, ვერც ძველი დროის ტყვეობიდან გამოდიოდა და ვერც ახალ მოთხოვნებს ეგუებოდა. ერთი სიტყვით, სრულ გაურკვეველობაში იყო. მითუმეტეს, რომ რუსეთის შემოსვლით დაგვარგეთ არა მხოლოდ სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობა, არამედ საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესიის ავტოკეფალია, სამღვდელოებას შეეზღუდა უფლებები და ის ვეღარ ასრულებდა იმ როლს იმ მასშტაბით, რაც საუკუნეების მანძილზე გააჩნდა. ქართულმა ენამ დაკარგა თავისი ფუნქცია. XIX საუკუნის II ნახევრიდან ამ ყველაფერს დაემატა ისიც, რომ ბატონყმობის გაუქმების შემდეგ მკვიდრდება კაპიტალისტური სისტემა, შემოდის ახალი ეკონომიკური ფორმები. გლეხის ცნობიერება აღლოს ვერ უღებს ახალ ეპოქას და ვარდება მეორე უკიდურესობაში. 1911 წლის „მოსავალში“ ვკითხულობთ: „როცა ჩვენ გლეხკაცს რაიმე რჩევას მისცემ შესახებ იმისა, ან რით მოხნას, ან როგორ მოხნას, ან რა დათესოს და სხვა, მუდამ ერთ და იგივე პასუხს გვაძლევს: ჩვენ მამაპაპასაც ბატონო, ასე უხნაფ-უთესიათ როგორც ჩვენა ვხნავთ და შიმშილით კი არავინ მომკვდარა შენი ჭირიმე. ასე თქმით ჰგონიათ ისეთ ჭეშმარიტებას ამბობს, რომლის წინააღმდეგ მთელი დედამიწის ზურგზე არავის აღარაფერი საბუთი არ შეუძლია წამოაყენოს. მას ფიქრადაც არ მოდის, რომ ჩვენ წინაპართა ცხოვრება ჩვენ ცხოვრებას აღარ წააგავს, რაც მათთვის შესაძლებელი იყო, რომ ის ჩვენთვის შეუძლებელი და აუტანელი გახდა.“¹⁴² ეს მხოლოდ ერთი ნიმუშია იმისა, რაც შეიძლება ითქვას, ეპოქის მთავარი პრობლემაა და თითქმის ყველა ბეჭდურ

---

¹⁴² ჟურნ. მოსავალი, 1911, №1, გვ. 5
112

ორგანოში ამ საკითხზეა მსჯელობა. ნაციონალური იდეოლოგიის პროპაგანდის შემდეგ XX საუკუნის დასაწყისში პოლიტიკური აზროვნების ჩამოყალიბებისთვის იწყება ბრძოლა, რომელსაც სოციალ-დემოკრატია ხელმძღვანელობს. ილია მირცხულავას აზრით, „1864-1904 წლების საქართველოს გლეხთა მოძრაობა, რეფორმამდელი გლეხთა მოძრაობისაგან განსხვავებით, როცა გლეხობა იბრძოდა პირადი თავისუფლებისათვის, მიმართული იყო მიწის მოპოვებისაკენ. მიწისთვის ბრძოლა გლეხის სიკვდილ-სიცოცხლის საკითხად გადაიქცა. 1864-1904 წლების გლეხთა მოძრაობა საქართველოში აგრარული ხასიათის იყო და მიზნად ისახავდა ფეოდალიზმის ნაშთების მოსპობას, მაგრამ იგი უმთავრესად სტიქიურ ხასიათს ატარებდა, თუ არ მივიღებთ მხედველობაში 1902-1904 წლების გლეხთა მოძრაობას დასავლეთ საქართველოში, რომელიც სტიქიური, არაორგანიზებული გლეხთა მოძრაობიდან ორგანიზებული პოლიტიკური მოძრაობისაკენ გარდამავალი საფეხური იყო. ეს მოძრაობა სოციალ-დემოკრატიულმა პარტიამ დაუკავშირა მუშათა მოძრაობას და პოლიტიკური ხასიათი მისცა მას.“¹⁴³ ასე რომ, როდესაც ამგვარ მოვლენებს ვაფასებთ, პირველ რიგში გასათვალისწინებელია ის ფაქტი, რომ ქართული კულტურული და პოლიტიკური ელიტა საკუთარი იდეების რეალიზებას ცდილობდა ბეჭდური მედიის საშუალებით. ამასთან, ზემოთ თქმული მოწმობს, რომ ნაციონალური იდეების აქტუალიზებასთან ერთად, მნიშვნელოვანი ადგილი ეკავა სოციალისტურ იდეოლოგიას, რომლის განხორციელებას ესწრაფვოდა სოციალ-დემოკრატია. ისინი ცდილობდნენ გლეხების ჩართვას ამ

---

¹⁴³ ი. მირცხულავა, აგრარურ-გლეხური საკითხი საქართველოში 1900-1917წ.წ. ტ. I, თბილისი, 1964, გვ. 145

პროცესებში. ამასთან დაკავშირებით საინტერესოა, საქართველოს ცენტრალურ საისტორიო არქივში, ფონდი 83, საქმე №46 დაცული ინფორმაცია, რომელსაც აღწერს კავკასიის პოლიციური სამმართველოს უფროსი და დათარიღებულია 1905 წლის 3 ოქტომბრით. „ეს ახალი მოძრაობა, მიღებული ბოლო ხანებში რევოლუციური აგიტაციის შედეგად, არაღეგალური ბრძოლის გამო შეცვლილი მიმართულებით, დაიწყო სენაკის მაზრის სოფელ ხორგინში და სწრაფად გავრცელდა სხვადასხვა მიმართულებით და სამი თვის განმავლობაში დაიკავეს მაზრის თითქმის ყველა დასახლებული პუნქტი. გლეხთა შორის არეულობის გამავრცელებლებს ეს გამოწვევა მიყავთ უწესრიგობისკენ. ისინი წარმოადგენენ იატაკქვეშა კომიტეტების აგენტებს, უპირატესად სოფლის მასწავლებლებს, ბათუმის ქარხნის მუშებს, ყოფილ სტუდენტებს და მათ, ვისაც სწავლა სრულიად არ აქვს დასრულებული, დათხოვნილნი სხვადასხვა საშუალო სასწავლო დაწესებულებიდან არეულობაში მონაწილეობის გამო, მათში გაერთიანებული არიან გლეხები, უფრო ენერგიულები ითვისებენ რევოლუციურ იდეებს გლეხთა შორის ხელმძღვანელობისთვის.“¹⁴⁴ რევოლუციურ აგიტატორებს შორის არიან შემდეგი პირები: „1. 8 კლასს დაუმთავრებელი, ქუთაისის გუბერნიაში უწესრიგობაში მონაწილეობისთვის – სპირდონ კედია; 2. ზუგდიდის მაზრის სოფელ ჩაკვინჯის მცხოვრები, ყოფილი მასწავლებელი მელიტონ გობენია; 3. ნიქოზის სკოლის მასწავლებელი – მაქაცარია; 4. პეტერბურგის უნივერსიტეტის სტუდენტი თავადი ლევან შენგელია; 5. ზუგდიდის საქალაქო სასწავლებლის აგრონომიული განყო-

¹⁴⁴ საქართველოს ცენტრალური საისტორიო არქივი (შემდეგში სცსა), ფ. 83, აღწ. 1, საქმე №46, ფურც. 116

ფილების მასწავლებელი – დონდუა; 7. სოფელ კახათში მცხოვრები გლეხი, ქართული გაზეთის კორესპოდენტი – პავლე აკობია. ყველა ეს პირები შემჩნეული იყვნენ პოლიტიკური ხასიათის აგიტაციურ მოღვაწეობაში.¹⁴⁵ ეს დოკუმენტი შეეხება გლეხთა 1904-1905 წლების გამოსვლების პერიოდს, რომლის მიზანი ხელისუფლების წინააღმდეგ ბრძოლასთან ერთად გლეხების ორგანიზება და გაერთიანებაა. ასევე საინტერესოა ამავე ფონდში დაცული მონაცემები, კერძოდ საქმე №2, რომელიც გლეხთა მოძრაობებს და „გლეხთა კავშირს“ ეხება. ეს არის პოლიციის დეპარტამენტის მიმართვა გუბერნატორებისადმი: „არსებული ცნობით, იმპერიის სხვადასხვ ადგილებში წარმოშობილი აგრარული მოძრაობა წარმოადგენს უმრავლეს შემთხვევაში რევოლუციურ ნიადაგზე აღმოცენებულ სოციალისტ-რევოლუციონური პარტიის გლეხთა „კავშირის“ და რუსეთის სოციალ-დემოკრატიული მუშათა პარტიის წაქეზების ნიადაგზე, გამოდის პროპაგანდის და აგიტაციის ამოცანებით გლეხებს შორის, გაერთიანების სახელწოდებაა პროფესიონალური „გლეხთა კავშირი“, რომელიც თავისი პარტიული ინტერესებიდან გამომდინარე, რევოლუციური აგიტატორების მიერ ხელისუფლების ხელში ჩაგდების სურვილით ამზადებს გლეხებში შეიარაღებულ გამოსვლას. ამ მხრივ „კავშირი“ ავრცელებს რევოლუციურ ლიტერატურას, ხელს უწყობენ სოფლის მუშების გაფიცვებს, ბოიკოტს უცხადებენ მიწათმფლობელებს.“¹⁴⁶

გლეხების პოლიტიკური შეგნების ამაღლებისთვის დაწყებული ბრძოლის შედეგებს ნათლად აჩვენებს სცსა ფონდი 153, აღწერა 1, საქმე №1782, რომე-

---

¹⁴⁵ იქვე, ფურც. 126

¹⁴⁶ სცსა, ფ. 83, აღწ. 1, საქმე №2, ფურც. 9

ლიც ქუთაისის გუბერნიის გლეხების პოლიტიკური სანდოობის მდგომარეობას გამოხატავს. კერძოდ, სოფ. დიდი ჯიხაიში, ალექსანდრე კონსტანტინეს ძე ვაშაკიძე (26 წლის, მართლმადიდებელი, უცოლო), გლეხი ამავე გუბერნიის, შორაპნის მაზრა, სოფ. მუხურა-გალაქტიონ ონისიმოვის ძე ბარბაქაძე (26 წლის, მართლმადიდებელი, უცოლო) და გლეხი, ქალაქ ქუთაისიდან გალაქტიონ გიორგის ძე გაბრიჩიძე (21 წლის, მართლმადიდებელი, უცოლო). მიღებული ცნობებიდან ჩანს, რომ ალექსანდრე ვაშაკიძეს, ამიერკავკასიის რკინიგზის მთავარი სახელმძღვანელო მხაზველს აქვს კავშირი შანტაჟისტ-მმართველებთან, მისი ბინის ჩხრეკის შედეგად აღმოჩნდა საეჭვო დოკუმენტები. მისი ფარდულის კარებზე კი იყო წარწერა: „ძირს ნიკოლოზი, გაუმარჯოს კონსტიტუციურ მმართველობას“. ბარბაქაძის ბინაში აღმოჩნდა ღუმელში 30 ბროშურა ქართულ ენაზე. გაბრიჩიძეს არ დაუმტკიცდა პოლიტიკური არასანდოობა...“¹⁴⁷ საინტერესოა 1904-1905 წლების მოვლენების აღწერისას როგორ აღიქვამდნენ რუსი მოხელეები ქართველების გამოსვლებს საიმპერატორო კარის წინააღმდეგ და როგორ ესახებოდათ მათი შეჩერება. „ეჭვგარეშეა, პირველი რომ იმერლები, მეგრელები და გურულები, მცხოვრებნი ქუთაისის გუბერნიაში, ბუნებით არიან გულადები, რაინდები, საერთოდ კი ნატურით მშვიდობისმოყვარე ხალხი, ცნობილ სიტუაციამდე (იგულისხმება 1905 წლის გამოსვლები – ნ.ს.), მეორე პოლიტიკურ ურთიერთობებში ისინი არიან კეთილსაიმედონი, ისე რომ უმაღლესი მანიფესტი, კავკასიაში და მაშასადამე ქუთაისის გუბერნიაში, როგორც მსხვილი ნაწილი კავკასიის, ითვლება გვირგვინოსა-

---

¹⁴⁷ სცსა, ფ. 153, აღწ. 1, სამე №1782, ფურც. 1
116

ნი იმპერატორის საუკეთესო მარგალიტად. რა უნდა მომხდარიყო ამ სიმპატიური ხალხის ცხოვრებაში, რომ შეცვლილიყო მათი საუკუნეობრივი მრწამსი? შეიძლება ითქვას, რომ საერთო მდგომარეობა შეიცვალა რუსეთში და ქუთაისის გუბერნიის მოსახლეობამ გაცურა საერთო მდინარებიდან. მრავალჯერ არა! მთავრობის საწინააღმდეგო მოძრაობა რუსეთში არაფერს შესამჩნევს, აღსანიშნავს უქადის ქართველ ტომებს. უფრო სარწმუნოა, რომ ყველა რეფორმებს, რომლებსაც რუსეთის ხალხის ცხოვრება უკეთესობისაკენ მიყავს, იქნებოდეს გავრცელებული იმერლებში, მეგრელებში, გურულებში, არასდროს არ იარსებებდა განსხვავება ქართველებსა და რუსებს შორის. თუ ადგილობრივი ავტორიტეტები სუფთად შეასრულებენ თავის სამსახურებრივ მოვალეობას და არ შეხედავენ ადგილობრივ მცხოვრებლებს, ისე როგორც თავის პირად მტრებს, უფრო მეტიც, მათ უნდა სჯეროდეთ, რომ თავის დროზე გაიგებენ, რომ ხალხი წინ მიდის, ანტისახელმწიფოებრივ პროპაგანდას სისხლის ღვრა არ მოყვება. პროპაგანდისტები არ წარმოადგენენ დაბრკოლებას, დაუბრკოლებლად ვრცელდება მათი ცრუ მოძღვრება ბრბოში, დაარწმუნებენ მათ იმაში, რომ გუბერნიის მიწები გლეხებისაა...“¹⁴⁸

როგორც ცნობილია, რუსეთის თვითმპყრობელობა მაქსიმალურად ცდილობდა საქართველოში საგანმანათლებლო დონის დაქვეითებას, რადგან უვიცი და გაუთვითცნობიერებელი საზოგადოების მართვა უფრო გაადვილებოდა. „რად სჩადიოდა ასე ძველი მთავრობა? პასუხი ნათელია: ქართულად ნასწავლი გლეხი ქართულად აზროვნებას დაიწყო, და,

---

¹⁴⁸ სცსა, ფ. 83, აღწ. 1, საქმე, №46, ფურც. 2

მასში ქართული სული გაიდგამდა ფეხვს, ის თავს ქართველად იცნობდა, თავის ჭირ-ვარამს მიხვედებოდა, მტერ-მოყვარეს გაითვალისწინებდა, მისკენ მიმართულ სიტყვა-საქციელს ასწონ-დასწონიდა და მიხვედებოდა, თუ რამდენად იყო ძველი დახავსებული რეჟიმი მისი გადაგვარების მოსურნე და რასაკვირველია საკადრის პასუხსაც გასცემდა.¹⁴⁹ სწორედ ამიტომ კულტურული ელიტა აქტიურობს გლეხების საგანმანათლებლო დონის ამაღლების, ისტორიული წარსულის, ტრადიციების შენარჩუნების საკითხში. ამისთვის იხსნება სკოლები საქართველოს სხვადასხვა კუთხეში, სოფლებში, ქალაქებში. იბეჭდება და ვრცელდება დიდი რაოდენობით წიგნები, გაზეთები, ჟურნალები, სადაც გლეხისთვის საჭირო მოვლენებზეა საუბარი. ამის პარალელურად პოლიტიკური ელიტა პოლიტიკური შეგნების განვითარებისთვის იბრძვის. პოლიტიკური დონის ამაღლება პარტიების ნაწილს სჭირდება იმისთვის, რომ თავისუფლების ბრძოლისათვის ნიადაგი მოამზადოს, ნაწილს კი იმისთვის, განსაკუთრებით სოციალ-დემოკრატიას, გააერთიანოს და შეაკავშიროს მუშები და გლეხები და სოციალიზმის განხორციელებისათვის შექმნას პირობები. 1906 წელს გაზეთი „გლეხი“ წერდა: „გლეხი ყველაზე მეტს მუშაობს, ყველაზე უფრო გაჭირვებულია; გლეხმა უნდა მოიპოვოს მიწა და თავისუფლება, რომ თავი დაადწიოს შიმშილს და გამწარებულს ცხოვრებას. გლეხმა უნდა იბრძოლოს მიწისა და თავისუფლებისთვის. მაგრამ კმარა მიწა და თავისუფლება? გლეხი უნდა დაკმაყოფილდეს, რაკი მოიპოვებს მიწას და თავისუფლებას? ბედნიერი იქნება და სხვა არაფერი დასჭირდება? არა, ამხანაგე-

---

¹⁴⁹ გაზ. ჯარისკაცი, 1917, №2, გვ. 1.

ბო! გლეხისათვის არ კმარა მარტო მიწა და თავისუფლება! აუცილებელი საჭიროა ერთიც და მეორეც, ხოლო ეს ვერ დაიხსნის გლეხს ყველანაირი შევიწროებისაგან და მანამდე არ ეღირსება ტკბილ და მოსვენებულს ცხოვრებას, სანამ დედამიწაზე არ დამყარდება ჭეშმარიტი ერთობა-სოციალიზმი.“¹⁵⁰ ამ იდეის მატარებელი იყვნენ ქართველი სოციალ-დემოკრატები და მათი მთავარი დასაყრდენი პროლეტარიატი იყო. მათგან განსხვავებით სოციალისტ-ფედერალისტები გლეხის იდეალიზაციას ახდენდნენ. „ჩვენი ქვეყანა თავისი სტრუქტურით გლეხური ქვეყანაა. არც არის ახლო მომავალში იმედი გლეხობის გაქრობის, პროლეტარიზაციისა და კონცენტრაციისა. საქართველო წარმოადგენს სოფლის მეურნეობის ქვეყანას და პროლეტარული, ისიც შემცდარი სოციალიზმი მას არ ეგუება. და მხოლოდ ისეთი სოციალისტური მოძღვრებაა, რომელსაც აგრარიზმი ახასიათებს და რომელიც პროლეტარიატს და გლეხობას ერთმანეთს არ უპირდაპირებს“. სწორედ ამიტომ, როდესაც ამგვარ საკითხებს ვსწავლობთ ეს გარემოებებია გასათვალისწინებელი.

როგორც უკვე აღვნიშნე, ბატონყმობის გაუქმების შემდეგ ახალი ეტაპი დაიწყო საქართველოს ისტორიაში. საჭირო გახდა თავისუფალი ფენის არა მხოლოდ ეკონომიკური თვალსაზრისით დაკმაყოფილება, არამედ მათი ჩართვა ეროვნულ-საზოგადოებრივ სფეროში. გლეხი უნდა გამხდარიყო თავისუფლების მოპოვებისთვის ბრძოლის ერთ-ერთი მთავარი მონაწილე. სწორედ ამიტომ, გასაკვირი არ არის, რომ აღნიშნულ პერიოდში გლეხობის, როგორც თავისუფალი ფენის საკითხი აქტუალურია. იაკობ მან-

---

¹⁵⁰ გაზ. გლეხი, 1906, №1, გვ. 1

სვეტაშვილთან ვკითხულობთ: „... მდაბიო ხალხისთვის, მუშა-გლეხობისათვის უნდა ვიზრუნოთ. ჩვენს მოვლას, ჩვენს ზრუნვას ფასი ექნება მხოლოდ მაშინ, თუ იმათი ენით დავიწყებთ ლაპარაკს, თუ ჩვენი სიტყვა იმათ ყურს მისწვდება, იმათ გულს მოხვდება. აი გეგმა ჩვენის მუშაობისა. აი, ვისთვის უნდა ვფიქრობდეთ, ვისთვის უნდა ვზრუნავდეთ, ვისთვის უნდა ვწერდეთ.“¹⁵¹

გლეხების პოლიტიკური ცნობიერების ამაღლებისთვის მნიშვნელოვან ნაბიჯებს დგამდა ქართული სოციალ-დემოკრატია. „ბოლო დრო აღინიშნა სხვადასხვა რევოლუციური ორგანიზაციების განსაკუთრებით ძლიერი აგიტატორული მოღვაწეობით, მიმართული უპირატესად გლეხების ზემოქმედებაზე, მიზნით მიაღწიონ თანხმობას მთავრობასთან მოქმედებით, აგრეთვე ყურადღება გამახვილებულია მიწათმფლობელებთან ურთიერთობაზე. მიზნის მისაღწევად ეს ბოროტგანმზრახველები მიმართავენ სხვადასხვა საშუალებებს, იწყებენ განზრახ არასწორი ინფორმაციის გავრცელებას უმაღლესი ხელისუფლების მოსაპოვებლად. მათი დაპირებით გაიზრდება გლეხთა კეთილდღეობა, ზარალი მიადგება ყოველ მიწათმფლობელს, ბოლოს ფართოდ გავრცელდება არსებული გამოცემები, რომლებიც გამოასწორებენ გაჭირვებულ მოსახლეობის უნუგეშო მდგომარეობას. პოლიციის დეპარტამენტისთვის ცნობილია მსგავსი გამოცემები: 1. „მოთხრობები რუსეთის ისტორიიდან“. ისტორია იწყება თავიდან და მოდის პეტრე პირველამდე. შეიცავს ძველ ხელნაწერებს ხალხის კეთილდღეობაზე. ნიშნით „დამტკიცებული და რეკომენდირებული სახალხო განათლების სამინისტროს

---

¹⁵¹ ი. მანსვეტაშვილი, მოგონებები, თბილისი: საბჭოთა საქართველო, 1985, გვ. 78

სასწავლო კომიტეტის მიერ. „მოსკოვი“, 1901, სტამბა „საზოგადოება“. ბროშურაში ახსნილია, რომ ხალხის ისტორია არ დგას ერთ ადგილზე, და ისევე როგორც ყველაფერი იცვლება ბუნებაში, ასევე სახელმწიფოებრივი სისტემა განიცდის ცვლილებას... ბროშურა შეიცავს აზრს, რომ ყველას მართავს ხალხის მიერ არჩეული პირი და თითოეულს აქვს საარჩევნო ხმა... ყურადღება მისაქცევია განსაკუთრებით ადგილი, სადაც ლაპარაკობენ სახელმწიფო ხელისუფლების არსზე, სახელმწიფო იწოდება მატყუარად, სადაც მეფეს არ შეუძლია გაუძღვეს მთელ ხალხს და გადასცა ხელისუფლება თავის ჩინოვნიკებს, რომლებსაც ეზიზღებათ და ძარცვავენ ხალხს. ეს მოგვარდება მაშინ, როცა მეფე თვითონ გამოსცემს კანონებს. 2. „საუბრები მიწაზე“, ბროშურაში ხალხისთვის ახსნილია მიწის ფლობის მოქმედების მიმართულება, რომელსაც ეწოდება „მიწის საკუთრება“. ეს საკუთრება შეიცავს გლეხის ყველა უბედურებას. არ შეიძლება ერთი ადამიანი იყოს მმართველი მეორეზე, არავის არ აქვს უფლება ამუშაოს მეორე ადამიანი. შემდეგ აღწერილია ბატონყმობის ისტორია, როდესაც ბატონები ფლობდნენ არა მარტო მიწას, არამედ ადამიანის სულსაც... ბროშურის ბოლოს მითითებულია, რომ მართალია ბატონყმობა აღარ არსებობს, მაგრამ რუსი გლეხი ჯერ კიდევ არ არის თავისუფალი, თავისუფლება გამოცხადდა 1861წ. მაგრამ არა ნამდვილი თავისუფლება. ნამდვილი თავისუფლება რუსი ხალხისთვის იქნება მაშინ, როცა ექნება მიწა. როცა დაწყნარდება ხალხი და დაიცავს თავი სიმართლეს. მაშინ მიიღებს რუსი ხალხი ნამდვილ თავისუფლებას.“¹⁵² მოტანილი დოკუმენტი მე-

¹⁵² სცსა, ფ. 17. აღწ. 1, საქმე №4652, ფურც. 9

ტად მნიშვნელოვანი ინფორმაციის შემცველია და გლექსთა ცნობიერების განვითარების ერთ-ერთ ეტაპს გამოხატავს. „... გლექსებს ესაჭიროებათ დახმარება, ისინი მოითხოვენ: 1. სახელმწიფო, სამონასტრო-საეკლესიო მიწები და ვენახები გადასცენ ყველას უფასოდ. რომ მებატონეებმა დაუბრუნონ ფული იმ გლექსებს, რომლებმაც იყიდეს თავისი მიწები. აი რას ითხოვენ გლექსები. გურიის და ქართლის გლექსები ითხოვენ იგივეს. ისინი ეწინააღმდეგებიან მთავრობას და ეს მთავრობა არის რუსული სოფლის კაზაკები, რომლებიც ანადგურებენ გლექსებს. მაგრამ გლექსები აგრძელებენ ბრძოლას. ისინი არაფერს არ მოელოდნენ მანიფესტისგან, მათ თვითონ სურთ მოიპოვონ თავისი თავისუფლება. ისინი ჩვენ გვთხოვენ და გვეძახიან დახმარებისთვის. გავიგოთ ძმებო მშობლიური ხმები ჩვენი მშობლების და დავეხმაროთ მათ. გავერთიანდეთ ძმებო. ერთი ყველასათვის და ყველა ერთისათვის.“¹⁵³

სოციალისტ-ფედერალისტები შემდეგნაირად მიმართავენ გლექსებს: „ქართველო გლექსო, შენ უნდა იყო შენის თავის პატრონი და შენს ბედ-იღბალს, შენს უნუგეშო ცხოვრებას შენს მეტი ვერავინ გამოგიბრუნებს. გაიგე, რომ ეს წესწყობილება, რომელსაც ასე მძლავრად ჩასჭიდებია ხელმწიფე მთელის თავისის ამალით და მებატონეებით, უკუღმართია. გაიგე, რომ ეს წესწყობილება მდიდრებისათვის არის მხოლოდ ხელსაყრელი და რომ ეს მდიდრები ხალხის უგუნურებასა და შეუგნებლობაზედ იშენებენ თავიანთ პირად ბედნიერებას; გაიგე რომ ეს წესწყობილება, რომელსაც მთელი საუკუნეები უვიცობასა, სიღარიბესა და გაჭირვებაში ყავხარ ჩაფ-

---

¹⁵³ სცსა, ფ. 156, აღწ. 1, საქმე №4, ფურც. 79

ლული, შენს საკეთილდღეოდ არ არის გაჩენილი. გატყუებენ უსირცხვილოდ და უღმერთოდ დალატობენ სვინიდისს, ვინც შენ გიქადაგებენ მორჩილებას და ხელმწიფისა და ტახტის ერთგულებას! წელში ვერ გაიშლები, მანამ არ გადიგდებ და არ მიანგრევი იმ ოქროს ტაქტს, რომლის ბოძები მძიმედ დაგწოლია კისერზე! განა დღეს მებატონე გაბედავდა ხალხის ურჩობას და თუ გაბედავდა, გაგიჭირდებოდა ქალამნებით მათი ჩაქოლვა, რომ ხელმწიფე არ წამოსარჩლებოდა?! ხელმწიფე ესარჩლება მათ და იმისი ჯარი. ის ჯარი, რომლის შესანახ ფულს გახდევენებენ, რომლის გასაძლიერებლად გულიდან შვილსა გგლეჯენ., აი ეს ჯარი შენის ოფლით გამოკვებილი და შეიარაღებული, შენსავე წინააღმდეგ, შენის უფლების გასათელად, შენს დასამუნჯებლად და დასამონებლად არსებობს! ვერ აღიდგენ შენს უფლებას, თავისუფლად შენს გაჭირვებას ვერვის შესწივლებ სანამ ეს ჯარი ხელმწიფეს შენს სულთამსუთავად ეყოლება. ვერა, ვერ გაიშლები წელში, მანამ შენს მარჯვენას პატივი არ ექნება, მანამ შრომა არ გაბატონდება, მანამ მიწა საყოველთაო კუთვნილებად არ შეიქმნება და მუქთახორებს თავგასული ბრძანებლობა და თვითნებობა არ წაერთმევათ. გახსოვდეს, რომ შენის თავის მშველელი და პატრონი მარტო შენ ხარ“.¹⁵⁴

საქართველოს სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის აღდგენის შემდეგ საციალური საკითხი თავის აქტუალობას არ კარგავს. სახელმწიფოებრივი მშენებლობის პროცესში ქართული ერთობის ყველა წევრის თანაბრად ჩართვა აუცილებელი მოვლენა იყო და მათ შორის, ყველაზე მნიშვნელოვანი სოცია-

---

¹⁵⁴ ქართველ გლეხს (სოციალისტ-ფედერალისტური პარტია), 1905, გვ. 15-16

ლურად დაბალი ფენის წარმომადგენლების: გლეხების, მუშების. საჭირო იყო თითოეულ მათგანს ებრძნო სახელმწიფოს მხარდაჭერა და თავი უსაფრთხოდ და ეკონომიკურად უზრუნველყოფილად ჩათვალა. ეპოქის მოთხოვნილებიდან გამომდინარე აღნიშნული პერიოდის თითქმის ყველა წყაროში სოციალური საკითხი განსაკუთრებით აქტუალურია. ზოგადად შეიძლება ითქვას, რომ საზოგადოების ფართო ფენების, მასის ჩართვა ეროვნული იდეის აღორძინებისთვის სირთულეს წარმოადგენდა. ამ მხრივ გამონაკლისი არც საქართველო იყო. მით უმეტეს, რომ 117 წლის მანძილზე რუსულ ღირებულებებს ზიარებული ერის ქართულ, სახელმწიფოებრივ აზროვნებაზე გადაყვანა მარტივ საკითხს არ წარმოადგენდა. ნოე ჟორდანიას აზრით, „მთავარი იყო ხალხში არ ქონოდა გასავალი მოსკოველთა პროპაგანდას, არ მომხდარიყო აზრთა და გზათა არეკ-დარეკა, ყოფილიყო ფართე მასების მიერ გაგებული და შეგნებული ჩვენი და მათი წყობის და ცხოვრების (ე.ი. რუსების – ნ.ს.) წესების განსხვავება. ჩვენი ხელმძღვანელი აზრი იყო, საქართველოს მცხოვრებთა დიდ უმრავლესობას – გლეხობას დაენახა, რომ საქართველოს დამოუკიდებლობამ მას მოუტანა მიწა, მისცა ცხოვრების ახალი საშუალებანი. ასე რომ, აგრარული რეფორმა გახდა უადრესათ ნაციონალური რეფორმა ჩვენში.“¹⁵⁵ საინტერესოა აღინიშნოს, რომ ჯერ კიდევ დამოუკიდებლობის გამოცხადებამდე საქართველოს ეროვნული საბჭო აქტიურად ცდილობდა გლეხების მოთხოვნების დაკმაყოფილებას, ანუ იმ პრობლემების გადაჭრას, რაც მათ სასიცოცხლო აუცილებლობას წარმოადგენდა. სა-

---

¹⁵⁵ ნ. ჟორდანია, ჩემი წარსული, თბილისი: სარანგი, 1990, გვ. 107

ქართველოს ეროვნული საბჭოს მერვე კრების რეზოლუციაში აღნიშნულია: „ეროვნული საბჭო სცნობს: რევოლუციის გასამარჯვებლად და სოფლად ანარქიის მოსასპობად მთავრობამ გადასდგას ენერგიული და მტკიცე ნაბიჯები. დაუყოვნებლივ მიღებულ იქმნას საჭირო ზომები, რათა უსასყიდლოდ მიეცეს მშრომელ ხალხს ის ადგილმამული, რომელიც მას აღეთქვა ამიერკავკასიის დეკრეტით.“¹⁵⁶ მხოლოდ სასოფლო მეურნეობის მაღლა აწევით დავეხმარებით ჩვენ, როგორც რესპუბლიკას, ისე მის მოქალაქეთა 90-%, ჩვენს გლეხობას და ღრმად ჩაუვნერგავთ მას გულში, რომ სტატისტიკა დგება არა მარტო მათზე გადასახადების გაწერის მიზნით, არამედ მათი შრომის მაღლა ასაწევათ, მათი ეკონომიური მდგომარეობის გასაძლიერებლად.“¹⁵⁷

1918-1921 წლებში ხელისუფლების მთავარი მიზანი იყო საზოგადოების ფართო ფენების ჩართვა პოლიტიკურ პროცესებში, განსაკუთრებით გლეხების პოლიტიკური მოღვაწეობის გააქტიურება. ამ მიზნით საქართველოს სხვადასხვა კუთხეებში არსდებოდა სპეციალური ორგანიზაციები. ამ მხრივ საინტერესოა პროპაგანდისტ ხანიშვილის მოხსენება თბილისის სასოფლო კომისიისადმი, რომელიც 1919 წლის 21 აგვისტოთი თარიღდება. „დღიღგან ჩემი მუშაობისა ხევის რაიონში (ყაზბეგი) მე დავაარსე ოთხი სოციალ-დემოკრატიული ორგანიზაცია, სახელდობრ: სნოს, გერგეთის, სიონის, ყაზბეგის. ოთხივე ორგანიზაციაში წევრები ირიცხება, ჯერჯერობით 80 კაცი. მუშაობა ოთხივე ორგანიზაციაში სწარმოებს ნორმალურათ, აქვთ თავიანთი ბეჭდები, საწევრო წიგნაკები, იხდიან საწევრო გადასახადებს, ახდენენ კრე-

¹⁵⁶ სცსა, ფ.1836, აღწ. 1, საქ. №12, ფურც. 116

¹⁵⁷ სცსა, ფ. 1861, აღწ. 1, საქმე №418, ფურც. 10

ბებს, სისტემატიურად სხვადასხვა პარტიული კითხვების გადასაწყვეტად და ეჩვევიან პარტიულ საქმიანობას. მოხვევები ძალიან თანაუგრძნობენ ჩვენს პარტიას, რომელიც სათავეში უდგა მთელ საქართველოს. ისინი პირდაპირ აღმერთებენ ნოე უორდანიას, ჩხეიძეს და წერეთელს.“¹⁵⁸ ცალკე საკითხია, რამდენად გასაზიარებელი და მისაღებია ჩვენთვის ეს ფაქტი, მაგრამ ერთი რამ ცხადია, სოციალ-დემოკრატიული პარტია საზოგადოების ფართო ფენებთან დაკავშირებას ესწრაფვოდა. საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის ხელისუფლების მიზანი მაქსიმალური სიახლოვე ჰქონოდა გლეხობასთან და ყურადღება გამახვილებინა მათ პრობლემებზე და რაც მთავარია, მთავრობისადმი რწმენა ჩაენერგა შემთხვევითი არ ყოფილა. დამოუკიდებლობის აღდგენის შემდეგ ქართულ ხელისუფლებას უფრო მეტი პრობლემა შეექმნა, მათ მუდმივი თუ აშკარა ბრძოლა უხდებოდათ საქართველოს მტრებთან, რომლებიც ცდილობდნენ იდეოლოგიური თუ პრაქტიკული მოღვაწეობით ხელისუფლების საწინააღმდეგოდ განეწყობთ საზოგადოების ფართო ფენები. სწორედ ამიტომ იყო, რომ სოციალ-დემოკრატიული პარტია ხელისუფლებაში მოსვლის შემდეგ ქართული პოლიტიკის გატარებაზე გადადის. განსაკუთრებით გლეხების მიმართ იცვლის დამოკიდებულებას, თუმცა გლეხობაში არაერთგვაროვანი დამოკიდებულებაა მთავრობის მიმართ. „მას შემდეგ ბევრი უბედურება მოხდა. 13 წლის განმავლობაში დროც შეიცვალა და ერთი მეორეს ვეღარა ვცნობთო. მაშინ რასაც გვასწავლიდნენ მიტინგებზე სოციალ-დემოკრატები დღეს ყველა იმის წინააღმდეგია. მაშინ გვეუბნებოდნენ: თავადაზ-

---

¹⁵⁸ სცსა, ფ. 1825, აღწ. 1, საქმე №17, ფურც. 45

ნაურები, მემამულეები და ძველი მთავრობა ჩამოვაგდოთ და მიწები და ტყეები მიწის მუშა გლეხებს დაგრჩებათ უსასყიდლოთ. მოხდა რევოლუცია, სოციალ-დემოკრატებმა გაიმარჯვეს. მთავრობა და თავადაზნაურობა ჩამოვაგდეთ, მაგრამ დღეს იგივე სოციალ-დემოკრატები გვეუბნებიან: მიწები ფულით უნდა იყიდოთ. ბოლშევიკები გვეუბნებიან ბოლშევიკები უნდა გახდეთ. რადგან ბოლშევიკები ღარიბ გლეხებს მიწას უსასყიდლოდ მოგცემენო. თავიდან მენშევიკებიც ასე გვეუბნებოდნენ. არ ვიცით ზოგიერთმა გლეხმა ვის უნდა მივმართოთ. ორწყალშუა ვართ. თუ ბალშევიკებს მივმართეთ, მთავრობა გვემუქრება, თუ მთავრობას მივმართეთ, ბალშევიკები წაგვახდენენ.¹⁵⁹

დემოკრატიული რესპუბლიკის პერიოდში გლეხების მდგომარეობას და მათ დამოკიდებულებას სხვადასხვა საკითხებთან დაკავშირებით ნათლად აჩვენებს ფონდი 1825, საქმე №13 დაცული მონაცემები. აქ საუბარია საქართველოს ცალკეულ რეგიონებში გამოკითხვის შედეგებზე, რომელიც გლეხების საერთო განწყობილებას ასახავს. ასევე საუბარია რეგიონების, სოფლების შესახებ, პარტიული მუშაობის, გლეხთა დამოკიდებულების, სხვადასხვა პოლიტიკური პარტიების, სახელმწიფოებრივ საკითხებთან დაკავშირებით, გლეხების პრობლემებზე და ა.შ. თუმცა შეიძლება ითქვას, რომ ყველა გამოკითხვაში მთავარი ადგილი სწორედ მიწის საკითხს უკავია. ფაქტობრივად ეს პრობლემები ისევე აქტუალურია.

„გლეხკაცობა ჩვენში ერთადერთი საიმედო კლასია, რომელიც ეროვნულ საკითხის გადაჭრას რეალ შესაძლებლობის ნიადაგზე რადიკალურად სვამს.

---

¹⁵⁹ სცსა, ფ. 1836, აღწ. 1, საქმე №75, ფურც. 1

სახელმწიფოებრივი ცხოვრება ჩვენი ერის მოთხოვნი-
ლების სტიქიაა... პროლეტარიატი არასოდეს არ ყოფი-
ლა სრული ეროვნული შეგნების მატარებელი ჩვენს
ცხოვრებაში და ის მომავალშიაც ვერ გახდება ასე-
თად. საქართველოსთვის სრული სახელმწიფოებრივი
ცხოვრების მინიჭება შეუძლია მხოლოდ გლეხკაცო-
ბას. ის ყველაზე მეტად გრძნობს მამულის სიყვა-
რულს, მიწაზე მიჯაჭვეულობა ამ გრძნობას ერთი
ორად აძლიერებს. პროლეტარიატი კი მოკლებულია
ამ უპირატესობას და მასში მამულის უშუამავლო სიყ-
ვარული ქართველი ერის კულტურული მთლიანობის
პსიხოლოგიურად განცდას შეუცვლია. ჩვენი ვალია
ხელი შევეწყოთ გლეხობის დამოუკიდებლად დარაზ-
მვას. დამოუკიდებლად შეკავშირებული და თავის
კლასიური მდგომარეობის მცნობი გლეხკაცობა შეძ-
ლებს ქართველი ერის პოლიტიკურ უფლების საკით-
ხის რადიკალურად გადაჭრას. არ არის ჩვენში კლასი,
რომელიც ისე დაინტერესებული იყოს საქართვე-
ლოს სრული განთავისუფლებით, როგორც გლეხკაც-
ობაა.“¹⁶⁰

პროვინციის ორგანიზაციების წარმომადგენლებ-
თან თათბირის ამსახველ მასალებში ჩანს ხელისუფ-
ლების დამოკიდებულება სოციალური საკითხები-
სადმი. „თევზადე: გლეხის და მუშის ფსიხოლოგიას
უნდა გავეუწიოთ ანგარიში. ბალშევიკებმა რევოლუ-
ციას ბევრი მოსთხოვეს, ჩვენში კი ხალხი თხოუ-
ლობდა, მაგრამ მოელოდა. დღეს გლეხი კონტრრე-
ვოლუციისაკენ იხრება, იმიტომ რომ ბევრი ვერ მიი-
ღო. ჩვენ დავანგრეთ და ნანგრევებზე კი თითქმის
ვერაფერი ავაშენეთ. გლეხმა მყუდრო ცხოვრებას
ვერ მიაღწია. თუ სოფლებში ადმინისტრაცია ვერ

---

¹⁶⁰ გაზ. ჩვენი რესპუბლიკა, 1917, №2, გვ. 3-4

შევექმენით, ვერაფერს სხვას ვერ გავაკეთებთ. წავალთ-დავებრუნდებით, ფულს დავხარჯავთ და საქმე კი წინ არ წაიწევს.“¹⁶¹

დემოკრატიული რესპუბლიკის პერიოდში საკმაოდ მიღებული გახდა სოფლის პროპაგანდისტების მოღვაწეობა და მათი ანგარიშები მთავრობის წინაშე. ამგვარი ფაქტები საკმაოდ მრავალრიცხოვანი იყო. ბუნებრივია, აქ სრულად ვერ მოვიყვანთ ყველას, თუმცა რამდენიმე მაგალითი ნათლად გამოხატავს პრობლემის არსს. მით უფრო, რომ აქ წარმოდგენილი პრობლემა თითქმის ყველა რეგიონისთვის იყო დამახასიათებელი:

1. რომელ რაიონში მუშაობდა? აბაშის რაიონი, სენაკის მაზრა

2. არსებობს თუ არა ადგილობრივ ორგანიზაცია და რა სახის; თუ არ არსებობს რა ზომებია მიღებული მის დასაარსებლად? არსებობს სოციალ-დემოკრატიის ორგანიზაცია.

3. წევრთა რიცხვი, თავმჯდომარის და მდივნის სახელი და გვარი, აგრეთვე მისამართი ორგანიზაციისა. 254 პარტიის წევრი, აბაშის რაიონის სოც. დემოკ. კოლექტივი მეღიქოვის სახელო?

4. რა და რა პარტიები მოქმედებენ და რომელი პარტიის გავლენა უფრო ძლიერია?

თავიდან არსებობდა სოც. დემოკ. პარტია. დღესაც ხალხის დიდ უმრავლესობაზე აქვს გავლენა. არიან მობოლშევიკე ყოფილი ჯარისკაცები ესერებთან ერთად. მათ ორგანიზაცია არ აქვთ.

5. რომელ სოფლებში იყო? სეფეთი, ონტოფო, ქოლმანი, სამიქიო, გულსეთი, მაიდანო, გუგუნაყაფი

---

¹⁶¹ სცსა, ფ. 1863, აღწ. 1, საქ. №13, ფურც. 10

6. რამდენი კრება მოახდინა? შვიდჯერ პარტიული კრება ორგანიზაციებში. ოთხჯერ მასსიური კრება

7. რა თემებზე ილაპარაკა? მომენტი ერობის შესახებ. მიწის საკითხი. ანარქია და მასთან ბრძოლა

8. როგორია გლეხთა დამოკიდებულება? მომხრეა კერძო საკუთრების, უფასოდ გადაცემის ხარჯის ანაზღაურებით.

9. რა შეკითხვებს იძლეოდნენ გლეხები? რუსეთიდან გამოყოფა და საქართველოს დამოუკიდებლობა. უსურსათობა, სიძვირე, ფარჩეულობა, მთავრობის ორჭოფული პოლიტიკა ბოროტგანმზრახველთა წინააღმდეგ, სიძვირე

10. საერთო შთაბეჭდილებები დამაკმაყოფილებელია და საიმედო. ხალხს ურჩევნია მაგარი მთავრობის ხელში ყოფნა. კრებებს ხალხისთ ესწრებიან, მხოლოდ კითხვებს წინანდელზე უფრო კრიტიკულად უყურებენ, ე.ი. აკრიტიკებენ და შეგნებული დასკვნა გამოაქვთ.¹⁶²

ამდენად, 1. ყოველივე ზემოთქმულიდან გამომდინარე, საქართველოს ისტორიის სრულყოფილად და დეტალურად შესასწავლად აუცილებელ საჭიროებას წარმოადგენს სხვადასხვა სოციალური ფენების ცნობიერების განვითარების შეფასება და მათი დამოკიდებულება ეროვნულ, სოციალურ, პოლიტიკურ, სახელმწიფოებრივ საკითხებთან დაკავშირებით. ამასთან გასათვალისწინებელია ისიც, რომ ელიტა ქმნიდა იდეოლოგიას და შემდეგ ბეჭდური მედიის თუ პროკლამაციების სახით სთავაზობდა საზოგადოებას. 2. 1900-1921 წლების სხვადასხვა მოვლენების შესაფასებლად გასათვალისწინებელია ეპოქის გამოწვევები და საზოგადოების ცნობიერების ცვლილება.

---

¹⁶² სცსა, ფ. 1863, აღწ. 1, საქ. №13, ფურც. 13

თაზი მისამი

პროლეტარი

საქართველოში კაპიტალიზმის შემოსვლის შემდეგ, XIX საუკუნის 90-იანი წლებიდან ჩნდება ახალი სოციალური ფენა პროლეტარიატი და საჭირო ხდება მისი ფუნქციების გამოკვეთა. გლეხის მსგავსად ისიც საკუთარი მდგომარეობის გაუმჯობესებისათვის იწყებს ბრძოლას და ერთვება დროის საერთო მდინარებაში.

პროლეტარიატის შესახებ თითქმის ყველა ტიპის წყაროშია საუბარი სხვადასხვა კუთხით. ქართული კულტურული და პოლიტიკური ელიტის ნაწილი დადებითად აფასებს პროლეტარის როლს ისტორიის მსვლელობაში, მაგალითად, სოციალ-დემოკრატიული პარტია, ნაწილი კი, სოციალისტ-ფედერალისტები—უარყოფითად, რომლებსაც მიაჩნიათ, რომ საქართველოში გლეხია მთავარი სოციალური ფენა და სწორედ მათზე დაყრდნობითაა შესაძლებელი ყველა ეროვნული მიზნის განხორციელება. თუმცა ერთი რამ ფაქტია, პროლეტარის თემა ხდება ერთ-ერთი ძირითადი საკითხი XX საუკუნის პირველი ოცწლეულის საქართველოში.

ქართულ ისტორიოგრაფიაში აღნიშნული საკითხის კვლევას მნიშვნელოვანი ადგილი უკავია. საბჭოთა პერიოდის ლიტერატურაში პროლეტარის როლი გაზვიადებულია. ერთი მხრივ, ის წარმოჩენილია როგორც ჩაგრული ფენა, რომელიც ბურჟუაზიის მსხვერპლია და მეორე მხრივ, ყველაზე გათვითცნობიერებული სხვადასხვა სოციალურ ფენებს შორის, რომელმაც მთავარი როლი იტვირთა რევოლუციის მსვლელობაში.

სპეციალური გამოკვლევები უძღვნეს აღნიშნულ საკითხს მეცნიერებმა: გრიგოლ მარგიანმა, ა. ფარსადანაშვილმა, ედიშერ ხოშტარიამ, კ. დოლიძემ, მამია ჯიჯეიშვილმა, მ. ნათმელაძემ და სხვა. არსებულ გამოკვლევებში ძირითადად აქცენტი კეთდება კაპიტალიზმის გავრცელებასა და მუშათა კლასის ბრძოლის საკითხზე საკუთარი უფლებების მოსაპოვებლად და მატერიალური მდგომარეობის გაუმჯობესებისათვის.

როგორც ცნობილია რუსეთში ბატონყმობის გაუქმების შემდეგ, XIX საუკუნის II ნახევრიდან მკვიდრდება კაპიტალიზმი და ბუნებრივია საქართველოში, როგორც რუსეთის დაქვემდებარებაში მყოფ ქვეყანაში გავრცელებას იწყებს ახალი ეკონომიკური სისტემა, რომელმაც ხელი შეუწყო არა მხოლოდ ეკონომიკური ფორმების შეცვლას, არამედ მთელი რიგი გარდაქმნები გამოიწვია როგორც პოლიტიკურ ცხოვრებაში, ასევე საზოგადოების ფართო ფენების ცნობიერების რადიკალურად შეცვლა განაპირობა. ბატონყმობის გაუქმებამ მნიშვნელოვნად შეცვალა არსებული ვითარება რუსეთსა და საქართველოში. „რუსეთში შედეგად მოჰყვა ფაბრიკების, ქარხნების, რკინიგზების, საზღვაო და სამდინარო ნავსადგურების მშენებლობა. კაპიტალისტური მრეწველობის განვითარებასთან ერთად იზრდებოდა პროლეტარიატის რაოდენობა. 1865 წელს რუსეთში მსხვილ ფაბრიკა-ქარხნებში და რკინიგზებზე ითვლებოდა 706 ათასი მუშა. 25 წლის შემდეგ 1890 წლისათვის, მუშათა რაოდენობამ მიაღწია 1 მილიონ 433 000, ხოლო 90-იან წლებში 2 მილიონ 792000.“¹⁶³

რუსეთის მსგავსად, საქართველოშიც მთელი

---

¹⁶³ დ. მაისურაძე, რუსეთის პირველი რევოლუცია, თბილისი, 1955, გვ. 6

რიგი ცვლილებები მოჰყვა კაპიტალისტური სისტემის დამკვიდრებას. „საქართველოს მუშათა კლასის ფორმირება საგლეხო რეფორმების შემდეგ პერიოდში ხდება. მათი აბსოლუტური უმრავლესობა უმიწაწყლოდ დარჩენილი გლეხობისაგან იყო გამოსული, ხოლო მისი რეზერვი გაპროლეტარებული ხელოსნობა იყო. საქართველოს მუშათა კლასის რიგებს რუსეთიდან ჩამოსული მუშებიც ავსებდნენ. XX საუკუნის დასაწყისში საქართველოში 35. 402 სამრეწველო მუშა იყო. რომელთაგან ქართველები შეადგენდნენ 70%, შემდეგ მოდიოდნენ სომხები, რუსები და ა.შ.“¹⁶⁴

როგორც გლეხის, ასევე პროლეტარის კულტურული და პოლიტიკური ცნობიერების განვითარებისთვის ზრუნავდა ქართველი ინტელიგენცია. ამ პერიოდში მიმდინარე გარდაქმნების შედეგად, რომელიც საზოგადოებრივი თუ პოლიტიკური ცხოვრების ყველა მხარეს შეეხო, ახალი მოთხოვნები და გამოწვევები დადგა დღის წესრიგში. ამ ცვლილებებმა არა მხოლოდ პროლეტარიატის, როგორც ახალი სოციალური ფენის წარმოშობა, არამედ მისი საშუალებით სოციალიზმის განხორციელებისათვის ბრძოლა განაპირობა. როგორც უკვე აღვნიშნე, XX საუკუნის პირველი ოცწლეულის საქართველოში ერთმანეთს დაუპირისპირდა ორი იდეოლოგია: ნაციონალიზმი და სოციალიზმი. ქართული პოლიტიკური ელიტა სოციალ-დემოკრატიის ხელმძღვანელობით სოციალიზმის დამკვიდრებისთვის მთავარ ძალად პროლეტარს მიიჩნევდა, რომელსაც გლეხობასთან კავშირის შედეგად ამ ისტორიული მისიის განხორციელება უნდა ეტვირთა. სწორედ ამიტომ ყველა მიმართულებით,

---

¹⁶⁴ ა. ებრაღიძე, საქართველოს ბოლშევიკების ბრძოლა ბურჟუაზიული ნაციონალიზმის წინააღმდეგ 1903-1917, თბილისი: საბჭოთა საქართველო, 1968, გვ. 9

რომლის საშუალებითაც შეიძლებოდა აღნიშნული იდეების პროპაგანდა ქართული სოციალ-დემოკრატია ძალ-ღონეს არ იშურებდა საზოგადოების ფართო ფენებში რეალიზებისთვის. ამ მხრივ გამოირჩეოდა მათი მიმართულების ბეჭდური მედია და ის პროკლამაციები, რომლებიც მთელი იმპერიის მასშტაბით ვრცელდებოდა და მათ შორის საქართველოში, ქართული სოციალ-დემოკრატიული ძალების მეშვეობით.

სოციალ-დემოკრატია საკუთარ თავს პროლეტარიატის ხელმძღვანელ ძალად მიიჩნევდა, რომლის მეშვეობით იმედოვნებდა სოციალიზმის განხორციელებას. „სოციალ-დემოკრატია არის პროლეტარიატის პოლიტიკური პარტია, რომლის მიზანია დემოკრატიული წყობილების საშუალებით პროლეტარული სოციალიზმის განხორციელება, ამისთვის ის აერთებს მთელ პროლეტარიატს და მუშა ყავს თავის ფარგალში. იმხრობს ყველა იმ უკმაყოფილო კლასთ, რომელნიც ითვისებენ პროლეტარიატის თვალთახედვის ისარს და ცნობენ პროლეტარიატის მეთაურობით კაპიტალიზმის დაღეწვას. სოციალ-დემოკრატის დროშის ქვეშ დგება ნაციის დიდი უმრავლესობა და მით ხდება ის ნაციონალურ პარტიად.“¹⁶⁵ საინტერესოა როგორია პროლეტარის გან-საზღვრა XX საუკუნის პირველი ოცწლეულის საქართველოში. ნოე ჟორდანიას აზრით: „პროლეტარიტი – ეს არის ის ერთადერთი კლასი, რომელიც მოკლებულია საკუთრებას და იძულებულია მხოლოდ თავის ძალღონის გაყიდვით იცხოვროს. როგორც კერძო საკუთრების განხორციელებული უარყოფა, ის პრინციპიალურად სხვაგვარა არა მარტო შეძლებულთაგან, არამედ წვრილი ბურჟუაზიის ყველა ნაწილებისაგანაც. მხო-

---

¹⁶⁵ გაზ. სოციალ-დემოკრატია, 1905, №1, გვ. 4

ლოდ პროლეტარიატი პირდაპირ დამოკიდებული კაპიტალისტებისაგან, – დამოკიდებული, როგორც მათი სიმდიდრის შემქმნელი და თვითონ მუდამ გაყვლეფილი.“¹⁶⁶

გაზეთი „სოციალ-დემოკრატი“ 1905 წელს პროლეტარს შემდეგნაირად ახასიათებს: „პროლეტარი ეწოდება იმ ადამიანს, რომელიც ყოველივე საკუთრებას მოკლებულია და თავის სარჩენად იძულებულია თავისი ფიზიკური ძალ-ღონე ფულის პატრონს მიყიდოს, მიექირაოს და აქედან აღებული ქირით იცხოვროს. მაშასადამე მისი დამახასიათებელი თვისებაა: საკუთრების უქონლობა და ფიზიკური შრომა. პროლეტართა შრომის საკუთრების მხრივ სრული თანასწორობაა, არც ერთს ის არ მოეწევა, ასეთივე თანასწორობაა შრომის მხრივ – ყველა ცხოვრობს შრომით, მათი ერთადერთი ძალა – შრომაა. ცხადია, პროლეტარიატის გამარჯვება ნიშნავს ამ პრინციპების – ეკონომიური თანასწორობის გამარჯვებას. მასში უარყოფილია კერძო საკუთრება, ისიც უარყოფს ამას სხვებში და ამყარებს საზოგადო საკუთრებას. მასში უარყოფილია უშრომლობა, ისიც უარყოფს სხვაში მუქთახეობას და ყველასათვის აწესებს შრომას, მისი გაბატონება შრომის გაბატონებაა, ხოლო შრომა კი ადამიანის თანდაყოლილი თვისებაა, მაშასადამე, პროლეტარიის გაბატონება ადამიანის, კაცობრიობის გაბატონებაა. ბატონობა მამულის იყო, ბატონობა მემამულის, ბატონობა კაპიტალის კაპიტალისტთა ბატონობაა, ბატონობა შრომის იქნება ბატონობა მშრომელთა ანუ ყველა ადამიანთა. აქედან აშკარაა, სოციალიზმის გამარჯვება შეიძლება მხოლოდ პროლეტარიატის გამარჯვებით.

---

¹⁶⁶ ნ. ჟორდანიას, საფრანგეთის რევოლუცია, 1848, თბილისი, 1917, გვ. 26

სოციალიზმი მხოლოდ პროლეტარიატის ცხოვრების გამოხატულებაა, ის მხოლოდ მისი ფილოსოფიაა.¹⁶⁷ ეს ლოზუნგი, თუ შეიძლება ასე ითქვას გასდევდა თან მუშათა მოძრაობას. აუცილებლობას წარმოადგენდა პროლეტარის მიზნების გამოკვეთა და ჩაბმა სოციალიზმის განხორციელებისათვის ბრძოლაში. ამისთვის საჭირო იყო სხვადასხვა ერის მუშებისთვის საერთო იდეოლოგიის შექმნა და საერთო მტრის ხატის დასახვა. მათ უნდა დაენახათ, რომ სხვადასხვა ერის მუშებს აერთიანებთ მხოლოდ ერთი სატკივარი და ერთი მიზანი: ბრძოლა თვითმპყრობელობის და ბურჟუაზიის წინააღმდეგ და ისეთი სახელმწიფოს შექმნა, სადაც მათი უფლებები არ იქნებოდა შელახული. 1919 წელსაც კი ასეთი იდეოლოგია ისევ აქტუალურია, მიუხედავად იმისა, რომ გარკვეული ცვლილებები განიცადა. გაზეთ „ერთობაში“ ვკითხულობთ: „უბრალო მუშა ვარ. მიცხოვრია და ვცხოვრობ მუშათა წრეებში. ჩემი ბინა ფაბრიკა-ქარხნებშია, ჩემი მასწავლებელი თვით ცხოვრებაა. მიმუშავნია საქართველოში, კავკასიის სამრეწველო ქალაქებში, რუსეთში. ერთად მიწევია შრომის მძიმე უღელი სომეხ, თათარ, რუს, ებრაელ, პოლონელ მუშებთან. მათთან ერთად გვიბრძოლია ჩვენი უფლებისათვის, ჩვენი დიდი მომავლისათვის. განვითარების ისტორიამ ჩვენში შექმნა ფსიქოლოგიურად საერთო ძმობა-ერთობის თვისებები, პროლეტარული მოძრაობის გაერთიანების აუცილებლობა. ჩვენი გრძნობა, ჩვენი ბრძოლის მოთხოვნილება არის უარყოფა ეკონომიურ-პოლიტიკურ მონობისა და ეკლით მოსილ ჩვენს საგალ გზაზე წინ მივიწვევთ იქით, სადაც მოსჩანს ჩვენი საბოლოო მიზანი შრომის სამეფო.“¹⁶⁸

¹⁶⁷ გაზ. სოციალ-დემოკრატი, 1905, №1, გვ. 2

¹⁶⁸ გაზ. ერთობა, 1919, №10, გვ. 2

როგორც ცნობილია, 1900-1921 წლებში საკმაოდ მრავალრიცხოვანი იყო სოციალ-დემოკრატიული პარტიის მიერ გამოცემული ჟურნალ-გაზეთები, სადაც აქცენტირებულია მათი პარტიული პროგრამები და მიზნები. როგორც რუსეთში, ასევე საქართველოში მუშათა საკითხი აქტუალური იყო. მიუხედავად იმისა, რომ როგორც ნაციონალური, ასევე სოციალიზმის იდეოლოგიის ჩამოყალიბებას და საზოგადოებაში გავრცელებას ელიტა ხელმძღვანელობდა, მუშათა მოძრაობის დაწყებას ეპოქის გამოწვევად და გარდაუვალ მოვლენად მიიჩნევდნენ, რომელიც ისტორიული მსვლელობის აუცილებელ ნაწილის წარმოადგენდა. როგორც რუსული, ასევე ქართული სოციალ-დემოკრატიის მიზანი მდგომარეობდა თვითმპყრობელობის დამხობაში პროლეტარიატის მეშვეობით და სოციალიზმის განხორციელებაში. აღნიშნულის მსვლელობა კი მხოლოდ მშვიდობიანი ფორმით ვერ წარმოედგინათ. სწორედ ამის გამოხატულება იყო ის საპროტესტო გამოსვლები თვითმპყრობელობის წინააღმდეგ, რომელიც მუდმივად მიმდინარეობდა 1900-1917 წლებში და რომელსაც სოციალ-დემოკრატიული ძალები ხელმძღვანელობდნენ.

როგორც ყოველთვის, ყველა ეპოქაში, ამჯერადაც სხვადასხვა პოლიტიკური მიმართულებების ჯგუფებს საკუთარი შეხედულებები და ამოცანები გააჩნდათ რევოლუციასთან მიმართებაში, რაც განსაზღვრავდა მათი ბრძოლის ხასიათს და როლს რევოლუციაში.

მუდმივად იყო მოწოდებები საიმპერატორო კარის წინააღმდეგ, რათა მესამე წოდებას ებრძოლა საკუთარი უფლებებისათვის,..... თქვენ ჩუმი ხართ, თქვენ ითმენთ, თქვენ იმედი გაქვთ! იმედოვნებთ, რომ შესაძლებელი იქნება, კეთილი სიტყვა დაიპყრობს

მსოფლიოს, რომ საბოლოოდ, დატრიალდება ისტორიის ბორბალი და დადგება უკეთესი დღეები, უკეთესი სიტუაცია, წესრიგი. ეს არ იქნება თქვენს მიერ გაგზავნილი ადრესებით და პეტიციებით. რა მიიღეთ თქვენ ამით? თქვენ დაგავიწყდათ მეფის სიტყვა ლიბერალი დეპუტატების კორონაციის დროს „აზრს მოკლებულ ოცნებაზე?“ ნუთუ გადახედვა ყველა ჩვენ სასწავლო საქმეში არ არის ნათელი, რომ მთავრობის გეგმებში არ შედის არავითარი სერიოზული რეფორმა? რას ელოდებით?

ასეთ დამყაყებულ ატმოსფეროში, თვითმპყრობელობის ბატონობის რეაქციონულ ვაკხანალიაში, მხოლოდ რევოლუციური პროლეტარიატი და ოპოზიციურად განწყობილი სტუდენტები მაღლა დაიკავებენ თავისუფლების დროშას. ხოლო მათ ვერ მოერევა ვერავითარი რეპრესია: ვერც ჯარისკაცების ტყვიები, ვერც კაზაკების მათრახი, ვერც საშინელი გადასახლება, კატორღა და სახრჩობელა, არ შეუძლია შეაჩეროს მოძრაობა და ხელი შეუშალოს რუსეთის პოლიტიკური თავისუფლების საკითხის დაყენებას.“¹⁶⁹

რუსეთის სოციალ-დემოკრატიის მიერ მუდმივად კეთდებოდა აქცენტი იმაზე, რომ მუშების ერთობა აუცილებელი პირობა იყო მომავალი გამარჯვებისა. „მანიფესტაციამ დაგვანახა, რომ ჩვენ, ამხანაგებო, მთავრობა ვერ უნდა გვაშინებდეს. პირიქით, ჩვენ მხარეზე ისეთი ძალაა მოგროვილი, რომელთანაც წინააღმდეგობას მთავრობა ვერ გაბედავს. საკმარისი შეიქნა მცირე ჯგუფის მანიფესტანტებისას აფერიანებისა დროშა ერევნის მოედანზე და დაეძახა: „ძირს თვითმპყრობელობა“ – რომ ეს ნაქები პოლი-

---

¹⁶⁹ სცსა, ფ. 153, აღწ. 1, საქმე №361^წ, ფურც. 55

ცია დამფრთხალიყო, თავზარი დასცემოდა და გზაკვალი აბნეოდა. მანიფესტაციამ აშკარათ ჰყო, ის შეურყეველი ჭეშმარიტება, რომ ჩვენი ძალა შეერთებაა, ჩვენი ძალა ეს ჩვენივე ორგანიზაციაა და კერძო მკვლელობას, ტერორს არავითარი სარგებლობა არ მოაქვს, პირიქით, ის არღვევს და შლის ჩვენ ერთობას, საუკეთესო ძალა სულ განზე იხარჯება. მანიფესტაციამ ნიღაბი ახადა მთავრობას და გამოაშკარავა მისი სამარცხვინო და საზიზღარი ძალმომრეობა. მხოლოდ მარტო რუსეთია, სადაც გამეფებულა აღვირწახსნილი, თავაშვებული და დაუსჯელი მთავრობა, მხოლოდ მარტო რუსეთია, სადაც თავისუფლებას, პიროვნების ხელშეხებლობას აღგილი არ აქვს, სადაც ადამიანის წმიდათა წმიდას ფეხქვეშ სთელავენ და მიწასთან ასწორებენ.“¹⁷⁰

„საჭიროა მოვიქცეთ სხვაგვარად, ისე როგორც ეს არის სხვა სახელმწიფოში. იქ მეფე არ არის და მის ნაცვლად არის პარლამენტი და პარლამენტი ეს არის ისეთი აღგილი, სადაც ხალხი თვითონ ირჩევს ხალხს ოთხი წლის ვადით და ამბობს: აი, ჩვენ თქვენ აგვირჩიეთ და თქვენ უნდა გვითხრათ რა უნდა მოგცეთ თქვენ. აი ეს პარლამენტი გამოსცემს კანონებს. მუშები ამბობენ, ჩვენ არ გვინდა მეფე და მთავრობა. და როცა ის მოხდება, მთელი რუსეთის მუშები, ნაციონალურობის განსხვავების მიუხედავად გაერთიანდებიან. მიტომ გამოდიან ესხა ქუჩაში და ითხოვენ პარლამენტს.“¹⁷¹

XX საუკუნის დასაწყისში ყალიბდება სხვადასხვა პოლიტიკური პარტიები. მათ საქართველოს სამომავლო განვითარების საკუთარი ხედვები და გზები გააჩნიათ. „სოციალისტ-ფედერალისტების

¹⁷⁰ იქვე, გვ. 83

¹⁷¹ სცსა, ფ. 153, აღწ. 1, საქმე №361⁵, ფურც. 127

მთავარ მიზანს წარმოადგენდა – ეროვნულ-ტერიტორიული ავტონომია, სოციალური თანასწორობა, ევროპული ტიპის დემოკრატიული სოციალიზმი, ანუ კაპიტალიზმის პირობებში სოციალისტური რეფორმების თანდათანობითი განხორციელება. აგრარულ სფეროში მიწების სოციალიზაცია“.¹⁷²

„სოციალისტ-რევოლუციონერები ცდილობენ შექმნან ისეთი პარტია, რომელიც შეძლებს სამი კლასის: ინტელიგენციის, გლეხების და პროლეტარიატის ინტერესების დაცვას. მათი პროგრამა იყოფა ორ ნაწილად: პოლიტიკური და ეკონომიკური. პირველით ისინი მოითხოვენ დემოკრატიულ წყობილებას. ისინი ბურჟუაზიულ რევოლუციას ეტრფიან, სახელმწიფოს ბურჟუაზიულ ფორმას ითხოვენ და აი ამ შეხედულებას ერთიანად ეწინააღმდეგება აგრარული პროგრამა. ითხოვენ ისეთ ეკონომიკურ რეფორმებს, რომელიც პირიანად არღვევს კერძო საკითხების პრინციპს, ძირს უთხრის ბურჟუაზიის ბატონობას.“¹⁷³

„სოციალ-დემოკრატია არის პროლეტარიატის პოლიტიკური პარტია, რომლის მიზანია დემოკრატიული წყობილების საშუალებით პროლეტარული სოციალიზმის განხორციელება, ამისათვის ის აერთებს მთელ პროლეტარიატს და მუშა ყავს თავის ფარგალში. იმხრობს ყველა იმ უკმაყოფილო კლასთ, რომელნიც ითვისებენ პროლეტარიატის მეთაურობით კაპიტალიზმის დაღეწვას. სოციალ-დემოკრატიის დროშის ქვეშ დგება ნაციის დიდი უმრავლესობა და მით ხდება ის ნაციონალურ პარტიად.“¹⁷⁴

---

¹⁷² საქართველოს პოლიტიკური პარტიების პროგრამები (1906-1921), კრ. I, თბილისი: ახალი აზრი, 2008, გვ. 21

¹⁷³ გაზ. სხივი, 1905, №5, გვ. 2

¹⁷⁴ გაზ. სოციალ-დემოკრატიული ფურცელი, 1905, №5, გვ. 4

ერთი რამ ფაქტი იყო, რომ პროლეტარიატის როლი საკმაოდ იყო წამოწეული საზოგადოებრივი გარდაქმნების პროცესში. ფართო ფენებში ამ იდეების რეალიზებას ხელს უწყობდნენ სოციალ-დემოკრატიები.

ზემოთქმულიდან გამომდინარე, შეიძლება ითქვას, რომ პროლეტარიატის ცნობიერებამ განვითარების მნიშვნელოვანი ეტაპი გაიარა და შემდეგში მიიღო მან ჩამოყალიბებული სახე.

„მუშათა მოძრაობა სულ უფრო ძლიერდებოდა, მრეწველობის სულ ახალახალ დარგებს მოიცავდა. საწარმოებში იქმნებოდა არალეგალური წრეები, სადაც მუშები იძენდნენ პოლიტიკურ ცოდნას. პროლეტარიატის კლასობრივი, პოლიტიკური შეგნების ზრდას მოწმობს მძლავრად გაჩაღებული საგაფიცვო მოძრაობა. მე-19 საუკუნის დამლევს მუშათა მოძრაობა რუსეთის პოლიტიკური ცხოვრების მნიშვნელოვანი ფაქტორი გახდა. საგაფიცვო ბრძოლებსა და მასობრივ პოლიტიკურ გამოსვლებში მუშათა კლასი იძენდა ცარიზმისა და კაპიტალიზმის წინააღმდეგ რევოლუციური ბრძოლის გამოცდილებას. მუშათა მოძრაობის განვითარების ნიადაგზე რუსეთში იქმნებიან პირველი მარქსისტული ორგანიზაციები.“¹⁷⁵ სოციალ-დემოკრატიისთვის დამახასიათებელი იყო სხვადასხვა საზოგადოებების ჩამოყალიბება, რომელიც მიზნად ისახავდა ხალხის საგანმანათლებლო და პოლიტიკური დონის ამაღლებას. ერთ-ერთი ასეთი იყო ბაქოში მომქმედი საზოგადოება „შუქურა“. მის მიზანს წარმოადგენდა: „საზოგადოებას მიზანი აქვს ხელი შეუწყოს თავის წევრებს თვითგანათლებაში,

---

¹⁷⁵ კ. დოლიძე, ბურჟუაზიულ-დემოკრატიულ რევოლუციაში პროლეტარიატის კეგემონიის საკითხისათვის, ბათუმი: სახელგამი, 1959, გვ. 10

აგრეთვე საერთო განათლების გავრცელება ყველა თავისი ფორმით, უმაღლესი, საშუალო და სკოლამდელი. ამისთვის საზოგადოება ბეჭდავს წიგნებს, ბროშურებს, პერიოდულ გამოცემებს, მართავს ტექნიკურ და საერთო საგანმანათლებლო ლექციებს, შექმენებით მეცადინეობას, ლიტერატურულ სადამოყვებს, ორგანიზებას უწევს ბიბლიოთეკების, სამკითხველოების, სკოლებს, საბავშვო ბაღებს, აწყობს საჩაიებებს, სპექტაკლებს, კონცერტებს, აქვს თავისი წევრებისათვის ბიბლიოთეკა და კაბინეტი კითხვისათვის.¹⁷⁶

ყველაზე საინტერესო და მნიშვნელოვანია ის ფაქტი, რომ საქართველოში ამგვარი კავშირების საჭიროება XX საუკუნის დასაწყისიდან შეინიშნება, როდესაც მუშათა გაერთიანებულ და ორგანიზებულ მოძრაობებს ეყრება საფუძველი. „1900 წლის მაისში ჩატარდა თბილისის სტამბის მუშების გაერთიანებული კრება სადაც გადაწყდა, რომ ერთობლივად იმოქმედონ მთავრობის და მათი ბატონების წინააღმდეგ.“¹⁷⁷ აქცენტი კეთდება მუდმივად იმაზე, რომ მუშების უკიდურესი მდგომარეობის მიზეზი მთავრობა და ბურჟუაზიაა. საჭიროა პროლეტარიატის ორგანიზებული გაერთიანება თვითმპყრობელობის დასამხობად. სოციალ-დემოკრატიული პარტია ხაზს უსვამდა იმ ფაქტს, რომ პროლეტარიატი ყველაზე შეგნებული ფენაა, რომელიც ნათლად აცნობიერებს ყველა იმ პრობლემას, რომელსაც თვითმპყრობელობა უქმნის არა მხოლოდ მათ, არამედ მთელ საზოგადოებას, ამიტომ ისტორიული პროცესის შესაცვლელად მთავარ დასაყრდენ ძალად მუშებს მიიჩნევდნენ.

¹⁷⁶ სცსა, ფ. 153, აღწ. 1, საქმე №1924¹, ფურც. 78

¹⁷⁷ გაზ. ბრძოლა, 1901, №1, გვ. 8

მართალია, ქართული სოციალ-დემოკრატია რუსულ ნიადაგზე იდგა და საწყის ეტაპზე უფრო მეტად იყო გამოკვეთილი მათში ანტიქართული იდეოლოგია, მაგრამ უნდა ითქვას, რომ ეროვნულ განსხვავებულობას და ქართულ სინამდვილეს ისინი არ გამორიცხავდნენ. მაგალითისთვის მოვიყვანთ ერთ ნიმუშს. „რუსეთის მუშათა მოძრაობას რომ დავაკვირდეთ, აშკარად დავრწმუნდებით, რომ მას ამჟამად მარტო ეკონომიური ან სოციალური ხასიათი არა აქვს. მუშებმა უწინარეს ყოვლისა მონარქიულ წყობილებას გამოუცხადეს ბრძოლა და ეკონომიური საბაბი დღეს მათთვის მხოლოდ საბაბია პოლიტიკურ ბრძოლის გამოცხადებისათვის და ეს აგრეც უნდა ყოფილიყო. პროლეტარიატი უძღურია გააუმჯობესოს თავისი ეკონომიური მდგომარეობა, თუ ამ პროლეტარიატს ბრძოლისათვის შესაფერი პოლიტიკური ნიადაგი არა აქვს საფუძვლად. პოლიტიკური თავისუფლება, თავისუფალ დაწესებულებათა დამყარება აუცილებელი პირობაა პროლეტარიატის ნორმალური განვითარებისათვის. ყოველივე ეს რუსეთის მუშებმა შეიგნეს და ამიტომ მისცეს თავიანთ მოძრაობას პოლიტიკური ხასიათი.

თუ რუსეთში მაგრეა, ჩვენმა მუშათა მოძრაობამ როგორიღა მიმართულება უნდა მიიღოს? რა უნდა იყოს დაწერილი მის დროშაზე? დღემდე ჩვენებურ მუშათა მოძრაობას ისეთივე ხასიათი ჰქონდა, როგორიც რუსეთის მოძრაობას აქვს ე.ი. ჩვენშიაც მუშებმა მონარქიას გამოუცხადეს ომი, ჩვენშიაც მუშათა პარტიამ აწინდელ რეჟიმის წინააღმდეგ გაილაშქრა. ჩვენ ამ მოძრაობას სულით და გულით თანაგვგრძნობთ, რადგან, მართლაც და, ჩვენშიაც, როგორც მთელ რუსეთში, მონარქიული წესი არის ხალხის დამჩაგვრელი, მის ეკონომიურ ცხოვრების გაუმჯობე-

სების შემაფერხებელი. ხოლო, ჩვენის აზრით, ჩვენებურ მუშათა მოძრაობას ადგილობრივი ელფერიც უნდა ეტყობოდეს... იმგვარი ელფერი, რომელიც უნდა იყოს ნაყოფი რუსეთსა და საქართველოს შუა არსებულ ეროვნულ სხვადასხვაობისა. ქართველმა მუშა ხალხმა ანგარიში უნდა გაუწიოს საქართველოს მომავალ პოლიტიკურ ორგანიზაციას. საქართველო რუსეთის უბრალო გუბერნიად ვერ დარჩება.“¹⁷⁸

სოციალ-დემოკრატიის მიზანი იყო, რომ მუშებს გაეცნობიერებინათ მათი კავშირის აუცილებლობა საერთო მტრის, თვითმპყრობელობის და ბურჟუაზიის წინააღმდეგ ბრძოლაში, წინააღმდეგ შემთხვევაში წარუმატებლობა გარდაუვალი იქნებოდა. სოციალ-დემოკრატიული პარტიის მთავარი მიზანი იყო სოციალისტების განხორციელება, რომლის რეალიზატორი უნდა გამხდარიყო მუშათა კლასი. ფაქტობრივად ეს იყო ერთგვარი იდეოლოგია, რომელსაც ქართული პოლიტიკური ელიტის ნაწილი – სოციალ-დემოკრატია ქმნიდა. ეს სრულიად ახალი ეპოქის შექმნას ითვალისწინებდა. საქართველოს ცენტრალურ საისტორიო არქივში, ფონდი 153, აღწერა 1, საქმე № 1782, დაცულია საინტერესო ცნობა მუშების ერთიანობის საჭიროების შესახებ. „ერთ მშვენიერ დღეს, როდესაც მზემ გაანათა მშობლიური მიწა, მე ამ დროს რამოდენიმე ნაცნობთან ერთად წავედი ყანაში, სადაც მოეწყო დოღი, სადაც ჩვენ განვიხილეთ სხვადასხვა საკითხები და ვიდრე მიმდინარეობდა საკითხის განხილვა, რას ნიშნავს სიტყვა „ამხანაგი“ – ამ საკითხმა მიიღო სერიოზული მიმართულება, ყოველი გამოხატავდა თავის შეხედულებას, ერთნი ამტკიცებდნენ, რომ სიტყვა „ამხანაგი“ ნიშნავს ერთმა-

---

¹⁷⁸ გაზ. საქართველო, 1903, №2, გვ. 5

ნეთის მოტყუებას, ეს არის ბრმა იარაღი, სხვები ამტკიცებდნენ, რომ ამხანაგი იწოდება მაშინ, როდესაც მიდიხარ რაიმეს შესაგროვებლად. ამ სიტყვების მერე მე დავიწყე ჩემი აზრის გამოთქმა და იმის მტკიცება, რომ მე მყავს ძალიან ბევრი ამხანაგი და ჩვენ ვართ განუშორებლად. შემდეგ მოვიყვანე მაგალითი მერკვილაძის გმირობის, რომელმაც სროლის დროს არ დატოვა ბედის ანაბარა თავისი დაჭრილი ამხანაგი და მან თავი გაწირა ამხანაგებისათვის. დავუმტკიცე მათ, რომ ამხანაგობა თანამედროვე დღეს უფრო შემჭიდროვდა, ვიდრე ადრე... მართალია თანამედროვე დღეს ყველგან კაპიტალისტური წყობაა და მუშები ყოველ ნაბიჯზე იჩაგრებიან, მაგრამ დადგება ისეთი დრო, როდესაც მუშები დაიწყებენ სხვა როლის თამაშს. როდესაც დადგება სოციალისტური წყობა, მაშინ ამხანაგები ითამაშებენ სხვა როლს.¹⁷⁹

რა განაპირობებდა ქართული სოციალ-დემოკრატიის იდეების აქტუალობას, მიუხედავად იმისა, რომ იგი რუსული სოციალ-დემოკრატიის პოზიციაზე იდგა. პასუხი ნათელია სოციალ-დემოკრატია საზოგადოების ფართო ფენებს პირდებოდა სრულ ეკონომიკურ და სოციალურ თანასწორობას, თვითმპყრობელობის მარწუხებისგან განთავისუფლებას და სოციალიზმის განხორციელებას, სადაც ყველა სოციალური ფენა ხელშეუხებელი და უზრუნველყოფილი იქნებოდა.

გარდა იმისა, რომ სოციალ-დემოკრატიული პარტია ბეჭდური მედიის საშუალებით ცდილობდა საკუთარი იდეების აქტუალიზაციას საზოგადოების ფართო ფენებში, ამასთან მთავარი საშუალება იყო პროკლამაციები, სადაც ჩამოყალიბებული იყო მათი

---

¹⁷⁹ სცსა, ფ. 153, აღწ. 1, საქმე №1782, ფურც. 32

პროგრამა და ყურადღება მახვილდებოდა იმ მძიმე მდგომარეობაზე, რომელშიც მუშები იმყოფებოდნენ. საქართველოს ცენტრალურ საისტორიო არქივში დაცული ინფორმაცია ნათლად აჩვენებს ამ პროცესს. „... თქვენ ჩუმად ხართ, თქვენ ითმენტ, თქვენ იცდით, თქვენ იმედი გაქვთ! იმედოვნებთ, რომ შესაძლებელი იქნება, კეთილი სიტყვა დაიპყრობს მსოფლიოს, რომ საბოლოოდ დატრიალდება ისტორიის ბორბალი და დადგება უკეთესი დღეები, უკეთესი სიტუაცია, წესრიგი. ეს არ იქნება თქვენს მიერ გაგზავნილი ადრესებით და პეტიციებით. რა მიიღეთ თქვენ ამით? თქვენ დაგავიწყდათ მეფის სიტყვა ლიბერალი დეპუტატების კორონაციის დროს „აზრს მოკლებულ ოცნებაზე?“ ნუთუ გადახედვა ყველა ჩვენ სასწავლო საქმეში არ არის ნათელი იმისა, რომ მთავრობის გეგმებში არ შედის არავითარი სერიოზული რეფორმა? რას ელოდებით?“¹⁸⁰ საინტერესოა აღინიშნოს, რომ 1917 წლამდე გამოსული პროკლამაციები ძირითადად რუსეთის სოციალ-დემოკრატიული მუშათა პარტიის სახელით ვრცელდებოდა და გამოდიოდა. ამავე ფონდშია დაცული შემდეგი ინფორმაცია: „მიუხედავად იმისა, რომ ყოველი ფეხის გადადგმაზე სასტიკად გვდევნიან და გვითვალთვალებენ, მიუხედავად იმისა, რომ ციხეში გვამწყვდევენ, გვასახლებენ, კატორღაში გვაგზავნიან და მით ცდილობენ ჩვენ შეშინებას და გალაჩრებას, მიუხედავად იმისა, რომ ჩვენი მანიფესტანტები განდევნეს და გადაასახლეს, – მაინც თანდათან ძლიერდება შეგნება პოლიტიკური თავისუფლების მოპოვების სურვილისა.“¹⁸¹ ბუნებრივია ხშირ შემთხვევაში ეს იყო იდეოლოგია, რომელსაც ქმნიდნენ მუშების ბრძოლისუნარიანობის

¹⁸⁰ სცსა, ფ. 153, აღწ. 1, საქმე №361^წ, ფურც. 55

¹⁸¹ სცსა, ფ. 153, აღწ. 1, საქმე №361^წ, ფურც. 83

ასამაღლებლად. თუმცა XX საუკუნის დასაწყისისგან განსხვავებით შემდეგ პერიოდში უკვე აშკარად შეიმჩნევა პროლეტარიატის ორგანიზებული გამოსვლები. „მუშებმა დაიწყეს პოლიტიკური ცხოვრების გაუმჯობესება, რევოლუციური მოქმედება. საჭიროა ბრძოლა ყოველდღიური ლოზუნგით და შეგნებული მუშების წინაშე დგას კითხვა პროლეტარიატის ბრძოლის მიზანზე, ამოცანებზე და ფორმაზე. მუშა არასდროს არ გამოვა, არ გადადგამს პრაქტიკულ ნაბიჯს წინასწარ, არ შეცვლის თავის ტაქტიკას. მუშათა კლასს სხვადასხვა ქვეყნებში აქვს თავისი მუშათა კლასობრივი პოლიტიკური ორგანიზაცია სოციალ-დემოკრატიული პარტია, რომელიც ფლობს კლასობრივ პოლიტიკას... უნდა ვიბრძოლოთ სამეფო ხელისუფლების დასამხობად, რადგან გვქონდეს თავისუფალი გზა ჩვენი ნამდვილი მიზნისთვის – სოციალიზმისთვის. იმისთვის, რომ მომავალ ბრძოლას ვქონდეს ძალა და გავლენა ხალხის მასაში, რომ უხელმძღვანელოთ მათ, ჩვენ გვჭირდება მაგარი და გამძლე პროლეტარიატის ორგანიზაცია.“¹⁸² თუ საწყის ეტაპზე სოციალ-დემოკრატიული ძალები მხოლოდ გაფიცვების გამოსვლის მოთხოვნით კმაყოფილდებოდნენ, 1905 წლიდან უკვე ბრძოლის აქტიურ ეტაპზე გამოდის და პროლეტარიატს შეიარაღებული გამოსვლებისკენ მოუწოდებს.

1905 წელს გამოსულ პროკლამაციებში აქცენტი კეთდებოდა ყველა სოციალური ფენის გაფიცვის საჭიროებაზე. აუცილებელ მოტივად მიიჩნეოდნენ სხვადასხვა სოციალური ფენების გაერთიანებას და ორგანიზებულ გამოსვლებს მთავრობის წინააღმდეგ. „ვინც ჩვენთან არაა, ის ჩვენი წინააღმდეგია, ის

---

¹⁸² სცსა, ფ. 153, აღწ. 1, საქმე №2306, ფურც. 2

მთავრობის ლაქიაა და მის ბედს გაიზიარებს. არ კმარა მარტო გაფიცვა. საჭიროა ბრძოლა თავის დასაცველად და მტრის მოსაგერიებლად. მთავრობას უნდა გაფიცვის გატეხა და ამით რევოლუციის ჩაქრობა. მაშ შეიარაღდით ყველანი, შეიარაღდით, რითაც შეგიძლიათ, მუდამ მზად იყავით ბრძოლის ველზე გამოსასვლელად. შეტაკება აუცილებელია. რეაქცია მოდის, მას ვერსად გაექცევი, ვერსად დაემალები. მაშ რა დაგვრჩენია? იარაღით ხელში გამოვიდეთ სოციალ-დემოკრატიის პირველ მოწოდებისთანავე ადამიანობის და თავისუფლების დასაცველად.“¹⁸³

ერთი სიტყვით მუშათა მოძრაობამ XX საუკუნის დასაწყისიდან მოყოლებული გარკვეული გზა განვლო. აღნიშნულ მოძრაობას ახალი მიმართულება მისცა პირველმა მსოფლიო ომმა. რაც შეეხება 1918-1921 წლებს, როდესაც ხელისუფლებაში მოვიდნენ ქართული დემოკრატიული ძალები, მათი მოღვაწეობის პარალელურად ბოლშევიკები ცდილობდნენ ხაზი გაესვათ ხელისუფლების არასწორ დამოკიდებულებაზე მუშებისადმი და თავის მხარეზე გადაებრებინათ. ამისთვის ვრცელდება სხვადასხვა პროკლამაციები. „თქვენ ამხანაგო მუშებო, კმაყოფილი არა ხართ სამუშაო დროის მაქსიმუმით, თქვენ ვერ გაკმაყოფილდით საკატორლო შრომის დაცვა! შრომის პირობები კიდევ უფრო გაუარესდა, თქვენ არ გაგაჩნიათ თავისუფლება კავშირისა, გაფიცვის თავისუფლება, არა გაქვთ თავისუფლება კრებისა, სიტყვისა, ბეჭდვისა. თქვენ, ამხანაგო გლეხებო, დაკმაყოფილებული არა ხართ მიწით, ის ვერც ახლა უზრუნველყოფს თქვენს ადამიანურ არსებობას, თქვენ

---

¹⁸³ სცსა, ფ. 156, აღწ. 1, საქმე №8, ფურც. 219

განწირული ხართ მუდამ შიმშილის და სიცივის მსხვერპლი იყოთ. თქვენ მოგისპეს უფლება თქვენს ჭირ-ვარამზე ილაპარაკოთ. საკმარისია ოდნავი ეჭვი აიღონ, რომ თქვენ უარყოფით უყურებთ, სისხლით გათხუპნულ ჟორდანიას და ჯვალათ რამიშვილის მთავრობას, რომ თქვენ, ამხანაგო მუშებო და გლეხებო, დაგატუსაღონ, ჩაგყლაპონ ციხეში და ან გაგაძევონ თავის საბრძანებლიდან.“¹⁸⁴

ფაქტობრივად, ყველა პროკლამაციაში საუბარია იმაზე, რომ ხელისუფლება ვერ ასრულებს თავის მოვალეობას და ვერ აკმაყოფილებს საზოგადოების მოთხოვნილებებს და ამიტომ ხალხს მოუწოდებდნენ გამოსულიყვნენ ხელისუფლების წინააღმდეგ. მართალია ბევრი იწერებოდა იმასთან დაკავშირებით, რომ მუშას არ აქვს სამშობლო და სხვადასხვა ერის წარმომადგენლებმა უნდა იბრძოლონ ერთი მიზნისთვის და ეს – სოციალიზმის განხორციელებაა, მაგრამ თუ კარგად დავაკვირდებით დღეისათვის არსებულ ისტორიულ მასალებს, ნათლად დავინახავთ, რომ ეს საკითხი განსხვავებულად აღიქმებოდა. ჯერ კიდევ გაზეთი „შრომა“ 1906 წელს წერდა: „მთელი დედამიწის ზურგზე არ მოიპოვება მუშათა ისეთი ჯგუფი, რომელიც თავის თავს არ აკუთვნებდეს ამა თუ იმ ერს. ისეთი განვითარებული პროლეტარიატიც კი, როგორც გერმანიაშია, პატრიოტული გრძნობებით არის გამსჭვალული. მუშა ხალხი იბრძვის თავის კლასობრივ ინტერესების დასაკმაყოფილებლად და ამავე დროს არ ივიწყებს, რომ იგი ამა თუ იმ ერს ეკუთვნის, და თუ იმის ერს რაიმე ხიფათი მოეწივს, იგი მზად არის იბრძოლოს ამ ერის დასაცველად. ეს ეროვნული ბრძოლა იმდენად ბუნებრივი და

---

¹⁸⁴ სცსა, ფ. 1863, აღწ. 1, საქმე №4, ფურც. 85

ძლიერია, რომ მუშა ხალხი ხშირად დაივიწყებს ხოლმე თავის კლასობრივ ანტაგონიზმს და ეროვნულ ნიადაგზედ ბრძოლაში უერთდება მოწინააღმდეგე კლასებს.¹⁸⁵ გარდა ამისა, ქართული პოლიტიკური სპექტრი სოციალიზმის განხორციელების აუცილებელ წინაპირობად მიიჩნევდა თავისუფალი, დამოუკიდებელი სახელმწიფოს არსებობას. „სოციალისტური პარტია ცდილობს სხვადასხვა ერის მუშა ხალხი შეაერთოს ერთს ძლიერ კლასობრივ არმიად: უმისოდ შეუძლებელია სოციალიზმის მოახლოება. მაგრამ იმ სახელმწიფოში, სადაც ერთი ერი გამეფებულია, ხოლო სხვები დაჩაგრული, შეუძლებელია ეს შეერთება, რადგან დაჩაგრულ ერის მუშა ხალხი ყოველთვის გრძნობს თავის ეროვნულ დაჩაგვრას, ამიტომ იმის კლასობრივ ბრძოლას ნაციონალური ბრძოლა უერთდება. მუშა ხალხი მხოლოდ მაშინ შეუერთდება მჭიდროდ სხვა ერების მუშებს, როდესაც იმისი ერი ისეთივე თავისუფალი იქნება, როგორც სხვა ერი.“¹⁸⁶ გაზეთი „ზვირთი“ კი 1915 წელს აღნიშნავდა: „მუშათა კლასი თავის სამშობლოსთან მარტო გრძნობით არ არის დაკავშირებული. სამშობლოს კუთხეა, სადაც მთელი მისი სულიერი და ქონებრივი კულტურა იქმნება. მუშას ავიღებთ, თუ გლესს – ყველა მჭიდროდ არის დაკავშირებული თავის სამშობლოსთან.“¹⁸⁷

სტივენ ჯონსი ნაშრომში „სოციალიზმი ქართულ ფერებში“ წერს: „1905 წელს დამტკიცდა, რომ ქართული სოციალ-დემოკრატიული მოძრაობა ეროვნულიც იყო და ინტერნაციონალურიც. იმავედროულად, მან ეროვნული და კულტურული საკითხების

---

¹⁸⁵ გაზ. შრომა, 1906, №11, გვ. 2

¹⁸⁶ იქვე, გვ. 2

¹⁸⁷ გაზ. ზვირთი, 1915, №2, გვ. 1

ირგვლივ გააერთიანა ქართველები და შეძლო ანტი-ცარისტული ფრონტის მობილიზება, რომელშიც სომეხი ვაჭრები, ქართველი გლეხები და რუსი მუშები შედიოდნენ. სოციალ-დემოკრატია ქართველებისთვის ეროვნული კულტურისათვის ბრძოლას ნიშნავდა, ინტელიგენციისთვის – დემოკრატიისთვის, ხოლო მუშებისა და გლეხებისათვის – ეკონომიკისათვის ბრძოლას.¹⁸⁸

თუ კარგად დავაკვირდებით არსებულ მონაცემებს, დავინახავთ, რომ პროლეტარიატის ეროვნულ გრძნობებზე საუბარი არამხოლოდ 1918-1921 წლებშია, როდესაც ხელისუფლების სათავეში მოვიდნენ სოციალ-დემოკრატები და არსებული პოლიტიკური ვითარებიდან გამომდინარე გარკვეულწილად შეცვალეს თავისი პროგრამა, არამედ მანამდეც. „ჩვენმა მუშებმა ვერ უნდა გაარჩიონ, სად იწყება სამშობლო და სად თავდება თავისი კეთილდღეობა. ჩვენ უნდა შევადგულოთ მუშა და სამშობლო, ერთ ხორცად და ერთ სულად ვაქციოთ მუშა-სამშობლო და მუშათა კეთილდღეობით ავაგოთ ჩვენი რესპუბლიკის სიმაგრენი. ჩვენ უნდა მივცეთ მუშებს მაქსიმუმი რისი მიცემაც შეიძლება დღეინდელ პირობებში. ჩვენ უნდა ვიცოდეთ, რომ ერთადერთი დამცველი ჩვენი სამშობლოსი არის მუშათა კლასი და მთელი სამშობლოც ამავე კლასს უნდა ემსახურებოდეს. მუშა და გლეხია ჩვენი ჯარი, მუშა და გლეხია ჩვენი მაჯისცემა. ჩვენი სამშობლო მუშისა და გლეხის ქვეყანაა და თუ გვინდა მუშა და გლეხი გამოვიდეს სამშობლოს სადარაჯოზე და თოხითა და წერაქვით დაიცვას ყოველი ნაჭერი მიწისა, ვიზრუნოთ მასზე.“¹⁸⁹

¹⁸⁸ს. ჯონსი, სოციალიზმი ქართულ ფერებში, თბილისი: ილია ჭავჭავაძის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა, 2007,

¹⁸⁹ გაზ. სახალხო საქმე, 1920, №814, გვ. 2

ის ფაქტი, რომ პროლეტარიატის ეროვნული ცნობიერების განვითარება პრიორიტეტულია ნიშნავს იმას, რომ ქართული სოციალ-დემოკრატია განსაკუთრებულ ყურადღებას აქცევს ამ საკითხს. მიუხედავად იმისა, რომ პროლეტარიატის ინტერესი კლასობრივი იყო და მათ საწყის ეტაპზე მათი ეკონომიკური მხაგვრელების წინააღმდეგ უნდა ებრძოლათ, შემდეგში აუცილებელი იქნებოდა მუშის ეროვნული შეგნების ამადლება, რადგან მათი გამარჯვება იქნებოდა საერთო სახალხო, რაშიც ყველა სოციალური ფენა უნდა ყოფილიყო ჩართული. ამისთვის, გარდა პოლიტიკური დონის ამადლებისა აუცილებელ საჭიროებას წარმოადგენდა მუშათა კულტურული შეგნების ამადლება. განათლებული პროლეტარიატის გარეშე ეს მიზანი განუხორციელებელი იქნებოდა. ამ თვალსაზრისით იქმნება სხვადასხვა ორგანიზაციები, რომელთა ამოსავალი სწორედ აღნიშნულის მოწესრიგებაა. „მუშა ხალხის კულტურის სამეფოში შეყვანა, მისი გაკულტუროსნება უდიდესი ნაციონალური საქმეა. ამ მიზნის მისაღწევად საჭიროა არა მარტო კულტურული საუნჯის ქონება, არამედ მისი ხალხისთვის ხელმისაწვდომად გადაქცევა. რად გინდათ სკოლები, წიგნები, გაზეთები, თეატრები და სხვა. თუ მუშა-კაცი ამით ვერ სარგებლობს, ის ისარგებლებს ამით მაშინ, როცა მას შესაფერი საშუალებაც მიეცემა. თუ კაცი დღეში 15 საათს მუშაობს და მცირე ხელფასს იღებს, ის ვერავითარი კულტურის მონაწილე ვერ გახდება. მუშის ეკონომიკური მდგომარეობის გაუმჯობესება ბადებს მის კულტურულ გაუმჯობესებასაც. თანამედროვე პროლეტარიატის ბრძოლა არის ბრძოლა კულტურისათვის. სამუშაო დღის შემოკლება, ქირის მომატება, შრომის სამფარველო კანონმდებლობა, თავისუფალი კრებები, პრო-

ფესიონალური კავშირები, მუშათა ორგანოები და სხვა. აი, რა ქმნის ხალხის კულტურას.“¹⁹⁰ სწორედ აღნიშნულის გამოხატულება იყო მუშათა კლუბის შექმნა, რომელსაც საკუთარი მევეთრად გამოხატული მიზანი ჰქონდა. „დემოკრატიულ სახელმწიფოებრივ ცხოვრებისათვის ორი უმნიშვნელოვანესი და პასუხსაგები საკითხთაგანია პროლეტარული მასის კულტურული განვითარების საქმის წესიერად დაყენება. დემოკრატიული სახელმწიფო ე.ი. ხალხის სრულყოფილებიანობა შეიძლება გამაგრდეს და განმტკიცდეს მხოლოდ და მხოლოდ ხალხის შეგნების ზრდა-განვითარებაზე. შეგნების ზრდაზე და საზოგადოების გათვითცნობიერებაზე ემყარება აგრეთვე საზოგადოების მომზადება სოციალიზმისათვის. გარდა ასეთი საერთო დებულებებისა კაცობრიობის მიმდინარე ცხოვრება მკაფიოდ უკარნახებს დემოკრატიის მესვეურებს მოუწოდონ ფართო მასებს ხელთ იგდონ და სოციალურად გარდაქმნან მებატონე კლასთა მიერ შექმნილი ეროვნული კულტურა. ეს საკითხი მწვავედ არის დაყენებული დედამიწის ყველა ქვეყნებში. საქართველოს დემოკრატიისათვის, რომელიც სჭედავს ეროვნულ-დემოკრატიულ სახელმწიფოს ეს საკითხი კიდევ უფრო მწვავედ და დაჟინებით მოითხოვს დიდ განვითარებას.“¹⁹¹

ისტორიული მოთხოვნებიდან და ეპოქის გამოწვევიდან გამომდინარე, პროლეტარიატი გახდა მთავარი სოციალური ფენა, რომელსაც ახალი სახელმწიფოს მშენებლობის პროცესში გადამწყვეტი მონაწილეობა უნდა მიეღო. მართალია მუშათა კლასის მთავარი ხელმძღვანელი ძალა სოციალ-დემოკრატია რუსული იდეოლოგიის გავლენის ქვეშ იმყო-

¹⁹⁰ ნ. ჟორდანიას, ეროვნული კითხვა, თბილისი, 1922, გვ. 180

¹⁹¹ სცსა, ფ. 1830, აღწ. 1, საქმე №9, გვ. 158

ფებოდა და მათი იდეალი ისეთი სოციალისტური სა-
ზოგადოების შექმნა იყო, სადაც ყველა თანასწორი
იქნებოდა განურჩევლად სქესისა და ეროვნებისა,
მაგრამ იქიდან გამომდინარე, რომ საქართველოში
არსებული სიტუაცია (და არა მხოლოდ აქ) არ იძ-
ლეოდა იმის საშუალებას, რომ მათი მიზანი გან-
ხორციელებულიყო, საჭირო ხდება ქართულ სინამ-
დვილეზე მორგება, განსაკუთრებით 1918 წლიდან ხე-
ლისუფლებაში მოსვლის შემდეგ. აქედან მოყოლებუ-
ლი უფრო მეტი ყურადღება ექცევა მუშების ეროვნუ-
ლი თვითშეგნების ამაღლებას. და რაც მთავარია
ეროვნულ ენაზე არსებული ლიტერატურის გაცნო-
ბას. რასაც საბოლოო ჯამში უნდა მოყოლოდა
ეროვნული ცნობიერების ამაღლება. ივანე გომართე-
ლი წერდა: „რა არის საჭირო, რომ მუშა ხალხმა
კლასობრივი ბრძოლა ნაყოფიერად აწარმოვოს?
უწინარეს ყოვლისა საჭიროა შეგნება. შეგნებული
მუშა ხშირად კაპიტალისტის ხელში ბრმა იარაღია,
რომელსაც კაპიტალისტი პროლეტარიატისავე საწი-
ნააღმდეგოდ ხმარობს. შეუგნებელი მუშა კი მტკი-
ცედ დგას კლასთა ბრძოლის ნიადაგზე და მას ვე-
რავენ მოატყუებს. ამგვარი შეგნებისათვის საჭიროა
კითხვა, ცოდნა, განვითარება. რომელ ენაზე შეუძ-
ლია მუშა ხალხს ცოდნა-განვითარების შექმნა? ერ-
თადერთი ენა მუშა ხალხისათვის, რომლის საშუა-
ლებითაც მას შეუძლია განვითარდეს, კლასობრივად
გაიწვრთნას, არის მშობელი ენა. მშობლიურ ენაზე
განვითარება, მშობლიურ ენაზე მწერლობა არავის-
თვის იმდენად საჭირო არ არის, რამდენადაც მუშა
ხალხისთვის.“¹⁹²

1917 წელს გამოვიდა სოციალისტ-ფედერლის-

---

¹⁹² ურ. მოსკოვი, 1909, №1, გვ. 5

ტური პარტიის ბროშურა სათაურით „რა ესაჭიროება მუშა ხალხს?“, სადაც სხვადასხვა პრობლემასთან ერთად საუბარია მშობლიური ენის საჭიროებაზე: აქ აღნიშნულია ის უარყოფითი შედეგები, რაც მოაქვს დაპყრობილი ხალხისთვის უცხო ენაზე წარმოებულ სამოქალაქო თუ საგანმანათლებლო პროცედურებს. ასეთ შემთხვევაში ყველაზე მეტად იჩაგრება მუშა ხალხი. „მუშამ არ იცის სხვა ენა, ვერ კითხულობს უცხო ენაზე გამოცემულ წიგნებსა და გაზეთებს. დაბეჩავებული და დაჩაგრულია დედაენა – მწერლობა ერთადერთი საშუალებაა, რომლითაც შეუძლიან დაეწაფოს კულტურულ ცხოვრებას, მიიღოს განათლება, განვითარება. დამჩაგვრელი სახელმწიფო უარყოფს მის დედაენას, კანონები გამოცემულია მისთვის გაუგებარ ენაზე სკოლასა, სასამართლოსა და სხვა დაწესებულებებში გაბატონებულია უცხო ენა...“¹⁹³

მუშების სახელმწიფოებრივ საქმეში ჩართვის მოწოდებაზე მიუთითებს შემდეგი დოკუმენტი: „...მასა უნდა ამოძრავდეს და აჯანსაღდეს იდეურად, ამისათვის კი საჭიროა იდეური ხელმძღვანელობა. თუ ძველი ორგანიზაციები და კომიტეტები სუსტი იყო ამის მიზეზი არის, რომ საერთოდ ჩვენ ორგანიზაციებში კავშირი, კონტაქტი არ არსებობს. ამ მხრივ ახალმა ორგანიზაციებმა მეტი ფხა უნდა გამოიჩინონ და მჭიდროდ გადაებმიან ერთმანეთს ყველა საკითხებში, ყველა კითხვები, რომლებიც ზევით ირჩევა: დამფუძნებელ კრებაში თუ ცენტრალურ კომიტეტში, მას ჩვენც უნდა ვარჩევდეთ, რომ გავიგოთ თუ რა ხდება სახელმწიფოში და ჩვენ ხელმძღვანელ წრეებშიც. თბილისი მუშების ყველა საკითხში უნდა იყოს პო-

¹⁹³ რა ესაჭიროება მუშა ხალხს? (სოციალისტ-ფედერალისტური პარტია), ქართლი, 1917, გვ. 10

ლიტიკურ კურსის მიმცემი, თუ ერთნაირი კონტაქტი არ იქნება ჩვენ ორგანიზაციებს შორის, ძნელია პარტიული მასის იდეური ხელმძღვანელობა. რაც შეეხება სხვა პრაქტიკულ კითხვებს აქაც ერთნაირი მჭიდრო კავშირია საჭირო. მაგალითად, ყოველივე დადგენილების ოქმები თუ სხვა რამ უნდა იგზავნებოდეს კომიტეტიდან რაიონებში და პირიქით, ყველა რაიონები თვეში ერთხელ მაინც უნდა ახდენდეს საზოგადო კრებას. თუ ეს კრებები არ მოეწყო, მასაში შეგნება ნაკლებად შევა და ის ყოველთვის რყევისა და ორჭოფის გზას დაადგება. ძირითადი შეერთებული სხდომებიც უნდა ხშირად ხდებოდეს, სადაც ჩვენი ხელმძღვანელი ამხანაგები უნდა გამოდიოდნენ და აცნობდნენ წევრებს დღევანდელ პოლიტიკურ ვითარებას და საჭირო ნაბიჯის გადადგმას. გარდა ამისა, უნდა ხდებოდეს კრებები ქარხნებში, სახელოსნოებში და სხვა ასეთ დაწესებულებებში უნდა შეიქნეს კადრი ჩვენი მოწინავე მუშებისა, რომლებიც ხელმძღვანელობას უნდა უწევდეს უფრო დაბალ საფეხურზე მდგარ ამხანაგებს. უნდა გვახსოვდეს, რომ ჩვენი მოწინააღმდეგე პოლიტიკური პარტიები არ ეწევიან სახელმწიფოებრივ აღმშენებლობით მუშაობას და მთელ თავის ძალას დღეს იმას ახმარენ, ჩაივდონ ხელში ფაბრიკა-ქარხნები და თავისკენ გაიყოლიონ მუშები. ეს რომ არ მოხდეს ჩვენ დიდი სიფრთხილე გვმართებს.“¹⁹⁴

ამასთან დაკავშირებით ერთ-ერთ დოკუმენტში აღნიშნულია „დემოკრატიულ სახელმწიფოებრივ ცხოვრებისათვის ერთი უმნიშვნელოვანესი და პასუხსაგები საკითხთაგანია პროლეტარული მასის კულტურული განვითარების საქმის წესიერად დაყე-

---

¹⁹⁴ სცსა, ფ. 1825, აღწ. 1, საქმე №89, ფურც. 50

ნება. დემოკრატიული სახელმწიფო ე.ი. ხალხის სრულყოფილ-ბიანობა შეიძლება გამაგრდეს და განმტკიცდეს მხოლოდ და მხოლოდ ხალხის შეგნების ზრდა-განვითარებაზე. შეგნების ზრდაზე და საზოგადოების გათვითცნობიერებაზე ემყარება აგრეთვე საზოგადოების მომზადება სოციალიზმისათვის. გარდა ასეთი საერთო დებულებებისა კაცობრიობის მიმდინარე ცხოვრება მკაფიოდ უკარნახებს დემოკრატიის მესვეურებს მოუწოდონ ფართო მასას ხელთ იგდონ და სოციალისტურად გარდაქმნან, მებატონე კლასთა მიერ შექმნილი ეროვნული კულტურა. ეს საკითხი მწვავედ არის დაყენებული დედამიწის ყველა ქვეყნებში. საქართველოს დემოკრატიისათვის, რომელიც სჭედავს ეროვნულ დემოკრატიულ სახელმწიფოს, ეს საკითხი კიდევ უფრო მწვავედ და დაუინებით მოითხოვს დიდ განვითარებას. მე აქ არ ვეხები სახალხო უნივერსიტეტებს, რომლებიც ითვლება მომქმედად თითქმის ყველა დაბაქალაქებში ან სხვა სახალხო – საკულტურო დაწესებულებებს სადაც აგრეთვე ვერ არის სავსებით კარგად დაყენებული მშრომელ მასაში კულტურულად მუშაობის საქმე, რადგანაც მეორე და არა ნაკლებ მნიშვნელოვანი საფუძველი – მუშათა კლუბები მუშათა კულტურული ოჯახებია. საქართველოში მუშათა კლუბი მოიპოვება მხოლოდ თბილისში და აქაც მათი ცხოვრება არანორმალურ და შესაბრალის მდგომარეობას წარმოადგენს. თფილისის მუშათა კლუბები ეხლა მხოლოდ ცუდი და უხეიროდ დადგმული პიესებით ცხოვრობენ. მსახიობები უმთავრესად განუვითარებელი სცენის მოყვარენი არიან. თამაშობენ ისე რომ ხელოვნებისას ვერაფერს იპოვის ადამიანი. საქმის ასეთი დაყენებით კლუბები

უმთავრესად ხალხში კულტურის დახშობას ემსახურებიან და არა ამაღლებას.“¹⁹⁵ საზოგადოების გარკვეული ნაწილის უმთავრესი მიზანი იყო მუშათა საგანმანათლებლო და კულტურული ცნობიერების ამაღლება. ამისთვის, გარდა პრაქტიკული ნაბიჯებისა იქმნებოდა სპეციალური პროექტები. „...სტუდიასთან განზრახულია სასცენო საინსტრუქტორო სკოლა, რომელიც ყოველივე კულტურულ დასაწყისს და გამოცდილებას გადაიტანს რაიონებში. განზრახულია მთელი რიგი სხვადასხვა საინსტრუქტორო სკოლები მოზარდ თაობაში კულტურული მუშაობის საწარმოებლად. პროლეტარ ბავშვთათვის და მოზრდილთათვის გონიერ გასართობების მოსაწყობად. სტუდია ხელოვნების ისტორიისა და თეატრის გასაცნობად ძერწვის, ხატვის და მუსიკის, როგორც საერთაშორისო, ისე ქართულის შესასწავლად. აქვე განზრახულია საგუნდო (ხორის) სიმღერების და მუშათა ორკესტრების მოწყობა...“¹⁹⁶

სოციალ-დემოკრატია ხელისუფლებაში მოსვლის შემდეგ ცდილობდა საკუთარი პოზიციების განმტკიცებას და მასთან მუშა ხალხის მიმხრობას, რადგან იდეური დაპირისპირება ისევ გრძელდებოდა სხვადასხვა ძალებს შორის. „... ერთ წუთსაც არ უნდა დაივიწყოთ, რომ თქვენი ერთგული დამცველი, თქვენი ერთადერთი მოსარჩლე ყველას წინაშე საქართველოს სოციალ-დემოკრატიულ მუშათა პარტიაა, რომლის წინდახედულმა წევრებმა გადაარჩინეს ჩვენი სამშობლო, დღემდე მაინც, თათრების შემოსევა, „კომუნისტ“ პაიჭაძეების ლიდერები დგანან დღეს ჩვენი სამშობლოს სათავეში და თქვენ წინაშე ყოველი თავის ნაბიშვი აგებს პასუხს, შეიძლება რომე-

¹⁹⁵ სცხა, ფ. 1830, აღწ. 1, საქ. №9, ფურც. 158

¹⁹⁶ იქვე, ფურც. 158

ლიმე მოხელემ ან თვით მინისტრმა დააშავა რამე, ვერ მოიქცა ისე, როგორც თქვენ უკარნახებთ? შეგიძლიათ დაუყონებლივ მოითხოვოთ მისი გადაყენება და თქვენი მოთხოვნა სისრულეში მოვა. მაშ ვის ხელში ყოფილა ძალაუფლება? რასაკვირველია მუშების ხელში. თქვენ თუ მოითხოვთ დღესვე გადადგება მთელი მთავრობა. იმიტომ, რომ ის თქვენი ამორჩეულია, თქვენ გემსახურებათ და რა უფლება აქვს, რომ ერთი საათი მოიცადოს მის შემდეგ როცა თქვენ ამომრჩევლები გადაყენებას მოითხოვთ?“¹⁹⁷

შრომის სამინისტროს მონაცემებით მუშათა სტატისტიკა ასეთია: „მუშათა საერთო რიცხვი მთელ საქართველოში /გარდა სოფლის მუშებისა/ აღწევს 75. 000 ადამიანს. ადგილების მიხედვით ასე ნაწილდებიან: თბილისი – 35 000, ქუთაისი – 2000, ფოთი – 2000, სოხუმი – 1500, ტყიბული – 2000, ჭიათურა – 300/ 1000/, ბორჯომი – 1500, რკინისგზა – 15 000, სამტრედია – 500, სხვა ადგილებში /გორი, თელავი, წინანდალი და სხვა/ – 5000.

„თითქმის ყველა მუშა გაერთიანებულია პროფესიულ კავშირში, კავშირების რიცხვი აღწევს – 40, ასეთებია: რკინისგზის მუშების კავშირი და საქართველოს რკინისგზის მოსამსახურეების, ჭიათურის მუშათა კავშირი, ასევე ჭიათურის მარგანეცის კავშირი, მეღვინეების, ტრამვაის მოსამსახურეების, მბეჭდავების, დიასახლისების, ფარმაცევტების, ელექტრიკოსთა, ღვინის, მშენებელ მსახურთა, მზარეულთა, მკერავთა, პარიკმახერთა, მძღოლების, მუსიკოსების და სხვა.“¹⁹⁸

„მუშათა და ჯარისკაცთა დეპუტატების საბჭოს აღმასრულებელი კომიტეტის კულტურულ-საგანმა-

¹⁹⁷ სცსა, ფ. 1830, აღწ. 1, საქმე №52, ფურც. 32

¹⁹⁸ სცსა, ფ. 2016, აღწ. 1, საქმე №12, ფურც. 41

ნათლებლო განყოფილების განაწესი ქ. თბილისი. 1.) მუშებსა და არმიას შორის წერა-კითხვის და განათლების გავრცელების ხელშეწყობა, როგორც სხვადასხვა სფეროს განვითარების აზრით, ასევე ხელოვნების და სხვა, რადგან ამ მოძრაობის მიზანს წარმოადგენს მუშების და ჯარისკაცების შორის პოლიტიკური აზროვნების ჩამოყალიბება და განვითარება. 2. კულტურულ-საგანმანათლებლო განყოფილების მიზნის მისაღწევად საჭიროა: ა) განათლების სკოლების მოწყობა, სახალხო უნივერსიტეტების, ეროვნული თეატრები და საბავშვო ბაღები ბ) ხელშეწყობა მეომრებსა და მუშების თვითგანვითარებისათვის გ) პოლიტიკური კლუბების დაარსება 3. აღმასრულებელი კომიტეტის ინიციატივით მიტინგების ხელშეწყობა დ) საერთო-საგანმანათლებლო კომიტეტის მოღვაწეობის კონსპექტები, ლექციები და გეგმები ე) დაარსება ბიბლიოთეკების და სამკითხველოების ვ) გამოსცეს ფურცლები, ბროშურები და სააგიტაციო პოლიტიკური ლიტერატურა ზ) მოეწყოს ექსკურსიები, კინოს ჩვენება, სპორტი, სახალხო სეირნობები და სხვა თ) ყველა კულტურულ-საგანმანათლებლო განყოფილება უნდა იყოს ადგილობრივ ენაზე.¹⁹⁹

სათათბიროს მშრომელთა ჯგუფის პროგრამა:
„1. მშრომელთა ჯგუფი აღიარებს, რომ აუცილებლად საჭიროა, რაც შეიძლება ჩქარა გადაწყდეს მუშების საქმე ისე, როგორც არა ერთხელ მოუთხოვიათ მუშებს 2. უნდა შემოღებულ იქმნას 8 საათის სამუშაო დღე, ისე კი, რომ ქირა არ უნდა შემცირდეს და დაწესდეს კვირაში 42 საათის შეუწყვეტელი მოსვენება. ზოგიერთ ხელობაში და წარმოებაში, რომელიც მეტად მავნებელია ადამიანის ჯანმრთელობი-

¹⁹⁹ სცსა, ფ. 1844, აღწ. 1, საქმე №145, ფურც. 1

სათვის, სამუშაო დღე უნდა იყოს კიდევ უფრო ნაკლები 2. უნდა დაწესდეს უმცირესი სამუშაო ქირა ადგილობრივი მუშების მიერ ადგილობრივი პირობების მიხედვით. 3. უნდა დაცულ იქმნეს ქალის და ბავშვის შრომა. 4. სრულად უნდა აიკრძალოს ზედმეტი მუშაობა 5. უნდა აკრძალულ იქმნას ღამის მუშაობა გარდა იმ შემთხვევისა, როდესაც ტექნიკურ პირობების გამო ეს შეუძლებელია 6. შახელმწიფო დაზღვევა მუშებისა მწარმოებელთა ხარჯით 7. უნდა დაისაჯოს მწარმოებელი, როდესაც დაარღვევს შრომის დაცვის კანონს 8. სრულიად უნდა შეიცვალოს საფაბრიკო ინსპექცია, მას უნდა დაემორჩილოს ყოველგვარი შრომა, ინსპექცია უნდა იმყოფებოდეს ადგილობრივი მუშათა ზედამხედველობის ქვეშ 9. უფასო სავალდებულო დახმარება მუშათა და მათი ოჯახებისათვის: ადგილობრივმა თვითმმართველობამ თვალყური უნდა ადევნოს, რომ მუშები ცხოვრობდნენ ჰიგიენურ პირობებში. 10. უნდა დაწესდეს შემარიგებელი კამერები უკმაყოფილების მოსასპობად მუშათა და მწარმოებელთა შორის, კამერაში ორივე მხრიდან თანასწორად უნდა იყვნენ არჩეული წევრები 11. სავალდებულო განათლება მუშებისა სკოლის გარეშე და ბიბლიოთეკა-სამკითხველოების გამართვა ქახნებსა და ფაბრიკებთან 12. მოსპობა ჯარიმებისა, გამორიცხვებისა და განხრეკისა.“²⁰⁰

ამდენად, ზემოთქმულიდან გამომდინარე შეიძლება ითქვას, რომ პროლეტარი ახალი ეპოქის წარმომადგენელია და იქიდან გამომდინარე, რომ XX საუკუნის დასაწყისში ქართული კულტურული და პოლიტიკური ელიტა თავად ქმნიდა იდეოლოგიას და განსხვავებული იდეების დამკვიდრებისთვის იბრძო-

---

²⁰⁰ გაზ. გლეხი, 1906, №1, ფურც. 9

და, პროლეტარიც გარკვეულწილად განიცდიდა მათ ზეგავლენას და მათი აღქმა გამომდინარეობდა შეთავაზებული იდეოლოგიიდან. ამასთან, მიუხედავად იმისა, რომ სოციალ-დემოკრატიული ძალები პროლეტარის კლასობრივი ცნობიერების შემქმნელებად მოიაზრებოდნენ, განხილული მასალა აჩვენებს, რომ ქართული სოციალ-დემოკრატია ეროვნულ საკითხსაც არ გამორიცხავდა.

თაზი მართხე

ჯარისკაცი

ქართულ ისტორიოგრაფიაში საკმაოდ მნიშვნელოვანი ადგილი უკავია სამხედრო ისტორიის საკითხების შესწავლას. ამ პრობლემას არაერთი საინტერესო გამოკვლევა მიეძღვნა, სადაც ძირითადად აქცენტი გაკეთებულია საბრძოლო ხელოვნებაზე, ჯარის ჩამოყალიბების საჭიროებაზე, სხვადასხვა სახელმწიფოების წინააღმდეგ წარმოებული ომების ხასიათზე და ა.შ. თუმცა აღნიშნული საკითხების შესწავლასთან ერთად არანაკლები მნიშვნელობისაა ჯარისკაცის ეროვნული ცნობიერების შეფასება. სხვადასხვა სახელმწიფოებრივი მნიშვნელობის საკითხებთან ერთად ისტორიული მოვლენების ანალიზისთვის აუცილებლობას წარმოადგენს იმის განსაზღვრა თუ რა გზა განვლო ჯარისკაცის ცნობიერების განვითარებამ XX საუკუნის დასაწყისიდან მოყოლებული საქართველოს სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის აღდგენამდე და რა როლს თამაშობდა იგი ქართული, ეროვნული სახელმწიფოს მშენებლობის პროცესში 1918-1921 წლებში.

ეროვნული საკითხის სრულყოფილად შესწავლა სხვადასხვა სოციალური ფენების თუ სოციალური ჯგუფების ცნობიერების გაანალიზების გარეშე შეუძლებელია. მათ შორის მნიშვნელოვანია ჯარის და ჯარისკაცის ადგილის განსაზღვრა და შეფასება. როგორც შესავალ ნაწილში აღვნიშნე, პრობლემის შესწავლას მიყვები ორი განსხვავებული ეპოქის 1900-1917 წლების და 1918-1921 წლების შედარებითი ანალიზით. პირველ პერიოდში საქართველო იმყოფებოდა რუსეთის იმპერიის დაქვემდებარებაში და გარკვეული სტრუქტურები განსაკუთრებით განიცდიდნენ

გარუსების პოლიტიკას. მათ ჯგუფში იყო ჯარი, რომელიც რუსეთის იმპერატორის დასაყრდენ საშუალებას წარმოადგენდა და ხშირ შემთხვევაში იყენებდა ხალხის წინააღმდეგ საპროტესტო გამოსვლების, თუ სხვა შემთხვევაში.

XX საუკუნის დასაწყისიდან არსებული მოვლენები განვითარების ახალ ფაზაში შედის, რაც გამოიხატა სხვადასხვა პოლიტიკური პარტიების ჩამოყალიბებით და მათი იდეოლოგიის პროპაგანდით საზოგადოებაში. ამ მიმართულებით როგორც არაერთხელ აღვნიშნე აქტიურობდა სოციალ-დემოკრატიული ძალები, რომელიც საკმაოდ პოპულარული იყო რუსეთში და ქართული სოციალ-დემოკრატია, რომელიც მათი იდეების გავლენის ქვეშ იმყოფებოდა მაქსიმალურად ცდილობდა საკუთარი იდეოლოგიის რეალიზებას ხალხში. საწყის ეტაპზე მათ საერთო ინტერესი ჰქონდათ, ორივე ქვეყნის პარტიის მიზანი იყო: მეფის თვითმპყრობელობის დამხობა, რაშიც აქტიური მონაწილეობა უნდა მიეღო ყველა სოციალურ ფენას და მათ შორის ჯარისკაცს. მთელი იმპერიის მასშტაბით ვრცელდებოდა რუსეთის სოციალ-დემოკრატიული მუშათა პარტიის პროკლამაციები, სადაც იყო მოწოდება აღნიშნულ პროცესში ჩართულობაზე.

ქართული კულტურული და პოლიტიკური ელიტის ნაწილი ყოველ ღონეს ხმარობდა 1905-1907 წლების რევოლუცია გამოეყენებინა ქართველი ერის საბრძოლო სულისკვეთების ამალგებისთვის და ეროვნული თავისუფლების მოპოვებისთვის გარკვეული წინაპირობები შეექმნა, რადგან ნათელი იყო სწრაფი ქმედებებით არ იქნებოდა სასურველი შედეგი. „რუსეთის რევოლუციის მომენტის ერთ უმთავრეს მოვლენას შეადგენს ჯარის გამოღვიძება, მის გაცნობიერების გზაზე დადგომა. ყოველ დღე სხვადასხვა

კუთხიდან და ქალაქებიდან დეპეშები გვაცნობებენ, რომ ჯარისკაცები დღეს ისე ბრმა იარაღს აღარ წარმოადგენენ მთავრობის ხელში, როგორც ეს აქამდის იყო.“²⁰¹

პოლიტიკური და კულტურული ელიტა აცნობიერებდა იმ ფაქტს, რომ მთავრობის სიძლიერის გარანტია იყო მისი მორჩილი ჯარი, ამიტომ მაქსიმალურად ცდილობდა მათი ეროვნული თვითშეგნების გაძლიერებას და იმპერიის წინააღმდეგ გამოყვანას. გახეთი „ტალღა“ 1906 წელს წერდა: „პირველი იმედი მთავრობისა არის ჯარი. თუ ჯარი ერთგული ეყოლება, მთავრობა არ შეუშინდება არავითარ რევოლუციურს მოზღვავენას, არავითარ მეზნებარე ძახილს აგიტატორებისას, ერთგული ჯარი რევოლუციას ხალხის სისხლში ჩაახშობს. მაგრამ ერთი პატარა გარემოება ავიწყდება მთავრობას: ჯარი იმავე ხალხის შვილებიდან სდგება, შეუძლებელია ხალხის მოძრაობის ტალღები ჯარსაც არ მოხედეს და მასშიაც არ გამოიწვიოს ისეთივე ლტოლვილება, რომელიც ხალხს აღელვებს.“²⁰² სწორედ ამაზე აკეთებდნენ აქცენტს პროკლამატორები, რომ ჯარისკაციც, მუშაც და გლეხიც ერთია. ჯარისკაცი გლეხის ან მუშის ოჯახიდან არის და ამიტომ არის მათ შორის ასეთი კავშირი და საჭიროა ორგანიზებული გაერთიანება მთავრობის წინააღმდეგ. „თქვენ, რა თქმა უნდა გეტყოდნენ, რომ ჩვენ გვსურს ჯარისკაცების სიმშვიდის დარღვევა. არ არის ეს მართალი, ძმებო, არ ირწმუნოთ ეს. ამას ლაპარაკობენ ისეთი ხალხი, რომლებიც როგორც თქვენთვის, ასევე ჩვენთვის ერთადერთი მტერია, ეს არის – მეფის მთავრობა და პოლიცია. თქვენ თვითონ განსაჯეთ: როცა არის სურ-

²⁰¹ გაზ. ახალი ცხოვრება, 1906, №2, ფურც. 2

²⁰² გაზ. ტალღა, 1906, №2, გვ. 1

ვილი დატოვო საკუთარი ოჯახი და გამოხვიდე ქუჩაში, რომ გცემონ ჯოხებით, კაზაკებმა მათრახებით... საქმე იმაშია, ძმებო, რომ ჩვენი ძმების მუშების ცხოვრება ასე აღარ შეიძლება. საქმე იმაშია, რომ სადაც ჩვენი მუშები მოაწყობენ გაფიცვებს, იქ უფროსის მოთხოვნით გაჩნდებიან პოლიცია, გუბერნატორი და კაზაკები და იწყებენ ცემას, თან ამბობენ: არ გინდა მუშაობა? ჩვენ გაიძულებთ მუშაობას! კიდევ კარგია, თუ მხოლოდ ამით დამთავრდება საქმე, აქ ჩნდება ჯარისკაცების დიდი ნაწილი და ესვრის მუშებს.“²⁰³ ყველა პროკლამაციაში, რომლებიც ვრცელდებოდა ხალხში, იყო მუდმივი მოწოდება ჯარისკაცების გაერთიანებისა მთავრობის წინააღმდეგ. ფაქტობრივად, ეს პროცესი გრძელდება მთელი 1900-1917 წლების მანძილზე, მეტნაკლები ინტენსივობით. ამ პერიოდში ჯარისკაცთან მიმართებაში ასეთი მოსაზრება არსებობდა: „ვინ არის ქართველი ჯარისკაცი? ის რუსეთის მხედრობის ნაწილია, მხედარია, მაგრამ ის ქართველია, გუშინდელი გლეხი, სოფლის მუშა, ის წევრია იმ დიდი საზოგადოებისა, რომელსაც საქართველო ეწოდება და ამიტომაც რაც გადახდა მთელ ერს, განიცადა ქართველმა ჯარისკაცმაც, მაგრამ ქართველ ჯარისკაცს, როგორც ქართველ მხედარს აქვს სხვა ჭრილობაც, რაც სპეციფიკურ თვისებას შეადგენს მის სამსახურისას.“²⁰⁴

რუსეთის ხელისუფლების მთავარი დასაყრდენი ჯარი და ჯარისკაცი, რომ იყო ამას არაერთი ფაქტი მოწმობს და საქართველოს გაძლიერების მთავარ ფაქტორად ქართველი ჯარისკაცის ეროვნულ იდეის სამსახურში ჩადგომა მიაჩნდათ: „ ამ თვის (1905 წლის აპრილი – ნ.ს.) 3 რიცხვში, შუად-

²⁰³ სცხა, ფ. 153, აღწ. 1, საქმე №361^წ, ფურც. 127

²⁰⁴ გაზ. ჯარისკაცი, 1917, №2, გვ. 1

დის 2 საათზე შეიკრიბნენ: ზაქარია მაზიაშვილი, დავით ჯანგულაშვილი, გეგენა კრაცაშვილი, ალავერდა კრაცაშვილი, ალექსანდრე კრაცაშვილი, ლევანი ჯანგულაშვილი, სოფ. ნუკრიანის მცხოვრები სოსიკო ნადირაშვილი და სხვა. დაიწვეს პროპაგანდა შემდეგი სიტყვებით: „ჩვენ ქართველებს უნდა გვქონდეს ერთიანობა, გავერთიანდეთ, გავაგდოთ ყველა უვხოქვეყნელი საქართველოდან, განსაკუთრებით რუსები, არ მივცეთ უფლება გადმოსახლებულებს ჩვენს მიწაზე აშენების, გაგანადგუროთ პოლიციელები, არ გაუშვათ ჩვენი შვილები სამხედრო სამსახურში, რომ საქართველო გვეკუთვნის ჩვენ და რუსებს არაფერი არ ესაქმებათ ჩვენთან. ნუ გეშინიათ ბრძოლის, რადგან ყველა იარაღი დატენილია ფუჭი ვაზნებით, არ დავექვემდებაროთ არავითარ ხელისუფლებას და თუ აღმოჩნდება ვინმე პოლიციელიდან, რომელიც შეგვაფერხებს ჩვენ, მოვკლათ. არ გადაიხადოთ არავითარი გადასახადი...“²⁰⁵

უფრო მრავალრიცხოვანია ინფორმაცია 1918-1921 წლებში ქართველი ჯარისკაცის შესახებ. საქართველოს სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის აღდგენის შემდეგ ხელისუფლებაში მოსულმა ქართულმა, ეროვნულმა ძალებმა მთავარი აქცენტი გააკეთეს ძლიერი და ორგანიზებული ჯარის ჩამოყალიბებაზე, რომელიც არა მხოლოდ სამხედრო თვალსაზრისით იქნებოდა მოწესრიგებული, არამედ განსაკუთრებული ყურადღება დაეთმობოდა ჯარისკაცის ეროვნული თვითშეგნების ამაღლებას.

ქართველი ჯარისკაცის და ზოგადად, ჯარის შესახებ საინტერესო ინფორმაციაა დაცული მემუარულ ლიტერატურაში. საკმაოდ ცნობილია გიორგი

²⁰⁵ სცსა, ფ. 17, აღწ. 1, საქმე №5263, ფურც. 23

კვინიტაძის, გიორგი მაზნიაშვილის ცნობები და მათი შეხედულებები აღნიშნულ საკითხთან მიმართებაში. არაერთხელ ყოფილა დამოწმებული მათი მოსაზრებები სამხედრო ტაქტიკასთან თუ სამხედრო ხელოვნების შეფასებასთან დაკავშირებით. მაგრამ ასევე საინტერესოა მათი დამოკიდებულება ჯარის ეროვნული აღქმის შეფასებისას და მათი თვალსაზრისი ჯარის შექმნასთან დაკავშირებით. გიორგი კვინიტაძე „არმიას“ ერის ცხოვრებაში დიდ მნიშვნელობას ანიჭებს. მას მიიჩნევს სარკედ, რომელშიც ერის ისტორია, თვისებებია არეკლილი. იგი წერს: „თითოეული სახელმწიფოს ცხოვრებაში შეიარაღებულ ძალებს უზარმაზარი მნიშვნელობა აქვთ. კრიტიკულ, გადამწყვეტ მომენტებში ეს მნიშვნელობა კიდევ უფრო იზრდება და ქვეყნის ბედი არმიის ხელთაა. ასე იყო დღემდე და ასე იქნება მუდამ. შეიარაღებული ძალები, არმია ხალხის სულის სარკეა. ხალხი თავის შეიარაღებულ ძალებში ასახავს თავის ყველა ღირსებას, ყველა თავის ნაკლოვანებას, მთელ თავის კულტურას, მთელ თავის განვითარებას. ეს იმდენად გარდაუვალი კანონია, რომ არმია თერმომეტრივითაა – არმიის მიხედვით შეიძლება სწორი დასკვნა გამოვიტანოთ ხალხის კულტურაზე, მის სიმძლავრესა და განვითარებაზე ცხოვრების ყველა სფეროში.“²⁰⁶ აი, რას წერს იგი ქართველ ჯარისკაცებზე: „ქართველები უცილობლად მეომარი ხალხია, ოღონდ ერთი თავისებურებით: მას არ გააჩნია შემტევ-დამპყრობლური ჟინი, რაც ჩვეულებრივ თან სდევს აგრესიულ ხალხებს, ქართველები არასოდეს არ იბრძოდნენ დასაპყრობად, ან ომის სიყვარულით; ისინი მხოლოდ საკუთარ სამშობლოს, ეროვნულობასა და რწმენას

---

²⁰⁶ გ. კვინიტაძე, მოგონებები, ტ.1, თბილისი: ლომისი, 1998, გვ. 20

იცავდნენ. არასოდეს არ იწყებდნენ ომს დასაპყრობად, ამა თუ იმ რაიონს ეუფლებოდნენ მხოლოდ საკუთარი, სასიცოცხლო საზღვრების უზრუნველსაყოფად და დამარცხებულთა მიმართ ღმობიერებით გამოირჩეოდნენ.²⁰⁷

მიუხედავად ამისა, ქართველი ჯარისკაცის ცნობიერებაში გარკვეული გარდატეხა მოხდა და საწყის ეტაპზე მას უჭირდა ქართულ რეალობასთან შეგუება. აკაკი სურგულაძის აზრით: „უდიდესი მნიშვნელობა ჰქონდა იმ მკვეთრ გარდატეხას, რომელიც რევოლუციას მოჰყვა. აზრის თავისუფლად გამოთქმის უფლებას მოკლებული ჯარისკაცთა მასები უეცრად პოლიტიკური თავისუფლების წინაშე აღმოჩნდნენ, პირველად ისტორიაში ჯარისკაცი ადამიანად იქნა აღიარებული და მას სამშობლოს ბედისათვის პასუხისმგებლობა დაეკისრა.“²⁰⁸ მაგრამ არც ისე ადვილი იყო ეროვნული ჯარის ჩამოყალიბება, რომელსაც ნათლად ექნებოდა გაცნობიერებული ეროვნულობა და საკუთარი სამშობლოს ინტერესებს დაიცავდა. რუსეთის იმპერიის შემადგენლობაში ყოფნამ სხვადასხვა უარყოფითი შედეგების მოტანასთან ერთად ჯარისკაცის არაორგანიზებულობა და სამშობლოსადმი ნიჰილისტური დამოკიდებულებაც მოიტანა. „რუსის ჯარი საქართველოს უცქეროდა, როგორც უცხო ქვეყანას და ამიტომ არამცთუ თუ ადვილად სტოვებდა მას. ადვილადაც ანადგურებდა თუ საშუალება ნებას მისცემდა. მთელი ტრაგიზმი ჩვენი მდგომარეობისა ის არის, რომ ქართველი ჯარისკაციც ისე უცქერის საქართველოს, როგორც უცხო

---

²⁰⁷ იქვე, გვ. 11

²⁰⁸ ა. სურგულაძე, ნარკვევები რევოლუციური მოძრაობის ისტორიიდან საქართველოში, თბილისი: მეცნიერება, 1954, გვ. 110

ქვეყანას. თვითეულ ჯარისკაცს შესაძლებლად მიანი-
ნია დაეპატრონოს ან თავის საკუთრებად გამოაცხად-
დოს ყველაფერი, რაც ერის საერთო შრომითაა შექ-
მნილი და ამიტომ მთელ ერსაც უნდა ეკუთვნოდეს.²⁰⁹ აკაკი სურგულაძე წერს: „ჯარისკაცს პირ-
ველ რიგში აინტერესებდა მისთვის უსარგებლო, გა-
მანადგურებელი ომის დამთავრება და სახლში დაბ-
რუნება, იგი რევოლუციისგან მოელოდა ზავს, რომე-
ლიც საშუალებას მისცემდა ენახა წლობით მიტოვე-
ბული და უპატრონოდ გაპარტახებული ოჯახი. ახა-
ლი მთავრობა კი ისევ ომს განაგრძობდა. ჯარის-
კაცს, რომელიც ომამდე ან მემამულის უღელქვეშ
გმინავდა, ან წარმოებაში კაპიტალისტის ექსპლოა-
ტაციას განიცდიდა, აინტერესებდა მიწა, რომელსაც
იგი თავის სურვილისამებრ დაამუშავებდა, აინტერე-
სებდა ექსპლუატაციის მოსპობა, ნორმალური მუშა-
ობისა და დასვენების უფლების მოპოვება, ახალი
მთავრობა კი მიწებს კვლავ მემამულეებს, ხოლო
ფაბრიკა-ქარხნებს კაპიტალისტებს უნარჩუნებდა.“²¹⁰
ფაქტობრივად, 1918-1921 წლებში არც ისე მარტივი
ჩანდა ქართული არმიის ორგანიზება, როგორც ერთი
შეხედვით ჩანდა. რუსულმა მმართველობამ ბევრი
უარყოფითი შედეგი მოიტანა საქართველოსთვის,
რაც ქვეყნის ცხოვრების სხვადასხვა სფეროებში გა-
მოჩნდა. „ჯარში მეწვრილმანურ-ანარქისტულმა სულ-
მა იჩინა თავი, როდესაც იგი ფრონტიდან შინ მორ-
ბოდა: გზაში ანადგურებდა ყველაფერს, რაც კი მოხ-
ვდებოდა, ანადგურებდა არა მარტო მაშინ, როდესაც
თვითონ სჭირდებოდა, ანადგურებდა განადგურები-
სათვის, უგუნურად, უაზროდ, ყველა კულტურის ნა-

---

²⁰⁹ გაზ. სახალხო საქმე, 1918, №158, გვ. 2

²¹⁰ ა. სურგულაძე, ნარკვევები რევოლუციური მოძრაობის
ისტორიიდან საქართველოში, თბილისი: მეცნიერება, 1954, გვ. 11

ყოფს, ანგრევდა რკინისგზას, ვაგონებს, იტაცებდა, რაც კი ხელში მოხვდებოდა და ყველა ამას გზაში ყიდდა.“²¹¹ გიორგი მაზნიაშვილი ამასთან დაკავშირებით აღნიშნავდა: „ფრონტიდან დაბრუნებულ დეზერტირებს უფრო მეტი გახრწნა შეჰქონდა ჯარისკაცებში. ესენი არამც თუ თავიანთ უფროსებს, ქალაქის მილიციასაც კი არ ემორჩილებოდნენ. ახლად შემდგარი ეროვნული ნაწილები ერთმანეთს ეჯობებოდნენ, ვინ უფრო მეტ წილს იგდებდა ხელში სახელმწიფო ქონებიდან.“²¹²

სწორედ ზემოთქმულიდან გამომდინარე, საქართველოს ხელისუფლების წარმომადგენლებმა ამოსავალ მიზნად დაისახეს ქართული ჯარის გარდაქმნა, არა მხოლოდ სამხედრო-პროფესიონალური თვალსაზრისით, არამედ მათი საგანმანათლებლო და ეროვნული შეგნების ამაღლებით. მანამდე, ანუ 1918 წლამდე ქართველი ჯარისკაცისთვის ასეთი რამ წარმოუდგენელი იყო, ისინი რუსეთის საიმპერატორო კარის უშუალო დასაყრდენს და მისი ნების შემსრულებელს წარმოადგენდნენ. ეროვნულმა მთავრობამ კი პირველ რიგში ჯარისკაცის ეროვნული თვითშეგნების განმტკიცებას მიაქცია ყურადღება. „მას (ჯარისკაცს) უნდა ჰქონდეს ელემენტარული წარმოდგენა მაინც უცხო მხარეებზე, დიდ სახელმწიფოებზე და უფრო დაწვრილებითი ცოდნა თავისი სამშობლო მხარის გეოგრაფიისა, უნდა გაეცნოს თავისი ერის ისტორიას. უნდა იცოდეს მიმდინარე ეკონომიური და სოციალური პერსპექტივები თავისი ქვეყნი-სა. განსაკუთრებული გარკვევით ვაღიარებულა იცოდეს თავისი სამშობლოს სახელმწიფოებრივი

---

²¹¹ გაზ. ერთობა, 1918, №78, გვ. 3

²¹² გ. მაზნიაშვილი, მოგონებები, ბათუმი: საბჭოთა აჭარა, 1990, გვ. 5

წყობილება, განსხვავება სახელმწიფოს ძველ და ახალ პოლიტიკურ და სოციალურ წესწყობილებას შორის. განსაკუთრებით საინტერესოა სამშობლოს წარჩინებული პირების, ანუ თანამედროვე საქართველოს მოღვაწეთა ღვაწლის შესწავლა, რაც ძლიერ შეუწყობს ხელს პატრიოტულ გრძნობის გაღვივებას. განთქმული სამხედრო მოქმედებანი, თუგინდ პატარა მეომრებისა, განსაკუთრებით ხელს შეუწყობს მხედრული თავმოყვარეობის გრძნობის გაძლიერებას, რაც აუცილებელია ყველა საქმის წარმატებისათვის და თანაც აძლიერებს თითოეულ მხედარში სამშობლოსადმი სიყვარულს.²¹³ ქართულ პოლიტიკურ და კულტურულ ელიტას სწამდა, რომ თავისუფლებისათვის და სამშობლოს დამოუკიდებლობისათვის ბრძოლა მას შეეძლო, ვისაც გაცნობიერებული აქვს თავისუფლების არსი, ამიტომ კულტურულ მუშაობას ჯარისთვის განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭებოდა. შემთხვევითი არ იყო ის ფაქტიც, რომ გიორგი მაზნიაშვილი ჯარში წესრიგისა და ბრძოლისუნარიანობის ამაღლებას მთავარსარდლის დამსახურებად მიიჩნევედა და ამიტომ ამ ფუნქციის შესრულება საპატიო მოვალეობად და პასუხისმგებლობად მიაჩნდა. იმისთვის, რომ ჯარი იყოს ძლიერი და სამშობლოს მოყვარული, ჯარისკაცი მუდმივად ფორმაში უნდა იყოს და რაც მთავარია გააჩნდეს მაღალი კულტურული და ინტელექტუალური შეგნება.

საინტერესოა იუნკერთა სკოლის ყოფილი მოსწავლეების ნ. მათიკაშვილის და მ. კვალიაშვილის მოგონება: „სკოლა ორწლიან სწავლებას ითვალისწინებდა. პირველ კურსზე მსმენელი ეუფლებოდა საერთო სამხედრო ხელოვნებას თეორიულად და პრაქ-

---

²¹³ კურნ. რესპუბლიკის ჯარი, 1918, №1, გვ. 6

ტიკულად. მეორე კურსზე კი გაყოფილი იყვნენ: ქვეითთა ჯარის, ცხენოსანთა, საარტილერიო და მესანგრეთა დარგებად. პირველი კურსი ამოქმედდა 1919 წლის შემოდგომაზე, მეორე—1920 წლის შემოდგომაზე. ლექციებს თეორიულ დარგში გვიკითხავდნენ ცნობილი ქართველი გენერლები. პრაქტიკულ დარგს გვასწავლიდნენ სათანადო დარგის რჩეული აფიცრები. ამათგან მეხსეიერებაში ჩამრჩნენ: როტმისტრი—სულხანიშვილი, კაპიტნები—ჩაჩუა, შავდია, ხოშტარია, ლეიტენანტი თოიძე. სკოლის უფროსად თავიდანვე პოლკოვნიკი ალექსანდრე ჩხეიძე იყო, ამ დარგში დიდად გამოცდილი და დახელოვნებული. სასწავლო პროგრამის თეორიულ დარგთაგან გვასწავლიდნენ: სამხედრო ისტორიას, ტაქტიკას, ტოპოგრაფიას, ფორტიფიკაციას. ამ დარგთა მასწავლებლები იყვნენ გენერლები: კვინიტაძე, ანდრონიკაშვილი პოლკოვნიკი ვახვახიშვილი და სხვები... გვეყავდა ერისკაცი მასწავლებელი. ეს იყო ცნობილი მწერალი და საზოგადო მოღვაწე ვასილ ბარნოვი. გვიკითხავდა ის ლექციებს ქართულ ისტორიასა და ლიტერატურაში და თავისი სახოვანი, გულში ჩამწვდომი ქართულით გვინერგავდა სამშობლოს უზომო ერთგულებასა და სიყვარულს. სკოლის საბოლოო მიზანი იყო მიეცა მსმენელთათვის საკმარისი თეორიული და პრაქტიკული ცოდნა სამხედრო ხელოვნებაზე, ჩაენერგა მკაცრი დისციპლინა და ფიზიკურად მოემზადებინა მძიმე სამუშაოთა ამტანობისათვის“.²¹⁴

საუკუნეების მანძილზე ძლიერი ჯარი ნებისმიერი სახელმწიფოს ძლიერების მთავარი დასაყრდენი იყო, გამონაკლისს არ წარმოადგენდა საქართველოც. დამოუკიდებლობის აღდგენის შემდეგ კი დღის წეს-

²¹⁴ ნ. მათიკაშვილი, მ. კვალიაშვილი, იუნკრები, თბილისი, 1990, გვ. 5

რიგში დადგა ქართული ჯარის ახალი ფორმით აღორძინება. ქართული კულტურული და პოლიტიკური სპექტრი აცნობიერებდა რა საქართველოს წინაშე დასმულ მრავალ გადაუჭრელ საკითხს და იმ პრობლემას, რომელიც საქართველოს ყოველი მხრიდან ემუქრებოდა გადამწყვეტ პირობად მიიჩნევდა ქვეყნის უსაფრთხოებისათვის ძლიერი ჯარის შექმნას. ამის გამოხატულება იყო პირველ რიგში ის ფაქტი, რომ აღმოფხვრილიყო დეზერტირობა და ქართველი ჯარისკაცი სამშობლოს სამსახურში ჩამდგარიყო. „საქართველოს დამფუძნებელმა კრებამ საჭიროდ სცნო ჯარისკაცთა განათლება. მან დააარსა სამხედრო განათლების 2 სკოლა, რომელთა სათავეში დგანან ჩვენში კარგად ცნობილი: პოლკოვნიკი, ტიტე ართმელაძე და პედაგოგი ალექსანდრე ჟორჟოლიანი. თითოეულ ბრიგადას მიუჩინეს თითო ინსტრუქტორი, ხოლო რაზმებში კი თითო მასწავლებელი, რომლის ხელმძღვანელობით გუნდის აფიცური ჯარის კაცთ ასწავლის წერა-კითხვას და ანგარიშს. რაზმის მასწავლებლები პირველ-მეორე საფეხურის სკოლებში ბაასის საშუალებით ასწავლიან ჯარისკაცთ ქართულ ლიტერატურას, საქართველოს ისტორიას და გეოგრაფიას და ებაასება მეცნიერების სხვა დარგებიდანაც. თითოეულ რაზმში აქვთ საკუთარი ბიბლიოთეკა-სამკითხველო, მოწყობილია თეატრი, სადაც ჯარისკაცი სისტემატიურად აწყობენ წარმოდგენებს და ლექციებს საგანგებოთ მოწვეული პირების დახმარებით. ნაბიჯი გადადგმულია. ჯარში ღრმად იკიდებს ფეხს კულტურა-განათლების საქმე. საჭიროა მეტი ყურადღება, მუშაობის გაასკვეცება და ახლო მომავალში ჩვენი მხედრობა თავისი განვითარება-განათლებით უზრუნველყოფს ჩვენი ერის კე-

თილდღეობის და რევოლუციის მიერ მოპოვებულ თავისუფლების განმტკიცებას.²¹⁵

მართალია თავდაპირველად ქართულ ჯარში არ იყო სასურველი მდგომარეობა, მაგრამ ხელისუფლების მხრიდან დაუღალავი მოღვაწეობის შედეგად სიტუაცია გარკვეულწილად გამოსწორდა. ამასთან დაკავშირებით საინტერესოა აგრეთვე საარქივო დოკუმენტები, სადაც სტატისტიკური ინფორმაციაა მოცემული. საჭიროა არსებული ინფორმაციის შეჯერება და კომპლექსური ანალიზი. ისიც გასათვალისწინებელია, რომ სამი წლის განმავლობაში არც ისე ადვილი იყო ზოგადად საზოგადოების, კერძოდ კი ჯარისკაცების აზროვნების სახელმწიფოებრივ საზღვრებში მოქცევა. აი, რას ვკითხულობთ ფონდში 1863, საქმე №9, „როგორც მოსალოდნელი იყო დემოკრატიულ რესპუბლიკაში, მთავრობამ დიდი ყურადღება მიაქცია ჯარების ნაწილებში განმანათლებელ მუშაობის ხელის შეწყობას და უნდა ითქვას, რომ დღევანდელი სამსახური ჯარისკაცისა დიდად განსხვავდება შარშანდელ და შარშანწინდელ სამსახურზე. მახსოვს ჩვენი ათასეულის ცხოვრებიდან 1918-1919 წლები, როდესაც ჯარისკაცები იმიტომ ეწერებოდნენ ნაწილში, რომ რაც შეიძლება ბლომად და საჩქაროდ მიეღოთ ტანსაცმელი. რათა შემდეგ მეორე ნაწილში ჩაწერილიყვნენ, სადაც ასევე მოიქცეოდნენ, შემდეგ მესამეში და ასეთ ცუდლუტობით გაეწიათ სამსახური სამშობლოსათვის. მახსოვს 1918 წლის 1 აპრილი, როდესაც გამოგვიცხადეს ხვალ ბათუმში მივალთ და მოემზადეთო. მეორე დღეს ათასეულის ნახევარი შემადგენლობაც არ გამოცხადებულა დანიშნულ დროზე, მაშინ უმეტესი ნაწილი ჯა-

---

²¹⁵ სცსა, ფ. 1863, აღწ. 1, საქმე №9, ფურც. 20

რისკაცებისა თავიანთ ბინაზე ცხოვრობდნენ და ათასეულში მხოლოდ სადილის დროს თუ მოვიდოდნენ, გავემგზავრეთ 15-მდე ჯარისკაცი და რამოდენიმე ოფიცერი. თითქმის ყოველ საღებურზე გამოქცეული ჯარისკაცები გვხვდებოდნენ სხვადასხვა ნივთებით დაჯორგვილი. თოფებს კი არსად ტოვებდნენ, რადგან ოჯახშიც გამოადგებოდათ. სოფელ ლიხაურის რაიონში ოსმალების შემოტევის დროს ჯერ მტერი არ დაენახათ, როდესაც № რაზმის ჯარისკაცებმა დაშალეს ტყვიამფრქვევი, გაიდვეს მხარზე ცალ-ცალკე ნაწილები და გაუდგნენ გზას შინისაკენ. ყოველივე ეს ხდებოდა იმ ჯარისკაცების მონაწილეობით, რომლებიც ბევრი მათგანი დღესაც სამსახურშია. მაგრამ ასეთი საქციელის ჩადენას გულშიდაც არ გაიფიქრებენ დღეს. მაშინ არავითარ უურნალ-გაზეთებს სამხედრო ნაწილები მთავრობიდან არ დებულობდნენ, არავითარი განმანათლებელი მუშაობა ნაწილებში არ წარმოებდა, ჯარისკაცს არ ესმოდა დანიშნულება თავისი თავისა და სამსახურისა, არ იცოდა თავისი სამშობლო, მისი წარსული და მომავალი და რა გასაკვირველია ძნელი იყო ლაპარაკი ასეთი ჯარის გამარჯვებისა.²¹⁶ როგორც ჩანს, დემოკრატიული რესპუბლიკის მთავრობის მიერ გატარებული რეფორმების შედეგად ჯარისკაცების მდგომარეობა არსებითად გაუმჯობესდა. რაც პირველ რიგში მათი საგანმანათლებლო დონის ამაღლებას ითვალისწინებდა. „... ჯარისკაცებისთვის ყოველ დღე 11-დან 1 საათამდე გარდა კვირა უქმე-დღეებისა იკითხება ლექციები. ლექციების საგნები შემდეგია: ორშაბათობით და ხუთშაბათობით – საქართველოს მიმდინარე მდგომარეობა, სამშაბათობით და შაბათო-

---

²¹⁶ სცსა, ფ. 1863, აღწ. 1, საქმე №9, ფურც. 90

ბით – ქართული ლიტერატურა, ოთხშაბათობით – გეოგრაფია და პარასკევობით საქართველოს ისტორია.²¹⁷

ქართული სამხედრო ხელმძღვანელობა ცდილობდა ყველა სამხედრო შენაერთში ერთნაირად მაღალ დონეზე ყოფილიყო კულტურული და სასწავლო-საგანმანათლებლო მუშაობა. მაგალითად საინტერესოა საისტორიო არქივში დაცული ცნობა ახალციხის სანაპირო რაზმის შესახებ. „ამ ახლო ხანებში ჩვენს რაზმს ეწვია კულტურულ-განმანათლებელი საქმეების ინსტრუქტორი კაპიტანი ალექსანდრე გორგაძე. პირველ დღიდანვე იგი შეუდგა რაზმში კულტურულ-განმანათლებელ საქმეების მოწესრიგებას, შეადგინა კულტურულ-განმანათლებელი გამგეობა, რომლის წევრებია: მაიორი ქუთელია, თავმჯდომარე, კაპიტანი მგელაძე, არჩილ ავალიშვილი და ჯარისკაცი გურგენიძე, გამგეობამ მიზნად დაისახა რაზმში გააჩადოს კულტურული მუშაობა, გააწეოს, სადაც შესაძლებელია ლექციები, საუბრები, ყურადღება მიაქციოს, რომ რაზმში სანაპირო ჯარების უფროსის ბრძანება, რომელიც ეხება სავალდებულო წერა-კითხვის სწავლებას, სისრულეში იქმნას მოყვანილი.“²¹⁸

აგრეთვე: „საოლქო სახალხო გვარდიის შტაბის ხელმძღვანელობით აქ დაარსებულია სახაზინო ჯარისკაცთა და გვარდიელთა ინსტიტუტი, თეატრი და სკოლა. თემა, წარმოდგენები, რითაც ჯარისკაცები დიდი კმაყოფილი რჩებიან, მეცადინეობა სკოლაში რა თქმა უნდა მიმდინარე მდგომარეობით ცოტა შეფერხებულია და იმედი გვაქვს, რომ როდესაც ნორმალური მდგომარეობა დადგება, აქ მეცადინეობა

²¹⁷ იქვე, გვ. 90

²¹⁸ სცსა, ფ. 1863, აღწ. 1, საქმე №9, ფურც. 197

სისტემატიურად დაიწყო, დიდ სარგებელს მოუტანს ჩვენს ჯარს და გვარდიას. აგრეთვე არის აქვე მოთავსებული სამკითხველო, სადაც ყველა მიმართულების ჟურნალ-გაზეთების კითხვას ჯარისკაცები დიდი ხალისით ეკიდებიან. მოდის აგრეთვე „საქართველოს კომუნისტიც“, რომლის კითხვა ჩვენს ჯარს და გვარდიას არაფრად არ ეპიტნავენათ. ეს გაზეთი სახელით საქართველოსია, საქმით რუსეთის შესახებ. დღეს, როდესაც ჩვენს ქვეყანას დიდი გამარჯვება აქვს თავის ღირსეული მთავრობის ხელმძღვანელობით, მის შესახებ საქართველოს კომუნისტის ფურცლებზე ერთს სტრიქონსაც კი ვერ ნახავთ. ნუ თუ ეს არის საქართველოს გაზეთი.“²¹⁹

მიუხედავად ზემოთქმულისა, ბუნებრივია უკმაყოფილებაც არსებობდა გარკვეულ ნაწილში. „ფრონტების დათვალიერების დროს (ყველგან შემოვიარეთ უკვე) ჩვენ შევნიშნეთ, ჯარს მცირე ნაწილს გარდა ყურადღება არ ექცევა, ჯარში არიან საღი ელემენტები, ბრძოლის სურვილით გაჟღენთილი, არიან ამხანაგები, მაგრამ არიან უვარგისი, უნდონი და მხდალნი. ჯარისკაცები წინანდელთან შედარებით უფრო საღია, მაგრამ სრულად არ არის გაწმენდილი. მათში მოიპოვება პროვოკატორები. სურსათი ძალიან მცირეა. პური, რომელიც მოაქვთ პოზიციებზე ძალიან ცუდია. იქაქ პოზიციებზე ვნახეთ ჯარისკაცები უტანსაცემელთ. აგრეთვე ვერ არის მოწესრიგებული პოზიციებზე მეომართა სმენა და საყვედურს გამოსთქვამენ. საყვედურს ამბობდნენ აგრეთვე, რომ გენერალი და სხვა უფროსები პოზიციებს არ უწევენ ანგარიშს. არ არის აკოფების კეთების საქმე მოწეს-

---

²¹⁹ სცსა, ფ. 1830, აღწ. 1, საქმე №25, ფურც. 2

რიგებული და არც სხვა სამზადისი. მაზედაც საყვედურს გამოსთქვამენ.“²²⁰

აქცენტი კეთდებოდა ჯარის ორგანიზების აუცილებლობაზე. „... ჩვენ მუდამ ვიყავით და ვართ არსებული წესწყობილების დამცველნი მიმართულებით ს.დ. მენშევიკები, და როგორც ასეთები წინააღმდეგნი ვართ ყველა იმ მოვლენებისა, რომლებიც ჩირქს სხებენ დემოკრატიულ რესპუბლიკას და ბადებენ ჯარში მისადმი სიძულვილს. თქვენ უკეთ იცით, რომ დღეს ჩვენ ვიმყოფებით საფრთხის წინაშე და მით უმეტეს ესლა საჭიროა ჯართან დაახლოება, მათდამი ზრდილობიანი მოპყრობა და ამით მათში სამშობლოსადმი და წესწყობილებისადმი სიყვარულის გაღვივება. მართალია ჩვენი მთავრობა ამისათვის სათანადო ზომებს იღებს, მაგრამ სამწუხაროდ ჯარის ზოგიერთ ნაწილებში ეს არ ტარდება. პირადად, ჩვენ რადაც არ უნდა დაგვიჯდეს ჩვენი რესპუბლიკის დაცვა-განმტკიცებას ხელი უნდა შეეუწყოთ, მაგრამ თუ კი ჩვენ დავინახავთ ვინმესგან ამის საწინააღმდეგო მოქმედებას მოვალედ ვთვლით თავს გამოვააშკარაოთ. მოგვყავს ზოგიერთი მაგალითები:

1. ოფიცრობა და საერთოდ უფროსები, ჯარისკაცებს ეპყრობიან უხეშად. ხშირია გინება და ცემა (გინება მეტწილად რუსულ ენაზე)

2. ზოგიერთი უფროსები მხოლოდ უდანაშაულოდ სჯიან ისეთებს, რომლებიც ბუნებას არ დაუჯილდობიათ ნიჭითა, მახსოვრობით და ან სხვადასხვა მიზეზების გამო დარჩენილან უსწავლელნი.

3. ჯარისკაცები მოკლებული არიან საშუალებას თავისუფალი დრო მოახმარონ კულტურულად

---

²²⁰ სცსა, ფ. 1824, აღწ. 1, საქმე, №8, ფურც. 3-4

თვითგანვითარებას, თავის ხარჯით თეატრში წასვლით და სხვა ასეთებით.

4. ჯარისკაცებს არ შეუძლიათ უფროსის წინაშე რაიმე უკმაყოფილების გამოხატვა და ხშირად უდანაშაულოდ აპატიმრებენ.

5. გამეფებულია ნაცნობ-მეგობრობა და ამით ბევრი უდანაშაულოდ იჩაგრება.

6. ხშირია როგორც ლანძღვა-გინება ჯარისკაცებისა, ისე ჩვეულებრივი ლაპარაკი რუსულ ენაზე, და ბევრი სხვა წვრილმანები, რომლების აქ მოყვანა ზედმეტად მიგვაჩნია. უფროსები ჯარს მამობრივი სიყვარულით უნდა ხელმძღვანელობდნენ, როგორც იყო ძველად საქართველოში. მაშინ ქართულ ლაშქარში იყო დისციპლინა და იმავე დროს სამშობლოს სიყვარულთან ერთად უფროსების სიყვარულიც.

ასეთი მჭიდრო კავშირი უფროსებსა და ჯარს შორის აძლიერებდა და ამხნევებდა ქართველ მხედრობას. ამიტომ იყო, რომ ქართველი ლაშქარი მუდმივად მამაცად იგერიებდა შემოსეულ მტერს. ვიმეორებთ, რომ ჩვენი აზრით საჭიროა მჭიდრო კავშირი უფროსებსა და ჯარისკაცებს შორის და დემოკრატიულ წყობილებასთან შედარებული დისციპლინა. ახლანდელი მოქმედება უფროსებისა კი (ბევრი რატიქმაუნდა გამონაკლისს შეადგენენ) პირიქით აშორებს მათ უსაზღვრო მანძილზე ერთმანეთისაგან. ეს იწვევს საერთო დასუსტებას. უხეში ძალით, იძულებით ომში გაყვანილი ჯარი ვერ გაიმარჯვებს. ჯარისკაცი თავისივე ნებით უნდა მიემშურებოდეს ბრძოლის ველისაკენ. უსწავლელ და შეუგნებელ ჯარისკაცს კი რათ უნდა შეუყვარდეს წესწყობილება, როდესაც მას ერთი სრულიად უმნიშვნელო სიტყვის თქმისათვის სცემენ, აპატიმრებენ! რათ შეუყვარდეს მას სამშობლო, როდესაც მას მკვდარი დედის ან ცოლის

დასასაფლავებლად არ უშვებენ და იმავე დროს ნაც-
ნობ-მეგობრობის საშუალებით სხვები თავისუფლდე-
ბიან. ყველაფერ ამას გთხოვთ მიაქციოთ ყურადღე-
ბა.“²²¹

აგრეთვე: „საქართველოს დედაქალაქ თბილისში
არის ნაწილი, რომელსაც მესანგრე ათასეული ეწო-
დება. ეს უკანასკნელი განიყოფება ოთხ გუნდად:
პირველი და მეორე მესანგრე გუნდი, პირველი და
მეორე სატელეგრაფო გუნდი. ამ ნაწილის დანიშნუ-
ლებას შეადგენს სამხედრო მოქმედება, ან უკეთ რომ
ვთქვათ, სამხედრო რეპარაციის დროს მისცეს ქვეით
ჯარს სანგარი და ამით გაუადვილოს მტრის დამარ-
ცხება. ამ ნაწილში ირიცხება ექვსსამდე ჯარისკა-
ცი. შესანიშნავი არის ამ ნაწილში მყოფ ჯარისკაცე-
ბის სულიერი განწყობილება. თუ რამოდენიმე თვის
წინათ ჯარისკაცები ადვილად წამოეგებოდნენ პრო-
ვოკაციის ანკესზე, დღეს ისინი ნდობით უყურებენ
მთავრობას და მათში არის სიყვარული სამშობლო-
სადმი. ხშირად გაიძახიან თითქმის სუყველა ჯარის-
კაცები: თუ ჩვენ, ძველი რეჟიმის დროს, მოწყვეტილი
ვიყავით ჩვენს სამშობლოს და იმ ბუნებას, რომელ-
შიაც ჩვენ ვიყავით დაბადებულნი და აღზრდილნი
და მივდიოდით შორს, სადაც სულ სხვანაირი კლი-
მატური ბუნება და ატმოსფეროა. დღეს ეს სუყოვ-
ლისფერი მოისპო და გვიხდება სამსახური იმ კლი-
მატში და ატმოსფეროში, რომელშიაც ჩვენ დავიბა-
დეთ და აღვიზარდეთ. მას კიდო ზედ დაუმატეთ ის,
რომ მაშინ იყო სამსახურის ვადა სამიდან ხუთამდის
და ვემსახურებოდით ნიკოლოზის ხატს, დღეს კი
სამსახურის ვადა არის წელიწადი და რვა თვემდი
და ვემსახურებით სამშობლოს და მშრომელი ხალ-

---

²²¹ სცსა, ფ. 1830, აღწ. 1, საქმე №25, ფურც. 25-26

ხისაგან ამორჩეულ მთავრობას.. ჯარისკაცების ასეთ სულიერ განწყობილებას ხელს უწყობენ ზოგიერთი უფროსი ხელმძღვანელნი, ოფიცრები. განსაკუთრებით მეორე მესანგრე გუნდის ოფიცრები – კაპიტანი იზიუმსკი, ლეიტენანტები: კახიძე და ქორქია. ესენი, ისინი არიან, რომელნიც დემოკრატიის და სამშობლოს სიყვარულით არიან გაჟღენთილნი და ისინი ყოველთვის მიმართავენ თავის ჯარისკაცებს და მათში აღვიძებენ იმ გრძნობას, რომელშიაც გამოიხატება სიყვარული სამშობლოს და ნდობა მთავრობისადმი. აი ასეთი არის ჯარისკაცების სულიერი განწყობილება, რომელიც სასიხარულოა ქართველი ერისათვის.“²²²

ამას გარდა არსებობდნენ ისეთი პირები, რომელთაც არეულობა შეჰქონდათ ჯარში. „ქ. ოზურგეთი (გურიი). იმ დღიდან, რაც კომუნისტების გაზეთი „კომუნისტი“ გამოვიდა, ყველა დარგში აზრის სხვადასხვაობა გამეფდა. მე ვიტყვი მხოლოდ იმის შესახებ, რაც ხდება აქ ჯარის ნაწილებში, ამ გაზეთის გამოსვლამ სადად მოაზროვნე მხედრებიც კი შეაწუხა, მაგრამ საუბედუროდ მხედრებს შორის არიან ისეთი ამხანაგებიც, რომლებიც ადვილად მიჰყვებიან კომუნისტებს. ამ გამონაკლისს დაეყრდნო ბ-ნი კომუნისტები და ცდილობენ შეიტანონ ჯარში არევ-დარევა და ააცდინონ ისინი იმ ჭეშმარიტ გზას, რომელზედაც ისინი ადგანან. ხშირად შეხვედებით ისეთ შემთხვევას, სადაც ენა წავარდნილი კომუნისტები თავისი დემაგოგიით სავსე გაზეთით დგას და რაებს არ ამბობს. ზემოთ აღნიშნულმა მხედრების ნაწილმა იცის ამ ვაუბატონების მოღვაწეობა რუსეთში, ახლად გაწითლებულ ადერბეიჯანში და სხვა კუთხე-

---

²²² სცსა, ფ. 1830, აღწ. 1, საქმე №25, ფურც. 27

ებში, სადაც სოციალიზმის მაგიერ ანარქია გაამეფეს, მაგრამ ნაწილი კი კიდევ გამოურკვეველია. ამ გარნიზონში ძალიან ნაკლებია ისეთი ოფიცრები, რომლებიც თვალყურს ადევნებდეს ამას და შესაფერი პასუხი გასცენ მოწინააღმდეგეებს. და ეს აიხსნება იმ გარემოებით, რომ ჯარში პოლიტიკურ თემებზე საუბარი მოდუნებულია. ადგილობრივ საავადმყოფოში შევხვდი ჯარისკაცების საუბარს, რომელიც გამოეწვია იქ მწოლარე ჯ.გ. კომუნისტს. იმ დროს მიუსწრო, როცა ამბობდა რა გააკეთა საქართველოს დემოკრატიამ, ანარქიით მოიცო საქართველო და მთელ თავის ძალას მეზობელ პატარა ერების დაპყრობას ანდომებსო. ავადმყოფები ირგვლივ შემოსეულნი ყურს უგდებდნენ. მე მივედი და განუმარტე დამსწრეთ, რომ საქართველოში ანარქიას თვალსაჩინო ადგილი არ ჰქონებია და თუ ჰქონდა იგიც მაგათ უნდა მიეწეროს მეთქი. იქ კი სადაც ეს ბნელეთის მოციქულნი მოღვაწეობენ ანარქიით არის მოცული იქაურობა. იქ მყოფმა ავადმყოფმა მხედარმა მეორე კითხვაზე მომასწრო და ასე უპასუხა: ჩვენ, პატარა ერების დაპყრობას არ ვლამობთო, პირიქით ჩვენ ვცდილობთ მეზობელ ერებთან კეთილმეზობლურ განწყობილების დამყარებას რის ფაქტებიც არის და თუ ვინმე თავს გვესხმის ჩვენ თავს ვიცავთო. ამრიგად მატყუარა გამოაშკარავდა, რომელიც იმავე წამში გაშორდა ჯარისკაცებს.“²²³

მუდმივად კეთდებოდა აქცენტი თავისუფლებაზე: „თავისუფლების დაცვა მხოლოდ მას შეუძლია, ვინც იცის რა არის თავისუფლება. ჩვენს ნორჩ რესპუბლიკას დაიცავს ჯარი რესპუბლიკანელი, მაშასადამე, თუ გვინდა მიზანს მივალწით ჯარში, სამხედრო

---

²²³ სცსა, ფ. 1830, აღწ.1 საქმე №47, ფურც. 9

ვარჯიშობა და კულტურული მუშაობა ჯარში ერთნაირად უნდა სწარმოებდეს. ჯარის ხელმძღვანელთათვის ასევე სავალ-დებულო უნდა იყოს ჯარის გათვითცნობიერება. ჯარის გათვითცნობიერება, აკადემიური ცოდნის შეტანა, მათი გარესპუბლიკება მორიგ კითხვად უნდა დაისვას. წავიდა და აღარც მოსულა ის დრო, როცა ჯარისკაცები წიგნსა თუ ჟურნალ-გაზეთს არ იღებდნენ. წინათ ჯარისკაცს უბრძანებდნენ: მოკვდი მეფისა და სამშობლოსთვის, მაგრამ თუ რა იყო ან მეფე ან სამშობლო ამას თუ უხსნიდნენ, უხსნიდნენ თავისებურად ძველი რეჟიმის გასამტკიცებლად, თვით ჯარისკაცის დასაჩაგრვად. დღეს სულ სხვაა. მართალია, დიდად საჭირო და აუცილებელია დისციპლინა, მორჩილება, მაგრამ არა ბრმა, არამედ ის უნდა ემყარებოდეს სრულ შეგნებას თავის მოვალეობისას და შედეგი უნდა ყოს ურთიერთშორის სიყვარულისა და პატივისცემის. ჯარი და სკოლის მიწაფე ერთიდაიგივეა. თუ ჯარისკაცი დარწმუნდა იმაში, რომ მის უფროსს ის უყვარს, ამავე დროს უფროსიც არის სამშობლოს ერთგული, ამაში დარწმუნებული მას ჯარისკაციც უფრო შეიყვარებს. სრული თვე ნახევარი ვაკვირდებოდი ქ. ოზურგეთში დაბინავებულ მრავალრიცხოვან ჯარისკაცებს და მათმა სანაქებო ყოფა-ქცევამ, იშვიათმა დისციპლინამ, გამუდმებულმა სამხედრო და კულტურულმა ვარჯიშობამ, არამც თუ მე, არამედ მთელი გურია მოხიბლა, მოინადირა. ეს კი სავსებით მიეწერება პატ. პოლკ. ტიტე ართმელაძეს.“²²⁴

ან კიდევ: „როგორც მოსალოდნელი იყო დემოკრატიულ რესპუბლიკაში, მთავრობამ დიდი ყურადღება მიაქცია ჯარების ნაწილებში განმანათლე-

---

²²⁴ სცსა, ფ. 1830, აღწ. 1, საქმე, 9, ფურც. 1

ბელ მუშაობის ხელის შეწყობას და უნდა ითქვას, რომ დღევანდელი სამსახური ჯარისკაცისა დიდად განსხვავდება შარშანდელ და შარშანწინდელ სამსახურზე. მახსოვს ჩვენი ათასეულის ცხოვრებიდან 1919 და 1918 წლები. როდესაც ჯარისკაცები იმიტომ ეწერებოდნენ ნაწილში, რომ რაც შეიძლება ბლომად და საჩქაროდ მიეღოთ ტანთსაცმელი, რათა შემდეგ მეორე ნაწილში ჩაწერილიყვნენ, სადაც ასევე მოიქცეოდნენ, შემდეგ მესამეში და ასეთი ცუდლუტობით გაეწიათ სამსახური სამშობლოსათვის.“²²⁵

ძველი დროსგან განსხვავებით უკეთესი მდგომარეობა შეინიშნება. „წინეთ თვითმპყრობელობის დროს მეფის მთავრობა და გაბატონებული კლასები ისე უყურებდნენ ჯარს, როგორც მარტო ფიზიკურ შეიარაღებულ ძალას, რომელსაც საჭიროების დროს ისე მოიხმარდა და გამოიყენებდა, როგორც მათ სურდათ. ჯარი იმათ ხელში ბრმა იარაღი უნდა ყოფილიყო, მას არ უნდა სცოდნოდა ვის და რისთვის იცავდა, საით წაიყვანდნენ და ვის წინააღმდეგ და რომ მათ ასეთი ჯარი ყოლოდათ, ამიტომ ის მოწყვეტეს საზოგადო ცხოვრებას, კაზარმებში გამოამწყვდიეს და კარები მაგრად ჩაუკეტეს. ოთხი წლის განმავლობაში მოწყვეტილი საერთო ცხოვრებას და კაზარმებში ჩაკეტილები მანქანად აქცევდნენ. და ეს ასეც უნდა ყოფილიყო. თვითმპყრობელ მეფის მთავრობის ინტერესი ძირიანად ეწინააღმდეგება მთელ სახელმწიფოს, მთელი ხალხის ინტერესებს. ის იყო მარტო გაბატონებული კლასის ნება-სურვილების ადმასრულებელი. და არ არის გასაკვირი თუ ასეთ პირობებში სასაღდათო ახალგაზრდობას ჭირივით ეზარებოდა სამსახურში გასვლა და ყოველ ღონეს

---

²²⁵ იქვე, ფურც. 90

ხმარობდა, რომ რამენაირად თავი დაეღწიათ სამხედრო ბეგარისთვის. დღეს კი სრულიად საწინააღმდეგოს ვხედავთ. დღევანდელი ჩვენი დემოკრატიული რესპუბლიკის სოციალისტური მთავრობა სავსებით გამოხატავს ჩვენი ერის, სოციალური დემოკრატიის ინტერესებს. ჩვენი მთავრობა მთელ მშრომელ ხალხის ნება-სურვილის გამომხატველი და აღმასრულებელია. ჩვენი ხალხის ინტერესები კი მოითხოვს, რომ მას ყავდეს ჯარი არა როგორც მარტო ფიზიკური ძალა, ჯარი უნდა წარმოადგენდეს ფიზიკურ ძალასთან ერთად კულტურულ ძალასაც. ჩვენმა ჯარისკაცებმა კარგად უნდა იცოდეს ვის ინტერესებს ემსახუროს. მათ სისწორით და ნათლად უნდა ქონდეთ გარკვეული მათი არსებობის მიზანი, მათი მოვალეობა სამშობლოსა და დემოკრატიის წინაშე, ისინი თვალს უნდა ადევნებდნენ და სწავლობდნენ საზოგადოებრივ ცხოვრების განვითარებას. ერთი სიტყვით ჯარი უნდა იყოს შეგნებული ძალა, შეგნებულად დამხმარე მშვიდობიანობის და წესრიგის დაცვის მიზნით. მთელი ხალხის ცხოვრების მოწყობასა და განვითარებაში, რომლის შვილები თვითონ არიან.²²⁶

აგრეთვე: „სამხედრო სამინისტრომ დაარსა კულტურული სექცია და კულტურულ-განმანათლებელი განყოფილება... მოეწყო ჯარში და გვარდიის მუდმივ ნაწილებში წერა-სამკითხველოები, სადაც ღებულობენ ჯარისკაცები და გვარდიელები თითქმის ყველა პერიოდულ გამოცემებს. გაიხსნა და სადაც არის უნდა გაიხსნას სადამოს კურსები, სახალხო სახის უნივერსიტეტები. იმართება სპეციალურად წარმოდგენები, ოპერები, კინემატოგრაფიული სურა-

---

²²⁶ სცსა, ფ. 1830, აღწ. 1, საქმე №52, ფურც. 1

თების ჩვენება და სხვა. ჩვენი რესპუბლიკის ჯარი სრულებით არ გავს თვითმპყრობელობისდროინდელ ჯარს. ჩვენმა ჯარმა მშვენივრად იცის, კარგად ესმის თავისი მოვალეობა სამშობლოს წინაშე. იცის რას და ვის იცავს, იცის, რომ იცავს რა სამშობლოს დამოუკიდებლობას, თავისუფლებას, მშვიდობიანობას, წარსულს. ამით იცავს მშრომელ ხალხს, თავის მამებს, დედებს, შვილებს, დებს, ძმებს, ოჯახებს და ამით საშუალებას აძლევს ჩვენში დემოკრატიამ უკეთ მოაწყოს და განავითაროს თავისი ცხოვრება. ერთი სიტყვით, ჩვენი ჯარი, ფიზიკურ შეიარაღებულ ძალასთან ერთად კულტურული ძალაც არის. და აწი მას ვეღარავინ მოატყუებს, ვეღარავინ აიყოლიებს. ველას კარგად გაუსინჯავს კბილებს და კარგად გაარჩევს ჩვენს მტერსა და მოყვარეს. ჩვენი ჯარი ებრძვის ყველა ჯურის სამშობლოს მტერს და იმავე დროს ზარმაცად ეწაფება თვითგანვითარებას.“²²⁷

1917 წელს „12 ივლისს გაიხსნა მუშათა კოლეჯის მიერ ბიბლიოთეკა-სამკითხველო, ამ დროისათვის იგი ითვლის 2 300-ზე მეტ სხვადასხვა დასახელებას წიგნს... ყველა წიგნი, კატალოგის თანახმად, მოიცავს 14 განყოფილებას: 1. პოლიტიკური ეკონომიკა – 94 დას. 2. სამართალი, სახელმწიფოებრივი წყობა, პოლიტიკური პარტიები – 525. 3. კულტურის ისტორია და სოციოლოგია – 186. 4. მუშათა საკითხი, მუშათა კლასის მდგომარეობა, მუშათა მოძრაობა – 300 დას. 5. აგრარული საკითხი- 150 დას. 6. რევოლუციური მოძრაობის ისტორია -175 7. კრებულები და ჟურნალები – 350 დას. 8. კრიტიკა, პუბლიცისტიკა, ბიბლიოგრაფია – 50 დას. 9. ბიოგრაფია, მოგო-

---

²²⁷ იქვე, ფურც. 2

ნებები, ჩანაწერები – 90 დას. 10. ბელეტრისტიკა – 255 დას. 11. საერთო განყოფილება – 100 დას. 12. ნაციონალური კითხვა – 35 დას. 13. ქალთა საკითხი – 25. 14. კოლოპერაცია – 10.“²²⁸

საინტერესოა ფონდი 1863, საქმე № 1072-ში დაცული ინფორმაცია, პოლკოვნიკ ტიტე ართმელაძის წერილი სამხედრო მინისტრისადმი, სადაც იგი აღნიშნავს, რომ ქვეყნის უსაფრთხოების დასაცავად აუცილებელია საკუთარი სამხედრო ძალის ყოლა. ამისთვის კი აუცილებლობად მიაჩნია ჯარში ისეთი პირობების შექმნა, როდესაც სამშობლოს წინაშე მოვალეობის მოხდა ჯარისკაცს სასახელოდაც მიაჩნდეს და სასარგებლოდაც. მისი აზრით, ჯარში სწავლა ისეთი ფორმით უნდა იყოს დაყენებული, რომ ჯარისკაცს საშუალება მიეცეს მსახურების დროს სამშობლოს წინაშეც მოიხადოს მოვალეობა და ცოდნა-განათლებაც შეიძინოს. ამისთვის იქმნება სპეციალური განყოფილებები, რომლებსაც აღნიშნული პრობლემის მოწესრიგება ევალებათ. 1. საგუნდო სკოლა. „საგუნდი სკოლების ტექნიკურად მოწყობა ევალებათ ათასეულების უფროსებს. მათვე ევალებათ თვალყურის დევნება, რათა მათდამი რწმუნებული ათასეულის გუნდებში არ დარჩეს წერა-კითხვის უცოდინარი არც ერთი ჯარისკაცი. საგუნდო სკოლებში ასწავლიან წერა-კითხვას და ანგარიშს აფიცრების ათასეულში მეოფ მასწავლებლის ხელმძღვანელობით. 2. საათასეულო სკოლა. ეს სკოლა წარმოადგენს მეორე საფეხურს. აქ სწავლება სწარმოებს საუბრის საშუალებით და შეუძლია განვითარების მიღება როგორც წერა-კითხვის მცოდნეს და არა მცოდნეს, ისე სამ-ოთხ კლას გათავებულ ჯარისკა-

---

²²⁸ სცსა, ფ. 1840, საქმე №1, ფურც. 55

ცებსაც. საათასეულო სკოლა პირდაპირ დამატება იქნება ჯარისკაცთა უნივერსიტეტისა. ქართული სიტყვიერებიდან და საქართველოს გეოგრაფია-ისტორიიდან ყოველივე ის, რაც ლექციის სახით იქნება წაკითხული ჯარისკაცთა უნივერსიტეტში, წინდაწინვე ახსნილ-განმარტებულ იქნება საათასეულო სკოლაში, ან და იმავე ჯარისკაცთა უნივერსიტეტის აუდიტორიაში – მასწავლებლის მიერ საუბრის საშუალებით. ასეთივე იქნება ამ სკოლის როლი ყველა სხვა დარგებშიაც.²²⁹ 3. ჯარისკაცთა უნივერსიტეტი. აქ მთავარია ლექტორმა ზუსტად საჭირო ინფორმაცია მიანიჭოს ჯარისკაცს და მისთვის გასაგებ ენაზე ისაუბროს. ლექციის წაკითხვისას ლექტორის მიზანი უნდა იყოს, ერთის მხრივ ჯარისკაცთა ზნეობრივ-გონებრივი განვითარება და საზოგადოდ მათი მსოფლმხედველობის გაფართოვება, მეორეს მხრით მოვალეობათა შეგნების შეტანა. და რაც ყველაზე მთავარია ორგანიზებული ჯარის ჩამოყალიბებას შეუწყოს ხელი. ჯარისკაცთა უნივერსიტეტში მეცადინეობა უნდა სწარმოებდეს შემდეგნაირად: I ცალკე კითხვები თანამედროვე ცხოვრებიდან:

1. საერთაშორისო ომი და მისი გამომწვევი მიზეზები.
2. რუსეთის რევოლუცია, მისი მიზეზები ეკონომიკური და ნაციონალური.
3. რევოლუციის ორი პერიოდი: დროებითი მთავრობა და ოქტომბრის გადატრიალება.
4. ბოლშევიკთა გადატრიალების მიზეზები და შედეგები.
5. რუსეთის დარღვევა, ჯარების მიერ ფრონტის დატოვება და ამიერ-კავკასიის ტრაგედია.

---

²²⁹ სცსა, ფ. 1863, საქმე №1072, ფურც. 19

6. ამიერკავკასიის სეიმი და მისი უილაჯობის მიზეზები.

7. საქართველოს დამოუკიდებლობის გამოცხადების აუცილებლობა.

8. ისტორიული ფაქტები ამ საკითხისა. ძველი საქართველოს უკანასკნელი დღეები /ირაკლი მეორე/.

9. საქართველოს რუსეთთან შეერთება, ამის მიზეზები.

10. რუსეთის მიერ ხელშეკრულების დარღვევა.

11. საქართველოს მდგომარეობა-რუსეთის მფარველობის ქვეშ-მეცხრამეტე საუკუნის განმავლობაში.

12. რუსეთის ჯარის მიერ კავკასიის ფრონტის დატოვების ისტორიული მნიშვნელობა.

13. ორი გზა: რუსეთი და ჩვენ.

14. დემოკრატიული რესპუბლიკა და საბჭოთა რესპუბლიკა.

15. ჩვენი ერის სახელმწიფოებრივი მუშაობა: დამფუძნებელი კრების მუშაობა.

16. ძირითადი კანონები და ადგილობრივი თვითმმართველობანი.

17. აგრარული საკითხი: შესაძლებელი ფორმები მისი გადაწყვეტისა.

18. დაწვრილებითი ახსნა ჩვენში არსებული აგრარული პოლიტიკისა. კერძო საკუთრების და გამოყოფის პრინციპი.

19. ჩვენი რესპუბლიკის ფინანსიური მდგომარეობა.

20. ქაღალდის ფული და მისი კურსის დაცემის მიზეზი. სიძვირე სურსათის და საქონლის ნაკლებობა.

21. ჩვენი ქვეყნის სიმდიდრენი. რა შედეგები მოჰყვება მათ გამოყენებას.

22. ვერსალის კონფერენცია, ზავი და ჩვენი საერთაშორისო მდგომარეობა.

23. რამ შეუწყო ხელი ჩვენს ევროპის მიერ ცნობას.

24. დროებითი ხასიათი ჩვენი სახელმწიფოს ეკონომიური და ფინანსიური კრიზისისა.

25. აგრონომიიდან.

26. მედიცინიდან.

27. კოპერაციიდან.²³⁰

ცალკე მეცნიერებათა დარგიდან.

ა) შოთა რუსთაველი

1. ვეფხვისტყაოსანის მოკლე შინაარსი ზეპირ-მოყლით, 2. პირველი და მეორე თავის – თვით ლექტორისაგან წაკითხვა სანუმიშოდ, 3. რამოდენიმე სენტენცია ზეპირად.

ბ) ნ. ბარათაშვილი

1. „ბედი ქართლისა“. /შინაარსიდან საგულისხმო ადგილების განმარტება/.

გ) რ. ერისთავი

1. ლექსი გლეხის ცხოვრებიდან. /ბერუას ჩივილი, სესიას მოთქმა და სხვა...

2. ასპინძის ომი. /შინაარსის ზეპირად გადმოცემა და ზოგიერთი საგულისხმო ადგილების სანიმუშოდ წაკითხვა/.

დ) ი. ჭავჭავაძე

1. დიმიტრი თავდადებული, კაკო ყაჩაღი, კაცია ადამიანი და გლახის ნაამბობი, /შინაარსის ზეპირად გადმოცემა და ზოგიერთი საგულისხმო ადგილების სანიმუშოდ წაკითხვა/.

ე) ა. წერეთელი

2. ალექსი, 2. ბაგრატ დიდი, 3. თორნიკე ერისთავი, 4. ნათელა, 5. ნაცარქექია და 6. კიკოლას ნაამბო-

---

²³⁰ სცსა, ფ. 1863, საქმე №1072, ფურც. 22

ბი. /შინაარსის ზეპირად გადმოცემა და ზოგიერთი საგულისხმო ადგილების სანიმუშოდ წაკითხვა/.

კ) ა. ყაზბეგი

3. ელეგუჯა, 2. ელისო, 3. მოძღვარი, /შინაარსის ზეპირად გადმოცემა და ზოგიერთი საგულისხმო ადგილების სანიმუშოდ წაკითხვა/.

ზ) ეგ. ნინოშვილი

1. მოსე მწერალი, 2. პალიასტომის ტბა, 3. განკარგულება, 4. გოგია უიშვილი, /შინაარსის ზეპირად გადმოცემა და ზოგიერთი საგულისხმო ადგილების სანიმუშოდ წაკითხვა/.

თ) გ. წერეთელი

2. კიკოლიკი, ჩიკოლიკი და კუდაბზიკა, /შინაარსის ზეპირად გადმოცემა და ზოგიერთი საგულისხმო ადგილების სანიმუშოდ წაკითხვა/.

საქართველოს გეოგრაფია

1. ცა და დედამიწა, ზღვა და ხმელეთი.

2. მზე, მთვარე და ვარსკვლავები.

3. ღრუბელი, წვიმა, სეტყვა, თოვლი, ქარი და ცისარტყელა.

4. სითბო დედამიწის გულში, მიწისძვრა.

5. დედამიწის სახე და მისი ტრიალი ღერძის გარშემო.

6. საქართველოს საზღვრები, მდინარეები, მთები და ჰავა.

7. ქართლი /ფიზიკური და კინოგრაფიული მიმოხილვა/.

8. კახეთი.

9. დასავლეთ საქართველო: ა) იმერეთი, ბ) სამეგრელო, გ) გურია, დ) სვანეთი, ე) აჭარა.

10. აფხაზეთი.

11. მეზობელი ხალხების (სახელმწიფოების) სომხეთის, ადერბეიჯანის, ოსმალეთის, რუსეთის მოკლე მიმოხილვა /შედარებით საქართველოსთან/.

12. მოკლე გეოგრაფიული, ეკონომიკური და სახელმწიფოებრივი ცნობები ევროპის და ამერიკის განათლებულ ხალხთა ცხოვრებიდან.

ისტორია.

1.თამარ მეფე.

2.საქართველოს დანაწილება სამეფოებად და სამთავროებად.

3.შაჰ აბაზის დამოკიდებულება საქართველოსთან.

4.გიორგი სააკაძის თავგადასავალი.

5.ერეკლე მეფე.

6.რუსეთთან ხელშეკრულების ისტორია /ამერეთში და იმერეთის სამთავროებში/.

7.რუსეთის წინააღმდეგ ბრძოლა /მთიულეთი, იმერეთი, თავადაზნაურთა შეთქმულება 1830 წლებისა/.

საუბრის სახით.

1.საიდან წარმოსდგა ჯარი, რა არის დისციპლინა. დისციპლინა, როგორც აუცილებელი პირობა ჯარის არსებობისა.

2.ჯარი და ხალხი, მათი ურთიერთშორის დამოკიდებულება.

3.ჯარში მტკიცე დისციპლინის არსებობა თვით ჯარისკაცების ინტერესს შეადგენს.

4.როგორი მნიშვნელობა აქვს მტრის ბანაკში შიშის გრძნობის აღძვრას გამარჯვების მოპოვების საქმეში.

5.მტრის ბანაკში შიშის გამოსაწვევად როგორი იერიშით წასვლაა საჭირო მტერზედ.

6. მოგერიების დროს როგორი მოქმედებაა საჭირო – მოიერიშე ჯარში შიშის გრძნობის მნიშვნელობა. მდებარეობასთან შეგუების და ბარში სწრაფად გაშლის მნიშვნელობა ბრძოლის დროს.

7. წესრიგისა და სულიერი სიმშვიდის შენარჩუნების მნიშვნელობა უკან დახვევის დროს. უწესრიგოდ უკან დახვევის გამანადგურებელი შედეგი.

8. იერიშის შემდეგ სწრაფად წესრიგის აღდგენისა და მტრისთვის დაშენის მნიშვნელობა გამარჯვების შენარჩუნების საქმეში.

9. რა მნიშვნელობა აქვს განკარგულების სწრაფად და სისწორით შესრულებას თვით ჯარისკაცთა სიცოცხლის შენარჩუნების საქმეში და სხვა... მთავარი ხელმძღვანელი პოლკოვნიკი ართმელაძე.²³¹

ჯარისკაცთა ეროვნული ცნობიერების ამაღლებისთვის მაქსიმალური ბრძოლა და პრაქტიკული ნაბიჯების გადადგმა შემთხვევითი არ ყოფილა. ყველაზე მეტად გარუსებას მსხვერპლი შეიძლება ითქვას ჯარისკაცი გახდა, რადგან ის საიმპერატორო კარის ინტერესებს იცავდა და მის სამსახურში იყო ჩამდგარი. სწორედ ამის გამოსატყულება იყო ის ღონისძიებები, რაზედაც ვისაუბრეთ. და მეორე, ბუნებრივია ნებისმიერი სახელმწიფოს ძლიერების საფუძველი ჯარია. მოტანილი მასალა მოწმობს დემოკრატიული რესპუბლიკის ხელისუფლების მცდელობებს გაეძლიერებინა და საქართველოს სახელმწიფოებრიობის მთავარ დასაყრდენად ექცია ქართული ჯარი. მიუხედავად მრავალი პრობლემური და წინააღმდეგობებით აღსავსე კითხვებისა, რომლებიც შეიძლება გაჩნდეს და სავსებით მართებულად, აღნიშნული საკითხის შესაფასებლად პირველ რიგში უნდა გავითვალისწი-

---

²³¹ სცსა, ფ. 1863, საქმე №1072, ფურც. 23

ნოთ ის ფაქტი, რომ სამი წლის განმავლობაში არც ისე ადვილი იყო ცენტრალიზებული და ეროვნული გრძნობით აღსავსე ჯარის ჩამოყალიბება, რასაც თავისი ობიექტური მიზეზები ჰქონდა და რაზედაც უკვე ვისაუბრე.

ამდენად, ვფიქრობ ზემოთ განხილული მონაცემები საშუალებას გვაძლევს დავასკვნათ, რომ ჯარისკაცის ცნობიერების განვითარებამ გარკვეული ეტაპი განვლო: რუსეთის საიმპერატორო კარის სამსახურიდან საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის მოვლენებამდე. განსხვავება კი დიდი იყო. მოტანილი მასალის მიხედვით იკვეთება, რომ 1918-1921 წლებში გარკვეული ნაბიჯები გადაიდგა ჯარისკაცის ეროვნული ცნობიერების ამაღლებისთვის.

თავი მესამე

სამღვდულოება

ქართულ ისტორიოგრაფიაში საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესიის და ქრისტიანობის შესწავლას დიდი ყურადღება ექცევა და ამ მიმართულებით არაერთი მნიშვნელოვანი გამოკვლევაა შექმნილი. აღნიშნული საკითხის კვლევამ განსაკუთრებული აქტუალობა შეიძინა საბჭოთა კავშირის დაშლის შემდეგ, ქართველ სამეცნიერო საზოგადოებას მართლმადიდებელი ეკლესიის ისტორიის საფუძვლიანი შესწავლის შესაძლებლობა მიეცა. დღეისათვის არსებულ გამოკვლევებში ქრისტიანობის და საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესიის არაერთი პრობლემატური საკითხია სათანადოდ გაშუქებული და შესწავლილი და საკმაოდ მრავალრიცხოვანი ლიტერატურა არსებობს.

არავისთვის უცნობი არ არის ის ფაქტი, რომ ქართული სასულიერო წოდების წარმომადგენლები ქართველი ერის გამაერთიანებელ როლს თამაშობდნენ, ხოლო ქრისტიანობა და ქართველობა კი განუყოფელი ცნებები იყო ყოველი ქართველისთვის. ქართულ სამეცნიერო და, არა მხოლოდ ლიტერატურაში ეს ეხება უშუალოდ ეკლესიის ისტორიის განხილვას თუ არა, სადაც ქართველ ერზეა საუბარი ქრისტიანობის და საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესიის ფაქტორის აღნიშვნა გარდაუვალია.

XIX საუკუნის დასაწყისში, მას შემდეგ, რაც გაუქმდა საქართველოს სახელმწიფოებრიობა და რუსული მმართველობა დამყარდა, ახალი ეტაპი დაიწყო არა მარტო პოლიტიკური, არამედ რელიგიური თვალსაზრისითაც. ქართული საზოგადოების მოლოდინი, რომ ერთმორწმუნე რუსეთი განსხვავებულ

გზას აირჩევდა და საქართველოს მიმართ დამპყრობლურ პოლიტიკას არ განახორციელებდა არ გამართლდა. ასეთივე ვითარება აღმოჩნდა ქრისტიანობასთან მიმართებაშიც. რუსეთმა 1811 წელს გააუქმა საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესიის ავტოკეფალია და რეფორმები განახორციელა, რაც მის რუსიფიკაციას ისახავდა მიზნად. ეკლესიაში რუსი სასულიერო პირების მოყვანა და რუსულ ენაზე წირვალღოცვის შემოღება საზოგადოების ცნობიერებაში რწმენის შესუსტებას ისახავდა მიზნად. ქართველი სამღვდელთა ამ პრობლემის აღმოფხვრას ქართველ საზოგადო მოღვაწეებთან ერთად ცდილობდა და მუდმივად მოუწოდებდა საზოგადოებას ქრისტიანობის შესანარჩუნებლად.

1900-1917 წლების საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესიის არაერთი საინტერესო საკითხი სათანადოდ არის შეფასებული და შესწავლილი ქართულ ისტორიოგრაფიაში. ასევე განსაკუთრებული ყურადღება ეთმობა სხვადასხვა სასულიერო მოღვაწეების ბიოგრაფიული ცნობების სააშკარაოზე გამოტანას და მათი ღვაწლის წარმოჩენას. ამჯერად ორ მნიშვნელოვან საკითხზე მინდა გავამახვილო ყურადღება.

1. დღესდღეობით არავისთვის აღარ არის საკამათო, რომ ქრისტიანობა და ქართველობა საუკუნეების მანძილზე ერთიან კონტექსტში მოიაზრებოდა და ქართველებისთვის ქართველობის დაცვა ქრისტიანობის შენარჩუნებას უდრიდა და პირიქით. ქართულ სამეცნიერო ლიტერატურაში ეს თვალსაზრისი დიდი ხანია დამკვიდრებულია, ამიტომ საკითხის ამ მიმართულებით შესწავლა სიახლეს არ წარმოადგენს. მაგრამ, ცალკე საკითხია რა კუთხით განიცდიდა ცვლილებას ქრისტიანული სარწმუნოების მიმართ

ქართული საზოგადოების ცნობიერება და როგორ აღიქვამდა საკუთარ თავს სამღვდელოება.

შუა საუკუნეებში, როდესაც სხვადასხვა სარწმუნოების ხალხი მოდიოდა საქართველოს დასაპყრობად, მთავარ დარტყმას სწორედ ქრისტიანობისკენ მიმართავდა. 1900-1917 წლებში ქართველების მთავარი მოთხოვნა რელიგიასთან მიმართებაში საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესიის ავტოკეფალიის აღდგენა იყო და არა ბრძოლა ქრისტიანობის დასაცავად, რადგან დამპყრობელი მართლმადიდებელი იყო. ე. ი. როგორც ვხედავთ, ამ ეტაპზე ეროვნული ფასეულობებისთვის ბრძოლა გარკვეულ ცვალებადობას განიცდის და ეპოქის მოთხოვნილებიდან გამომდინარე სხვა ეროვნული ღირებულებების შენარჩუნება ხდება მნიშვნელოვანი. (თუმცა ბუნებრივია სხვა დანარჩენი აქტუალობას არ კარგავს).

მას შემდეგ, რაც გაუქმდა საქართველოს სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობა და ქართველი ერის მთავარი ღოიადობის ობიექტი მეფე აღარ არსებობდა, ასევე საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესიის ავტოკეფალია, სასულიერო წოდების წარმომადგენლებს სერიოზული დაბრკოლებები შეექმნათ საუკუნეების მანძილზე ჩამოყალიბებული უფლებების რეალიზაციისთვის. ხალხთან მთავარი დამაკავშირებელი და ეროვნული იდეების მატარებელი ყოველთვის იყო სამღვდელოება. ამ უფლების ჩამორთმევის შემდეგ, ბუნებრივია ნაწილობრივ, რადგან რუსეთმა მაინც ვერ შეძლო საუკუნეების მანძილზე ჩამოყალიბებული კავშირის სრული აღმოფხვრა ხალხსა და ეკლესიას შორის, მიუხედავად ამისა, სამღვდელოება აქტიურ ნაბიჯებს დგამდა როგორც ეკლესიის ავტოკეფალიის აღსადგენად, ისე საქართველოს ისტორიაში ქრისტიანობის როლის

წარმოჩენისთვის. ამისთვის მათ ჰქონდათ სხვადასხვა ბეჭდური ორგანო. ქართველი სასულიერო ფენის ინტერესებს გამოხატავდა გაზეთი „შინაური საქმეები“. 1909 წლის №4-ში ვკითხულობთ: საჭიროა გავაცნოთ ხალხს ჩვენი მშობლიური ეკლესიის ხასიათი, მისი ღვაწლი არა მარტო ქრისტეს ცხოველმყოფელი მოძღვრების გაგრძელება-დამკვიდრებაში, არამედ ქართველი ხალხის ეროვნულად გაძლიერების საქმეშიც. მან შეინახა ჩვენი ერი, სარწმუნოება ამხნევებდა მას მრავალ საუკუნეების განმავლობაში აუარებელ მტრებთან ბრძოლის დროს, აძლევდა ძალას გამოსულიყო ამ უთანასწორო ბრძოლიდან გამარჯვებულად, შეენახა მას თავისი ეროვნება. თვალსაჩინო იყო ძველი საქართველოს კულტურა, რომლის შექმნაში უმთავრესი წილი უდევს ჩვენს მშობლიურ ეკლესიას. ძველი კულტურის დავიწყება კი ხალხისთვის არ არის სახიერო. ის ხალხი, რომელსაც თავის წარსულს ისტორიულ ცხოვრებასთან კავშირი გაუწყვეტია, მომავალში წარმატებას არ უნდა მოელოდეს.“²³²

ქრისტიანობასთან დაკავშირებული თითოეული სტატია მიმართული იყო ქართველებში რწმენის ამაღლებასა და ეკლესიის როლის დასაბუთებაზე.

„ეკლესია წარსულში დიდი ეროვნული მოვლენა იყო, ეკლესიის გარშემო იყრიდა თავს სახელმწიფოებრივი ენერგია, იქ იყო ელემენტი – ერის შემაერთებელი და ეროვნული სიმდიდრე, ეროვნული კულტურა უმთავრესად ეკლესია-მონასტრებში გროვდებოდა. ბერ-მონაზონთა კოლეგია იყო მთავარი მატარებელი სულიერი კულტურის და ეს ქმნიდა სამღვდელთების ბატონობას. დღეს სულიერი კულტურის მეთაურობა მათი იმდენად დაკარგულია, რომ

---

²³² გაზ. შინაური საქმეები, 1912, №30-31, გვ. 1

წარსულშიც მათი ასეთი როლი ბევრს არა სჯერა. მაგრამ ქონებრივი კულტურა კი დიდია მოგროვილი ეკლესია-მონასტრებში. ეს ქონება ეკუთვნის ერს, მთელ ხალხს.“²³³

გრიგოლ ლორთქიფანიძე თავის მემუარებში ყურადღებას ამახვილებდა ქრისტიანობის როლზე საქართველოს ისტორიაში. იგი წარსულში ეკლესიის და ქრისტიანობის მნიშვნელობას ეპოქიდან გამომდინარე მიიჩნევდა. „ქართული ეკლესიის ეროვნულ-მოგერიებითი მოღვაწეობა წინა საუკუნეებში, ერთის მხრით, რამდენიმედ გაადვილებული იყო იმით, რომ მაშინ საქრისტიანო საქართველოს საქმე ქონდა ისლამთან, ამ ორ სარწმუნოებას შორის გაუვალი უფსკრული იყო, მდგომარეობა და ურთიერთობა მეტად ნათელი, მკაფიო და განსაზღვრული, ამიტომ ამ ხანებში შეუძლებელი იყო მტრისათვის ქართულ ეკლესიაში მეგობრისა და ძმის ქურქით შესვლა და მისი შიგნიდან გადაგვარება და მოშლა. ხოლო რუსეთის მფლობელობის დროს ამ მხრით მდგომარეობას ართულებდა ის გარემოება, რომ ახალი დამპყრობელი თვით იყო ქრისტიანი და ისიც მართლმადიდებელი. ამ გარემოებამ მეტად გაუადვილა რუსეთს, საქართველოს ეკლესიასთან ბრძოლა. ანაფორაში გადაცემული რუსული ნაციონალისტური იმპერიალიზმი ერთმორწმუნეობის საბაბითა და ნიღბით ადვილად შეიჭრა ქართულ ეკლესიაში და მის გარუსებას შეუდგა.“²³⁴

2. როგორც უკვე აღვნიშნე, მრევლსა და ეკლესიას შორის მჭიდრო კავშირი არსებობდა საუკუნეების მანძილზე, თუმცა ეს ურთიერთობა განვითარების ახალ ფაზაში შევიდა რუსეთის მიერ საქართვე-

---

²³³ გაზ. ერთობა, 1920, №158, გვ. 1

²³⁴ ლორთქიფანიძე, გ. ფიქრები საქართველოზე, თბილისი, 1995, გვ. 52

ლოს დაპყრობის შემდეგ. ავტოკეფალიადაკარგული ეკლესია პარალიზებული აღმოჩნდა. რუსეთის საიმპერატორო კარი ნათლად აცნობიერებდა იმ უდიდესი სულიერი კავშირის მნიშვნელობას, რაც მრევლსა და სასულიერო წოდებას შორის იყო, ამიტომ მან მიზნად სწორედ მათი განცალკევება დაისახა. მიუხედავად სამღვდელოების მცდელობისა შეენარჩუნებინა საკუთარი უფლებები და საზოგადოებასთან კავშირი, 1900-1917 წლებში რუსი ეგზარქოსების დროს საიმპერატორო კარის დონისძიებების შედეგად ამ პრობლემამ მთელი სიმწვავეით იჩინა თავი.

როგორც უკვე აღვნიშნე, ქართულ ისტორიოგრაფიაში სამღვდელოების როლის შეფასებას დიდი ადგილი უკავია, მაგრამ არსად არ გვხვდება ცნობები იმის შესახებ, თუ როგორ აღიქვამდა საკუთარ თავს სამღვდელოება 1900-1917 წლებში და რა განაპირობებდა იმ ცვალებად და არაერთგვაროვან დამოკიდებულებას საზოგადოების მხრიდან მათი მისამართით. 1. როგორც ცნობილია, ბეჭდური ორგანოები გამოხატავდნენ სხვადასხვა პოლიტიკური პარტიების ინტერესებს, რომლებიც საკუთარი იდეების რეალიზებას საზოგადოებაში პრესის მეშვეობით ცდილობდნენ. განსაკუთრებული მრავალრიცხოვნობით გამოირჩეოდა სოციალ-დემოკრატიული პარტიის ყურნალ-გაზეთები, რომლებიც, ბუნებრივია, გასაგები მიზეზების გამო უარყოფითად შეაფასებდნენ სამღვდელოებას. (სოციალ-დემოკრატიული პარტია მარქსისტული იდეოლოგიის პარტია იყო). შეიძლება გაჩნდეს კითხვა, სხვა პოლიტიკური პარტიების ორგანოებშიც ხომ იყო სამღვდელოების კრიტიკა? დიახ, მართალია, მაგრამ ეროვნული მიმართულების ჟურნალ-გაზეთებში ყურადღებას ამახვილებდნენ ერის არსებობის ყველა აუცილებელ საკითხზე და

ამით ცდილობდნენ არსებული ვითარების გამოსწორებას. ილია ჭავჭავაძე სწორედ, ქართველთა უარყოფითი მხარეების აღმოფხვრას ასევე კრიტიკით ცდილობდა.

„ჩემზედ ამბობენ: „ის სიავეს ქართველისას ამბობს, ჩვენს ცუდს არ მაღავეს, ეგ ხომ ცხადი სიძულვილია!“ ბრიყენი ამბობენ, კარგი გული კი მაშინვე სცნობს, ამ სიძულვილში რაოდენიც სიყვარულია!“²³⁵

ბეჭდურ მედიაში მუდმივად იყო მიმართვები საზოგადოების მისამართით ეროვნული თვითშეგნების შენარჩუნებისთვის. მოუწოდებდნენ ყველას: გლეხს, მუშას, სტუდენტს, თავადაზნაურობას, ინტელიგენციას, – ეს უკანასკნელი კი თავად ქმნიდა ხშირ შემთხვევაში იდეოლოგიას, მაგრამ არც ერთმანეთის კრიტიკას ერიდებოდნენ, ამით მიუთითებდნენ იმაზე, რომ მანკიერი მხარეები უნდა აღმოფხვრილიყო. 2. ყველა ეპოქაში, დამპყრობლის შემოჭრის შემთხვევაში, როდესაც საქართველო ყოფნა-არყოფნის წინაშე იდგა, სწორედ ელიტის წარმომადგენლებს უწევდათ პირველ რიგში პრობლემის გაანალიზება და მთელი დარტყმაც სწორედ მათზე მიდიოდა. მაგალითად, ისლამის მიღებას ჯერ მეფეებს მოსთხოვდნენ ხოლმე, რომ ხალხისთვის „მაგალითი“ მიეცათ. ასე მოხდა რუსეთის შემოსვლის დროსაც, მათ დარტყმა იქით მიმართეს, ვისი იმედიც ყველაზე მეტად ჰქონდა საზოგადოებას. 3. ის, რომ სამღვდელოებასა და ხალხს შორის კავშირი გაწყდა და იგი ვეღარ ასრულებდა იმ როლს იმ მასშტაბით, რაც საუკუნეების მანძილზე გააჩნდა, სულაც არ ნიშნავს იმას, რომ „მათი ქმედებების“ გამო დაეკარგა ხალხს რწმენა. ამ გარე-

---

²³⁵ ი. ჭავჭავაძე, თხზულებანი ოც ტომად, ტ. I. თბილისი, 1987, გვ. 120

მოებას ხელი შეუწყო სულ სხვა რამ და ეს პირველ რიგში ეკონომიკური ფაქტორიდან გამომდინარეობდა. რუსეთის თვითმპყრობელობამ ავტოკეფალიის გაუქმებისთანავე ჩამოართვა მიწები ეკლესიას და ფაქტიურად შემოსავლის გარეშე დატოვა. მათი ძირითადი სარჩენი საშუალება იყო რუსეთის საიმპერატორო კარის მიერ უფრო უკიდურეს მდგომარეობაში ჩავარდნილი ფართო ფენები. რაც მოსახლეობის უკმაყოფილებას იწვევდა, ანუ მთავარი პრობლემა სწორედ ამაში მდგომარეობდა და არა იმაში, რომ სამღვდელოება „გარუსდა“. ამიტომ შესუსტდა ის კავშირი ხალხთან, რაც საუკუნეების მანძილზე გააჩნდა. გაჭირვებული ხალხი ვერ ინახავდა სამღვდელოებას და მის მიმართ უარყოფით დამოკიდებულებას გამოხატავდა. ეს იყო სწორედ რუსიფიკატორული პოლიტიკის ერთ-ერთი გამოვლინება, სხვა მრავალთა შორის. „ხალხის გულგრილობა ეკლესიისადმი ეკონომიკურ საკითხში მდგომარეობს. როგორც ვიცით, ეკლესია მთელი თავისი შემადგენლობით, ხალხს აწევს კისერზე, მან უნდა შეინახოს ეკლესია და არჩინოს სამღვდელოება. ამ ნიადაგზე ხშირად აღიძვრის უთანხმოება ხალხსა და ეკლესიის წარმომადგენელთა შორის. ბრძოლა არსებობისათვის მთელი თავისი სისასტიკით არის გამეფებული ჩვენს დროში. ხალხს კი თავის გამოკვებაც უძნელდება. არამც თუ სხვის შენახვა. ამ მიზეზით ხალხი ცდილობს თავი დაადწიოს ხარჯებს და შორდება ეკლესიას.“²³⁶

საინტერესოა კალისტრატე ცინცაძის მოგონება სამღვდელოების მდგომარეობის შესახებ. „ჩემი მღვდლობის პირველსავე დღეებში შევამჩნიე, რომ თბილისის სამღვდელოება გათიშულად ცხოვრობდა.

---

²³⁶ გაზ. ხმა კახეთისა, 1912, №100, გვ. 3

მღვდლები ერთმანეთს ან საკეთილმოწესო ოლქის ოფიციალურ კრებებზე ხვდებოდნენ (წელიწადში ორჯერ) ან ტაძარში სამეუფეო პარაკლისებზე, ან აღდგომასა და შობას ეგზარქოსის მილოცვისას, ან ქეღებებში – შეძლებულ პირთა ოჯახებში. არც ერთ ამ შეხვედრაზე არ შეიძლებოდა გვესაუბრა მღვდელმსახურებაზე, მქადაგებლობაზე, სასკოლო საქმის გაძღოლაზე და სხვა. ამიტომ ახალგაზრდა მღვდლების (თოთიბაძის, გამდლიშვილის, მაჭავარიანის და სხვათა) ინიციატივით გადაწყდა, შექმნილიყო სრულიად ლეგალური დაწესებულება – „თბილისის სამღვდლოების ურთიერთდახმარების საღარო“, რომელიც მღვდლებს შესაძლებლობას შეუქმნიდა, ერთად შეკრებილიყვნენ და ერთმანეთისთვის გაეზიარებინათ გამოცდილება და ცოდნა მღვდელმსახურების საკითხებთან დაკავშირებით. შეიმუშავეს „საღაროს“ წესდება და დასამტკიცებლად მიართვეს ეგზარქოს ვლადიმერს, რომელმაც ცოტა იყოყმანა, მაგრამ მაინც დაამტკიცა,²³⁷ თუ როგორი ძალით მიმდინარეობდა გარუსების პროცესი ამას ნათლად აჩვენებს კალისტრატე ცინცაძის კიდევ ერთი მოგონება. იგი წერს: „მეუფეს (იგულისხმება პალადი რაევი– ნ.ს.) სამრევლო სკოლებში მისვლა უყვარდა. იქ ქართული ენის გაკვეთილი მიმდინარეობდა. მეუფემ მასწავლებლს ჰკითხა: რას ასწავლითო? მასწავლებელმა მოახსენა, საქართველოს გეოგრაფიასო. რომელი საქართველოსას, თუ გნებავთ, თქვათ თბილისისა და ქუთაისის გუბერნიებისასო? მასწავლებელი აირია, ეგზარქოსმა კი მე შემომხედა, გამოხედვაში საყვედური თუ კითხვა უკრთოდა. – მეუფეო, – მივუგე მე, - არა თბილისისა და გუბერნიისას, არამედ იმ

---

²³⁷ კ. ცინცაძე, ჩემი მოგონებებიდან, თბილისი, 2001, გვ. 44

საქართველოს გეოგრაფიას, რომლის ეგზარქოსიც თქვენ ბრძანდებით.“²³⁸

XX საუკუნის დასაწყისიდან სამღვდლოება განსაკუთრებით გააქტიურდა. სწორედ ამ პერიოდს უკავშირდება ავტოკეფალისტთა მოძრაობა. საინტერესოა ისიც, რომ თვით სასულიერო წოდების წარმომადგენლებიც კი არ ერიდებიან სამღვდლოების იმ ნაწილის კრიტიკას, რომლებსაც პასიურად მიიჩნევენ, მაგრამ იმასაც აღნიშნავენ, რაც ყველაზე მთავარია, რომ ეს მხოლოდ მათი ბრალი არ არის. 1906 წელს ჯვარი ვაზისა წერდა: „საქართველოს სამღვდლოება უწინ სწორედ საერთო გაჭირვებაში იჩენდა ხოლმე დიადს უნარს და მტრისაგან წელში მოხრილ ერს, საერთო მოქმედებისთვის ფეხზე დააყენებდა. თუ წარსულ საუკუნეში (XIX საუკუნეში – ნ.ს.). ჩვენმა სამღვდლოებამ ვერ შეძლო გაჭირვებაში თავისი უნარი გამოეჩინა, ეს მარტო მათი ბრალი არ არის.“²³⁹ სამღვდლოების ამ მდგომარეობაში ჩაგდება რუსული პოლიტიკის წარმოებამ განაპირობა. ეს მდგომარეობდა სხვადასხვა სოციალურ ფენებს შორის კავშირის გაწყვეტასა და ერთმანეთზე გადაკიდებაში. „..... თავადაზნაურობაც დაეცა, გადარიბდა, დაკარგა თავისი გავლენა. ბატონყმობის გადავარდნამდე მამაშვილურად მცხოვრებნი თავადაზნაურნი და გლეხები შემდეგ ერთმანეთის მტრებად გადააქცია, ახალმა წესწყობილებამ ერთმანეთის მოქიშპეებად გარდაქმნა და სამღვდლოებას მხარი აუკრეს ერთმაც და მეორემაც. თავადაზნაურობა დაიტივრთა დიდის ხარჯებით, გადასახადით. უცხო ცხოვრებამ გლეხებივით ხარჯები გაუორკეცა და სამამულ-დედულო საქმეები აეწეწა და თავში საცემი

²³⁸ იქვე, გვ. 46

²³⁹ უკრ. ჯვარი ვაზისა, 1906, №6, გვ. 7

გაუხდა... ამისთანა უბედურებაში სამღვდელოებამ დაკარგა სასოება უკეთესის მერმისისა. იმედი გადაუწყდა და ღმერთს მიანდო თავისი უსამართლოდ განადგურების სამართალი. ნურავინ ვიტყვიტ, რომ ჩვენი განათლებული საზოგადოება სრულიად გაშორდა ეკლესიასა და სამღვდელოებას. ქართველი ერი უწინაც და ესლაც ღრმად მორწმუნეა, თავის დღეში ურწმუნოებას არ შეუშფოთებია მისი გული.“²⁴⁰

გარუსება ყველა სოციალურ ფენას შეეხო და ეს პირველ რიგში ქართული ენის უფლებების შეკვეციდან და რუსულის გაბატონებიდან გამომდინარეობდა. 1906 წელს მღვდელ იოსებ ჩიჯავაძის რედაქტორობით გამოსული გაზეთი „სიტყვა“ ქართლ-კახეთის სამღვდელოების დეპუტატთა კრებასთან დაკავშირებით წერდა: „სამღვდელოებამ უნდა გამოთქვას თავისი აზრი სასწავლებლის ტიპის შესახებ და რა ენაზე უნდა ისწავლებოდეს საგნები... სწავლება დედენაზე უნდა მოეწყოს, ეს ცხადია ყველასთვის, რა მიმართულებისაც უნდა იყოს კაცი, მით უმეტეს სოფლის მღვდლისთვის, რომელსაც სადა აქვს იმდენი შეძლება, რომ ბავშვს რუსული ისე შეასწავლოს, რომ გაუჭირვებლად შეაძლებინოს რუსულათ საგნების სწავლა, ხშირად რუსის ბავშვებთან? ჩვენ გვინდა განათლება და ამის მიღება მხოლოდ დედენაზე შეიძლება.“²⁴¹

შეიძლება ითქვას, რომ გაზეთი „სიტყვა“, ქართული მართლმადიდებელი ეკლესიის და სამღვდელოების ინტერესებს იცავდა. პირველივე ნომერში რედაქტორმა გამოხატა სასულიერო გაზეთის არსებობის საჭიროება. „თანამედროვე ცხოვრება ითხოვს ყოველ ინდივიდუუმის და მით უმეტეს საზოგადოებ-

²⁴⁰ ქურნ. ჯვარი ვახისა, 1906, №6, გვ. 11

²⁴¹ გაზ. სიტყვა, 1906, №1, გვ. 1

რივ ჯგუფებისაგან გამოააშკარაონ თავისი ვინაობა, შეხედულება და რწმენა საზოგადოებრივ სხვადასხვა საჭირობორტო მოვლენათა შესახებ. სამღვდელოებასაც არ შეუძლია ყური მოიყრუოს და ხმა არ ამოიღოს, ეს მისი დამამცირებელი იქნება. მაგრამ აზრების თავისუფლათ გამოსათქმელად საჭიროა საკუთარი დამოუკიდებელი ორგანო. პირველ ყოვლისა მიზანი ამისთანა ორგანოსი არის შეიტანოს საღი შეხედულებები თვით სამღვდელოების ფართო წრეებში თანამედროვე პოლიტიკურ და საზოგადოებრივ-საეკლესიო კითხვებზე. ბევრნაირი მიმართულება და პარტიები გაჩნდნენ, ვინ რას ამბობს და ვინ რას. ჩვენც არ შეგვიძლია გვერდი ავუხვიოთ ამ აზრთა სხვადასხვანაირ დინებას. სამღვდელოებაში და მის შეგნებულ ნაწილის მეოხებით ხალხში მტკიცე პოლიტიკურ-საზოგადოებრივი აზრების გავრცელება – აი მიზანი ამ ორგანოსი. ჩვენ გვწამს, რომ საქართველოს სამღვდელოებაში, დაწყებული აფხაზეთიდან საინგილომდე, საკმარისათ მოიძებნება გონებრივი ძალები, რომ შეიძლონ ნაყოფიერათ ემსახურონ ამ გამოთქმულ აზრს.²⁴² გაზეთის მიზანია სამღვდელოების შეცდომების კრიტიკა და მათი შემდგომი გამოსწორებისაკენ მოწოდება. ყველაზე საინტერესოა ის, რომ თვით სასულიერო ფენის ინტერესების დამცველი გაზეთი არ ერიდება მათვე კრიტიკას.

1912 წელს გაზეთი „შინაური საქმეები“ წერდა: „ასი წლის ტყვეობამ დიდი ზიანი მიაყენა საქართველოს ეკლესიას: დასცა სარწმუნოება და ზნეობა ხალხში, ძირიან ფესვიანად აღმოფხვრა ძველი ქრისტიანული ჩვეულებანი, გააბინძურა სამღვდელოება, მოსპო ცოცხალი მეტყველება ტაძრებში, არარად აქ

²⁴² გაზ. სიტყვა, 1906, №1, გვ. 1

ცია სამშობლო საღვთისმეტყველო მეცნიერება, გააცამტვერა შესანიშნავი ნაშთი ძველი ქრისტიანული დიდებისა.“²⁴³

ივანე გომართელის აზრით, საქართველოს გასანთავისუფლებლად და მართლმადიდებელი ეკლესიის გასაძლიერებლად სამღვდელოების და ხალხის კავშირია საჭირო. „სამღვდელოების განთავისუფლება შეუძლებელია ისე, თუ მთელი ხალხი არ განთავისუფლდა, თუ არსებული რეჟიმი მთლად არ შეიცვალა... სამღვდელოების საკითხი მთელი ხალხის საკითხია და ცალკე მისი გადაწყვეტა შეუძლებელია. შეუძლებელია რაიმე საშუალებით სამღვდელოების აღდგენა ხალხის თვალში ისე, თუ არსებული რეჟიმი არ შეიცვალა.“²⁴⁴

XX საუკუნის დასაწყისში დაწყებული სამღვდელოების მოძრაობა გარკვეულწილად შეაფერხა რეაქციის ხანამ, თუმცა 10-იანი წლებიდან უკვე ახალი ეტაპი იწყება, რამაც გამოკვეთილი ხასიათი პირველი მსოფლიო ომის დროს და მას შემდეგ განვითარებული მოვლენების პერიოდში მიიღო.

საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესია თავისი არსებობის მანძილზე ყოველთვის ებრძოდა და იბრძვის ეროვნული ფასეულობების შენარჩუნებისთვის. ეს პროცესი არ შეწყვეტილა რუსეთის მიერ საქართველოს დაპყრობის პერიოდშიც. გავისხენოთ ანტონ II-ის თავდაუზოგავი მცდელობები ეკლესიის უფლებების შენარჩუნებისთვის, თუმცა საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესია ავტოკეფალიის გაუქმებას ვერ ასცდა. ერთია, როდესაც უფლებებს ზღუდავ და მეორე, როდესაც მოსახლეობის გარუსებისათვის ყველა პირობას ქმნი. რუსეთის საიმპერა-

²⁴³ გაზ. შინაური საქმეები, 1912, №30-31, გვ. 11

²⁴⁴ გაზ. სამშობლო, 1915, №246, გვ. 2

ტორო კარი ქართველების გადაგვარებას ისახავდა მიზნად. სწორედ ამიტომ უსპობდა ყველა იმ ეროვნულ სიმბოლოს თუ საშუალებას ქართულ საზოგადოებას, რომელიც მათი შეკავშირების აუცილებელი პირობა იყო. მიუხედავად რუსეთის და საქართველოს მართლმადიდებლობისა, საიმპერატორო კარმა გააუქმა არა მხოლოდ ეკლესიის ავტოკეფალია, არამედ მთლიანად შეუზღუდა ეფლებები სამღვდელოებას, ესეც არ იკმარა და მრევლთან კავშირის გასაწყვეტად ყოველგვარი პირობა შექმნა: პირველი საფრთხე კი წირვა-ლოცვის რუსულ ენაზე შემოტანით გამოიხატა. „საქართველოს ეკლესიას და მის სამღვდელოებას მათი მასაზრდოებელი მამულები ხელიდან გამოაცალეს, ეროვნული სამღვდელოება აღარ გვეყავს, ეროვნული სკოლა არა გვაქვს, კათედრიდან მშობლიური მზრუნველობით გამთბარი მამაშვილური სიტყვა აღარ ისმის, ჩვენი ეროვნული გალობა ერთ წერტილზე გაიყინა, ჩვენი ეკლესიები დაცარიელდა, ჩვენი სასულიერო ლიტერატურა გაქრა და ეკლესიაში წიგნებიც კი არ მოგვეპოვება და, ასე გასინჯეთ დედა-ენაზე მეტრიკული წიგნების წარმოების ნებაც კი მოგვესპო. ერთი სიტყვით, ჩვენი ეროვნული სული დაიხშო და მისი მათბუნებელი და გამადვივებელი საშუალებები მოისპო, აღმოიფხვრა. ჩვენი ერი სხვა ერს შეურიეს, ჩვენი ეკლესია სხვის ეკლესიას და მათ შორის დღეს არავითარ განსხვავებას არ ხედავენ და არც არის. ასეთი ეროვნული ასიმილაცია ხდება ჩვენ თვალწინ მართლმადიდებლობის საშუალებით დღეს ჩვენში და ისიც თითქოს თავის-თავად, ბუნებრივად.²⁴⁵“

---

²⁴⁵ გაზ. სამშობლო, 1915, №246, გვ. 3

1915-1916 წლიდან სამღვდელოება ახალი ძალით გამოდის ავტოკეფალიის მოთხოვნისთვის და ქართული, ნაციონალური სიმბოლოების შენარჩუნებისთვის. აღნიშნულ პროცესს ხელი შეუწყო ერთი მხრივ, პირველმა მსოფლიო ომმა და მეორე მხრივ, 1917 წლის თებერვლის ბურჟუაზიულ-დემოკრატიულმა რევოლუციამ. „ქუთაისში მომხდარ იმერეთის ეპარქიის სამღვდლო კრებებზე გამოტანილი რეზოლუციები ეჭვს გარეშეა კარგ შთაბეჭდილებას დატოვებს ქართველი საზოგადოების იმ ნაწილზე, რომელიც ეროვნულ სახის შერჩენითა და ეროვნული მთლიანობის დაცვით გულწრფელადაა დაინტერესებული. ჩვენი სამღვდლოების შედარებით დემოკრატიულმა ნაწილმა ხსენებულ კრებებზე ნათლად დაამტკიცა, რომ ბევრ ქართველ მღვდელში ქართული სული მეუფებს და გარდა პირადი ბედნიერებისა საზოგადო კეთილდღეობაზე ზრუნვის უნარსაც არ არის მოკლებული. დავიწყოთ იქიდან, რომ სამღვდლოებამ თითქმის ერთხმად სცნო საჭიროდ საერო სასწავლებელი, სადაც სწავლება ყველა საგნისა ქართულ ენაზე იწარმოებს. განა საეჭვოა კიდევ ის გარემოება, რომ ჩვენი ეროვნული სახის გადამახინჯებას უპირველეს ყოვლისა ენის გადაგვარება გამოიწვევს, თუ დროზე არ ვიღონეთ რამე? და რა უნდა იღონოს ქართველმა ხალხმა გადაგვარების წინააღმდეგ თუ არა სასწავლებლების გახსნა და მისი საშუალებით ხალხში დედა-ენაზე სწავლა-განათლების გავრცელება. იმერეთის სამღვდლოება ჩასწვდა ყველა ამას და წარმოიდგინეთ ისე შორს წავიდა ამ მხრივ, რომ თავის ვიწრო წოდებრივ ან პროფესიონალურ რაობას გვერდი აუხვია და საზოგადოების ფართო წრეთა გასათვითცნობიერებლად საერო სასწავლებელი ირჩია. ჩვენი სამღვდლოების გამოფხიზლების და საერო საქმეებით დაინტერესების ნიშნად უნდა ჩაითვა-

ლოს ყველა ის დადგენილება, რომელიც სსენებულ კრებებზე იყო გამოტანილი და მათ შორის ახლად დაარსებულ სემინარიაში ქართული ენის შემოღების შესახებ გამოთქმული სურვილიც.²⁴⁶

ქართველი სამღვდელოების აქტიურობას ეროვნული ცნობიერების ბრძოლისთვის აფერხებდა არა მხოლოდ რუსეთის თვითმპყრობელობა, არამედ ქართული სოციალ-დემოკრატიული პარტია, რომელიც რუსული სოციალ-დემოკრატიის იდეებს ითვალისწინებდა. მათი იდეალი კი სოციალიზმის დამკვიდრება იყო, სადაც რელიგიის ადგილი არ იყო. მართალია, როგორც უკვე აღვნიშნეთ, სოციალ-დემოკრატიული პარტიის იდეებმა გარკვეული ტრანსფორმაცია განიცადა, თუმცა რელიგიის მიმართ მათი დამოკიდებულება უცვლელი დარჩა. ბუნებრივია ასეთი დამოკიდებულება ქართული სოციალ-დემოკრატიული პარტიის მხრიდან კიდევ უფრო ართულებდა ქართველი სამღვდელოების ბრძოლას მართლმადიდებელი ეკლესიის უფლებების აღსადგენად. ამ პრობლემამ კიდევ უფრო მეტად იჩინა თავი დემოკრატიული რესპუბლიკის პერიოდში. ქართველი სამღვდელოების აქტიურობას ეროვნული ცნობიერების ბრძოლისთვის აფერხებდა არა მხოლოდ რუსეთის თვითმპყრობელობა, არამედ ქართული სოციალ-დემოკრატიული პარტია, რომელიც რუსული სოციალ-დემოკრატიის იდეებს ითვალისწინებდა. მათი იდეალი კი სოციალიზმის დამკვიდრება იყო, სადაც რელიგიის ადგილი არ იყო. მართალია, როგორც უკვე აღვნიშნეთ, სოციალ-დემოკრატიული პარტიის იდეებმა გარკვეული ტრანსფორმაცია განიცადა, თუმცა რელიგიის მიმართ მათი დამოკიდებულება უცვლელი დარჩა.

---

²⁴⁶ გაზ. სახალხო ფურცელი, 1916, №461, გვ. 2

„თუ დაუახლოვდებით ხალხს, კარგად გავეცნობით მის აზრს, შეხედულებას და სულიერ მისწრაფებას, დავრწმუნდებით, რომ ის გულგრილობას იჩენს სარწმუნოებისა და ეკლესიური საკითხებისადმი. ეკლესიის მართვა-გამგეობის ფორმის შეცვლამ დემოკრატიულ ნიადაგზე, რაც მოახდინა საეკლესიო კრებამ 1917წ. ვერავითარი გავლენა ვერ იქონია ზემოთქმული მოვლენის გამოსასწორებლად. ამიტომ ბუნებრივად იბადება საკითხი, რა არის მიზეზი ამ მოვლენისა, რითი აიხსნება ის. დროებით და გარდამავალ მიზეზებს, გარდა უმთავრეს მიზეზად უნდა ჩაითვალოს ის, რომ ხალხის სულიერ მოთხოვნილებას ვერ აკმაყოფილებს ჩვენი ეკლესიის მოძღვრება და წყობილება. ხალხის გონება გაიზარდა, განვითარდა და გაასწრო როგორც დაძველებულ გარეგან ფორმებს ეკლესიის წყობილებისა ის გაიმსჭვალა სოციალისტურ მოძღვრებით.“²⁴⁷ ბუნებრივია ასეთი დამოკიდებულება ქართული სოციალ-დემოკრატიული პარტიის მხრიდან კიდევ უფრო ართულებდა ქართველი სამღვდელოების ბრძოლას მართლმადიდებელი ეკლესიის უფლებების აღსადგენად. ამ პრობლემამ კიდევ უფრო მეტად იჩინა თავი დემოკრატიული რესპუბლიკის პერიოდში.

„რუსეთის დიდმა რევოლუციამ შეარყია ძველი წონასწორობა საზოგადოებრივი ურთიერთობისა და ჩვენი ცხოვრება შეაყენა კლასთა სრული ჩამოყალიბების გზაზე. სამღვდელოებაც, ყველაზე უფრო დაშორებული ცხოვრების მოქმედ ელემენტთაგან და ყველაზე უფრო დაზარალებული, ვერ ასცდა საერთო მიმდინარეობას და თუმცა დაგვიანებულად ისიც შეუდგა თავის ცხოვრების ჩამოყალიბებას. ძლევამო-

---

²⁴⁷ გაზ. სახალხო საქმე, 1920, №860, გვ. 2

სიღმა ახალმა ცხოვრებამ მას აუშალა საკუთარი ბუდე და აიძულა მოენახა ახალი კუნჭული ახალ სოციალურ შენობაში. მის წინ აღიმართა დილემა: ახალი თუ ძველი, სინათლე და სოცოცხლე, თუ სიბნელე და სიკვდილი. პირველ ხანებში, სანამ იგი თავის თავს მოეგებოდა, ანგარიშს მისცემდა, თითქოს აყვა სახალხო მოძრაობას და ავტოკეფალური ეკლესიის პლატფორმის ნიადაგზე – გადადგა წინ რამდენიმე ნაბიჯი. მოსალოდნელი იყო, რომ ეს მოძრაობა უფრო გაღრმავდებოდა და ანტიკეფალურ გარეგნობას, – ახალი შინაარსი დაავიწროვდებოდა. პირველი საეკლესიო კრება, 1917 წელში, ამ მხრივ პირველი ცდა იყო ახალი შინაარსის გამოძებნისა...²⁴⁸

მიუხედავად საქართველოს სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის აღდგენისა რუსული გადმონაშთები მაინც არსებობდა ყველა მიმართულებით და მათ შორის, გამონაკლისი არც ეკლესია იყო. ქართული სათადარიგო ცხენოსანთა პოლკის მღვდელი ალექსანდრე ზირაქიშვილი ქართული ლაშქრის უფროს მღვდელს წერს: „10-ს თიბათვეს ამა წლისა, სულის წმიდის გადმოსვლის დღეს წირვაზედ პოლკის ეკლესიაში, მღვდელმა აღ. თუბეროზოვმა ქადაგების დროს გალანძღა ქართველი ერი და უწოდა უკანასკნელს: გელურები, მხეცები და სხვა... მოუწოდა რუს მრევლს, რომ არ დაემორჩილონ არავითარ ბრძანებებს ადგილობრივ და მთელ ქვეყნის მთავრობას საქართველოსას, არ აასრულონ არავითარი ბრძანება მთავრობისა თუ განკარგულება-დეკრეტები და ილოცონ, რომ ისევ აღდგეს საქართველოში მპყრობელობა რუსეთისა და სხვა... არც ერთ დროს ლოცვა-წირვისა არ იხსენიებს საქართველოს მთავრობას, კათალიკოს-პატრიარქს, ან

---

²⁴⁸ სცსა, ფ. 1830, აღწ. 1, საქმე №9, გვ. 74

ეპისკოპოსს და სხვა... სამაგიეროდ იხსენიებს ისევ რუსის მთავრობა-მპყრობელობას და სამხედრო უფროსს მღვდელს შაველსკის.²⁴⁹

აგრეთვე: „... საეგზარქოსო კანცელარიის მოხსენების ძალით რუსი ეპისკოპოზი შავი გრიგოლი განდევნეს და ულუკმაპუროდ დატოვეს ის ქართველი მღვდლები, რომლებიც მათი ფიქრით, რუსულ მრევლებში მსახურობენ. ასეთივე ბედი ეწია ბევრ სამხედრო უწყებაში მსახურ მღვდელსაც, რომელთათვის სრულებით პატრონი არ მოიპოვება და დღევანდელი ქართულ პოლკში არჩეული მღვდლები, უორგანიზაციოდ დარჩენილან, დადიან ისე, რომ თავი და ბოლო არ გააჩნია. სამწუხაროდ, ეროვნულ პოლკებში მღვდლების დანიშვნა მოხდა უყურადღებოდ და უტაქტიკოდ. ქართველი მღვდლები არიან ომის დაწყებიდანვე გასულნი პოზიციაზე, იციან სამხედრო საქმე, ჭირი და ღხინი, დაუმთავრებია კურსები სემინარიაში, იციან ყველა ის, რაც ჯარისკაცს სჭირია, მაგრამ მათ არსებობასაც კი ყურადღებას არავენ აქცევს, არამც თუ ცოდნას და გამოცდილებას. რუსეთის სამხედრო უწყების სამღვდელოება კი ნელ-ნელა ერეკება ქართველ სამღვდელოებას. ქართულ ჯარებში მოყვნენ ისეთი მღვდლები, რომლებთაც არავითარი კავშირი არ ჰქონია ჯართან, არამც თუ მათში მსახურებდნენ. ან ორი ადგილი უჭირავს და ან ისეთი მღვდლები, რომლებსაც პოზიცია სრულებით არც კი უნახავს.“²⁵⁰

სამღვდელოების მხრიდან ძირითადად მოთხოვნა იყო საღვთო სჯულის სწავლებაზე სკოლებში „სოხუმის საოლქო საძმო საბჭომ 1918 წლის 18 ოქტომბერს მოახდინა სამღვდელოების კრება ქ. სოხუმში, რომელშიც იქონია მსჯელობა საღვთო სჯულის

²⁴⁹ სცსა, ფ. 1863, აღწ. 1, საქმე №680, ფურც. 40

²⁵⁰ სცსა, ფ. 1836, აღწ. 1, საქმე №32, ფურც. 158

სწავლებისა სასწავლებლებში და ჩვენი, სამღვდელოების ნივთიერად უზრუნველყოფისა და ერთხმად დავადგინეთ: ვინაიდან საქართველოს რესპუბლიკის ერთი ძველთაგანვე ისტორიულად შეთვისებულია თავის სჯულთან. ქართველი ერის დიდი ნაწილი დღესაც არის ღრმა მორწმუნე და სარწმუნოების ცოდნა მიუცილებელი საჭიროა მისი მთლიანი განვითარებისათვის და ჩვენ, სამღვდელოებსა მთავარი თუ არა უკანასკნელი ადგილი გვეჭირა სამღვდელთ სჯულის, ქრისტიანული მოძღვრების მოზარდ თაობათა შორის განმტკიცებასა და აღზრდაში, ვსთხოვთ საქართველოს ეროვნულ საბჭოს, რათა სამღვდელთ სჯული დარჩეს საქართველოს ყოველგვარ სასწავლებლებში სავალდებულო საგნად და 2. ვსთხოვთ საქართველოს ეროვნულ საბჭოს დაჩქარებით მოგვცეს დამატებითი ჯამაგირები, გამოთხოვილი მისგანვე საქართველოს საკათალიკოსო საბჭოს შუამდგომლობით, ვინაიდან ამ აუტანელ სიძვირეში განვიცდით უკიდურეს მდგომარეობას და ამასთან, რადგანაც საქართველოს ავტოკეფალური ეკლესია და ჩვენ მსახურნი ამა ეკლესიისა წარმოვადგენთ სახელმწიფოებრივი მნიშვნელობის დაწესებულებას და ვეწვეით უპირატესად სახელმწიფოებრივი სამსახურს, ვთხოვთ საქართველოს ეროვნულ საბჭოს, რომ ჩვენ ნივთიერად უზრუნველსაყოფად განწესებულ გვექნეს შესაფერი სასყიდელი სამსახურისათვის განსაზღვრული ჯამაგირის სახით საქართველოს რესპუბლიკის ხაზინიდან.²⁵¹

აგრეთვე: „ჩვენ, ქვემოთე ამისა ხელისმომწერებმა ქ. სოხუმის მცხოვრებ-მოქალაქეებმა, მქონებელმა სრული ხმისა ვიქონიეთ მსჯელობა სამღვდელთ სჯულის სწავლებისა ჩვენს სასწავლებლებში და სამ-

---

²⁵¹ სცსა, ფ.1935, აღწ. 1, საქმე №3, ფურც. 3

ღვდელოების ნივთიერად უზრუნველყოფისა და დადგენილებით გადავწყვიტეთ: 1. ვინაიდან ჩვენ საქართველოს რესპუბლიკის ერი ძველთაგანვე ისტორიულად შეთვისებულია თავის სჯულთან, ქართველი ერის დიდი ნაწილი ღღესაც არის ღრმა მორწმუნე და სარწმუნოების ცოდნა მიუცილებელი საჭიროა მისი მთლიანი განვითარებისათვის, ვსთხოვთ ეროვნულ საბჭოს, რათა საღმთო სჯული დარჩეს საქართველოს ყოველგვარ სასწავლებლებში სავალდებულო სასწავლო საგნად 2. ვსთხოვთ საქართველოს ეროვნულ საბჭოს დაჩქარებით მისცეს საქართველოს ეკლესიის სამღვდელოებას დამატებითი ჯამაგირები გამოთხოვილი მისგან საქართველოს საკათალიკოსო საბჭოს შუამდგომლობით, ვინაიდან ამ აუტანელ სიძვირეში ის განიცდის უკიდურეს მდგომარეობას და 3. რადგანაც საქართველოს ავტოკეფალური ეკლესია და ამ ეკლესიის მსახურნი სამღვდელოება წარმოადგენს სახელმწიფოებრივი მნიშვნელობის დაწესებულებას და ეწევა უპირატესად სახელმწიფოებრივ სამსახურს, ვსთხოვთ საქართველოს ეროვნულ საბჭოს, რომ ჩვენი ეკლესიის სამღვდელოების ნივთიერად უზრუნველსაყოფად განწესებულ იქმნეს სამღვდელოების შესაფერი სასყიდელი სამსახურისათვის განსაზღვრული ჯამაგირის სახით საქართველოს რესპუბლიკის ხაზინიდან.“²⁵²

სადგომო სჯულის სწავლების აუცილებლობის მოთხოვნას მოწმობს შემდეგი დოკუმენტი: „მშობელთა (კრების) წრის დადგენილება. იქონია მსჯელობა საღმთო სჯულის სწავლების შესახებ გიმნაზიაში

თანახმად სამინისტროსგან მიღებული ცირკულიარის. აზრთა გაცვლა-გამოცვლის შემდეგ დაად-

---

²⁵² იქვე, ფურც. 4

გინა: მივიღეთ რა მხედველობაში გარდამავალი არა ჩვეულებრივი ისტორიული მომენტი, შკოლებში არა სასურველი, თითქმის ანარქიული მდგომარეობა, ბავშვების გონებრივი და ზნეობრივი დაქვეითება მათი ხშირი არასასურველი თვითნებობა – სწავლის შეწყვეტა, ომში ვითომც და სამშობლოს დასაცავად წასვლა, მთავრობის და მშობლების დაუკითხავათ, ინდიფერენტული დამოკიდებულება სწავლა-განათლების საქმესთან, ჩვენ მშობლები ქრისტიანულ სწავლას ვსთვლით მაღალ ისტორიულ მორალურ ფაქტორათ სკოლებში და დარწმუნებული იმაში, რომ მარტო თეორეტიული განყენებული ცოდნა, თუ მასთან ერთად არ ვითარდებიან ორგანიულად ხასიათი, ზნე, ჩვეულება-გრძნობა ნამდვილი ადამიანი ვერ შექმნის და ჩვენ ნორჩ საქართველოს რესპუბლიკას ნამდვილ მაღალ იდეალების და აღჭურვილი მოქალაქეების ნაცვლად მისცემს არა სასურველ მაგნე ელემენტებს. ყოველივე ამის მიხედვით მშობელთა წრე მოითხოვს: 1. საღმთო სჯული ისწავლებოდეს სურვილისამებრ, მასწავლებელს ექნეს ჯამაგირი იმ ფულებიდან, რომელსაც მშობლები ვიხდით ოფლით და სისხლით ნაშოვარს სწავლისათვის 2) ჩაეთვალოს შტატში სამსახური, ისთე როგორც საზოგადო მუშებს ერიცხებათ შრომა და პენსიითდა ჯამაგირით უზრუნველყოფა კანონდება მათთვის შრომის სამინისტროსგან. 3. ისწავლებოდეს განსაზღვრულ დროს, როცა მიდიან სწავლისათვის, გიმნაზიაში ამას მოითხოვს პედაგოგიური ძირითადი პრინციპი და თვალთა საზრისი 4. როცა მთავრობა გამოსცემს რამე სახელმძღვანელოს მაღალ მორალურ სწავლისას, ეთიკის დარგიდან, მაშინ ექნება ადგილი ამ საგანზე საკითხს. დღეს ჩვენი პედაგოგები დღიდგან ამ საგნის გაძევებისა არავითარ მო-

რალურ დარიგებას ბავშვებს არ აძლევენ. დაბეჯითიებით მოვითხოვთ მშობლები, რომ ჩვენმა შვილებმა სასწავლებლებში ისწავლოს საღმთო სჯული, თუნდ არა სავალდებულო.“²⁵³

1918 წელს დაბა ხობში შედგა საოლქო კრება, სადაც დაადგინეს: „ა) ვინაიდგან საქართველოს რესპუბლიკის ერი ძველთაგანვე ისტორიულად შეთვისებულია თავის სჯულთან, იმ ერის დიდი უმრავლესობა დღესაც არის ღრმა მორწმუნე და სარწმუნოების ცოდნა მიუცილებელი საჭიროთ მისი მთლიანი განვითარებისათვის, ვინაიდან ზნეობრივი კანონი ყველა კანონებზე მაღლა დგას და ზნეობრივი ჭეშმარიტების, კანონის ცოდნაში, არამედ იმ ზნეობრივი ძალთა შეთვისებაში, რომელნიც ავალებენ კაცს შეუდრეკელად მიესწრაფებოდეს ზნეობრივი კანონის შესრულებისადმი და მისი ზნეობრივი სისრულე და განვითარებისადმი და ესრეთი მადა არის ქრისტეს სარწმუნოება, ეთხოვოს საქართველოს დამფუძნებელ კრებას რათა სამღვთო სჯული საქართველოს ყოველგვარ სასწავლებელში ისევ იქნეს მიღებული სავალდებულო სასწავლო საგნად, ბ) სარწმუნოების, ეკლესიის და სამღვდელოების შენახვა და განმტკიცებისათვის უექველად საჭიროა და დიდად საჭიროა იზრუნოს სახელმწიფო მთავრობამ, სამღვდელოება უექველად უნდა იქნეს უზრუნველყოფილი ნივთიერად. სრული სახელმწიფო ჯამაგირი სამღვდელოებას – აი საუკეთესო ფორმა სამრევლოსი. კლესია არ უნდა იქნეს განცალკევებული სახელმწიფოსაგან. ეკლესია არ არის ცალკე განცალკევებული კერძო სიკეთე ზოგი განცალკევებულ პირთა, არამედ ის წარმოადგენს ფასდაუდებელ ინტერესს მთელი სა-

---

²⁵³ სცსა, ფ. 1935, აღწ. 1, საქმე №3, ფურც. 23

ხელმწიფო ერთიანობისას. ეკლესია წარმოადგენს არა კერძო ინსტიტუტს, არამედ ინსტიტუტს საზოგადო უფლებრივი ხასიათისას. ეკლესიას უნდა ეჭიროს სახელმწიფოში განსაკუთრებული მდგომარეობა, უნდა იყოს შეერთებული სახელმწიფოსთან და არა განცალკევებული... უნდა სარგებლობდეს სახელმწიფო კანონების მფარველობის და მატერიალურის მხრითაც უნდა იყოს უზრუნველყოფილი, ზნეობრივი ორგანიზაცია საზოგადოებისა არ შეიძლება სახელმწიფოს შემწეობის გარეშე... ქრისტიანულ სახელმწიფოში უნდა იყოს უსაცილოდ ქრისტიანული პოლიტიკა. ქრისტიანული ეკლესია მოითხოვს ქრისტიანულ სახელმწიფოს... ქრისტიანულ სახელმწიფოში უსაცილოდ უნდა შეინახოს, განამტკიცოს და მფარველობა გაუწიოს სარწმუნოებას, ეკლესიას და სამღვდელეობას და უკანასკნელი უზრუნველყოს ნიეთიერად, ზემოხსენებული მიზეზია გამოეთხოვოს საქართველოს რესპუბლიკის მთავრობას აუცილებელი დანიშვნა სამღვდელეობისათვის ჯამაგირისა სახელმწიფო ხაზინიდან.“²⁵⁴

ზემოთ განხილულმა ფაქტობრივმა მასალამ ნათლად აჩვენა ის პრობლემები, რაც ქართველი სამღვდელეობის წინაშე არსებობდა. როგორც ვხედავთ, ქართველი სამღვდელეობის ბრძოლა საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესიის უფლებების აღდგენისათვის მიმდინარეობდა ორ ფრონტზე: რუსეთის საიმპერატორო კარის და სოციალ-დემოკრატიული პარტიის წინააღმდეგ.

---

²⁵⁴ სცსა, ფ. 1935, აღწ. 1, საქმე №3, ფურც. 30

თაზი მემკვსე

თავადაზნაურობა

XIX საუკუნის II ნახევრიდან შექმნილი მოვლენების შედეგად XX საუკუნის დასაწყისს საქართველო სხვადასხვა სიახლესთან ერთად ახალი სოციალური ფენების: პროლეტარიატის და ბურჟუაზიის წარმოშობით შეხვდა. ახალმა პოლიტიკურმა და ეკონომიკურმა გარდაქმნებმა საზოგადოების სოციალური შემადგენლობის გარკვეული ცვლილებები განაპირობა. ამ ფონზე ინტერესმოკლებული არ უნდა იყოს თავადაზნაურთა ცნობიერების და ფუნქციების ცვლილების შეფასება და გათვალისწინება. მით უფრო, რომ ქართულ ისტორიოგრაფიაში ამ ქრონოლოგიური პერიოდის ფარგლებში, აღნიშნული საკითხისადმი მიძღვნილი სპეციალური გამოკვლევები არ გვხვდება. ძირითადად აქცენტი კეთდება XIX საუკუნეზე. მართალია, 1900-1917 წლებში თავადაზნაურობა აღარ წარმოადგენდა ძლიერ კრებულს, თუმცა ბეჭდურ მედიაში დაცული ინფორმაცია მნიშვნელოვანი დასკვნების გამოტანის საშუალებას გვაძლევს. „1897 წლის აღწერით თავადაზნაურობა საქართველოს 1 მილიონ 919 ათასიანი მოსახლეობის 5,6% შეადგენდა.“²⁵⁵

თავადაზნაურობა ფეოდალური საქართველოსთვის დამახასიათებელი სოციალური ფენაა, რომელიც საუკუნეების მანძილზე პრივილეგირებულ და შეძლებულ კლასს წარმოადგენდა. მათი უფლებები იმდენად დიდი იყო, რომ არა თუ დიდი პატივით სარგებლობდა სამეფო კარზე, არამედ ხშირ შემთხვევაში, პოლიტიკურ, თუ სამხედრო საკითხების გადაწყვეტისას მეფე მათზე იყო დამოკიდებული.

---

²⁵⁵ საქართველოს ისტორია XX საუკუნე, თბილისი, 2003, გვ. 16

ფაქტობრივად თავადაზნაურობა მონარქიული სახელმწიფოს არსებობის მთავარი შემადგენელი ნაწილი იყო. ამასთან დაკავშირებით გაზეთი „კვალი“ 1906 წელს წერდა: „მეცხრამეტე საუკუნეს თავადაზნაურობა სრულებით სხვა გულით დაუხვდა, წარსულის გამოთხოვებამ მას საშინლათ დაწვა გული, რადგანაც წარსულის ბევრი რამ გაყვა ისეთი, რისი მაგიერიც აწმყოს არაფერი მოუტანია. ამის უკეთ გასათვალისწინებლად საჭიროა გავიხსენოთ, როგორი იყო თავადის მდგომარეობა მეცხრამეტე საუკუნემდინ, როგორ შეიცვალა ის მეცხრამეტე საუკუნეში. წინეთ მას გარშემო ეხვია ურიცხვი ყმები, რომელთა სულისა და ხორცის ერთადერთი პატრონი თვითონ ის – თავადი იყო, ყველა ვინც მას გარშემო ეხვია, მას თვალწარბში შეჩერებოდა და მისი ყოველგვარი უნის ასასრულებლად ყველა გამზადებული იყო. ერთადერთი მოსამართლე თავის სოფელში ის იყო და იქ ყველას ბედ-იღბალს მხოლოდ ის ატარებდა. თუ სამშობლოს მტერი შემოესეოდა, მეფე მას თხოვდა, შენი კაცებით მომეშველეო, ის მეფის მარჯვენა ხელი იყო, ქვეყნის მართვა-გამგეობაში ის მონაწილეობას იღებდა, სასახლის კარი მისთვის მუდამ ღია იყო, – მეფის სახლში ის თითქმის მეფის ტოლად გრძნობდა თავს, თავის სახლში – განუსაზღვრელ ბატონად. მეცხრამეტე საუკუნის დამდეგიდან თავადის ამგვარი მდგომარეობა სრულებით შეიცვალა. სამშობლოს მართვა-გამგეობაში მას ყოველგვარი მნიშვნელობა ჩამოართვეს, მეფე და მისი სასახლე მას ახლოსაც არავინ დაანახვა; თავადის თავისუფალ მოქმედებას ყოველმხრივ ფრთები შეეკვეცა. ყოველივე ამან ის არა თუ ქონებრივად დააქვეითა, თავის შინაყმათა თვალშიც კი სახელი გაუტეხა. თავადობამ იწყო წარსულის გლოვა, მოინდომა მისი

დაბრუნება, მაგრამ ცდამ ამაოდ ჩაუარა. ის იძულებული გახდა თავის ხვედრს შერიგებოდა და ერთმა ნაწილმა ღვინოში და ქორ-მეძებრობაში პოვა თავისი იდეალი, მეორემ კალამი აიღო ხელში და წარსულის გლოვაში მოიპოვა სულის სიმშვიდე, მესამეს სამხედრო სამსახურმა დაავიწყებია ძველი დიდება.“²⁵⁶

საქართველოს სახელმწიფოებრიობის გაუქმებით, თავადაზნაურობა ერთ-ერთი და შეიძლება ითქვას, ყველაზე უფრო უფლებააყრილი ფენა აღმოჩნდა. მან დაკარგა არა მხოლოდ მამულები და გავლენა, არამედ XIX საუკუნის საქართველოსთვის ის სრულიად ზედმეტი აღმოჩნდა. „რუსული მმართველობის დამყარების შემდეგ ქართველი თავადებისა და აზნაურების (სამეფო, სათავადო, საეკლესიო) მრავალსაუკუნოვანმა საგვარეულო წყობამ რღვევა იწყო. რუსეთის მთავრობამ რუსეთის ფეოდალურ-ბატონყმურ წყობილებასთან ქართული წყობილების სოციალური უნიფიკაციის მიზნით ჩაატარა მთელი რიგი ღონისძიებები. 1803 წელს, რუსეთის გუბერნიების თავადაზნაურთა ორგანიზაციების მსგავსად, თბილისში დაარსდა ქართველ თავადაზნაურთა პირველი წოდებრივი ორგანიზაცია – თავადაზნაურობის დეპუტატთა საკრებულო სათანადო დებულებით. დეპუტატთა საკრებულო ირჩევდა სამაზრო და საგუბერნიო თავადაზნაურთა წინამძღოლებს (მარშლებს). რუსეთის მთავრობის შემდეგი ღონისძიება იყო ვასალურ-სენიორული დამოკიდებულების მოსპობა საქართველოში და რუს თავადებთან ქართველი თავადების უფლებრივი გათანაბრება. ამასთან, ქართველ თავადებს მემკვიდრეობითი ფეოდალური თანამდებობები და საგადასახადო იმუნიტეტი მოუსპო, 1833

---

²⁵⁶ გაზ. კვალი, 1901, №36, გვ. 793

წლის კანონით სათავადო აზნაურები გაათავისუფლეს თავადებისადმი ვასალური დამოკიდებულებისაგან, რის შედეგად ხდებოდა მათი ქონებრივი გამიჯვნაც. 1838 წლის კანონით კი თავადაზნაურობის დეპუტატთა საკრებულოში არჩევნებისას და თანამდებობების დაკავებისას უფლებრივი განსხვავება თავადებსა და მათ ყოფილ სათავადო აზნაურებს შორის მოისპო, მოხდა მათი უფლებრივი ნიველირება.²⁵⁷

თავადაზნაურთა ფენა თანდათან პარალიზებული გახდა. ჯერ ერთი, ეს გამოწვეული იყო რუსეთის მიერ საქართველოს დაპყრობის შედეგად და მეორეც, XIX საუკუნის II ნახევრიდან შექმნილი სოციალური და ეკონომიკური ხასიათის გარდაქმნებით, კერძოდ, ბატონყმობის გაუქმებით.

თუ XIX საუკუნის I ნახევარში თავადაზნაურობა აქტიურობით გამოირჩეოდა და მონარქიული სამეფოს აღდგენისათვის იბრძოდა, ბაგრატონთა სამეფო ოჯახის წარმომადგენლებთან ერთად, შემდეგში ვითარება რადიკალურად შეიცვალა. ალექსანდრე ბენდიანიშვილის აზრით, „თავადების უკმაყოფილება იმან გამოიწვია, რომ მათ დაკარგეს პოლიტიკური გავლენა, მემკვიდრეობით სამხედრო და ადმინისტრაციული თანამდებობანი, რითაც საფუძველი გამოეცალა სათავადოთა სისტემას. სათავადოს შიგნით შეიკვეცა აზნაურის სოციალურ-პოლიტიკური ფუნქცია, მას ჩამოერთვა თავადის კარის თანამდებობანი, მოურავობა, მდივნობა, ბოქაულთუხუცესობა, გლეხთა ზედამხედველის მოვალეობა. ქართველი მოხელის ადგილი ცენტრშიც და პერიფერიებშიც რუსმა მოხელემ დაიკავა. ამას კი ვერ შეეგუა ქართველი თავადაზნაურობა და თავის პროტესტს შეთქმულება-

---

²⁵⁷კ. კუპრაშვილი, დიდი რუსიანობა საქართველოში (XIX საუკუნის I ნახევარი), თბილისი: უნივერსალი 2011, გვ. 131-132

აჯანყებით გამოხატავდა.²⁵⁸

XIX საუკუნის II ნახევრიდან, ბატონყმობის გაუქმების შემდეგ დაიწყო ახალი ეტაპი საქართველოს ცხოვრებაში. თავადაზნაურობა მიხვდა, რომ საქართველოს ისტორიაში ახალი ეპოქა დგებოდა, სადაც მისი ისტორიული როლი საჭირო აღარ იქნებოდა. სწორედ ამის გამოხატულებას წარმოადგენდა თავადების პოლიტიკური ხასიათის გამოსვლების ჯერ შემცირება და შემდეგ შეწყვეტა. „XIX-XX საუკუნეების მიჯნაზე ქართველი თავადაზნაურობა უკვე აღარ წარმოადგენდა ერთიან წოდებასა და კლასს, უკვე მომხდარი იყო მისი სოციალურ-ეკონომიკური დიფერენციაცია. ამ დროს ძირძველი თავადაზნაურობა საქართველოს მოსახლეობის 4%-ს შეადგენდა. მაგრამ ნახევარს დაკარგული ჰქონდა ეკონომიკური შეძლება და პოლიტიკური წონა. მეწარმე თავადაზნაურთა გამრავლება, რენტისა და კრედიტის კაპიტალისტური ფორმების დანერგვა არსებითად ცვლიდა ძველ წოდებას. მიმდინარეობდა ფეოდალური საკუთრებისა და მემამულური მეურნეობის ბურჟუაზიული ევოლუცია. თავადაზნაურთა ერთი ნაწილი კაპიტალისტური საზოგადოების მიწათმფლობელთა კლასს ქმნიდა, საერთოდ, მიწათმფლობელი თავადაზნაურობა ორმაგი ბუნების იყო, – ფეოდალური წოდებისა და კაპიტალისტური კლასის ნიშნებს აერთიანებდა. იყენებდა, როგორც ფეოდალური, ისე კაპიტალისტური ექსპლოატაციის ფორმებს.“²⁵⁹

თავადაზნაურთა უფლებების შეკვეცას განაპირობებდა საზოგადოების ნიჰილისტური დამოკიდებულება მათდამი. ეს განსაკუთრებით იგრძნობა XIX

---

²⁵⁸ მ. ახოზაძე, გლეხთა მოძრაობა საქართველოში XIX საუკუნის 60-90-იან წლებში, თბილისი: საბჭოთა საქართველო, 1970, გვ. 31

²⁵⁹ გვ. 185

საუკუნის II ნახევრიდან. საზოგადოების ფართო ფენებისთვის, გლეხებისთვის თავადები მათ მოწინააღმდეგე კლასად აღიქმებოდა. აღნიშნულ პერიოდში შექმნილი ვითარებიდან გამომდინარე ქართული კულტურული და პოლიტიკური ელიტა გლეხების საზოგადოებასთან დაკავშირებას და ახალი სახელმწიფოს შენებისთვის მოღვაწეობას და ბრძოლას იწყებს. „სულ სხვაგვარ ნიშნებსა და მიმართულებას გვიჩვენებს დღევანდელი ცხოვრება. დღეს აღარ არსებობს ძველი ბატონყმობა და მოსპობილია ადამიანის პირადი უთავისუფლებობა. გართულებულია ცხოვრება და ხალხის საზოგადოებრივ კლასებად დანაწილებაც. თავად-აზნაურობას დღეს აღარ აქვს ძველებური სოციალ-ეკონომიკური უპირატესობა, რადგან თვით მამული აღარ არის ერთადერთი სახსარი ეკონომიურის ძალისა და საზოგადოებრივის დაწინაურებისა. ცხოვრების ახალს ვითარებაში კაცს მამულის გარედაც შეუძლია შეიძინოს ქონება და, რახან შთამომავლობას წინანდებურად დიდი მნიშვნელობა აღარ აქვს, შეუძლია აგრეთვე საზოგადოებაშიც მოიპოვოს ძალა და დაწინაურება. რამდენადაც ეს „შეუძლია“ სინამდვილე ხდება, რამდენადაც ძველებური წოდებანი ერთმანეთში ითქვიფებიან და ახალი, ქონებისა და არა შთამომავლობის საფუძველზე დამყარებული საზოგადოებრივი კლასები ვითარდებიან, იმდენადვე ჩვენს ცხოვრებას უფრო დემოკრატიული ელფერი ედება და ჩვენი ერი წარმატებისა და აღორძინების გზაზე დგება.“²⁶⁰ ქართული კულტურული და პოლიტიკური ელიტა ნათლად აცნობიერებდა ახალი დროის მოთხოვნებს და ეკონომიკურ თუ სოციალურ გამოწვევებს, რომელთა გადა-

---

²⁶⁰ უერნ. მოამბე, 1904, №6, გვ. 73

ლახვის გარეშე სახელმწიფოებრივი აზროვნების და დამოუკიდებლობის აღდგენისთვის პირობის შექმნა შეუძლებელი იქნებოდა. „სწრაფ წარმატების გზაზე მხოლოდ ის ერი სდგას, რომელშიც გაზრდილია შრომის საზოგადოებრივი განაწილება, განვითარებულია გაცვლა-გამოცვლა და აღორძინებულია ვაჭრობა-მრეწველობა. რამდენადაც ასეთი ვითარება ამა თუ იმ ერში ფეხს იკიდებს, იმდენადვე თავადაზნაურობას ეკარგება ეკონომიური უპირატესობა, ხოლო სხვადასხვა წოდებათაგან შემდგარ ბურჟუაზიას ემატება ძალა და ემხნევა დაწინაურება. ეს დაწინაურება სჩანს საზოგადოდ ყველაფერში და იგი უნდა ჩნდეს, კერძოდ სწავლა-განათლების საქმეშიც. რა თქმა უნდა სწავლის შესაძენად საჭიროა ნივთიერი შეძლება და ამიტომ სწავლა-განათლება იმ წოდებასა და კლასში უფრო გავრცელდება, რომელიც ეკონომიურად წამოწეულია და აქვს საჭირო საშუალება. არა თავადაზნაურ მოსწავლეთა რიცხვის გამრავლება სასწავლებლებში მომასწავებელია იმისი, რომ ჩვენი ცხოვრებაც მოქალაქობრივობის გზაზეა დამდგარი და თანდათან ვითარდება.“²⁶¹

რუსეთის მიერ საქართველოს დაპყრობის შემდეგ მთლიანად შეიცვალა საზოგადოებრივი და პოლიტიკური ცხოვრების ძირითადი მხარეები. დამოუკიდებლობის დაკარგვასთან ერთად, ქართველობა გარუსების საფრთხის წინაშე დადგა, რომლის არსებით მახასიათებლებს წარმოადგენდა ქართული მართლმადიდებელი ეკლესიის ავტოკეფალიის გაუქმება, ქართული ენის უფლებების შეზღუდვა.

იმ მოლოდინის გაუმართლებლობის შემდეგ, რაც რუსების შემოსვლას მოყვა საქართველოში,

---

²⁶¹ ჟურნ. მოამბე, 1904, №6, გვ. 73

სხვადასხვა სოციალური ფენის წარმომადგენლები იწყებენ შეიარაღებულ თუ საპროტესტო ხასიათის გამოსვლებს რუსეთის საიმპერატორო კარის წინააღმდეგ. თავადაზნაურობის უკმაყოფილების მიზეზი მათი ფუნქციების და უფლებების შეზღუდვაში და ხშირ შემთხვევაში გაუქმებაში მდგომარეობდა. იმედი იმისა, რომ რუსეთის ხელისუფლება საქართველოს საშინაო ვითარებაში არ ჩაერეოდა არ გამართლდა. ამიტომ საწყის ეტაპზე გამოხატული რადიკალური ფორმები აღნიშნულის დასტური იყო.

სოციალურ-ეკონომიკური ხასიათის გარდაქმნებმა, რომელსაც ადგილი ჰქონდა XIX საუკუნის II ნახევრის საქართველოში, ქართული კულტურული და პოლიტიკური ელიტა დაარწმუნა ბრძოლის ახალი მეთოდის შემუშავებაში. ერთ-ერთი საკითხი კი თავადაზნაურთა ახალი ცხოვრების წესზე გადაყვანა იყო. სამოციანელები ნათლად აცნობიერებდნენ ეპოქის იმ გამოწვევას, რომელშიც მთელი ევროპა იყო ჩართული და ცდილობდნენ ახალი დროისთვის ფეხი აეწყოთ, ქართულ სინამდვილეზე მოერგოთ და ეს ყველაფერი საქართველოს აღორძინებისათვის გამოეყენებინათ. თავადაზნაურობის დიდმა ნაწილმა ვერ შეძლო შეგუებოდა საკუთარი პრივილეგიების დაკარგვას და „დაქვეითების გზას დაადგა“, მეორე ნაწილი ე.წ. ღარიბი თავადაზნაურობა შეეცადა საზოგადოებასთან კავშირში ყოფილიყო და საკუთარი თავისთვის თვითონ შეექმნა პირობები.

XX საუკუნის დასაწყისიდან თავადაზნაურობა აღარ წარმომადგენდა მრავალრიცხოვან და ძლიერ კრებულს. ამასთან პოლიტიკურმა და ეკონომიკურმა გარდაქმნებმა მათი ბრძოლისუნარიანობა დასცა, თანაც ქართული საზოგადოების გარკვეული ნაწილი უკვე ახალი სახელმწიფოს შექმნისათვის იბრძოდა,

სადაც თავადაზნაურობას ძველი ადგილი აღარ ექნებოდა. ამიტომ ის იძულებული ხდება ნაწილობრივ შეეგუოს ეპოქის მოთხოვნებს და აღარ მიმართოს გამოსატყვის რადიკალურ ფორმებს. 1908 წელს გაზეთი „ცისკარი“ წერდა: „მართალია, ეს მიზეზი მუშაობს რუსეთის თავადაზნაურობაშიც, მაგრამ გაცილებით უფრო ნელა, ვინემ ჩვენში. იქ მრავალი მემამულე შეეწყო მამულის შოვნას. აგრეთვე იქ სამსახურით ივსებენ იმას, რასაც მამული აკლებს. ცნობილია, რომ მთელი მაღალი ბიუროკრატია მემამულეებისაგან შესდგება. ჩვენებური მემამულე კი სწრაფად ვალიანდება, საკუთრება ეყიდება და ასე ეკონომიურათ მამულს დიდათ აღარ აფასებს, მისთვის სიცოცხლეს აღარ სწირავს. თუ შერჩა მამული, ხომ კარგი, თუ არა და სულ ერთია – მაინც ბანკს დარჩება. ასე იქნება თუ ისე, მამული მაინც ჩამოერთმევა. ამიტომ ისინი მრავალ ალაგას გლეხებს უთმობენ და ბრძოლას შეერიგებას რჩეობენ.“²⁶²

ქართული კულტურული და პოლიტიკური ელიტის ნაწილი თავადაზნაურობასთან მიმართებაში გაზეთ „ცისკარის“ მიხედვით ასეთი იყო: „საქართველოს ნაწილთა პირველი ნაციონალური მოძრაობა იყო მოძრაობა თავადაზნაურობის ძველი წყობილების შესარჩენად. გლეხობა აქ იღებდა მონაწილეობას სწორედ წინააღმდეგი მიზნით – ბატონყმობის უღლის შესამსუბუქებლად. ე.ი. აქ ფეოდალები ებრძოდნენ რუსებს, ხოლო გლეხები ფეოდალებს და რამოდენიმეთ სამღვდელოებასაც. აი ჩვენი ნაციონალიზმის ტრაგიზმი. რატომ ასე უნდა მომხდარიყო? ცხადია რატომ. თავადაზნაურობის ნაციონალური დროშა იყო დროშა ფეოდალთა გაძლიერების, გლე-

---

²⁶² გაზ. ცისკარი, 1908, №1, გვ. 1

ხობის დაჯახნების, ახალი ცხოვრების უარყოფის, ძველი ურთიერთობის აღდგენის – ერთი სიტყვით ეს დროშა არ იყო ხალხის დროშა. თავადაზნაურობის ნაციონალური ინტერესი არ შეიცავდა ნაციის ინტერესებს.²⁶³ ივერია კი შემდეგნაირად აღიქვამს ამ საკითხს: „... ვინ იყო, ან რა ძალა იყო, ის ძალა, რომლითაც საქართველოს განცალკევებულნი ჯგუფნი შეერთდებოდნენ ხოლმე და მედგრად ებრძოდნენ საქართველოს გარეშე მტერს? მაშ ვინ დაიცვა საქართველოს ტერიტორია, ენა, სარწმუნოება? ვინ შეჰქმნა საქართველოს თავისებური კულტურა, ლიტერატურა? ამის პასუხს ყველა შესძლებს, თუკი განგებ არ დაიბრძმავებს თვალებს, არ დაიყრუებს ყურებს და სიმართლეს არ უღალატებს. ეს ძალთა-ძალა იყო თავადაზნაურობა. საქართველოში თავადაზნაურობა რომ არ ყოფილიყო, დღემდე არც არავითარი ეროვნული კულტურა, ლიტერატურა, ხასიათი არ იქნებოდა და მთელი ჩვენი ხალხი წარმოადგენდა მარტო ჯგუფს, რომელსაც ერად არავინ ჩათვლიდა.“²⁶⁴

1900 წლიდან ბეჭდურ მედიაში თავადაზნაურობის აშკარა კრიტიკა იწყება. ფაქტობრივად, ეს წოდება საუკუნის დასაწყისში უკვე აღარ წარმოადგენს ავტორიტეტულ ძალას. ქართველი ერის გაძლიერების და განვითარების პროცესში თავადაზნაურობის როლი უარყოფილია. „ჩვენ არ შეგვიძლია თავადაზნაურობისაგან მოველოდეთ ერის აღორძინებას. თავადაზნაურობა არის წოდება შექმნილი წარსული ცხოვრების მიერ, მისი არსებობის აზრი წარსულშია, მისი ნიადაგი წარსული წეს-წყობილების ნაყოფია. თავადაზნაურობა, როგორც წოდება გვიანდერძა წარსულმა. მაგრამ იგი არსებობს დღეს, დღევან-

²⁶³ გაზ. ცისკარი, 1908, №11, გვ. 1

²⁶⁴ გაზ. ივერია, 1902, №252, გვ. 1

დელს ცხოვრების პირობებში რომელნიც გაჩნდნენ წოდებანი და წოდებრივი განწყობილება. თავადაზნაურობას – წოდებას არ ძალუძს დაიმორჩილოს ახალი ცხოვრების პირობები, პირიქით, თვითონ ემორჩილება ახალ ცხოვრებას და ნელ-ნელა ხშირად შეუგნებლად, იღებს მის ელფერს და ითვისებს მის ხასიათს.²⁶⁵ მუდმივად კეთდება აქცენტი იმაზე, რომ თავადაზნაურობა ვერ ერკვევა საზოგადოებრივ პრობლემებში, რაც ქმნის ბარიერს მოსახლეობის ფართო ფენებთან ურთიერთობებში. „ქართველი თავადაზნაურობის მოღვაწეობას თან სდევს ერთი თვალსაჩინო ნაკლი, რომელიც ფრიად დამახასიათებელია მისი, როგორც წოდებისა: პოლიტიკური გამოურკვეველობა და ამ გამოურკვეველობასთან დაკავშირებული იდეური გამოურკვეველობა და დაქსაქსულობა. ქართველ თავადაზნაურობას ნათლად არა აქვს შეგნებული, რა მიზეზები იწვევს ქართველი ხალხის ეროვნულ დეზორგანიზაციას და რა ზომების მიღებაა საჭირო ამ დეზორგანიზაციის მოსასპობად.“²⁶⁶ მარიამ გარიყული შემდეგნაირად ახასიათებდა თავადაზნაურობას: „თავადაზნაურთა უმეტესობა უსაქმურობაში ატარებდა დროს, განსაკუთრებით ახალგაზრდობა. ნიადაგი მომცდარი ჰქონდათ ფეხქვეშ, სამხედრო ასპარეზზე გამირობას და სამშობლოსათვის თავდადებას მათ აღარავინ სთხოვდა. სამეურნეო შრომაც არ შედიოდა მათ დღიურში, სწავლა-განათლებას აგრერივად არ ეტანებოდნენ. მათი უმეტესობისათვის მიზანი გიმნაზიის პირველი, მეორე და მესამე კლასი – კურსის დამთავრება იყო. ზოგი მათგანი აქამდისაც ვერ მიატანდა. რა უნდა გაეკეთებინა ამ უსაქმოდ დარჩენულ ახალგაზრდობას? დღეს შენთან, ხვალ

²⁶⁵ გაზ. ცნობის ფურცელი, 1903, № 2154, გვ. 2

²⁶⁶ გაზ. სახალხო გაზეთი, 1910, №184, გვ. 2

იმასთან, ზეგ დუქანში. ლოთობა, ჩხუბი და დავიდა-
რაბა.²⁶⁷ თავადაზნაურობა მალე მიხვდა, რომ თანა-
მედროვე საზოგადოების ნაწილი ვერ გახდებოდა,
თუ დროს ფეხს არ აუწყობდა... მესამოცე წლებამ-
დე ცხოვრება იყო მარტივი და მდორე, მწერლობა
ერთფეროვანი, მხოლოდ ერთი კლასის – თავადობის
სიმპატია-იდეალების გამომხატველი. რადგანაც სამ-
ხედრო სამსახურმა და ჩინოვნიკობამ შემოდგა ჩვენ-
ში ფეხი და ორივეს დიდი მოტრფიალენი გამოუჩ-
ნდნენ ჩვენს თავადობაში, სწავლა-განათლება ნელ-
ნელა აღორძინდა და თბილისში სასწავლებელიც კი
დაარსა მთავრობამ კეთილშობილთათვის. ახალგაზ-
რდობის ერთმა ნაწილმა, რომელსაც მაშინდელ
დროსთან შედარებით რიგიანი განათლება მიეღო,
ნელ-ნელა უკუაგდო პირადი ცხოვრების ვიწრო ფარ-
გლები და გამოვიდა საზოგადო ასპარეზზე, მისმა
მოდვაწეობამ ჩვენს ცხოვრებას სული შთაბერა და
საზოგადოებრივი ცხოვრება, რომელიც თითქმის
სრულებით აღარ არსებობდა, ორმოცდაათ წლებში
ნელ-ნელა აღორძინდა, მაგრამ ცხოვრების ამოძრავე-
ბა შუაგულიდან, თვით ხალხიდან, კი არ დაიწყო,
არამედ ზედაპირიდან – თავადაზნაურობიდან.²⁶⁸ ზე-
მთ განხილული საკითხები, კერძოდ, საერთო ეკონ-
ომიკური სივრცის შექმნისთვის ბრძოლა ქართული
კულტურული და პოლიტიკური ელიტის მხრიდან
მოწმობს იმას, რომ მათ საერთო მიზანს წარმოად-
გენდა კაპიტალიზმისთვის დამახასიათებელ სისტემა-
ზე გადასვლა. ამ პროცესში ყველა სოციალური ფე-
ნის ჩართვა და ეროვნული ეკონომიკის აღორძინება.
ისეთი ქართული, ეროვნული პოლიტიკის მაწარმოე-

---

²⁶⁷ მ. გარიყული, მოგონებები, თბილისი: საბჭოთა საქართველო, 1962, გვ. 207

²⁶⁸ გაზ. კვალი, 1901, №36, გვ. 793

ბელი პოლიტიკური პარტიების წარმომადგენლებიც კი, როგორც იყო: ეროვნულ-დემოკრატიული და სოციალისტ-ფედერალისტური პარტია და ზოგადად, ეროვნული მიმართულების მოღვაწეები იყვნენ, საჭიროდ თვლიდნენ ახალი ეკონომიკური ფორმების ქართულ სინამდვილეში დანერგვას და თანამედროვე ეპოქისათვის დამახასიათებელი სამრეწველო სტრუქტურის გამოყენებას.

როგორც უკვე აღვნიშნე, XX საუკუნის დასაწყისში თავადაზნაურობა აღარ წარმოადგენდა ძლიერ სოციალურ ფენას. მათი დიდი ნაწილი უკვე ასიმილაციას განიცდიდა საზოგადოების ფართო ფენებთან. ფაქტობრივად იმ მცირე ნაწილის გარდა, რომლებიც რუსეთის იმპერატორის „ერთგულებაზე დებდნენ ფიცს“ და მისი მეშვეობით ცდილობდნენ საკუთარი ეკონომიკური მდგომარეობის შენარჩუნებას და არა გავლენის, რადგანაც ამ პერიოდში თავადაზნაურობას უკვე არ გააჩნდა გავლენა საზოგადოებაზე. ქართველი ინტელიგენციის შეგნებული ნაწილის მცდელობისდა მიუხედავად, თავადაზნაურობისთვის შეეგნებინებინა ახალი ეპოქის მოთხოვნა და ის გარდაქმნები, რაც კაპიტალიზმმა მოიტანა უშედეგო აღმოჩნდა. ყველასთვის ნათელი იყო, რომ კაპიტალიზმი მხოლოდ რუსეთისთვის და მის დაქვემდებარებაში მყოფი საქართველოსთვის კი არ იყო დამახასიათებელი, არამედ იგი მთელი თანამედროვე ეპოქის რეალობა და ახალი ეტაპის დასაწყისი იყო. ფეოდალიზმი დასრულდა და მისი არსებობა მხოლოდ უკანასკნელ დღეებს ითვლიდა და მისი საბოლოო წარმომადგენლები თავადაზნაურთა ის მცირე ნაწილი იყო, რომელიც დროის გამოწვევას ვერ ეგუებოდა. პრაქტიკულად ქართველი საზოგადოების შეგნებული ნაწილი დარწმუნებული იყო არსებული სინამდვი-

ლის გარდაუვალო-ბაში და ცდილობდა არსებული ვითარება საქართველოს საკეთილდღოდ გამოეყენებინა.

1900-1917 წლებში მიმდინარეობდა ბრძოლა არა მხოლოდ რუსეთის თვითმპყრობელობის წინააღმდეგ, რაც პირველ რიგში კულტურით, განათლებით ბრძოლას გულისხმობდა, არამედ ქართველი საზოგადოების ძველ და ახალი თაობის წარმომადგენლებს შორისაც. თავადაზნაურობა კი იმ წოდებას ეკუთვნოდა, რომელიც წარსულს აიდევალბდა და ძველი დროის დაბრუნება მხოლოდ იმიტომ სურდა, რომ აღედგინა ის გავლენა და პრივილეგიები, რაც საუკუნეების მანძილზე გააჩნდა. ახალი თაობა, რომელშიც გაერთიანებული იყვნენ ქართველი მოღვაწეების ის ბირთვი, რომლებმაც მემკვიდრეობით მიიღეს სამოციანელებისგან ახალი საქართველოს მშენებლობის დევიზი, მთლიანად მიმართული იყვნენ შეექმნათ თანამედროვე ტიპის სახელმწიფო, სადაც ყველა სოციალური ფენის წარმომადგენელი იქნებოდა ეკონომიკურად და სოციალურად თავისუფალი და რაც მთავარია იცხოვრებდა დამოუკიდებელ საქართველოში.

საქართველოს სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის აღდგენის შემდეგ, როდესაც ხელისუფლების სათავეში მოვიდნენ სოციალ-დემოკრატები, მათ დემოკრატიული ქვეყნის აშენება დაისახეს მიზნად და მონარქიული წყობა უკვე მიუღებელი იყო არამარტო მათთვის, არამედ მრავალი ქართველისთვის. როგორც ცნობილია, სოციალ-დემოკრატიული პარტიის იდეოლოგიამ გარკვეული ტრანსფორმაცია განიცადა მთელი ამ წლების მანძილზე და თუ თავიდან რუსული იდეების გავლენის ქვეშ იმყოფებოდნენ, შემდეგ და განსაკუთრებით ხელისუფლებაში მოსვლის შემდეგ საზოგადოების ფართო ფენების

გულისმოგების მიზნით თავიანთი სახელმწიფოებრივი პროგრამა უფრო ეროვნული გახადეს. მათ მთავარ მიზანს წარმოადგენდა ხალხში ნდობის მოპოვება და ყველა იმ პრობლემის მოწესრიგება, რაც საზოგადოების სატიკვარი იყო. ამ მიზნის მისაღწევად კი აუცილებლობას წარმოადგენდა დაბალი ფენების ორგანიზება და დამოუკიდებელი საქართველოს უპირატესობის დანახვება. გაზეთი ერთობა 1919 წელს წერდა: „დღეს ჩვენი ცხოვრება დაინგრა და ჩვენი სამშობლო ჩვენი ხალხის ხელშია. მთელი მშრომელი ხალხი, ვინც კი საქართველოს მიწაზე ცხოვრობს, დღეს საქართველოს გამგე და პატრონია. გუშინ თქვენ იყავით სხვის ხელში შემყურენი, დღეს კი ხართ თავისუფალი მოქალაქენი და უთქვენოდ, თქვენ დაუკითხავად, თუ თქვენი სურვილი, ნება და დასტური არ იქნა, ისე ჩვენს ქვეყანაში არაფერი გააკეთდება. უწინ ჩვენში ყველაფერი კეთდებოდა მემამულეებისათვის, მდიდრებისათვის და ყოველივე ამას აკეთებდა მათი მთავრობა. დღეიდან კი ჩვენში ყოველისფერი გააკეთდება თქვენთვის, მშრომელი ხალხისთვის და ამას აკეთებს თქვენი მთავრობა.“²⁶⁹ ამდენად, დასკვნის სახით შეიძლება ითქვას, რომ ბატონყმობის გაუქმების შემდეგ დაწყებული თავადაზნაურთა უფლებების შეზღუდვის პროცესი ნელ-ნელა მიმდინარეობდა მთელი XIX საუკუნის II ნახევარში და XX საუკუნის დასაწყისიდან ახალ სტადიაზე გადავიდა. აღნიშნული პროცესების განვითარებას თავადაზნაურობის საწინააღმდეგოდ ხელი შეუწყო კაპიტალისტური სისტემის დამკვიდრებამ საქართველოში. თავადაზნაურობა 1900-1917 წლებში უკვე აღარ წარმოადგენდა იმ ძალას, რომელიც XIX საუ-

---

²⁶⁹ გაზ. ერთობა, 1919, №47, გვ. 3
234

კუნის II ნახევარში გააჩნდა. ახალმა ეკონომიკურმა წყობამ გარკვეული გარდაქმნები განაპირობა და მოდერნული ეპოქისთვის ფეოდალიზმისთვის დამახასიათებელი სოციალური ფენა მთლიანად მიუღებელი აღმოჩნდა.

ბუნებრივია, განხილული საკითხები პრობლემის მხოლოდ ერთი ნაწილია, თუმცა, ვფიქრობთ წარმოდგენილმა მასალამ საინტერესო დასკვნების გამოტანის საშუალება მოგვცა.

თავი მუშვი

ბურჟუაზია

კაპიტალისტური წყობის დამკვიდრებამ ახალი სოციალური კლასების: პროლეტარიატის და ბურჟუაზიის ჩამოყალიბებას შეუწყო ხელი. ბატონყმობის გაუქმებამ მნიშვნელოვნად შეცვალა მსოფლიო პოლიტიკური, სოციალური და ეკონომიკური სისტემა. ახალ გარემოში ახალი მოთხოვნები და გამოწვევები გაჩნდა. არა მხოლოდ პროლეტარიატი და ბურჟუაზია, არამედ მთელი საზოგადოება გარდაქმნებს განიცდიდა.

ბატონყმობის გაუქმებას და კაპიტალისტური სისტემის შემოსვლას არც საქართველოს სინამდვილისთვის ჩაუვლია უპრობლემოდ. და ეს გასაგებიც იყო. გარდა იმისა, რომ XIX საუკუნის დასაწყისს საქართველო რუსეთის იმპერიის დამპყრობლური პოლიტიკის შედეგად მის დაქვემდებარებაში შესვლით შეხვდა და ჯერ კიდევ ვერ გამოსულიყო ქართველობა საიმპერატორო კარის რუსიფიკატორული ქმედებების უკიდურესი ფორმების გააზრებიდან, რაც ეროვნული სიმბოლოების: საკუთარი ტერიტორიის, ქართული ენის, ქრისტიანობის დაკარგვა-გაუქმებაში გამოიხატებოდა, რომ XIX საუკუნის II ნახევრიდან შეცვლას იწყებს ფეოდალურ სისტემაზე აგებული მოდელი და საქართველო ახალი გამოწვევების წინაშე დგება. რაც მთავარია, ეს ფაქტი მოდიოდა უკვე არა რუსეთიდან, არამედ ევროპიდან და მის წინაშე უძღური იყო თვით რუსეთიც.

ფეოდალიზმის პერიოდის ურთიერთობა აგებული იყო ბატონსა და გლეხს შორის, კაპიტალიზმის დროს კი – ბურჟუაზიასა და პროლეტარიატს შორის ყალიბდება კავშირი. კაპიტალიზმმა განაპირობა არა

მხოლოდ ახალი სოციალური ფენების ჩამოყალიბება, არამედ ეკონომიკური ფორმებისაც. ბურჟუაზია კაპიტალისტური ეპოქის განუყრელი ნაწილი გახდა. „დღევანდელ საზოგადოებაში უმთავრესად ორი ერთიმეორის მოწინააღმდეგე კლასი იბრძვის, ბურჟუაზია და პროლეტარიატი, მუშათა კლასი. ბურჟუაზიის გარშემო იყრის თავს ყველა ბურჟუაზიული ფრაქციები: ისინი ერთდებიან და საერთო იერიში მიაქვთ მუშათა კლასზე, მუშათა კლასი სდგას მარტო, როგორც ერთადერთი დამცველი ყოველგვარ დაჩაგვრისაგან, დამონებისაგან. ამიტომ ის ებრძვის არა მარტო ბიუროკრატებს, რომელიც საყოველთაო სულთამხუთავად გამხდარა, არამედ მთელ ბურჟუაზიულ წყობილებას, რომელიც დაქირავებულთა გაყვლივით ცხოვრობს და სუქდება.“²⁷⁰

კაპიტალიზმის დამკვიდრების და ბურჟუაზიის ჩამოყალიბებასთან ერთად იბადება ახალი “გადატაკებული“ და “უპოვარი“ ფენა პროლეტარიატი და ამასთან ჩნდება ამ უკანასკნელის „ინტერესების დამცველი“ სოციალ-დემოკრატიული პარტია, რომელიც უპირისპირდება ბურჟუაზიულ წყობას და სოციალიზმის განხორციელებისთვის იწყებს მოღვაწეობას. ასე რომ, ბურჟუაზიას პროლეტარიატთან ჭიდილში უხდება არსებობა. 1905 წელს ჟურნალი „მოგზაური“ წერდა: „სხვადასხვა ერის ბურჟუაზია არაფრით განსხვავდება ერთი მეორისაგან, განსხვავება შეიძლება ისეთ წვრილმან რამეებში იყოს, რასაც სრულებით არავითარი მნიშვნელობა არა აქვს და როცა თქვენ ერთი ერის ბურჟუაზიას ახასიათებთ, ამით რამდენიმეთ ახასიათებთ სხვა ერის ბურჟუაზიასაც. ბურჟუაზიის ბუნება, მისი აღორძინება და ზრდა-განვითარე-

---

²⁷⁰ გაზ. საქართველო, 1903, №4, გვ. 3

ბა დაახლოვებით ყველგან ერთნაირად, ერთნაირი საშუალებებით, ერთნაირი გზით ხდება. ეს საშუალება, ეს გზა მშრომელი ხალხის გაყვლეფაა, პროლეტარიატის ეკონომიურათ და პოლიტიკურათ დამონებაა. მაგრამ ბურჟუაზიის აღორძინებასთან ერთად, მეტი თუ ნაკლები სიჩქარით, ხდება პროლეტარიატის, როგორც ცალკე საზოგადოებრივი კლასის გამოდვიძება, მისი კლასობრივი შეგნების განვითარება.“²⁷¹ მართალია, ქართული კულტურული და პოლიტიკური ელიტის დიდმა ნაწილმა გააცნობიერა ახალი ეკონომიკური სისტემის ფეხის აწყობის საჭიროება და ქართული სინამდვილისათვის მორგება, მაგრამ ბურჟუაზიის არსებობა მათთვის მიუღებელი იყო იმდენად, რამდენადაც ფართო მასების უკიდურესი მდგომარეობა საგანგაშო ხდებოდა. „ქართველი ბურჟუაზიის განვითარება პროგრესულია მხოლოდ იმდენად, რამდენადაც ის შეებრძოლება შინაურ ფეოდალურ-პატრიარქალურ ურთიერთობას და მის ნანგრევებზე ააშენებს ახალ წყობილებას. მეორე მხრივ, იმავე ბურჟუაზიის განვითარება რეგრესულია იმდენად, რამდენადაც ის იმორჩილებს „მშრომელ ხალხს“ და მისი ოფლით თვითონ ბატონდება.“²⁷²

საქართველოსთვის ბურჟუაზია მიუღებელი იყო იმის გამო, რომ მათი უმრავლესობა არაქართველებისაგან შედგებოდა. თუმცა ისიც ფაქტი იყო, რომ ქართველი ბურჟუაზიული ელემენტების ჩამოყალიბება ვერ განხორციელდა ნაციონალური გზით. შუა საუკუნეების საქართველოში შექმნილი ვითარება არ იძლეოდა იმის საშუალებას, რომ ქართველი ვაჭრები გაძლიერებულიყვნენ. მუდმივ ომში მყოფი ქართველობა ვერ ახერხებდა ვაჭრობაში ჩართულიყვნენ და

²⁷¹ ჟურნ. მოგზაური, 1905, №35

²⁷² გაზ. კვალი, 1901, №25, გვ. 60

თავის მხრივ ფეოდალსაც ხელს არ აძლევდა, ამიტომ საქართველოში ყოველთვის უცხო ერის წარმომადგენლების კომპეტენცია იყო ვაჭრობა. ასეთივე სიტუაციას ვხედავთ XX საუკუნის დასაწყისის საქართველოში, ბურჟუაზია ძირითადად არაქართველებისაგან შედგებოდა, მხოლოდ უმცირესობა იყო ქართველი. ეს ფაქტი ბუნებრივია უარყოფითად აისახებოდა ჩვენი ქვეყნის ცხოვრებაზე. ეს გარემოება ბურჟუაზიის მიმართ არსებულ უარყოფით დამოკიდებულებას კიდევ უფრო ამძაფრებდა. მით უფრო, რომ იგი თვითმპყრობელობის მთავარ დასაყრდენად მიიჩნეოდა. როგორც ცნობილია, 1900-1917 წლების საქართველოში მუშების საკითხი ფართო განხილვის საგანი ხდება, რომლის იდეოლოგს წარმოადგენდა სოციალ-დემოკრატიული პარტია. მათი მიზანი თვითმპყრობელობის წინააღმდეგ ბრძოლასთან ერთად პროლეტარიატის ბურჟუაზიის მისამართით გამოსვლაც იყო. საკუთარი იდეების რეალიზებას საქართველოში სოციალ-დემოკრატიული ხასიათის ჟურნალ-გაზეთების და პროკლამაციების მეშვეობით ცდილობდნენ. პროლეტარიატის ინტერესების დამცველი გაზეთი „მუშა“ წერდა: „ვინ არის ბურჟუაზია? ვინ და ჩვენი – პროლეტარიატის მტერი როგორც პოლიტიკურად, ისე ეკონომიურად, ის ჩვენი პოლიტიკური და ეკონომიური მყვეფეელი ექსპლუატატორია. მისი წარმოების წესი მისი კერძო საკუთრების და მწარმოებლის ჩვენი შიმშილის, სიღატაკის გამაძლიერებელია. რისთვის იბრძვის ბურჟუაზია? ის იბრძვის სოციალური საყველფეი სისტემის გასაუმჯობესებლად. ამისთვის, რომ თავისი მყველფელობის და ცარცვის სისტემა გაემაგრებინა და ხანგრძლივი გაეხადა იმან რევოლუციებიც კი მოახდინა ხან თავისი ხან სხვისი მკლავით, ხან ზევიდან ხან

ქვევიდან მოტყუებით... ბურჟუაზია და სახელმწიფო ჩვენ მონობაზე დამყარებულ თავისი თავისუფლებისათვის იბრძვის. ის ჩვენი მტერია. ჩვენ კი როგორც მთელი კაცობრიობის სიმდიდრის, კულტურის, ცივილიზაციის მწარმოებელი ვიბრძვიით მთელი ქვეყნის განთავისუფლებისათვის. ჩვენი განთავისუფლება მთელი ქვეყნის, კაცობრიობის განთავისუფლება იქნება.²⁷³

კაპიტალისტურმა წყობამ ძირეულად შეცვალა სახელმწიფოებრივი ცხოვრების მრავალი საკითხი და რაც მთავარია—იდეოლოგიაც. “ახალი კვალი“ 1915 წელს წერს: „კაპიტალისტურ დროში ომის უმთავრესი მიზეზია არა სარწმუნოებრივი ან ნაციონალური განსხვავება, არამედ ეკონომიური შეჯიბრება, რომლისკენაც სხვადასხვა ქვეყნის შეძლებული კლასები თვით წარმოების თვისებას მიყავს. ერთის მხრით, თუ კაპიტალიზმი შრომის ბრძოლის ველზე ყოველთვის მსხვერპლად იწირავს მუშების ჯანდონეს და სიცოცხლეს, მეორე მხრით, ის სინოდის შეუწუხებლად დგრის მათ სისხლს, როცა ახალი მოგებების გულისათვის ბაზრების დასაპყრობად მიიღტვის.“²⁷⁴ კაპიტალიზმის დროს ბურჟუაზია ცვლის ფეოდალს. საზოგადოების ფართო ფენები მოდერნულ პერიოდში ეპოქისათვის შესაფერისი და დამახასიათებელი ძლიერი სოციალური ფენის ბურჟუაზიის გავლენაში და დაქვემდებარებაში აღმოჩნდნენ. ფაქტობრივად ბატონყმობის გაუქმებამ ახალი არაფერი მოიტანა უმრავლესობისთვის, იმ გაგებით, რომ ისინი ფეოდალის ნაცვლად, რომელიც შუა საუკუნეებში მთავარი ძალა და სამეფო კარის ძირითადი დასაყრდენი იყო, ის კი თავის მხრივ ამ პრივილეგიით

²⁷³ გაზ. მუშა, 1906, №30, გვ. 1

²⁷⁴ გაზ. ახალი კვალი, 1915, №8. გვ. 2

ხშირ შემთხვევაში გადამეტებულად სარგებლობდა, გაჩნდა ბურჟუაზია, თვითმპყრობელობის მთავარი საყრდენი. ეს უკანასკნელი კი მთლიანად მიმართული იყო საკუთარი უფლებების გაზრდისა და ეკონომიკური მდგომარეობის გაძლიერებისაკენ. საქართველოში XIX საუკუნის II ნახევრიდან გაჩნდა ახალი სოციალური ფენა - ბურჟუაზია, რომელიც ძირითადად ეთნიკური არაქართველებით იყო წარმოდგენილი, რომელთაც თავისი ეკონომიკური ინტერესები გააჩნდა. ბურჟუაზიას ზოგიერთი პოლიტიკური პარტია სერიოზულ ეროვნულ ძალად არ აღიქვამდა და ძირითადად მისი კრიტიკით შემოიფარგლებოდა. სოციალისტ-ფედერალისტები ბურჟუაზიას შემდეგნაირად ახასიათებდნენ: „ეროვნებას იცავს იგი არა სამართლიანობისათვის არამედ საბაზრო ინტერესებისათვის. სიმართლე არ ალაპარაკებს, საქვეყნო და სახალხო საქმე არ უწევს გულს, როდესაც გამოდის და ხმამაღლა ყვირის: თავგამოდებით უნდა ვემსახუროთ ეროვნულ იდეასო! თუ ბურჟუაზია დაჩაგრული, დამონებული არ არის თვითონ, ძალმომრეობას ხმარობს და იბრძვის თავის ეროვნული ძალების გასაფართოვებლად, ე. ი. თავის მრეწველობისათვის მეტის და მეტის ასპარეზის მოსაპოვებლად. თუ ბურჟუაზია დაჩაგრულია, იბრძვის დამჩაგრელთა ძალმომრეობის წინააღმდეგ, რომ მოიპოვოს ეროვნული დამოუკიდებლობა, თავისუფალი ასპარეზი თავის მრეწველობისათვის. ერთსა და მეორე შემთხვევაშიც იბრძვის ეროვნული თავისუფლებისათვის. მაგრამ ეს თავისუფლება ესმის თავისებურად და მზად არის ამ ეროვნული თავისუფლებისა და იდეებისათვის დაჩაგროს, შეავიწროვოს და გაანადგუროს სხვა ყველა ეროვნება. ბურჟუაზიას არ ესმის ეროვნული თავისუფლება, როგორც თანაბრად საჭირო ყველასათვის.

ბურჟუაზიას უნდა ეროვნული თავისუფლება მხოლოდ თავისთვის, როგორც იარაღი სხვის დასაჩაგრავად და დასამონებლად.“²⁷⁵ საერთოდ, სხვადასხვა სოციალური ფენების კრიტიკა აღნიშნული პერიოდისთვის დამახასიათებელია. თითქმის ყველა მიმართულების ჟურნალ-გაზეთში ვხვდებით არსებული ვითარების პირისპირ მყოფი საზოგადოებრივი ჯგუფების ინერტულობის კრიტიკას. უარყოფითი მხარეების წარმოჩენით ქართველი ინტელიგენცია ცდილობს აღმოფხვრას ის მახასიათებლები, რომლებიც მათი აზრით, ეროვნული იდეის განვითარების შეფერხებას უწყობს ხელს. მართალია, სხვადასხვა პოლიტიკური ორიენტაციის მედიას საკუთარი მიზანი გააჩნდა, ამა თუ იმ პარტიის ინტერესებს გამოხატავდა და საჭიროებისადა მიხედვით მოწინააღმდეგეთა ინტერესების გაბათილებას და მათი გეგმების წამოწვევას ცდილობდა, ამიტომ სწორედ იმ სოციალურ ფენაზე აკეთებდა აქცენტს, რომელიც მათი დასაყრდენი იყო, მაგრამ მიზანი საერთოდ იყო: თავისუფლების მოპოვება. და ამ მიზნამდე მისასვლელი გზები იყო განსხვავებული.

ბურჟუაზიის მიმართ არსებული უარყოფითი დამოკიდებულება გამომდინარეობდა არამარტო იქიდან, რომ ისინი და განსაკუთრებით მსხვილი ბურჟუაზია არაქართველებით იყო წარმოდგენილი, არამედ იქიდანაც, რომ ის თვითმპყრობელობის მთავარი დასაყრდენი იყო. იმ ფონზე, როდესაც საქართველოში არაეროვნული ძალები საკმაოდ მრავლად იყვნენ და ამასთან რუსეთის ხელისუფლების და ჩვენს ქვეყანაში მყოფი მათი მოხელეების პოლიტიკა მთლიანად ანტიქართული იყო, ბუნებრივია სხვადასხვა ეროვნე-

---

²⁷⁵ სოციალიზმი და ეროვნული საკითხი, (სოციალისტ-ფედერალისტები), თბილისი, 1905, გვ. 5

ბის წარმომადგენლებისგან შემდგარი ბურჟუაზია, რომელსაც საკმაოდ დიდი ფინანსური ძალა გააჩნდა ასევე გულგრილი იყო ქართველი ერისადმი. ქართველი საზოგადოების ძირითადი დასაყრდენი წვრილი ბურჟუაზია იყო. ისევე როგორც ყველა განხილულმა სოციალურმა ფენამ, ბურჟუაზიამაც თავისი ცნობიერების განვითარების გარკვეული ეტაპი განვლო. მართალია, პირველმა მსოფლიო ომმა ბურჟუაზიის ინტერესების დაკმაყოფილებას დიდად შეუწყობ ხელი, მაგრამ 1917 წლიდან შექმნილი მოვლენები თავის ასახვას პოულობს მათ ცხოვრებაზეც. გაზეთი „ერთობა“ აღნიშნავდა: „ბურჟუაზია ისტორიულად ორ ცეცხლშუა იმყოფება. ის მომხრეა პოლიტიკური თავისუფლების დამყარების და ბატონყმური ნაშთების მოსპობის, მაგრამ ამავე დროს ის უფროსის დემოკრატიის ამოძრავებებს. მუშათა კლასი მის სოციალურ ბატონობას ემუქრება. ამიტომაც არის ბურჟუაზია მეფესთან მორიგებას არჩევს. და მასთან ძალაუფლების განაწილებას ესარჩლება.“²⁷⁶

ბურჟუაზია, როგორც ახალი ეპოქის, კაპიტალისტური წყობის პროდუქტი, მიმართული იყო ბატონყმობის ნაშთების მოსპობისკენ. მათი მთავარი მიზანი სავაჭრო-ეკონომიკური კავშირ-ურთიერთობების გაფართოება და ახალი ბაზრების დაპყრობა და ძლიერი სავაჭრო ობიექტების გაჩენა იყო. პირველმა მსოფლიო ომმა ბურჟუაზიას საშუალება მისცა ამ გეგმის რეალიზაციისთვის. „ერთობა“ წერდა: „ბურჟუაზიის ეროვნული იდეა გამოიხატება გაბატონებულ კლასად გახდომის მისწრაფებაში. ასეთ კლასად შეუძლია მას იყოს მხოლოდ საკუთარ ეროვნულ სახელმწიფოში. ვინაიდან ბურჟუაზიის ეროვნუ-

---

²⁷⁶ გაზ. ერთობა, 1917, №70, გვ. 3

ლი მისწრაფება გამოიხატება საკუთარი ბაზრის გაფართოებაში, საკუთარი ვაჭრობა-მრეწველობის განვითარებაში, ამიტომ მას ესაჭიროება ძლიერი მთავრობა, რომელსაც შეეძლება საკუთარი სახელმწიფო საზღვრების გაფართოება და სხვა სახელმწიფოთა ბაზრებზე ბატონობა. ბურჟუაზია მთელ თავისს სოციალური არსებით აგრესიული ხასიათისაა. ამაში განსხვავება არ არის პატარა და დიდი ერის ბურჟუაზიას შორის. პატარა ბელგია ისეთსავე პოლიტიკას აწარმოებდა აფრიკაში, როგორც ინგლისი. მათი დამოკიდებულება ადგილობრივ მცხოვრებლებთან ერთნაირი აგრესიული იყო, ბურჟუაზია ცდილობს გაბატონებულ კლასათ გახდომას და ვინაიდან სხვის სახელმწიფოში ის ამის შესაძლებლობას ვერ ხედავს ყოველ ღონეს ხმარობს თავის საკუთარ სახელმწიფოს შესაქმნელად.²⁷⁷

იგივე „ერთობა“ წერს: „ახალი ეკონომიკური მოძრაობის მატარებელი ერში ბურჟუაზიაა. ბურჟუაზიის მისწრაფებაა რაც შეიძლება გააფართოვოს წარმოება და გახდეს გაბატონებულ კლასად. გაბატონებულ კლასად ყოფნა მას შეუძლია არა მარტო ეკონომიურად, არამედ ის უნდა იყოს აგრეთვე გაბატონებული პოლიტიკურადაც. ყოველი კლასი ითვლება გაბატონებულად იმდენად, რამდენადაც ის მომზადებულია პოლიტიკურად, ვინაიდან მის ხელში პოლიტიკური უფლება ის საშუალებაა, რომლითაც ის სხვა კლასებზე ბატონობს ეკონომიურად. როდესაც დამონებული ერის ბურჟუაზია მისწრაფვის გახდეს თავის ქვეყნის პოლიტიკური საქმეების ბატონ-პატრონი, იმას ამ დროს შეტაკება უხდება გაბატონებულ ერის ბურჟუაზიასთან, ვინაიდან ეს უკანასკნე-

---

²⁷⁷ იქვე, გვ. 3
244

ლი სახელმწიფოს ბატონ-პატრონია. სწორედ აქედან წარმოსდგება ინტერესთა წინააღმდეგობა გაბატონებულ და დამონებულ ერთა ბურჟუაზიას შორის. დამონებული ერის ბურჟუაზია ატყობს რა, რომ მას არ ძალუძს წაართვას გაბატონებული ერის ბურჟუაზიას ძალა, ის ცდილობს თავისი ეროვნული სახელმწიფოს შექმნას, სადაც ის იქნება ბატონ-პატრონი. მისი მუშაობა ამ გზით წარმოებს. არსდება ეროვნული პარტიები, გამოაქვთ ეროვნული პროგრამა და აფრიალებენ ეროვნულ დროშას. რამდენად ერი ჩქარის ნაბიჯით მიდის წინ ამ ახალი ცხოვრების გზაზე, იმდენად ვითარდება და ღრმავდება ეროვნული მოძრაობა, რომელიც ბოლოს პოლიტიკურ მოძრაობად ხდება.²⁷⁸

როგორც აღვნიშნე, მსხვილი ბურჟუაზია არაქართველებისაგან შედგებოდა და მათ ქართული, ეროვნული ეკონომიკის განვითარება ნაკლებად აინტერესებდათ. ეროვნული იდეების მატარებელი იყო წვრილი ბურჟუაზია, რომელიც ქართველებით იყო წარმოდგენილი. წვრილი ბურჟუაზია პოლიტიკური და კულტურული ელიტის დასაყრდენი იყო, რომლის მეშვეობითაც ფიქრობდნენ ეროვნული გეგმების განხორციელებას. „ეს ორგვარი კაპიტალი, ნაციონალური და უცხო თამაშობს ორ სხვადასხვა სოციალურ როლს საქართველოში. პირველი, წვრილი ბურჟუაზიული, საერთო, საყოველთაო მოვლენაა და ახასიათებს ქართველი ერის მოქალაქეობრიობას. მეორე, მსხვილბურჟუაზიული, გამონაკლისია, აქა-იქ შემოჭრილია და ახასიათებს ქართველ მუშა-ხალხის კლასიურ მდგომარეობას. მაგრამ, რადგანაც ერის ეკონომიური საქმიანობის მეთაური და სამოქალაქო

---

²⁷⁸ გაზ. ერთობა, 1917, №70, გვ. 3

კულტურის მეთაური წერილი ბურჟუაზიაა, ამიტომ უცხო კაპიტალის სოციალური გავლენა განახევრებულია, პროლეტარიატი იმყოფება წერილი ბურჟუაზიის კულტურის გავლენის ქვეშ. თავის იდეალად დასახული აქვს არა კლასიური ბრძოლით თავის მდგომარეობის გაუმჯობესება, არამედ წერილ ბურჟუაზიად გადაქცევა, ე.ი. მუშა ხალხი იკვებება წერილ ბურჟუაზიულ იდეალებით და სხვილი კაპიტალის რევოლუციურ მნიშვნელობას წერილთან შედარებით სრულიად არ სცნობს.²⁷⁹ 1912 წელს „კლდე“ წერდა: „სულ სხვაა ქართველი ვაჭარი, რომელიც გამოდის მისთვის ახალ სარბიელზედ. მისთვის ვაჭრობა ცარიელი მოგება არ არის. მის ვაჭრობას ეროვნული ფუნქცია აქვს და თუ ერთის მხრივ ის ასრულებს ეროვნულ ფუნქციას, ის ჰქმნის არა მარტო თავის სიმდიდრეს, ეროვნულ სიმდიდრესაც. ყოვლად წარმოდგენელია ქართველი ვაჭარი პოლიტიკურის ინდიფერენტიზმით იყოს შეპყრობილი. მისი ბედი გადაბმულია მისი ქვეყნის ბედთან და მაშასადამე იგი ეცდება ჩაებას ქვეყნის პოლიტიკურ ცხოვრებაში. იგი არ დაერიდება ქვეყნის მიწა-წყალზედ პიონერად გამოვიდეს ისეთ საქმეში, რომელიც გაამდიდრებს არა მარტო მას, არამედ მთელ კუთხესაც წინ წასწევს. ცარიელ მოგებას მის ანგარიშში ზედ დაერთობა უზრუნველყოფაც მთელი ერისა, რომელიც დიდს ეკონომიურ ცხოვრებაში საურთიერთო თავმდაბლობის როლს ასრულებს და ამრიგად იგი გახდება ჭეშმარიტი ფაქტორი ეროვნული ცხოვრებისა.“²⁸⁰ სოციალ-დემოკრატების აზრით, ბურჟუაზია კი არ უნდა მოისპოს, მისი არსებობა დღესაც საჭიროაო. ამ დებულების უფრო ღრმა სიმართლე ხშირად

²⁷⁹ გაზ. თანამედროვე აზრი, 1916, №121, გვ. 1

²⁸⁰ ჟურნ. კლდე, 1915, №1

შემდეგს აზრში იხატება ხოლმე: საქართველო კაპიტალიზმის განვითარებით კი არ იტანჯება, პირიქით საქართველოში კაპიტალიზმის განუვითარებლობაა ჩვენი ჩამორჩენილობის მიზეზი.²⁸¹ ქართველთაგან აღსანიშნავია მიტროფანე ლალიძის და დავით სარაჯიშვილის ღვაწლი.

როგორც ყველა სოციალური ფენის თუ ჯგუფის, ისე ბურჟუაზიის როლის, უფლებების და ფუნქციის მიმართაც არაერთგვაროვანი მოსაზრებები არსებობდა. თუმცა, ერთი რამ ფაქტი იყო, ბურჟუაზია 1900-1921 წლების საქართველოს სოციალური გარემოს შემადგენელი ნაწილი იყო, რომელსაც საკუთარი მიზანი და ისტორიული დანიშნულება გააჩნდა. ამიტომ XX საუკუნის პირველი ოცწლეულის მოვლენების შეფასება აღნიშნული საკითხის განხილვის გარეშე წარმოადგენელია.

---

²⁸¹ გაზ. სახალხო საქმე, 1919, №463

თახი მერვე

ინტელიგენცია

1900-1921 წლების საქართველოში ქართველი საზოგადოების ცნობიერების ჩამოყალიბებაში განსაკუთრებული როლი ითამაშა ინტელიგენციამ. თანამედროვე თეორიულ ლიტერატურაში მიღებულია ტერმინი: კულტურული და პოლიტიკური ელიტა. ნაშრომში ვიყენებ ორივე ცნებას, რადგან ვფიქრობ, რომ მათ შორის აზრობრივი კავშირი არსებობს. რაც შეეხება დასათაურებას ინტელიგენცია, გამომდინარე იქიდან, რომ XX საუკუნის პირველი ოცწლეულის საქართველოში ფართოდ იყო გავრცელებული სიტყვა „ინტელიგენცია“, ამ მოტივით უცვლელად დავტოვე. მითუმეტეს, რომ აღნიშნულ ეტაპზე ინტელიგენციის შემადგენელ ნაწილად აღიქმებოდნენ: პოლიტიკოსები, მწერლები, მეცნიერები, საზოგადო მოღვაწეები, მოსწავლეები, სტუდენტები. აქედან გამომდინარე მათი მოღვაწეობის გაშუქებას მნიშვნელოვანი ადგილი დავუთმე. როგორც უკვე აღვნიშნე, თანამედროვე თეორიულ ლიტერატურაში ინტელიგენციის როლი საკმაოდ მნიშვნელოვნად მიიჩნევა და სწორედ ის მიიჩნევა ეროვნული იდენტობისთვის დამახასიათებელი ფასეულობების გაძლიერებისა და საზოგადოების ფართო ფენების ეროვნული ცნობიერების ამაღლების შემომქმედად. მისი როლი, აგრეთვე გადამწყვეტი იყო XX საუკუნის პირველი ოცწლეულის საქართველოში. 1900-1921 წლების მედიასა თუ ლიტერატურაში გავრცელებული და მიღებული იყო ტერმინი ინტელიგენცია და რადგანაც ჩემი მიზანი აღნიშნული პერიოდისთვის დამახასიათებელი მოვლენების შეფასებაა გამოვიყენებ ინტელიგენციის

იმ შინაარსობრივ მხარეს, რაც გავრცელებული იყო სწორედ ამ ეპოქაში.

საერთოდ, როდესაც XX საუკუნის პირველი ოცწლეულის ქართველ ინტელიგენციაზე ვსაუბრობთ, პირველ რიგში უნდა გავითვალისწინოთ, რომ ამ სოციალური ჯგუფის შემადგენელ ნაწილად არ მოვიანოთ მხოლოდ კულტურული და პოლიტიკური ელიტა, რომელიც ძირითადი დასაყრდენი იყო ეროვნული იდეების ქადაგების თვალსაზრისით და ხშირ შემთხვევაში განსაზღვრავდა კიდევ ქართველი ერის ცხოვრების მიმართულებას.

ამ პერიოდის ინტელიგენცია შეიძლება ორ ჯგუფად დავყოთ: 1. კულტურული და პოლიტიკური ელიტა, რომელშიც შედიოდნენ სხვადასხვა პოლიტიკური პარტიის წარმომადგენლები და საზოგადო მოღვაწეები: მეცნიერები, მწერლები, პოეტები, მსახიობები. და 2. ქალაქის და სოფლის ინტელიგენცია: მასწავლებლები, ექიმები, სტუდენტები, მოსწავლეები. ყველა ესენი თავისებური გზით საზოგადოებასთან კავშირის დამყარებას ცდილობდნენ. არჩილ ჯორჯაძე ინტელიგენციას საზოგადოების გარდამქმნელის როლს ანიჭებდა და მასში ხედავდა მთავარ ძალას ქვეყნის წინსვლის გზაზე. იგი ასევე საუბრობს ქართველი და ევროპელი ინტელიგენციის საერთო და განმასხვავებელ ნიშნებზე. „რა მიზეზია, რომ ევროპაში და ჩვენში ერთ და იგივე ეპოქაში ინტელიგენციას სრულებით განსხვავებული მიზნები ჰქონდათ? ამის მიზეზი ერთადერთია. XIX საუკუნის დასაწყისიდან, ევროპიელ დიდ ერთა ინტელიგენციის ცდა და ნატვრა იყო გაუმჯობესება უკვე არსებულ მრავალშტრიან ნაციონალურ ცხოვრებისა და დემოკრატიულ დაწესებულებათა საშუალებით ეკონომიურ და პოლიტიკურ თანასწორობის დაფუძნება მოქალა-

ქეთა შორის. ჩვენში ქართველ ერის პოლიტიკურ ცხოვრების ძირითად ცვლილებათა გამო ყოველი გონებაგახსნილ ქართველის მოვალეობა იყო – შეექმნა, გამოერკვია და გაემტკიცებინა ის ახალი საქართველოს ვინაობა და პიროვნება, ურომლოდაც არამც თუ წარმატება, არამედ მისი არსებობაც შეუძლებელი იყო. ჩვენს ძველ მოღვაწეების დაფასებაში ეს ყოველთვის უნდა გვქონდეს მხედველობაში.“²⁸²

ქართულ ისტორიოგრაფიაში სათანადო ყურადღება დაეთმო ინტელიგენციის საკითხის შესწავლას. ამ მხრივ აღსანიშნავია: ერასტი ახოზაძე, „ქართველი დემოკრატიული ინტელიგენცია და რევოლუციური მოძრაობა საქართველოში“,²⁸³ აკაკი სურგულაძე, „ქართველი დემოკრატიული ინტელიგენცია სამ რევოლუციაში (1900-1921)“,²⁸⁴ მისივე, „ნარკვევები ქართველი დემოკრატიული ინტელიგენციის ისტორიიდან“²⁸⁵ და სხვა.

ქართულ მედიაში საკმაოდ ხშირი იყო ქართველი ინტელიგენციის კრიტიკა არაქართული, არაეროვნული მოღვაწეობის გამო. ქართველი საზოგადოების ნაწილი ფიქრობდა, რომ „გადაგვარებული“ და „გარუსებული“ ინტელიგენცია ვერ ასრულებდა იმ მისიას, რაც დრომ და ისტორიამ დააკისრა. „არსად, არც ერთ ერში, ინტელიგენცია ისეთ უმოქმედობას არ იჩენს, როგორც ჩვენში. არსად ისე მოწყვეტილი

---

²⁸² ა. სურგულაძე, ნარკვევები ქართული დემოკრატიული ინტელიგენციის ისტორიიდან, თბილისი: მეცნიერება, 1980, გვ. 31

²⁸³ ე. ახოზაძე, ქართველი დემოკრატიული ინტელიგენცია და რევოლუციური მოძრაობა საქართველოში, თბილისი: მეცნიერება, 1965

²⁸⁴ ა. სურგულაძე, ქართველი დემოკრატიული ინტელიგენცია სამ რევოლუციაში (1900-1921), თბილისი: საბჭოთა საქართველო, 1986

²⁸⁵ ა. სურგულაძე, ნარკვევები ქართული დემოკრატიული ინტელიგენციის ისტორიიდან, თბილისი: მეცნიერება, 1980, გვ. 31

არ არის იგი მშობელ ხალხს, როგორც ჩვენში. აი-ღეთ რომელი კულტურული ერი გენებოთ, თუ ის გავეროპიელების გზას დასდგომია და დააკვირდით მის ცხოვრებას. თქვენ ეჭვს გარეშეა, ნახავთ, რომ იქ ინტელიგენცია სათავეში უდგას რა მშობელი ქვეყნის კულტურულ წინმსვლელობას, მთელი თავისი ძალ-ღონით მსურვალე მონაწილეობას იღებს პრაქტიკულ საზოგადო საქმეებში. სოფლად და ქალაქად ყოველგვარ კულტურულ დაწესებულებების დაარსებასა და წარმოებას ის კისრულობს. იგი კვალდაკვალ მისდევს ხალხის ეკონომიურ და გონებრივ განვითარებას. აარსებს ხალხისავე დახმარებით დროისა და გარემოების შესაფერ კულტურულ დაწესებულებებს, ენერგიულად და ნათლად აწარმოებს ქვეყნის საკეთილდღეო საქმეს, რითაც საუკეთესო მომავლისაკენ მიუძღვის ქვეყანას, ნათელ სხივსა ჰფენს ის მშრომელთა და დაბეჩავებულთა მძიმე ცხოვრებას. ეს ხდება, როგორც დამოუკიდებელ, ისე ჩვენსავით დაბეჩავებულ ერებში, მიუხედავად კლასობრივ წინააღმდეგობის გაღრმავებისა.“²⁸⁶ გაზეთი „მნათობი“ კი 1911 წელს ინტელიგენციას ასეთ შეფასებას აძლევდა: „ქართველი ინტელიგენცია იმ თავითვე იგივე უმაღლესი წოდება იყო, ის სულ ერთიანად შესდგებოდა უმაღლესი წოდების შვილებისაგან და გასაკვირველი არ არის თუ იმასაც მამაპაპათა „ჩინოვნიკური“ სული ღრმად ჰქონდათ გამჯდარი ძვალსა და რბილში. მაგრამ წოდებრივ შემადგენლობას რომ თავი დავანებოთ, ეს ინტელიგენცია თავისი მისწრაფება-იდეალებით იმ თავიდანვე თავადაზნაურული იყო და დღესაც ასეთი დარჩა.“²⁸⁷

²⁸⁶ გაზ. ბათუმის გაზეთი, 1912, №67, გვ. 1

²⁸⁷ გაზ. მნათობი, 1911, №1, გვ. 3

ქართველი ინტელიგენციის დანიშნულებად მიიხნეოდა ქართველი ერის ეროვნული ცნობიერების ამაღლება და მათი ინტერესების დაცვა. რუსეთის თვითმპყრობელობის ანტიქართული პოლიტიკის შედეგად გამოწვეული პრობლემები, რაც ეროვნული ცხოვრების თითქმის ყველა სფეროში გამოიხატებოდა, ბუნებრივია, ქართველი ერის ცნობიერების და ცხოვრების წესის შეცვლას განაპირობებდა. ინტელიგენცია კი, საზოგადოების ყველაზე განათლებულ და გათვითცნობიერებულ ნაწილად მიიხნეოდა და არც თუ უსაფუძვლოდ, ამიტომ მათ მოვალეობას შეადგენდა ქართველი ერის ინტერესების დაცვა.

როგორც უკვე აღვნიშნე, ინტელიგენციის წრეში სხვადასხვა პოლიტიკური მიმართულების წარმომადგენლები იყვნენ გაერთიანებული, ამიტომ თითოეული მათგანი პირველ რიგში, საკუთარი პარტიის და ინტერესების დაცვას ესწრაფვოდა და მათი შეხედულებებიდან და მრწამსიდან გამომდინარე ცდილობდა საკუთარი იდეოლოგიის რეალიზებას საზოგადოებაში. ამიტომ „ივერია“ ინტელიგენტს შემდეგ მოვალეობას აკისრებს: „ყველა ერის ინტელიგენტობის აუცილებელ და უთუო მოთხოვნილებას შეადგენს, რომ მას გარკვეული ჰქონდეს და იცოდეს თავისი ერის წარსული ცხოვრება, რომ მას გაგებულნი ჰქონდეს ის მისწრაფება და იდეები, რაც მას ასულდგმულებდა და ერად ხდიდა, რომ მას შესწავლილი ჰქონდეს ერის თანამედროვე ვითარება, მისი გონებრივი, ზნეობრივი და ეკონომიური მდგომარეობა... აქვთ თუ არა ქართველ ინტელიგენტებს აუცილებელი თვისება ინტელიგენტობისა? გადაჭრით შეიძლება ვთქვათ, რომ არა და არა!“²⁸⁸ ინტელიგენციის როლი და მო-

---

²⁸⁸ გაზ. ივერია, 1901< №128, გვ. 3

ვალეობა ქართველი ერის თვითშეგნების ამაღლება და ქართული საქმის კეთება იყო, რადგანაც სწორედ ის წარმოადგენდა საზოგადოების განათლებულ და გათვითცნობიერებულ ნაწილს, რომელიც ნათლად ხედავდა საქართველოს პოლიტიკური და კულტურული გადარჩენის საჭიროებას. ამის ნაცვლად კი საწინააღმდეგო ვითარება იყო: „საკუთარ ისტორიულ ხანაში ინტელიგენცია ბრძოლის უნარს კარგავს და დედაქალაქის დაწესებულებებს აფარებს თავს. სრულიად საქართველოს ინტელიგენცია ამჟამად თბილისში ზის. სხვა კუთხეები საქართველოსი მარტო მოხელეთ, კომისრებსა, ერობის მოღვაწეთ და მილიციის უფროსებს დარჩენიათ. დღეს ჩვენი ინტელიგენცია დაეშვა ამ მიმართულებით, საიდანაც მას აღმართი წინააღმდეგობა არ მოჰხვდება. ინტელიგენცია გაპასიურდა, ყველა თბილისში და პროვინციებში არავინ. აი, დღევანდელი დევიზი ინტელიგენციისა.“²⁸⁹

XX საუკუნის 10-იანი წლებიდან, პირველი მსოფლიო ომის წინა და მიმდინარე პერიოდში განსაკუთრებით გააქტიურდა პოლიტიკური ელიტა, რომელიც საქართველოს განთავისუფლების სახელით გამოდის. საერთოდ, კულტურული და პოლიტიკური ელიტის მიზანი ერთი იყო: ქართველი ერის ეროვნული ცნობიერების ამაღლება და თავისუფლების მოპოვება. თუმცა ამ მიზნამდე სხვადასხვა გზებით მიდიოდნენ. კულტურული ელიტა, რომელსაც მწერლები, მეცნიერები და მსახიობები შეადგენდნენ სოციალური ფენების საგანმანათლებლო და ეროვნული აზროვნების ამაღლებას ცდილობდა. პოლიტიკური ელიტისა და უფრო მეტად რადიკალური ხასიათის ქართველი სტუდენტების და მოსწავლეების როლი

---

²⁸⁹ გაზ. ახალი საქართველო, 1919, №1, გვ. 4

გაშუქებულია ნაშრომებში: გურამ შენგელია „ასე ირიჟრაჟა... საქართველოს დემოკრატიული ინტელიგენცია რუსეთის პირველი ბურჟუაზიულ-დემოკრატიული რევოლუციის პერიოდში“²⁹⁰ და „ქართველი დემოკრატიული ინტელიგენცია რევოლუციურ-განმათავისუფლებელ მოძრაობაში (1907-1917)“,²⁹¹ ვ. ონიანი „დემოკრატიული ინტელიგენცია რუსეთის პირველი რევოლუციის პერიოდში“²⁹² და სხვა. აქ ძირითადად აქცენტი კეთდება სტუდენტების რევოლუციურ მოღვაწეობაზე და იმ როლზე, რაც მათ ითამაშეს 1905-1907 და 1917 წლების რევოლუციებში.

როგორც უკვე აღვნიშნე, XX საუკუნის პირველი ოცწლეულის საქართველოში არსებობდა ორი იდეოლოგია: ნაციონალიზმი და სოციალიზმი. თითოეული იდეათა შემოქმედებს და რეალიზატორებს განსხვავებული გზით ესახებოდათ ბრძოლა. ზემოთ დასახელებული მონოგრაფიები ძირითადად საბჭოთა პერიოდშია შექმნილი, მიუხედავად მათი მეცნიერული ღირებულებისა, რაც გამოიხატება საკმაოდ მრავალფეროვანი ფაქტების სააშკარაოზე გამოტანით და შეფასებით აქ მხოლოდ მოსწავლეების და სტუდენტების ერთი ნაწილის ერთი მხარეა შესწავლილი – რევოლუციური მოღვაწეობა. როგორც ვიცით, სოციალ-დემოკრატიული პარტია აარსებდა ორგანიზაცი-

---

²⁹⁰ გ. შენგელია, ასე ირიჟრაჟა... საქართველოს დემოკრატიული ინტელიგენცია რუსეთის პირველი ბურჟუაზიულ-დემოკრატიული რევოლუციის პერიოდში, თბილისი, 1989

²⁹¹ გ. შენგელია, ქართველი დემოკრატიული ინტელიგენცია რევოლუციურ-განმათავისუფლებელ მოძრაობაში, თბილისი, 1991

²⁹² ვ. ონიანი, დემოკრატიული ინტელიგენცია რუსეთის პირველი რევოლუციის პერიოდში, თბილისი: საბჭოთა საქართველო, 1958

ებს სტუდენტების და მოსწავლეების რევოლუციური იდეებით აღზრდის მიზნით და ის ფაქტი, რომ 1905-1907 წ.წ. და 1917 წლის რევოლუციებში მრავალრიცხოვნობით გამოირჩეოდა სტუდენტები, მოსწავლეები აღნიშნულის გამოხატულება იყო. ბოლშევიკები ხელმძღვანელობდნენ ლენინის ლოზუნგით, რომ საზოგადოების ყველა ფენა და მათ შორის მოსწავლე-ახალგაზრდობა განეწყობოთ თვითმპყრობელობის წინააღმდეგ და არსებული უკმაყოფილება, რომელიც გამომდინარეობდა ძირითადად სოციალური და ეკონომიკური მდგომარეობიდან პოლიტიკური ხასიათი მიეცათ. „პოლიციის დეპარტამენტმა მიიღო ცნობა, რომ რამოდენიმე გიმნაზიის მოსწავლეებში გაჩნდა ჰექტოგრაფიული მოწოდება, დასათაურებული შემდეგნაირად „1902 წელს საშუალო სკოლის გამოშვების ყველა ამხანაგ-მოსწავლეს“, წარწერა შტამპით „სამხრეთ რუსეთის საშუალო სკოლის მოსწავლეთა ჯგუფი“ 1902 წ. ივნისი“. აღნიშნული ბრძანება გამობდა რუსეთში არსებულ სახელმწიფო წყობას და განსაკუთრებით, სასწავლო სისტემას, მიუთითებენ, რომ მომავალში იქნება სახელმწიფო გადატრიალება და მთავარ როლს ითამაშებს ახალგაზრდობა ანტისახელმწიფოებრივ ბრძოლაში, საშუალოს დასრულების შემდეგ მოემზადებიან უმაღლეს დაწესებულებაში შესასვლელად, მიიღებენ თავდაპირველად აკადემიურ წელს, ჩართავენ მათ შორის მოსწავლეებს, რომლებსაც უკვე დაწესებული აქვთ ბრძოლა მთავრობის წინააღმდეგ და ჩაერთვებიან რევოლუციურ მოძრაობაში.“²⁹³ ეს საკითხის მხოლოდ ერთი მხარეა.

XIX საუკუნის II ნახევრიდან, ბატონყმობის გაუქმების შემდეგ, როდესაც მიმდინარეობდა სხვადას-

---

²⁹³ სცსა, ფ. 17, აღწ. 1, საქმე №4652, ფურც. 5

ხვა სახის რეფორმები საზოგადოების უფლებების გაზრდისათვის და სახელმწიფოებრივ საქმიანობაში ჩართვისთვის, როგორც უკვე აღვნიშნე სამოციანელები ამასთან ერთად ეროვნული ცნობიერების ამაღლებისთვის გადამწყვეტ ნაბიჯებს დგამენ.

სწორედ აღნიშნული პერიოდიდან მოყოლებული საკმაოდ აქტიურდება საზოგადოების გარკვეული ნაწილი ქართველი სტუდენტების დასახმარებლად, რომლებიც განათლებას საქართველოს ფარგლებს გარეთ რუსეთში იღებდნენ. ქართული კულტურული ელიტა იმედოვნებდა, რომ განათლებამიღებული ქართველები სამშობლოში დაბრუნების შემდეგ ახალი ძალებით შეუდგებოდნენ სამშობლოს ინტერესების დასაცავად მოღვაწეობას და რუსეთში მიღებულ ცოდნას და გამოცდილებას საკუთარი ქვეყნის აღორძინებას მოახმარდნენ. ჯერ კიდევ XIX საუკუნის 70-იან წლებში თბილისში ჩამოყალიბდა „თბილისის კეთილმოქმედი საზოგადოება“, რომლის მიზანი ღარიბი სტუდენტების დახმარება იყო. ამ მიმართულებით დიდი როლი ითამაშა „ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელმა საზოგადოებამ“, რომელიც სხვადასხვა ცნობილ საქმიანობასთან ერთად ქართველი სტუდენტების დახმარებაშიც აქტიურ მონაწილეობას იღებდა. ამგვარი ღონისძიებები ქართველი საზოგადოების მხრიდან მხოლოდ ერთჯერადი არ ყოფილა და მთელი XIX საუკუნის II ნახევარში მაქსიმალურად ცდილობდნენ ამ მიმართულებით მოღვაწეობის გაძლიერებას.

XX საუკუნის დასაწყისისთვის უკვე ფართო ხასიათი ჰქონდა მიღებული ქართველი ახალგაზრდების საზღვარგარეთ სწავლას, რომელთა გარკვეული ნაწილი პოლიტიკური, ნაწილი კი კულტურული ელიტის წარმომადგენელი გახდა. სამსონ ფირცხა-

ლავა იგონებს თავის მემუარებში ქართველი სტუდენტების რუსეთში ცხოვრების შესახებ. „დიდი ხნით და ამბით ვემზადებოდით ქართველი სტუდენტები ყოველწლიური ქართული „საღამო-ბალის“ მოსაწყობად. იგი იყო არათუ მატერიალური სახსრის მომცემი, არამედ ქართული კულტურის პროპაგანდის საშუალებაც. ყველა ზომას ვხმარობდით რომ იგი რაც შეიძლება შინაარსიანი და საინტერესო გამოსულიყო. და, მართლაც, ჩვენი „საღამო“ დიდ საზოგადოებას იზიდავდა, საქართველოშიც ვუგზავნიდით წარჩინებულ პირებს საპატიო ბილეთებს, რასაკვირველია, ისინი ვერ გვესწრებოდნენ, მაგრამ დახმარებას გვიგზავნიდნენ. „საღამოს“ პროგრამაში აუცილებლად შედიოდა ქართული სიმღერები, ქართული ცეკვა და ცოცხალი სურათები, ქართული ლიტერატურიდან და ცხოვრებიდან.“²⁹⁴

XX საუკუნის დასაწყისიდან ქართულ მედიაში ინტენსიური ხდება სტუდენტების და მოსწავლეების მდგომარეობასთან და მათი ეროვნული ცნობიერების ამადლებასთან დაკავშირებით პუბლიკაციების ბეჭდვა, რაც ერთ მიზანს: მათი როლის და ფუნქციების გამოკვეთას ემსახურებოდა მოდერნულ პერიოდში. XIX საუკუნის II ნახევრიდან დაწყებული პროცესი, 90-იან წლებში გარკვეულ ცვლილებას განიცდის, რაც გამოწვეულია ერთი მხრივ, გლეხობის და მეორე მხრივ, ახალი სოციალური ფენის პროლეტარიატის ინტერესების დაცვასთან. XIX საუკუნის 90-იან წლებში პოლიტიკური სიტუაცია იცვლება მთლიანად რუსეთში და ბუნებრივია ეს თავისებურ გამოძახილს პოულობს საქართველოშიც. ამ გავლენის შედეგად ქართულმა ეროვნულმა იდეამ ტრანს-

---

²⁹⁴ ს. ფირცხალავა, მოგონებათა ფურცლები, თბილისი: საბჭოთა საქართველო, 1989, გვ. 25

ფორმაცია განიცადა, მართალია გრძელდება ილიას მიერ ჩამოყალიბებული იდეოლოგიის მიზანმიმართული განხორციელება, მაგრამ აქ ეროვნული ცნობიერების გაძლიერებასთან ერთად, მუშათა კლასის რევოლუციური მოძრაობის აქტიურობასთან დაკავშირებით, ამ ცვლილების გათვალისწინებაც საჭირო იყო. მიუხედავად ზემოთ აღნიშნულისა, ქართველი საზოგადოება ყოველთვის თანაგრძნობით ეკიდებოდა სტუდენტების მდგომარეობის გაუმჯობესებას. გაზეთი „ივერია“ წერდა: „წელს პეტერბურგის ქართველობას დიდი გამოფხიზლება ეტყობა: სტუდენტების საღამომ ჩინებულად ჩაიარა, სხვა წარსულ წლებზედ მეტი წმინდა შემოსავალი დარჩათ მოსწავლეებს. შესდგა ახალგაზრდა ქალ-ვაჟთა წრე, რომელიც დიდი ხალისით სწავლობს ქართულ ისტორიას და ლიტერატურას. ახალგაზრდა, ჩვენი პრივატ-დოცენტი ი. ჯავახიშვილი უკითხავს მათ ყოველ კვირას ლექციებს კერძო ბინაზედ, მსმენელნი გულ-მოდგინეთ ემზადებიან ამ ლექციებისთვის, სწერენ რეფერატებს და ჩვენთვის უჩვეულო თავ-გამოდებით ეპყრობიან ამ საქმეს. ამას გარდა, არსდება აქ რამოდენიმე ახალგაზრდებისაგან ინტელიგენტ ქართველთა მუდმივი წრე, რომელსაც აზრად აქვს, შეძლებისდაგვარად ქართულ მორიგ კითხვისათვის სატახტო ქალაქშივე ზრუნვა. ამ აზრით დაწყებულია უკვე მოლაპარაკება ჟურნალ-გაზეთების წარმომადგენლებთან, რომ სხვადასხვა საჭიროებათა შესახებ შეიძლებოდეს აზრის გამოთქმა პერიოდულად რუსულ პრესაში. ერთი სიტყვით, ქართველი საზოგადოება ფხიზლდება აქ. ვინატროთ, რომ დიდხანს გააჰყოლოდეს მას ეს განწყო-

ბილება და „ჩვენებურად“, ჩვეულებრივად არ დაევიწყებინოს საქები და სასურველი აზრები.“²⁹⁵

1920 წელს „ქართველი სტუდენტი“ წერს: „ქართველი სტუდენტობა ყოველთვის იყო გამსჭვალული ერისადმი სიყვარულის უწმინდეს გრძნობით. დროის ხანგრძლივობამ და უკიდურესმა დევნამ უცხო მხარეში ვერ ჩაჰკლა ის დიადი სამშობლოსადმი სიყვარულის გრძნობა, რომელიც ცეცხლებრივის გზნებით ღვივოდა მის გულში, სამშობლოს უკიდურეს გასაჭირის და საშინელ მოვალეობის ღრმა შეგნებით დადგა ერის თავისუფლების მოწინავე სადარაჯოზე და თავგანწირვით იბრძოდა სახელოვნად.“²⁹⁶

ამრიგად, განხილული ფაქტობრივი მონაცემები ცხადყოფს ქართველი ინტელიგენციის ბრძოლას საქართველოს ინტერესების დაცვისათვის.

---

²⁹⁵ გაზ. ივერია, 1903, №38, გვ.3

²⁹⁶ გაზ. ქართველი სტუდენტი, 1920, №1, გვ. 2

დასკვნა

ნაშრომში შესწავლილია ქართული იდენტობის ისტორია 1900-1921 წლებში. სხვადასხვა სახის ისტორიულ წყაროთა კომპლექსური ანალიზის საფუძველზე ყველა ის მოვლენა, რომელიც ეპოქის გამოწვევას წარმოადგენდა განხილულია მთლიანობაში და წარმოდგენილია განსხვავებული კუთხით.

XX საუკუნის პირველი ოცწლეულის საქართველოში რუსეთის საიმპერატორო კარის მიერ ჩამოყალიბებული ანტიქართული პოლიტიკისდა მიუხედავად კულტურული და პოლიტიკური ელიტის აქტიური მოღვაწეობის შედეგად, ქართული საზოგადოების გაერთიანების პროცესი განვითარების ახალ ფაზაში შედის. როგორც განხილული მასალა მოწმობს, ამას თავისი ობიექტური მიზეზები ჰქონდა. ეს გამოწვეული იყო იმ სოციალური თუ ეკონომიკური ხასიათის გარდაქმნებით, რაც ჩვენს ქვეყანაში მიმდინარეობდა.

რუსეთის დამპყრობლური პოლიტიკის შედეგად საქართველოს დაპყრობის შემდეგ ქართველი ერი მუდმივად ახალი სიახლეების თუ ცვლილებების წინაშე იდგა. გარდა იმისა, რომ მონარქიული სისტემა აღარ არსებობდა და საქართველო ახალ ცხოვრებას იწყებდა რუსეთის ქვეშევრდომობაში, ქართველ ერს რუსეთის საიმპერატორო კარი იმ ეროვნულ ფასეულობებსაც უსპობდა, რაც საუკუნეების მანძილზე ნებისმიერი მტრის შემოსევის შემთხვევაში გადარჩენის მთავარი საშუალება იყო. ეს არის: ქრისტიანობა და ქართული ენა. მართალია საქართველოსთვის სიახლეს არ წარმოადგენდა ახალი დამპყრობლის გამოჩენა და მის დაქვემდებარებაში გადასვლა, თუმცა ნამდვილად ახალი იყო ქრისტიანული სახელმწიფოს

მიერ განხორციელებული ის ქმედებები, რასაც ასევე მართლმადიდებელი საქართველოს მიმართ იჩენდა. ამ ყველაფერს დაემატა ისიც, რომ ბატონყმობის გაუქმებას შედეგად მოჰყვა კაპიტალისტური წყობის დამკვიდრება. ახალმა ეკონომიკურმა ფორმამ გარკვეული ცვლილებები გამოიწვია სოციალურ სისტემაში. ჩამოყალიბდა ახალი სოციალური ფენები: ბურჟუაზია და პროლეტარიატი. ფაქტობრივად, გაქრობის საფრთხე შეექმნა თავადაზნაურობას, რაც ეტაპობრივად ხორციელდებოდა. შეეზღუდა გლეხებს ფუნქციები, განსხვავებულ გარემოში თავის დამკვიდრება უჭირდა. არაქართველთაგან შემდგარი ბურჟუაზია, რომელიც მატერიალური თვალსაზრისით ძლიერი ძალა იყო, ნაკლებად იყო დაინტერესებული ქართველი ერის ინტერესებით, პროლეტარიატი კი სოციალ-დემოკრატიული პარტიის გავლენით საწყის ეტაპზე კლასობრივი ცნობიერებით იყო შეპყრობილი. ეს ყოველივე უარყოფითად აისახებოდა ქართველთა ერთიანობაზე, ამიტომ საჭირო იყო მტკიცედ ჩამოყალიბებული იდეოლოგია, რომლის ირგვლივ გაერთიანდებოდა ქართველობა. ნაშრომში განხილული და შესწავლილი საკითხები სწორედ აღნიშნულის გამოსატყულებაა და ნათლად მოწმობს ქართველი ერის ცნობიერების ცვალებადობას და მათ ეტაპობრივ გარდასახვას ახალი დროის შესაბამისად ქართული, ეროვნული ფასეულობების შენარჩუნებითა და განათლებული, ორგანიზებული, შეკავშირებული საზოგადოების ჩამოყალიბებით, რომლის მთავარი იდეალი ეროვნული თავისუფლება უნდა გამხდარიყო.

XIX საუკუნის დამდეგს რუსეთის იმპერიის მიერ ქართული სამეფო-სამთავროების დაპყრობამ, მეფობის ინსტიტუტის და ბაგრატიონთა სამეფო დი-

ნასტიის უფლებების გაუქმებამ ძლიერი დარტყმა მი-
აყენა ქართულ, ეროვნულ-სახელმწიფოებრივ ცნობი-
ერებას. ქართული რეალობიდან გამომდინარე მეფო-
ბის ინსტიტუტის ლეგიტიმურობა ღვთისგან მომდინარე-
ობდა, ამიტომ ქართული ერთობის ლოიალობის
მთავარი ობიექტი იყო მეფე. აღნიშნული მოვლენის
რადიკალურად შეცვლამ, ბუნებრივია, დიდი გარდა-
ტეხა შეიტანა ქართველი ერის ცნობიერებაში. ამ
პრობლემის გადაჭრას ემსახურებოდა ქართული
კულტურული ელიტის მიერ საერთო ნაციონალური
იდეოლოგიის შემუშავება, რომლის გამოხატულებას
წარმოადგენდა სტანდარტიზებული სასწავლო-საგან-
მანათლებლო სისტემის საშუალებით ერთობის წევ-
რების ცნობიერებაში ქართული ენის, ქრისტიანობის,
ისტორიული მახსოვრობის ტრადიციების რეკონ-
სტრუქცია, რაც იქნებოდა საფუძველი თავისუფლე-
ბისა და სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის აღ-
დგენისათვის ბრძოლაში.

ზემოთ აღნიშნულიდან გამომდინარე, XX საუ-
კუნის დასაწყისში საქართველოს ისტორიაში იწყება
ახალი ეტაპი. განმათავისუფლებელი მოძრაობა
ახალ სტადიაზე გადადის. მართალია, ეროვნულმა
მოძრაობამ გარკვეული ფორმირება განიცადა, მაგ-
რამ იდეა უცვლელი დარჩა. როგორც XIX საუკუნის
II ნახევარში, ისე XX საუკუნის I ოცწლეულში ქარ-
თული კულტურული ელიტა ორიენტირებულია ნაცი-
ონალური ღირებულებების, სიმბოლოების აღორძინე-
ბა-პროპაგანდაზე საზოგადოების ყველა ფენაში, მნი-
შვნელოვანწილად სოციალურად დაბალი ფენის წა-
რმომადგენლებში. ქართული კულტურული და პო-
ლიტიკური ელიტის მიერ აღნიშნულ პრობლემაზე
ყურადღების გამახვილება იმასაც მიუთითებს, რომ
არსებობს ჭიდილი, რომელიც მიმდინარეობდა საზო-

გადგომის თითოეული წევრის წინაშე და მთლიანად აღებული სხვადასხვა სოციალური ფენის ცნობიერებაში. საინტერესოა ის ფაქტიც, რომ ორ მიმართულებაზე კეთდება აქცენტი: ტერიტორია, როგორც გარკვეულ საზღვრებში მოქცეული კატეგორია და სამშობლო, როგორც არსებულ ტერიტორიაზე დასახლებული ერის გამაერთიანებელი და ნაციონალურ ფასეულობათა ჩამომყალიბებელი ფაქტორი. 1919 წელს გაზეთი „ერთობა“ ქართველების სამშობლოსადმი დამოკიდებულებას შემდეგნაირად აყალიბებს:

„ხშირად გაგიგონიათ სიტყვა სამშობლო და ახლა მინდა გკითხოთ: იცით კარგად, რა არის აი თუნდაც ჩვენი სამშობლო?

– შე დალოცვილო, თუ ეგეც აღარ ვიცი, მაშ რაღა მცოდნია, სადაც დავიბადე, ჩემი სამშობლო ის არის.

– ჩემი სამშობლო, შენი ჭირიმე, ჩემი სოფელია—აქამშობა დედამა და აქვე მოვკვდები.

– მე რომ მკითხო, ასე ვფიქრობ, რომ ჩემი სამშობლო ჩემი კარმიდამოა, ჩემი ყანა და ვენახი, ის მაჭმევს პურს და ჩემი მშობელიც ის არის, დედაც და ყველაფერი.

– ჩემი სამშობლო მთელი საქართველოა.

აი რამდენი პასუხი მესმის თქვენგან და მართალი და ჭეშმარიტი კი მხოლოდ უკანასკნელია.

მართლაც და ჩვენი სამშობლო მთელი საქართველოა, სადაც ქართველი ხალხი ცხოვრობს და ქართული ლაპარაკი, ქართული ენაა ყველასთვის საერთო.²⁹⁷ ეს იმას მიუთითებს, რომ ქართული კულტურული და პოლიტიკური ელიტის ბრძოლა რუსუ-

---

²⁹⁷ გაზ. ერთობა, 1919, №47, გვ. 3

ფიკატორული პოლიტიკის წინააღმდეგ და ეროვნული ცნობიერების შენარჩუნებისთვის შედეგიანი აღმოჩნდა საქართველოსთვის. აღნიშნულის საილუსტრაციოდ მოვიყვან კიდევ ერთ საინტერესო ცნობას. „1918 წლის 25 მაისს, ხაშურთან ახლომდებარე სოფელ აძვისში ერთი უბრალო ქართველი გლეხიკაცი, დავით კაპანაძე გარდაიცვალა. 26 მაისს საქართველოში ისტორიული კვირადღე გათენდა – გამოცხადდა საქართველოს თავისუფლება და დამოუკიდებლობა. ისტორიამ შემოინახა საოცარი საფლავის ქვა, რომლითაც შვილებმა არა მარტო საკუთარი მამის – დავით კაპანაძის სახელი უკვდავყვეს, არამედ იმ თაობების ქართველთა გულისთქმაც გააცხადეს, სამშობლოს ბედნიერებისათვის რომ იბრძოდნენ, მაგრამ ამ სანუკვარ დღეს ვერ მოესწრნენ. აი, რა წერია საფლავის ქვაზე: „მონობაში ტანჯულო, დაუვიწყარო მამავ! შენი ნატვრა აღსრულდა – საქართველო განთავისუფლდა! 1918 წლის 26 მაისი.“²⁹⁸ ეს ფაქტი მოწმობს იმას, რომ სამშობლოს თემა მეტად აქტუალური იყო XX საუკუნის პირველი ოცწლეულის საქართველოში. მოტანილი არცთუ ისე მრავალრიცხოვანი ინფორმაცია დასტურია ქართველი ერის მისწრაფებისა საქართველოს სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის აღდგენისადმი.

ამგვარად, წინამდებარე გამოკვლევა ქართველი ერის იდენტობის შესწავლის ცდას წარმოადგენს. განაალიზებულია სოციალური ფენების თუ ჯგუფების ცნობიერების განვითარება-ცვალებადობა ეპოქის შესაბამისად და ნახევნებია ქართული ერთობის კონსოლიდაციის პროცესში თითოეული მათგანის როლი და მნიშვნელობა.

---

²⁹⁸ ო. ჯანელიძე, 26 მაისიდან 25 თებერვლისაკენ, თბილისი, 1990, გვ. 5

კვლევის შედეგად გამოიკვეთა: როგორც შესავალ ნაწილში აღვნიშნე, საზოგადოებრივი აღქმების შემქმნელი კულტურული და პოლიტიკური ელიტაა. გასათვალისწინებელია ისიც, რომ ყველას საკუთარი იდეოლოგია ჰქონდა შექმნილი, რომლის საზოგადოებაში დამკვიდრებას ცდილობდა. ამას ემატებოდა ისიც, რომ, თითოეულ სოციალურ ჯგუფს თუ ფენას საკუთარი ადგილი და აღქმა გააჩნდა. ამიტომ მათი აღქმები ეპოქის გამოწვევებიდან გამომდინარეა განხილული. დეტალურმა ანალიზმა საშუალება მოგვცა დაგვირგვინებოდათ კულტურული და პოლიტიკური ელიტის ღვაწლს, აგრეთვე, მთელი საზოგადოების აღქმებს ეროვნული კონსოლიდაციის პროცესის განვითარების ისეთი მახასიათებლების მეშვეობით როგორცაა სამშობლო, ქართული ენა, ქრისტიანობა, გაგვეანალიზებინა ეპოქის ახალი მოთხოვნების შესაბამისად სასწავლო-საგანმანათლებლო პროცესის საჭიროება არამარტო, როგორც მოსახლეობაში ცოდნის გავრცელების, არამედ მთლიანად ქართველი ერის ეროვნული ცნობიერების შენარჩუნების მთავარი საშუალება, რომლის საბოლოო გამოსატყულება ეროვნული თავისუფლება უნდა გამხდარიყო.

Summary

In contemporary humanities and social sciences important place is given to the study of national identity. In general the issue of national identity is considered on the basis of the universal criteria for nation's existence, such as language, religion, historical memory, tradition and territory; besides, it is essential to understand how the society apprehends each of them as well as national symbols. Naturally, the abovementioned should be understood through the demands and aspirations of the concrete epoch, because the public mentality has experienced various transformations throughout centuries

On different stages of historical development due to the challenges of the concrete epoch different was the meaning of features of ethnic identity and their defining criteria. As is well known, the consciousness of the Georgian nation had undergone concrete way of development and during the first two decades of the 20th century it entered a new phase.

For understanding national identity it is necessary to represent the past on the basis of historical representation of Christianity, language, motherland, historical memory, and traditions. In most of the present research works in contemporary Georgian historiography on national identity just these characteristics are properly emphasized. However, the comprehensive study of the problem necessitates the complex analysis, including identification and consideration of the role and ideology of different social layers and social groups.

Several problems of the history of Georgia — political, cultural, social-economic or religious, have been thoroughly studied and numerous scientific works have been written. However, of no less importance are the study of those issues, that will give us opportunity to find out how the Georgian nation, social group or the society perceived themselves as a part of the Georgian nation and what was the system of values that defined their struggle for self-salvation and self establishment. The analysis of self-consciousness or national identity of the Georgian nation, i.e. revealing of social perceptions, will give us the possibility to examine anew different

historical phenomena and treat numerous related scientific issues from different perspective.

During the first two decades of the 20th century Georgia faced the new challenges. On the one hand she had to overcome the difficulties caused by the breakdown of feudalism and establish herself in a new social and economic environment and, on the other hand, continue struggle for restoration of state independence in other ways: through education, knowledge and organization instead of armed actions, with the demands conformable to the epoch and the interests and possibilities of the country.

Some issues studied mostly as single problems in special literature are presented and analyzed in its entirety in the thesis. The research reveals Georgia's developmental way in the first two decades of the 20th century, the transformations in the ideology of different social classes, how the phenomenon of national freedom was presented and the evolution of the Georgian nation as a whole.

In Georgian historiography an important place is devoted to the study of the question of the peasantry, as one of the social classes. However, less focus is made on transformations, that had experienced their values and to what extent was their national consciousness developed.

When evaluating the events of 1900-1921 and we touch on political and social - economic issues, first of all we have to understand the epoch itself and its impact on the society and vice versa. Major part of such works has been written in Soviet period and they mainly represent the statistic data on the number of farmers, their categories, profit, land in their ownership, etc. But nowhere is argued about who a farmer was during 1900-1921 in Georgia. In the development of a peasant's consciousness I have identified 4 stages: 1. Abolition of serfdom and the subsequent period; improvement of national consciousness, economic and intellectual levels due to the activities of the samotsianebebi. 2. Unorganized and unsystematic struggle against the landlords for land 3. Increase of political consciousness of a farmer due to the activities of the Social - Democratic Party and their involvement in the struggle against the Empire. 4. Years of independence and the farmer's involvement in the process of State building.

Although the period of 1918-1921 is different and this is the era of Georgia's independence, the question of a farmer is still urgent and still important is the problems of land and personal freedom. Therefore, all the issues mentioned above accompanied both stages. From the above mentioned the views of farmers and their consciousness passed the certain way of development, the orientation of which was often determined by political and cultural elite in the 1900-1921, mostly influenced by the challenges of the epoch.

The study of proletariat occupies an important place in Georgian historiography. In the specialist literature of Soviet times the role of proletariat is exaggerated. On the one hand, it is presented as the oppressed class, as the victim of bourgeoisie and, on the other hand, it is the most informed among the different social classes, who took a leading role in the course of the revolution.

In the existing research works the main focus is made on the spread of capitalism and the struggle of working class for their rights and improvement of their material state. This question highlights mainly one aspect— the role of proletariat in the bourgeois and the "socialist" revolutions.

But there is another side of the problem and special attention is paid to it in the thesis. The examined material showed impropriety of studying proletariat from only one aspect: to reveal its role in the bourgeois and socialist revolutions. Proletariat is a product of a new epoch and, what is important, he is fighting not only for realization of socialism, but he is not experiencing the lack of national ideas. He has ability to percept not only the motherland but he is struggling for her preservation.

It is impossible to study the national problem perfectly without analyzing the mentality of different social classes or social groups. Among them, important is to determine and evaluate the role of an army and a soldier. The study of the issues of military history is given an important place in Georgian historiography. Many interesting studies have been dedicated to the very problem, where the main focus is made on the martial arts, necessity of organization and dislocation of the army, the nature of the wars against other countries, etc. However, besides that, of equal importance is the understanding of the national consciousness of soldiers. The research

shows the role of soldiers in the process of the Georgian National state building in 1900-1921, and the development his conscience experienced since the beginning of the 20th century until the restoration of Georgia's state independence.

The thesis focuses on assessment of the role of one of the social classes - the clergy. It is a known fact that the Georgian clergy acted as unifier of the Georgian people, while Christianity and Georgianness were integral concepts for all Georgians. This fact is especially underlined in the scientific literature and not only in it.

This is often connected with the review of the church history, as well as with the formation process of the Georgian nation and usually in this context it is unavoidable to speak about the factors of Christianity and the Georgian Orthodox Church. The close ties between the church and the parish existed for centuries in Georgia; however, these relations entered a new phase of development after the Russian invasion of Georgia. The Church devoid of autocephaly was paralyzed. The Imperial Court of Russia well realized the importance of spiritual unity between the parish and the clergy. Therefore, he set a goal to separate and confront them with each other. Despite the clergy's attempts to preserve their own rights and ties with the public, this problem emerged acutely in times of Russian Exarches after the measures of Russian Imperial Court in 1900-1917.

Although there are multiple literature regarding the problem, especially in the last period, but there is no information given about how the clergy comprehended itself in 1900-1921 and what defined the society's ambiguous and changing attitude towards them. This issue is addressed in the thesis.

Feudal nobility is the typical social class for Georgia which had been a privileged and a wealthy class during centuries. Their rights were so important that they enjoyed not only great honors at the Royal Court, but often the king's decision of political or military issues depended on their position. Actually the nobility was the principle constituent for the existence of the monarchical state. After abolishing the statehood in Georgia, the nobility became one of the classes most of all deprived of any rights. He had lost not only his estates, privilege and influence, but it turned completely unnecessary

in the 19th century Georgia. This was caused by Russia's invasion of Georgia and, secondly, by the social and economic transformations since the second half of the 19th century, in particular the abolition of serfdom. It should be noted that in 1900-1921 nobility was no longer a privileged class. Restriction of their rights that began after the abolition of serfdom proceeded slowly throughout the second half of the 19th century and in the beginning of the 20th century it moved to a new stage. The establishment of capitalist system in Georgia which resulted in formation of new social classes of proletariat and bourgeoisie, contributed to the development of the mentioned processes unfavorable for the nobility. During the period under review the nobility no longer had the significance it had in the second half of the 19th century. A new economic regime led to the certain transformations and social layers of feudalism appeared completely unacceptable for the modern era.

As with all examined social classes, bourgeoisie has also passed certain stages of consciousness development. Bourgeoisie as a product of a new capitalist era, aimed to eliminate the remnants of serfdom. Their main goal was to expand trade - economic ties, conquer new markets and possess mighty commercial objects. The World War I provided an opportunity for the bourgeoisie for the implementation of this plan. For Georgia bourgeoisie was not acceptable because most of its representatives were not Georgians. However, it was the fact that the Georgian national bourgeoisie was not formed. The situation in medieval Georgia, gave no possibilities for reinforcement of merchants. The Georgians constantly engaged in war were unable to be engaged in merchants and, for their part, it was not profitable for the Feudals; therefore, in Georgia trade had always been the priority of not Georgians. In Georgia we see a similar situation in the beginning of the 20th century. The bourgeoisie consisted mainly of non-Georgians, only minority of them was Georgians. This fact, of course, could have negative impact on the Country's life. This situation much more increased the existing negative attitude towards bourgeoisie; the more so, because it was considered the main base for autocracy.

In 1900-1921 in Georgia, intelligentsia, or the educated segment of society played an important role in creation of public

consciousness. In modern theoretical literature the term: cultural and political elite is used. In the thesis both terms are used as synonyms, because of the semantic connection between them. In reference to the paragraph, the heading “intelligentsia”, is left unchanged since in the first two decades of the 20th century in Georgia the term intelligentsia was widely spread. The more so because in the given period pupils and students were perceived as an integral part of intelligentsia. Therefore a separate paragraph is dedicated to their activities.

Generally, when speaking about the Georgian intelligentsia of the first two decades of the 20th century, first of all, we should consider that we must not perceive as the constituent of this social group only the cultural and political elites, who were really a leading force and often determined the orientation of the nation’s life. The intelligentsia of that period can be divided into two groups: 1. Cultural and political elites, comprising representatives of various political parties and public figures: scientists, writers, poets, actors etc. 2. Urban and rural intelligentsia: teachers, doctors, students, pupils. All of them tried to establish communication with the public in their own way.

The task of intelligentsia considered increasing national consciousness and protecting national interests. The problems caused by anti-Georgian policy of Russian autocracy, which was reflected in almost all spheres of national life, should naturally cause transformation of mentality and lifestyle of the nation. The duty of intelligentsia, which was not unreasonably considered as the society's most educated and conscious part, was to protect the interests of the nation.

გამომცემლობა „უნივერსალი“

თბილისი, 0179, ი. ჯავახიშვილის ბუჩქნარის რაიონი, 19, ☎: 2 22 36 09, 5(99) 17 22 30

E-mail: universal@internet.ge